

**Liber Beate Hildegardis
Subtilitatum
Diversarum Naturarum Creaturarum
et sic de allis quammultis Bonis**

Physica

by
Hildegard von Bingen

Jacques-Paul Migne, Editor
C. Daremberg, A. Reuss, Commentary

Patrologiae Cursus Completus, Series Latina
Volume 197, Paris, 1882

About this text

The *Physica* by Hildegard von Bingen is an encyclopedic text on the medicinal uses of animals, birds, fish and reptiles, as well as herbs, trees, elements, stones and metals.

More information about Hildegard von Bingen and the *Physica* can be found on the [Medieval Bestiary: Animals in the Middle Ages](#) web site.

Sources

The original text was edited by Jacques-Paul Migne:

Patrologiae Cursus Completus, Series Latina

Volume 197, Paris, 1882

<https://books.google.ca/books?id=uPQQAAAAYAAJ>

Migne used manuscript [Bibliothèque Nationale de France, lat. 6952](#) as the source of the text.

The text presented here is an extract from *Patrologiae Cursus Completus* that includes only the *Physica* (columns 1117-1352 of the original book).

This version of the text is available at the *Medieval Bestiary: Animals in the Middle Ages* web site in the Digital Text Library:

<https://bestiary.ca/etexts/etext113765.htm>

Copyright

The original text as edited by Jacques-Paul Migne in 1882 is in the public domain, as is this extract from the original book.

CC0 1.0 Universal

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

*QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULA,

ÆTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCTENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSEO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA PRIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIÆ TOMUS CXCVII.

SANCTA HILDEGARDIS ABBATISSA.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127.

SÆCULUM XII

S. HILDEGARDIS

ABBATISSÆ

OPERA OMNIA,

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA.

PHYSICÆ TEXTUM PRIMUS INTEGRE PUBLICI JURIS FECIT D^r CAR. DAREMBERG

Bibliothecæ Mazarinæ Præfectus;

PROLEGOMENIS ET NOTIS ILLUSTRAVIT Dr F. A. DE REUSS,

Professor Wirceburgensis;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE, SUCCESSORES,
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSEE DU MAINE, 127.

—
1882

S. HILDEGARDIS ABBATISSÆ

SUBTILITATUM

DIVERSARUM NATURARUM CREATURARUM

LIBRI NOVENI

EX ANTIQVO BIBLIOTHECÆ IMPERIALIS PARIENSIS CODICE MS. NUNC PRIMUM EXSCRIPTI

ACCURANTE

D^{RE} C. DARENBERG

BIBL. MAZ. PRÆF., etc.

ACCEUNT

PROLEGOMENA ET ADNOTATIONES

D^{RI}S F. A. REUSS,

PROFESSORIS WIRCEBURGENSIS.

Divini numinis gratiosa dos (1), medicina, sicut antiquissimis temporibus in Ægypto et Græcia, tanquam deorum inventum (2), in templis et a sacerdotibus (3) colebatur, ita quoque, religio postquam Christiana varias Occidentis regiones penetraverat, earumque agros pridem desertos, diversis frugum generibus recenter illatis, ferosque incolarum mores scientiarum artiumque cultura reddere cœperat mitiores, omne per Ævum medium in cœnobiis et a monachis summa cum solertia exerceri consuevit. Quidquid de salubribus rerum naturalium virtutibus, quidquid de opifera, quæ manu curat, arte sacra antiquitas tradiderat, id priorum cœnobitarum, curiose naturam indagantium studiis religiose servatum et ex cultum debemus. Idem Ecclesiæ freti auctoritate, dum sanctos aliquot medicinæ totius cœu tutelares venerarentur, ut Cosmam, Damianum et Pantaleonem (4) viros, dum viverent, medendi arte clarissimos: complures quoque cœlestes votis solebant vocare, præsentia tanquam in certis morborum generibus numina ægrorumque patronos, Christophorum scilicet, subitanæ mortis averruncum, cujus imago hinc inde vetustis in ædibus picta visitur cum epigraphe:

Christophori faciem quacunque in luce videris,
Isto namque die non morte mala morieris;

Sive:

Christophore sancte, virtutes sunt tibi tantæ,
Qui te mane videt, nocturno tempore ridet.

Patricium contra canis rabidi et viperarum morsus, Liborium contra vesicæ calculos in peste Rochum, in podagra Urbanum, colli in languoribus Blasium, in dentium torminibus Apolloniam, in syphilide Minum, nec non Crescentiam, quaslibet, si lepram excipias, infirmitates sanare potentem, aliosque permultos (5) ut taceam innumeras, quæ ad

(1) *Ecclesiastic.* xxxviii, 1. *Scribon. Larg. Medicam. compos.* 1, 1.

(2) *Plin. Hist. nat.* xiv, 1; xxix, 1. *Ovid. Metam.* 1, 521.

(3) *Plin. Hist. nat.* xxix, 2.

(4) *Procop. De ædific.* 1, 6, 7.

(5) Hucce etiam chorea S. Viti et ignis S. Antonii referenda esse videntur. Vide Hæser, *Geschichte der Medizin*, § 256

aras cœlestiumque sepulcra ubique terrarum contingere, morborum curationes. Herbarum quoque varias species, quas vel ex arvis in cœnobiorum hortos translatas, vel ab exteris exceptas alebant monachi, sanctis, cœu earum tutoribus dicavere, eorumque cognominibus fecere clariores, tam benigne gratiam memoria referente. Hujusmodi nomina sunt :

Oculus Christi = *Myosotis scorpioides* L.
 Rosa S. Mariæ = *Pœonia officinalis* L.
 Flos S. Mariæ = *Bellis perennis* L.
 Carduus S. Mariæ = *Carduus Marianus* L.
 Calceus S. Mariæ = *Cypripedium Calceolus* L.
 Sigillum S. Mariæ = *Polypodium vulgare* L.
 Stramentum S. Mariæ = *Galium Mollugo et verum* L.
 Herba S. Barbaræ = *Erysimum Barbarea* L.
 Herba S. Catharinæ = *Antirrhinum linaria* L.
 Herba S. Margaretæ = *Anemone Silvestris* L.
 Herba S. Cunegundis = *Eupatorium cannabinum* L.
 Herba S. Claræ = *Valeriana officinalis* L.
 Herba S. Pauli = *Primula veris* L.
 Herba S. Jacobi = *Senecio Jacobæus* L.
 Herba S. Quirini = *Tussilago Farfara* L.
 Herba S. Gerhardi = *Ægopodium Podagraria* L.
 Herba S. Ruperti = *Geranium Robertianum* L.
 Herba S. Joannis = *Hypericum perforatum* L.
 Herba S. Antonii = *Plumbago vulgaris* L.
 Herba S. Zachariæ = *Centaurea Cyanus* L.
 Herba S. Crucis = *Nicotiana Tabacum* L.
 Faba S. Ignatii = *Strychnos nux vomica* L.
 Radix S. Spiritus = *Angelica Archangelica* (6) L.
 Lancea Christi = *Ophioglossum vulgatum* L.
 Herba boni Henrici = *Chenopodium bonus Henricus* L.
 Sigillum Salomonis = *Convallaria polygonatum* L.

Carolo Magno, ut fert fama, ab angelo monstrata est *Carlina acautis* L., præstantissimum in peste remedium (7).

Contra, veterem humani generis hostem, dæmonem, plantarum salubrium vires perdere ne opem ægrotis ferre queant, deprehendisse persuasum sibi habebant in herba quæ vulgo Præmorsa sive Morsus diaboli appellatur, *Scabiosa succisa* L., teste Brunfelsio, *Herbar.* II, 50. « Morsus diaboli dicitur, eo quod præmorsam inferne radicem gerit, quam a cacodæmone fabulantur, extemplo ubi nasci cœperit vel fodi, præcerpi, ne in usum veniat vitæ humanæ. » Eundem vero dæmonem, domos infestantem, longe pellere credita est herba perforata sive S. Joannis, inde Fuga dæmonum dicta, *Hypericum perforatum* L., magnæ in veterum re magica auctoritatis, quasi *φυτόν ὑπὲρ δαιμόνας*. Dioscorid. III, 146 (8).

Plurimis quoque stirpibus nomina tribuebantur pro singulari earum natura et virtute, qualia sunt :

Gratia Dei = *Geranium Robertianum* L.
 Gratiola = *Gratiola officinalis* L.
 Centummorbia = *Lysimachia nummularia* L.
 Sanguisorba = *Poterium Sanguisorba* L.
 Ocularia = *Euphrasia officinalis* L.
 Urinaria = *Ononis spinosa* L.
 Rheumatica = *Geranium pratense* L.
 Ulceraria = *Ballota nigra* L.
 Herniaria = *Herniaria glabra* L.
 Crucata = *Gentiana cruciata* L. (Fuscas. *Stirp.* 158, quod ejus radix in modum crucis transfossa sit.)
 Aquilina = *Pteris aquilina* L.
 Herba paralysis = *Primula veris* L.

Et plures aliæ.

Taraxaci flos Caput sive Corona monachi nuncupabatur. Ab ordine Carthusiensi no-

(6) Num in honore archangeli illius, Tob. XII, 15, ita vocitata?

(7) *Cassalpin. plant. lib. XIII, 38. Conf. Joann. Bacchini, cap. De plantis a divinis sanctisque nomen trahentibus, in C. Ge neri Epistolis.*

(8) *Hypericum* una cum *Eryngio campestri* L. et *Stachyde recta* L. ad philtra adhibebatur. *Conf. G. a Reiss jucund. Quæst. Camp. Elys. XXIX et XCVII; Sim. Maioli Colloq. II, 215.*

mon traxit *Dianthus Carthusianorum* L. Quarum virtutes herbarum versibus memorialibus leoninis prædicare monachi consueverunt, v. g. :

Dicit Borago gaudia semper ago.
Esula lactescit, sine lacte Linaria crescit;
Fœtet Amaristus, redolet similis Chamomilla;
Sambucus est Actis, sed Ebulus est Chamœactis;
Pimpinella pilos, Saxifraga non gerit ullos;
Iris purpureum florem gerit, Ireos album,
Gladiolus croceum, sed Spathula fœtida nullum;
Non est in mundo præstantior herba Tabaco.

Et similia.

Ævo Carolino quantopere monastica floruerit medicina, testatur lepidissimum Walafridi Strabi carmen, quod *Hortulus* inscribitur, placidam quasi spirans cœnobarum vitæ studii tranquillitatem. Ex eodem S. Benedicti ordine claruere Constantinus Africanus (9) in monte Cassino monachus † 1087, Ægidius Corboliensis, uroscopiæ auctor peritissimus, Bartholomæus Anglicus, alique complures. Sæculari verum clero adscripti fuerunt Marbodius, Ecclesiæ Redonensis præsul, nec non Theobaldus episcopus; S. Dominici Regulam professus est inclytus ille Albertus Magnus, Aristoteli Plinioque par polyhistor.

Omnes vero, quæcunque medio ævo medicinam exercuerunt, scriptisque illustrarunt, sanctimoniales supereminet S. Hildegardis (10), in qua quidem, Theodorico monacho teste, curationum tam potens gratia enituit, ut nullus fere ægrotus ad eam accesserit, quin continuo sanitatem receperit. Exstat inter libros virginis fatidicæ superstites opus argumenti partim physici, partim medici, *De natura hominis, elementorum diversarumque creaturarum* (11), in quo, ut Theodoricus idem fusius exponit, secreta naturæ prophetico spiritu manifestavit. Huicque operi, in quo S. virgo, sacris naturæ arcanis omnino initiata, quæcunque involuta quasi et in latebris recondita, acutissima contemplatione penitiorque rerum cognitione perscrutata erat, divinitus admonita enarrat, insignis semper locus debetur in artis medicæ rerumque naturalium historia (12). Constet, permulta S. Hildegardi nota jam fuisse, quæ cæteri medii ævi scriptores nescierunt, quæque sagaces demum recentiorum temporum indagatores reperierunt ac tanquam nova venditarunt. Verum ea non sine multo et assiduo studio perspectaque indole omnium S. Hildegardi operum, in quibus sua quadam quasi forma figuraque dicendi, pro more alios apud auctores insolito (13), universum totius orbis systema investigare solet, clarius demum perspicui possunt in ejusdem libro *divinorum Operum simplicis hominis* (14), curiosa multa de totius mundi organismo, hominis natura, morbis, aeris siderumque influxu continente. Libros hosce *de natura hominis, elementorum, diversarumque creaturarum*, sive *simplicis et compositæ medicinæ* inscriptos, intra annos 1150-1160 exaratos, genuinum

(9) S. Urbani II papæ [† 1099] auctoris sub nomine versus aliquot exstant de viribus Scabiosæ [*Scabiosa arvensis et Columbaria* L.] conditi, qui primum leguntur in codice membran. regiminis Salernitani sæc. xiv exarato et in bibliotheca Palatina Vindobonensi asservato :

Urbanus visæ nescit pretium Scabiosæ,
Confortat pectus, quod deprimit ægra senectus,
Lenit pulmonem, tollit laterumque dolorem,
Intus potatur, sic alvus evacuat,ur,
Emplastrata foris necat anthracem tribus horis,
Languorem pecudum tollit, dirimitque venenum,
Rumpit apostema leviter virtute probata.

Idem, sed parum mutati, typis impressi habentur in Matthæi Silvatici *Pandect. medic.* Lugd. 1478, fol., cap. 631, in *Herbariis Moguntino* 1484, 4°, pag. 139, et Patavino 1485, p. 139, in Musæ Bravoli *Exam. simplic. medicam.* Lugd. 1537, 8°, et Ren. Moreau editione *Scholæ Salernitanæ*, Paris, 1625, 8°.

Dicitur, quod S. Urbanus pontifex maximus, ad petitionem cujusdam sororis suæ anhelantis, super herbæ hujus virtutes, quoniam ipse utebatur continue,

misit sibi super petitione infra scriptos versus :

Urbanus pro se nescit pretium Scabiosæ,
Nam purgat pectus, quod comprimit ægra senectus,
Lenit pulmonem, purgat laterum regionem,
Apostema frangit, si locum bibita tangit,
Tribus uncta foris anthracem liberat horis.

(10) Vetustissima s. Hildegardis mentio fit in carmine theodisco in *Collect. von der Hagen*, III, 468, auct. Marner, 118,

Vrouwe Hildegart von Bingen, in der buoche ge-
[schriben ist,
Allin ir wort han ich mit warheit ganz durchwegen,
Der Kunig namen darinne sint, daz buoch dir der
[vergith.

(11) Conf. Reuss, *De libris physic. S. Hildegardis comment. hist. medica.*

(12) Choulant, *Handbuch d. Bucherkunde für d. aelt. Medicin.* II. Aufl. 302.

(13) Quibus ex fontibus hauserit, Hildegardis obiter memorat I, 51; VII, 5, et II, 58.

(14) Fabric., *Bibl. med. et infim. Latinit.* III, 264. Haupt, *Zeitschrift* VI, 321.

S. Hildegardis opus esse, quanquam varii, variis temporibus id negare ausi sint (15), testatur locus in ejusdem libro *vitz meritorum*, in codice Wiesbad. ἀναδέρω hisce verbis: *Eadem visio subtilitates diversarum naturarum creaturarum mihi ad explanandum ostendat*. Loci quoque paralleli sive communes, concordantes sententiæ, verbaque similia occurrunt creberrima in libris hisce medicis æque ac in epistolis, aliisque, quæ S. Hildegardis nomine exstant, operibus, cunctorumque unum eundemque esse auctorem indicant. Medicum istud S. Hildegardis opus, cujus codices Bruno, canonicus Argentoratensis, in S. Ruperti monasterio, Albericus vero monachus Argentorati viderunt, optime novit permagnique habuit clarissimus J. Trithemius, S. Jacobi Scotor. Herbipolensis abbas, qui archetypum in S. Ruperti monte asservatum sibi transcribi curavit (16). Argentoratensis codex typis primum excusus est auctore J. Schotto, librario, Argentorati d. 14 Januar. 1533, in folio, cum titulo: *Physica S. Hildegardis. Elementorum, Fluminum aliquot Germaniæ, Metallorum, Leguminum, Fructuum, et Herbarum: Arborum, et Arbustorum: Piscium denique, Volatilium, et Animantium terræ naturas et operationes IV Libris mirabili experientia posteritati tradens*.

Subjuncta sunt hac in editione Oribasii, Theodori et Esculapii opuscula medica, Latine versa, proxime insequentia *Physicam*, quatuor in libros digestam, quorum primus, 22 capitibus distinctus, continet *Elementorum, Fluminumque aliquot Germaniæ, Metallorum item naturas et operationes*; secundus 179 capitibus, *Leguminum, Fructuum et Herbarum*; tertius 53 capitibus, *Arborum et Arbustorum naturas et effectus*. Quartus demum, tres in partes divisus, priori, 25 capita tenente, *Piscium*; altera 53 capitum, *Volatilium*; tertia denique 44 capitum, *Animantium terræ* historiam naturalem viresque medicas prosequitur. Anno deinde 1544 in *Experimentario* G. Krautii recusa est integra hæc editio, in quam quidem e codice autographo vocabula permulta, lectu difficiliora, mendose librarius transcripsisse videtur. Quo vero autographum istud pervenerit, vel ubinam locorum nunc lateat, id nescire nos valde dolemus. Utraque *Physicæ* editio inter libros nunc temporis rariores numeratur (17).

Editionis vero nostræ textus ad normam potissimum adornatus est veteris codicis ms. chartacei sæculo XV exarati, foliorum 75, sub numero 6952 in Bibliotheca Imper. Parisiensi adservati, laudatque jam a cl. Hallero in *Bibl. bot.* I, 218, cujus apographum *πλειστηρὸν τὸν ἀκριβεστά* huncce in finem transcriptum*, benevolentissime mecum communicavit Dr C. Daremberg, medicus item ac philologus præstantissimus, bibliothecæ Mazarinæ præfectus. Huic igitur gratiæ sunt agendæ, quod gravissimum S. Hildegardis opus genuinum atque integrum hocce primum volumine typis prodire queat. Scripturæ codicis archaismos fere retinendos esse duxi, perpaucis tantummodo exceptis, ut *comedere*, *comestus* pro *commedere*, *commestus*, *his*, pro *hiis*, vel apertis librarii mendis, ut *hyeme*, *amentia*, pro *hieme*, *amendia*, etc.

(15) Simleri, *Bibl. C. Gosneri in compend. red.*, p. 300. Olear., *Bibl. scriptor. eccles.*, c. præfat. Buddei, I, 341. Cave, *Scriptor. eccles. histor. litt.* II, 242. Ersch et Gruber, *Encyclopæd.* VIII, 2, 126. Lipenii, *Bibl. real. med.* p. 180. Manget *Bibl. scriptor. medic.* III, 506. Sprengel *Histor. rei herbar.* I, 226. Sprengel, *Versuch ein. pragmat. Gesch. d. Arzneikunde*, II, 487. Hæser, *Lehrbuch d. Gesch. d. Medicin*, 184. Clarus, *Das Leben und die Briefe d. heil. Hildegard*, II, 35. Schmidt, *Jahrbuch d. Medicin*, XIII, 1, 110. Hufeland u. Osann, *Journal*, V, 63.

(16) Trithemii *Catalog. viror. illustr.* p. 138. *In libris medicis mirabilia multa et secreta naturæ subtili expositione ad mysticum sensum refert, ut nisi a Spiritu sancto talia femina scire posset*. Trithem., *Chronic. Hirsaug.*, p. 175.

(17) Conf. Meiners, *Progr. de S. Hildegardis vita, script. et meritis*. Dahl, *Die heil. Hildegard. Remling, Geschichte d. Abteien und Kloster in Rheinbayern*, I, 159. Tiraquell., *De nobilit.*, I, 31. Paschal. Galli. *Biblioth. medic.*, 281. Spicilég. Ducherian, III, IV, 15, *Chronic. Senonense*.

* Præterea diligenter editionem cum apographo contuli; præstantissimam varietatem lectionum excerpsti: addimenta ex editione sumpta uncis seclusi; capita in editione a capitibus ejusdem argumenti in apographo omnino discrepantia imis paginis rescripsi; textum typis expressum, quatenus pro temporis mihi concessi brevitate licebat, perlustravi, voces denique Teutonicas in codice manuscripto denuo relegi. Sed, eheu! tot mendorum monstra typothetarum oculis fugerant, ut timendum sit ne multa minus recta etiam nunc delitescant. Sane quod per me statat, nec plus nec melius fieri potuit.

INCIPIT
LIBER BEATÆ HILDEGARDIS
SUBTILITATUM
DIVERSARUM NATURARUM CREATURARUM

ET SIG DE ALIIS QUAMMULS BONIS.

LIBER PRIMUS
DE PLANTIS.

PRÆFATIO.

In creatione hominis de terra (1) alia terra sumpta est, quæ homo est, et omnia elementa ei serviebant, quia eum vivere sentiebant, et obviam omnibus conversationibus ejus cum illo operabantur, et ipse cum illis. Et terra dabat viriditatem suam (2), secundum genus et naturam et mores et omnem circummitionem hominis. Terra enim cum utilibus herbis ostendit circummitionem spiritalium morum hominis, eos discernendo; sed inutilibus herbis demonstrat inutiles et diabolicos mores ejus. Quædam enim herbæ sunt, quæ cum quibusdam cibus decoquantur, et hæ hominem velocem ad pastum faciunt, et leves sunt, quia hominem non multum gravem faciunt, et istæ carni hominis assimilantur. Et succus pomiferorum arborum incoctus nocivus, et coctus levis, et comparatur sanguini hominis. Infructifera autem ligna quæ non generant, ligna sunt et non arbores, sed tantum folia habent, quæ homini ad comedendum inutilia sunt, ita ut, si quis illa comederit, ei non multum prosunt, etiamsi eum non multum lædunt, et tabi hominis comparantur. Quod vero in arboribus et lignis est, unde funes fiunt, assimilatur venis hominis. Lapides etiam terræ ossibus hominis comparantur, et humiditas lapidum medullæ ossium, quia lapis, cum humiditatem habeat, calorem etiam habet. Sed lapides cum quibus tecta teguntur, ungiubus hominis in manibus et in pedibus assimilantur. Et quædam herbæ aeræ

A crescent, et hæ etiam ad digestionem hominis leves sunt et lætæ naturæ, ita quod hominem qui eas comederit lætum faciunt, atque crinibus hominis assimilantur, quia semper ipsæ leves sunt et aeræ. Sed aliæ quædam herbæ ventosæ sunt, ita quod de vento crescent, et etiam siccæ sunt et graves ad digestionem hominis, ac tristis naturæ, ita quod hominem, qui eas manducat, tristem faciunt; sed sudori hominis comparantur vel assimilantur. Succus autem inutilium herbarum, quæ comedi non possunt, venenosus, quia ipsæ mortiferæ sunt ad cibum hominis, et egestionem hominis comparantur.

Et terra habet sudorem (3) atque humorem et succum. Sudor enim terræ inutiles herbas profert, et humor ejus utiles herbas, quæ comedi possunt et quæ ad alios usus hominis valent. Succus autem ejus vindemiam et germinantes arbores producit. Herbæ quæ per laborem hominis seminantur, et paulatim surgunt et crescent, velut domestica animalia, quæ homo in domo sua cum sollicitudine enutrit, per laborem illum, quo ab homine exarantur et seminantur, acerbiter et amaritudinem succorum suorum amittunt, ita quod humiditas eorumdem succorum qualitatem succi hominis aliquantum tangit, et quo in modo cibus et potibus ejus bonæ et utiles sunt. Herbæ autem quæ, cadente suo semine, absque labore hominis crescent, et repente ac festinanter ut indomitæ bestię (4) surgunt, con-

(1) *Gen.* i, 27; *Eccli.* xvii, 1. Hildeg. epist. ad abbat. Ebracens. (ep. 30). Ejusdem epist. ad prælatos Mogunt. (ep. 47). Ejusdem *Scivias* iii, 2. Cf. cap. *De Mandragora*, i, 56.

(2) *Gen.* i, 2. Hildeg. ep. ad Eberard. episc. Bamberg. (ep. 14).

(3) Hildeg. ep. ad eundem (ep. 40).

(4) Cf. præf. lib. vii *De animalibus*.

trariæ sunt homini ad comedendum, quia homo A lactando, comedendo et [crescendo] temperato tempore nutritur, quod in herbis prædictis non fit. Sed tamen noxios et infirmos humores in hominibus quædam earum in medicina compescunt.

Omnis autem herba aut calida aut frigida est, et sic crescit, quia calor herbarum animam significat et frigus corpus : et in his secundum genus suum vigent, cum aut in calore, aut in frigore abundant. Si enim herbæ omnes calidæ essent, et nullæ frigidæ contrarietatem utentibus facerent. Si autem

omnes frigidæ essent, et nullæ calidæ, item hominibus inæqualitatem pararent, quia calidæ frigori et frigidæ calori hominis resistunt. Et quædam herbæ virtutem fortissimorum aromatum, austeritatem amarissimorum aromatum, in se habent. Unde et plurima mala compescunt, quoniam maligni spiritus hæc faciunt et in indignationem habent. Sed et quædam herbæ sunt, quæ velut spumam elementorum in se habent, in quibus homines decepti fortuita sua querere conantur; et has diabolus amat, et se his admiscet.

CAPITULA.

Triticum	I	Mandragora	LVI	Reinam	CXI
Siligo	II	Winda	LVII	Doste	CXII
Avena	III	Boberella	LVIII	Garve	CXIII
Ordeum	IIII	Binsuga	LIX	Agrimonia	CXIII
Spelta	V	Sonwirbel	LX	Dittampnus	CXV
Pisa	VI	Huppo	LXI	Metra	CXVI
Faba	VII	Lilim	LXII	Musore	CXVII
Lens	VIII	Selba	LXIII	Swertula	CXVIII
Hirse	IX	Ruta	LXIII	Mirredich	CXIX
Venich	X	Ysopus	LXV	Adich	CXX
Hanff	XI	Veniculum	LXVI	Nachtschade	CXXI
Rato	XII	Dille	LXVII	Bingula	CXXII
Balgon	XIII	Petrosilinum	LXVIII	Wullena	CXXIII
Cituar	XIIII	Apium	LXIX	Gamandria	CXXIII
Ingeber	XV	Kirbela	LXX	Centaurea	CXXV
Pyper	XVI	Pungo	LXXI	Poleya	CXXVI
Komel	XVII	Crasso	LXXII	Beonia	CXXVII
Bertram	XVIII	Burncrasse	LXXIII	Battenia	CXXVIII
Liquiriciu	XIX	Wurtzel	LXXIII	Sichterwurtz	CXXIX
Cynamomum	XX	Bachmintze	LXXV	Basilia	CXXX
Nux muscata	XXI	Major mintza	LXXVI	Bebinella	CXXXI
Rosa	XXII	Minor mintza	LXXVII	Alba sichterwurtz	CXXXII
Lilium	XXIII	Romische mintza	LXXVIII	Ageleia	CXXXIII
Psilium	XXIIII	Alleum	LXXIX	Frideles ouga	CXXXIII
Spica	XXV	Aisla	LXXX	Springwurtz	CXXXV
Cubebo	XXVI	Porrum	LXXXI	Berwurt	CXXXVI
Gariofiles	XXVII	Onlauch	LXXXII	Steinbrecha	CXXXVII
Cristiana	XXVIII	Omnis lauch	LXXXIII	Ugera	CXXXVIII
Lunckewurtz	XXIX	Kole	LXXXIII	Grintwurtz	CXXXIX
Hirtzunge	XXX	Wieszgras	LXXXV	Liebestuckel	CXL
Entiana	XXXI	Kurbesza	LXXXVI	Ebich	CXLI
Quenula	XXXII	Stutgras	LXXXVII	Ybisca	CXLII
Andron	XXXIII	Pedema	LXXXVIII	Denemarka	CXLIII
Hirtzsibam	XXXIIII	Ruba	LXXXIX	Nabeta	CXLIII
Lavendula	XXXV	Retich	LXXXX	Cranchsnabel	CXLV
Fenigræcum	XXXVI	Latheca	LXXXXI	Consolida	CXLVI
Sysamera	XXXVII	Wilde latheca	LXXXXII	Byerverwurtz	CXLVII
Pefferkrut	XXXVIII	Senff	LXXXXIII	Grensnig	CXLVIII
Scherling	XXXIX	Synape	LXXXXIII	Morcrut	CXLIX
Ganfora	XL	Alant	LXXXXV	Gensecrut	CL
Anfora	XLI	Papaver	LXXXXVI	Linsano	CLI
Huszwurtz	XLII	Babela	LXXXXVII	Hunsarem	CLII
Schickwurtz	XLIII	Cletta	LXXXXVIII	Nyesewurtz	CLIII
Wuntwurtz	XLIIII	Distel	LXXXXIX	Gechte	CLIII
Sanicula	XLV	Urtica	C	Ysena	CLV
Heilheubt	XLVI	Wegerich	CI	Satereya	CLVI
Farn	XLVII	Minna	CII	Woulfesglegena	CLVII
Haselwurtz	XLVIII	Viola	CIII	Simesz	CLVIII
Herba Aaron	XLVIII	Melda	CIII	Quonckus	CLIX
Humela	L	Ganderebe	CV	Meglana	CLX
Woolffswurtz	LI	Stawurtz	CVI	Dornella	CLXI
Dolo	LII	Biboz	CVII	Scharleya	CLXII
Danwurtz	LIII	Cle	CVIII	Storcks-nabel	CLXIII
Brackewurtz	LIIII	Wermut	CIX	Benedicta	CLXIII
Funffblat	LV	Bils	CX	Risza	CLXV

Museta	CLXVI	Spica	CLXXXIII	Hartz	CXCIX
Bircwurtz	CLXVII	De diversitate fungorum	Moyses	Sulfur	CC
Astrentia	CLXVIII			Semperviva	CCI
Ertpeffir	CLXIX	Wizwurtz	CLXXXIV	Brionia	CCII
Waltpeffir	CLXX	Aloe	CLXXXV	Polipodium	CCIII
Vickbona	CLXXI	Thus	CLXXXVII	Vehedistel	CCIV
Kichgera	CLXXII	Mirra	CLXXXVIII	Sitaria	CCV
Wisela	CLXXIII	Balsamum	CLXXXIX	Weyth	CCVI
Wichim	CLXXIV	Mel	CXC	Hymelsluszel	CCVII
Semen lim	CLXXV	Ezucker	CXCI	Major hufflatich	CCVIII
Balsamita	CLXXVI	Lac	CXCII	Minor hufflatich	CCIX*
Stritgras	CLXXVII	Butirum	CXCIII	Plionia	CCX
Stimir	CLXXVIII	Sal	CXCIV	Rasela	CCXI
Agrestis lactuca	CLXXIX	Acetum	CXCV	Dorth	CCXII
Berla	CLXXX	Merada	CXCVI	Cardo	CCXIII
Pasonata	CLXXXI	Ova	CXCVII		
Berich	CLXXXII	Pix	CXCVIII		

* Capitula CLXX — CCII in textu sequuntur infra post cap. CLXXXVIII.

** In textu sequuntur capita CCXII — CCXXV, *Asarum*, *Hirceswurtz*, *Scampina*, *Nymphya*, *Caczenza-
get*, *Zugelnich*, *Psaffo*, *Risfelberæ*, *Merlinsen*, *Dubelkolbe Hartenauwe*, *Thimus*, *Alve*.

INCIPIT LIBER PRIMUS.

CAP. I. — DE TRITICO (1) [In edit., II, 1].

Triticum calidum est, et plenus fructus, ita quod in eo nullus defectus est; et cum recta farina de tritico fit, tunc panis ex eadem farina factus sanis et infirmis bonus est, et rectam carnem et rectum sanguinem in homine parat. Sed qui *donst* medullam, id est similem *griesz*, ab eadem farina excutit, et de eodem *donst* panes facit, panis ille infirmior et debiliior est quam si ex ipsa de recta farina factus esset, quia *donst* [eadem medulla ed.] vires suas aliquantum perdet, et plus de *slim* [plus livoris ed. et sic infra] in homine parat, quam ipsa recta farina tritici. Qui autem triticum absque integris granis coquit, et non in molendino tritum, et sic velut aliam cibum comedit, iste nec rectum sanguinem, nec rectam carnem in se parat, sed multum *slim*, ita quod vix digeritur; et sic infirmo omnino non valet, etiamsi sanus hoc comestum superare poterit. Sed tamen si quis vacuum cerebrum habet, et ob hoc ita in amentia fatigatur, velut freneticus sit, accipe integra grana tritici (2), et ea in aqua coque, et deinde eisdem granis de aqua ablatis totum caput illius calidis circumpone, et pannum desuper liga, et sic cerebrum illius de succo illo replebitur, et vires suas et sanitatem recipiet; et hoc fac usque dum ille ad mentem suam redeat. Et qui in dorso et in lumbis dolet, grana tritici aqua coquat, et ita calida super locum illum ponat ubi dolet, et calor tritici vires illius pestis fugabit.

[Si autem canis dentibus hominem mordet, ille pastam farinæ similæ, cum albugine ovi paratam accipiat, et super morsum canis per tres dies et totidem noctes ponat, ut eundem venenosum morsum extrahat; qui morsus de habitu illius veneno-

A sior est quam alterius animalis; postea pastam auferat, et millefolium cum albugine ovi contundat, et super eundem morsum per tres aut duos dies ponat et postea auferat, et deinde unguentis sanet ut aliud vulnus sanari solet. *Add. ed.*]

CAP. II. — DE SILIGINE (3) [II, 2].

Siligo calida est, sed tamen frigidior est tritico, et multas vires habet. Panis autem ex ea factus, sanis hominibus bonus est et eos fortes facit; et illis qui pingues carnes habent, bonus, quoniam carnes eorum minuit, sed tamen eos fortes facit. Sed illis qui frigidum stomachum habent, et multum ex hoc infirmantur, contrarius est, quoniam ipsorum debilitas illum ad digestionem superare non valet, et ideo plurimam tempestatem in eis parat, quia eum vix digerere possunt.

[Qui autem glandes in corpore suo habet, cujuscunque generis sint, siligineum panem ad ignem calefactum, vel de fornace calidum allatum et ruptum super glandes ponat, et calor virium ejus illas consumit et evanescere facit: et hoc faciat usque dum evanescant. Et si quis scabiem in capite habet, crustam siliginei panis in pulverem redigat, et pulverem ibi immittat, quia hoc malum aufert. Et post tres dies eundem locum oleo olivæ inungat, quoniam illud calidum est, et sanat. Sic autem faciat usque dum sanetur. Et si canceri, scilicet gracillimi vermiculi, carnem hominis comedunt, calida mica panis superponatur; et hoc sæpe faciat, et de calore illius peribunt. *Add. ed.*]

CAP. III. — DE AVENA (4) [II, 3].

Avena calida acuti gustus existit et fortis fumi (5); et lætus ac sanus cibus est sanis hominibus, et lætam mentem ac purum et clarum intellectum eis parat, atque bonum colorem ac sanam carnem eis

(1) *Triticum vulgare*.

(2) *Quia fructus iste plenus in pinguedine est add. ed.*

(3) *Secale cereale*.

(4) *Avena sativa*.

(5) *Verba acuti — fumi desunt in ed.*

facit. Et illis qui aliquantum et modice infirmantur bona est, tam in pane quam in farina ad comedendum, et eos non lædit. Istis autem qui multum infirmi et frigidi sunt ad comedendum non valet, quia avena semper calorem quærit. Et si iste aut panem aut farinam avenæ comederit, in ventre ipsorum se simul *wollent* (coagulantur *ed.*) et *slim* (livorem *ed.*) in eis pararet, atque vires eis non daret, quoniam frigida sunt. Sed qui *virgichtiget* est [paralysi fatigatur *ed.*], et inde divisam mentem ac vanas cogitationes habet, ita quod sic aliquantulum amens efficitur, in asso balneo, cum avena in aqua in qua cocta est, ignitos lapides perfundat, et hoc sæpe faciat, et ad se revertetur, et sanitatem recipiet.

CAP. IV. — DE HORDEO (1) [II, 4].

Hordeum frigidum est, ita quod frigidius et debilius est præfatis frugibus; et si comedatur aut in pane aut in farina, tam sanos quam infirmos lædit, quia tantas vires non habet ut cætera genera frugum. Sed infirmus qui jam toto corpore deficit, hordeum in aqua fortiter coquat, et aquam illam in dolium fundat, et in ipsam balneum recipiat, et hoc sæpe faciat dum sanetur, et carnes corporis sui recipiet, et ad sanitatem pervenit. Et qui etiam tam valde infirmatur quod panem comedere non potest, hordeum et avenam æquali pondere recipiat, et modicum feniculi addat, et simul in aqua coquat, et, postquam coquitur, succum illum per pannum colat, et ipsum, velut jus pro comestione panis, bibat, et hoc faciat dum convalescat. Sed qui in facie duram et asperam cutem habet, et quæ de vento faciliter se *schebet* [in asperitatem ducitur *ed.*], hordeum in aqua coquat, et tunc cum aqua illa per pannum colatum et temperata calida in facie leniter se lavet, et cutis ejus sibi lenis et suavis erit, et pulchrum colorem habebit. Et si caput hominis infirmum est, ista aqua sæpe lavetur, et sanum erit.

CAP. V. — DE SPELTA (2) [II, 5].

Spelta optimum granum est, et calida, et pinguis et virtuosa est, et suavior aliis granis est, et eam comedenti rectam carnem facit, et rectum sanguinem parat, atque lætam mentem et gaudium in mente hominis facit; et quomodocumque comedant, sive in pane, sive in aliis cibis, bona et suavis est. Et si quis ita infirmus est quod præ infirmitate comedere non potest, accipe integra grana speltarum, et ea in aqua coque, sagimine addito, aut vitello ovi, ita ut propter meliorem saporem libenter comedi possit, et da hoc infirmo comedendum, et eum, ut bonum et sanum unguentum, iuterius sanat.

CAP. VI. — DE PISA (3), [II, 6].

Pisa frigida et aliquantulum flegmatica existit.

(1) *Hordeum vulgare*.

(2) *Triticum spelta*.

(3) *Pisum sativum*.

A Pulmonem aliquantulum *demphet* [deprimit *ed.*]. Sed tamen homini qui calidæ naturæ est bona est ad comedendum, et ferocem illum facit. Ille autem qui frigida naturæ est, infirmis non valet, quia in comestione in eo *mulstim* parat.

[Pisa etiam omnibus infirmitatibus nociva est, nec ullas vires in se habet ut infirmitates expellat. Attamen qui de superfluo suo flegmate in fronte capitis dolet, pisa in albam dentibus masticando terat, et hanc purissimo melle contemperet, et sic temporibus apponat et ligamine comprimat; et sic faciat usque dum melius habeat. Sed et qui viscera interius infirma habet, jus pisæ calidum sæpe sorbeat, et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. VII. — DE FABA (4) [II, 7].

B Faba calida est, et sanis et fortibus hominibus bona est ad comedendum, et est melior quam pisa. Nam si infirmi fabam comedunt, eos non multum lædit, quia tantum livorem et *slim* in eis non parat sicut pisa facit. Farina enim fabæ bona est et utilis tam infirmo quam sano homini, quia levis est et faciliter digeri potest. Sed qui in visceribus dolet, fabam in aqua coquat, modico sagimine aut oleo addito, et separata faba, *soff* (jus *ed.*) ejus calidum sorbeat, hæc sæpe faciat, et eum interius sanat.

[Et qui ebullientem dolorem, et scabiem, ac ulcera, cujuscunque naturæ sint, in carne sua habet, farinam fabæ accipiat, et modicum de pulvere seminis feniculi addat, et hæc cum minima farinula tritici in aqua contemperet, ut coherere possit; et sic tortellos, aut ad ignem, aut ad solem parat, et eos desuper sæpe ponat, et dolorem illius extrahet et sanabitur. *Add. ed.*]

CAP. VIII. — DE LENTE (5) [II, 8, 9].

Lens frigida est, et comesta nec medullam hominis, nec sanguinem, nec carnem ejus auget, nec vires ei tribuit, sed tantum satiat ventrem, et vanitatem implet; infirmos humores ad procellam in hominibus excitat.

[Si cui maculæ scabiei, et immundi crines, qui radicem ulcerum in se habent, in capite hominis crescunt, lentem super ignitio lapide in pulverem leniter redigat, et concham testudinis cum livore, quæ in ea est, in pulverem redigat, et æquo pondere pulveri lentis addat, et super maculas ponat; et livorem ejusdem doloris absterget, et sic sanabitur. — CAP. IX. — DE VICHBONA. — Vichbona frigida est. Qui in visceribus dolet, ita ut quasi interius intumescat, vichbonam in farinam redigat, et huic modicum panis in pulverem redacti addat, et modicum seminis feniculi, seu de succo levistici, et ita cum aqua velut cibum coquat et aliquantum calidum comedat; et hæc sæpe faciat, et infirma viscera sanat. *Add. ed.*]

(4) *Vicia faba*. Cf. lepid. Waltheri von der Vogelweide poemation; *Waz eren hat fro bone*.

(5) *Errum lens*.

CAP. IX. — DE HIRS (1) [II, 13].

Hirs frigidum est, modicum calidum est, quia nec sanguinem, nec carnem auget in homine, nec vires eis tribuit, sed tantummodo ventrem ejus implet, et tantum famem in eo minuit quia gustum refocillationis non habet. Sed et cerebrum hominis aquosum facit. Et stomachum ejus tepidum ac tardum parat, et humoribus qui in homine sunt procellam incutit, et est fere ut *unkrut*, nec sanum homini ad comedendum.

CAP. X. — DE VENICH [II, 14].

Venich frigidum est, et modicum calorem habet, et parum valet, quia modicam refocillationem habet, et modicas vires comedenti tribuit, sed tamen cum non lædit, quantum milium illum lædere solet, nec etiam malos humores et pestes in homine commovet tam valide, ut milium facit. [Qui autem ardentibus febres habet, venich in vino coquat et vinum illud calidum sæpe bibat, et curabitur. *Ad. edd.*]

CAP. XI. — DE HANFF (3) [II, 16].

Hanff [*Cannabus ed.*] calidum existit, et cum aer nec multum calidus nec multum frigidus est crescit, et ita etiam natura ipsius est, et semen ejus sanitatem habet, et sanabile et sanis hominibus ad comedendum, et in stomacho eorum leve est et utile, ita quod *slim* de stomacho ejus aliquantulum aufert, et faciliter digeri potest, atque malos humores minuit, et humores bonos fortes facit. Sed tamen qui in capite infirmus est et qui vacuum cerebrum habet, si hanff comederit, illum facile aliquantulum dolere facit in capite. Illum autem, qui sanum caput habet et plenum cerebrum in capite, non lædit. Sed qui valde infirmatur, illum etiam in stomacho aliquantulum dolere facit. Eum autem, qui moderate infirmus est, comestum non lædit.

[Qui autem frigidum stomachum habet, cannabum in aqua coquat, et expressa aqua, pauniolo involvat; et ita calidum stomacho sæpe superponat: et illum confortat, et loco suo restituit. Et qui etiam vacuum cerebrum habet, si cannabum comederit, aliquantulum in capite dolere facit; sed sanum caput et plenum cerebrum non lædit. Pannus quoque ex cannabo factus ad ulcera et vulnera liganda valet, quia calor in eo temperatus est. *Add. ed.*]

CAP. XII. — DE RATDE (4) [II, 64].

Ratde [*Zizania ed.*] calida et sicca est, et nulli homini in cibo valet, quia inde dolorem haberet. Pecoribus autem nec prodest, nec multum obest. Si quis autem in capite ulcera habet, ita tamen quod scabies non sit, ratden tundat et tunso assum lardum commisceat, et cum illo ulcera, quæ in capite sunt, sæpe perungat, et ulcera sua emordet, ac sanatur. Sed et ratden tunde et mel ei commisce; et ubi multæ muscæ sunt, in parietem linias, id est *striche*, et muscæ, quæ ex hoc gustaverint, infirmabuntur, et cadent et deficient.

(1) *Panicum miliaceum*. Cf. infra cap. 193, *De milio*.

(2) *Panicum Italicum*.

CAP. XIII. — DE GALGAN (5) [II, 17].

Galgan [*Galanga ed.*] totum calidum est, frigiditatem in se non habet et virtuosum est. Homo, qui ardentem febrem in se habet, galgam pulverizatum et pulverem istum in fonte bibat, et ardentem febrem exstinguet. Et qui in dorso aut in latere de malis humoribus dolet, galgan in vino *welle* et calidum sæpe bibat, et dolor cessabit. Et qui in corde dolet, et cui in corde *unnecht*, ille mox de galgan comedat satis, et melius habebit.

[Homo quoque qui fetentem halitum patitur, qui ad pulmonem transit, ita ut etiam aliquando raucam vocem habeat, galangan et fœniculum æquali pondere accipiat, et bis tantum de nuce muscata et de piretro, ut istorum duorum est, et hæc pulverizet, et simul commisceat, et de pulvere isto ad pondus duorum nummorum cum tenui buccella panis quotidie jejunos comedat; et mox modicum calidi vini bibat, et alias nobiles herbas, quæ bonum odorem habent, tam pransus quam jejunos, frequenter comedat, ut bonus odor earum fetentem halitum compescat.]

Qui vero quolibet modo in pulmone dolet, pingues carnes devitet, et a cibo qui multo sanguine perfusus est et incocto cibo se absteineat, quia tabem circa pulmonem faciunt. Sed et pisam, et lentem, cruda poma, cruda olera, nuces et oleum devitet, quoniam livorem pulmoni inferunt. Quod si carnes comedere vult, macras comedat; et si caseum, non coctum, nec crudum, sed aridum comedat, quia mali livores in eo sedati sunt. Et si oleum comedere vult, modice comedat, ne inde pulmoni livores contrahat. Aquam vero non bibat, quoniam circa pulmonem livorem parat. Sed et novum mustum, quod nondum in fervore ebulliendo sordes ejecit, non bibat quia nondum purgatum est. Cervisia autem eum non multum lædit, quoniam cocta est. Vinum vero bibat, quoniam bono calore suo pulmonem juvat; et ab humida et a nebulosa aura se observet, quia hæc humiditate sua pulmonem lædit. Si mali humores in visceribus et in splene hominis superabundaverint, et cordi multas passiones per melancholiam intulerint, ille galangan et piretrum æquali pondere accipiat, et album piper ad quartam partem unius istorum; vel si album piper non habuerit, accipiat pfeffertruch quater tantum ut albi piperis, est, et hæc in pulverem redigat. Deinde farinam fabæ tollat, et ei prædictum pulverem addat, atque hæc omnia cum succo fœnugreci, absque aqua et vino, alioque liquore commisceat. Quo facto, ex omnibus his tortellos parat, et eos ad calorem solis exsiccat; unde in æstate, dum solem habere potest, eos faciat, quatenus in hieme eos habeat. Deinde eosdem tortellos tam pransus quam jejunos comedat. Postea liquiriciam tollat, et quinques plus de fœniculo et zuccaro, ad pondus liqui-

(3) *Cannabus sativa*.

(4) *Nigella sativa*.

(5) *Alpina Galanga*.

ricii, et modicum mellis, et ex his potum faciat, et tam pransus quam jejunos contra dolorem cordis bibat. sed et homo cui flegma fumum in capite facit, et auditum ejus confundit, galangam accipiat, et ad ejus tertiam partem aloe et origani, bis tantum ut galangæ, et folia persici, ejusdem ponderis ut origani est; et ex his pulverem faciat et eo tam pransus quam jejunos quotidie utatur. Qui autem in pectore, in corde, et in splene dolet, et qui stomachum de flegmate infrigidatum habet, galangam accipiat, et bis tantum origani, et semen apii ponderis ut origanum est, et parum albi piperis; et hæc in pulverem redigat, et huic modicum cocti mellis addat, et inde electuarius faciat, ita ut illud absque repentino fervore leniter coquatur; et idem electuarius sæpe comedat; et puro, leni et bono vino frequenter utatur. Sed et qui a paralyti fatigatur, galangam accipiat, et ad ejus medietatem nucem muscatam, et spicam ad medietatem nucis muscatæ, et githerut, et levisticum æqualis ponderis, sed utriusque singillatim plus quam spicæ; et his saxifricam et polypodium æqualis ponderis addat; sed eorundem duorum simul tantum erit quantum quinque superiorum; et hæc in pulverem simul redigat. Et si sanus, pulverem istum in pane comedat; si autem infirmus, inde electuarius faciat, et comedat. *Add. ed.*]

CAP. XIV. — DE ZITUAR (1) [II, 48.]

Zituar temperate calidus, et magnam virtutem in se habet. Nam homo, qui in membris suis tremet, id est *bibet*, et in quo virtus deficit, *zituar* in vinum incidat et parum minus *galgan* addat, et hoc cum modico melle in vino coquat, et sic calidum, id est *melch* bibat, et tremor ab eo abscedit, et virtutem recipit. Et qui multam salivam et multas spumas in se habet, *zituar* pulverizet et pulverem istum in panniolum liget, et ita in vasculum, aqua infusa, ponat, ut aqua saporem inde habeat, et sic in aqua per noctem dimittat, ac jejunos in mane sæpe bibat, et saliva et spuma cessabit. Sed qui in capite multum dolet, cum eodem pulvere in panno ligato et in aqua madefacto frontem et tempora madefaciat, et melius habebit. Et cui stomachus malis cibis repletus est et multum gravatus est, *zituar* pulverizet, et cum pulvere isto et modica farina similæ et aqua tortellum faciat, et eum in sole aut in fornace fere frigidata coquat, et tunc eundem tortellum in pulverem redigat, et pulverem istum jejunos in manu sua sæpe lingat, id est *lecke*, ac etiam [cum] ad dormitum vadit per noctem stomachus ejus molestet (2).

CAP. XV. — DE INGEBER (3) [II, 49.]

Ingeber [Zinziber *ed.*] valde calidum est et diffusum, id est *zufloszlich*, et sano et pingui homini comestum obest, quia eum inscium et ignarum ac tepidum et lascivum facit. Sed qui in corpore aridus

(1) *Amomum zedoaria*.

(2) *Ed.*, recte : et pulverem istum jejunos in manu sua sæpe lingat, etiam cum ad noctem dormitum va-

A est, et jam fere deficit, ingewer pulverizet, et in *suffen* pulverem istum jejunos modice sumat, et etiam cum pane ejus interdum modice comedat, et meliorabitur. Sed mox, cum melius habuerit, eum amodo non comedat, ne inde lædatur. Et qui ulcerosus, id est *suerecht*, et turbidos oculos habet, *ingeber* pulverizet et pulverem istum in pannum liget, et in vinum ponat, ut vinum inde atrum, id est *zanger*, fiat, et in nocte cum dormitum vadit, circa palpebras et oculos liniat de vino isto; et si modicum ex eo oculos intraverit, non nocebit; et ita *eyther* [ulcerosum venenum *ed.*] et turbulenciam de oculis aufert. [Quia dum homo visum oculorum habet, oculis sic subvenire potest; postquam autem visum perdidit, oculis hoc modo prodesse non poterit. Et cui oculi caligant, succum rutæ et hysopi æquali mensura accipiat, et huic ter tantum de prædicto vino addat, et hoc in æreum vas fundat, ut in illo virtutem suam retineat; et ad noctem, cum dormitum vadit, oculos et palpebras exterius cum illo circumliniat; et si oculos interius aliquantulum tetigerit, non eos nocebit; et hoc sæpe faciat, et caliginem oculorum fugabit. Sed et qui constipationem in stomacho et in ventre patitur, zinziberum pulverizet, et cum modico succo ancusæ pulverem istum commisceat, et ex eodem pulvere, et farina fabæ tortellos faciat, et eos in fornace, qui jam in calore ignis aliquantum cessavit, coquat. Et sic tortellos istos tam pransus quam jejunos sæpe comedat, et fœditatem stomachi minuit, et hominem confortat. Item homo qui in stomacho quemlibet dolorem patitur, zinziber, et bis tantum galangæ, et zituaris ad mediam partem pulverizet, et post cibum pulverem istum in vinum ponat; et sic bibat, et etiam ad noctem, cum dormitum vadit; et sic sæpe faciat, et in stomacho melius habebit. *Add. ed.*]

Et si quis *citerdrosæ* in corpore suo habet, de eodem prædicto pulvere ligato in panno in aceto ponat, et modicum vini, si habet, addat, ne nimis acrum, id est *zanger* fiat, et eum cum panno illo et pulvere locum illum ubi *citerdrosæ* sunt in eo liniat, et sanabitur.

[Homo autem quem vich fatigat, modicum zinziberi et plurimum cinnamomi accipiat et hæc pulverizet. Deinde tollat salviæ minus quam zinziberis et fœniculi plus quam salviæ, et tanaceti plus quam salviæ, et hæc in mortario ad succum terat, et per paenum colet. Deinde mel modice in vino coquat, et ei parum albi piperis addat; vel si illud non habuerit, parum de nimmolo, et prædictum pulverem et prædictum succum immittat. Postea merlinsen sumat, et tormentillæ bis tantum, et synape, quod in campo crescit, tantum ut tormentillæ, sed minus quam merlinsen sit; et hæc in mortario ad succum terat, et in sacculum ponat,

dit, et gravedinem stomachi aufert.

(3) *Amomum zingiber*.

et præfatum mellitum et pulverizatum vinum superfundat, et ex his clarum potum faciat. Qui autem prædictum dolorem patitur, potum istum quantum uno halitu bibere potest jejunos bibat, et simili modo ad noctem cum se in lectum reponit: et hoc faciat usque dum sanetur. Sed et homo qui potionem facere et sumere vult, zinziberum et dimidiam partem tantum de liquiricio, et tertiam partem de zituare quantum de zinzibero pulverizet et colet; et deinde eundem pulverem simul penset; postea sumat tantum de zucharo quantum pulvis iste pensat. Omnia hæc simul penset ad pondus triginta nummorum. Deinde accipiat de purissima farinula similæ quantum dimidia testa nucis capit, et tantum lactis citocatiæ quantum incisa penna scriptoris in incisione tenere potest, et sic de prædicto pulvere, et de farina, et lacte citocatiæ tenuissimam massam, vel tortellum faciat; et hanc massam in quatuor partes dividat, et ad solem in martio vel in aprili siccet, quoniam in mensibus istis radius solis ita temperatus est quod nec nimis calidus nec nimis frigidus, et ideo sanitatem præcipue affert. Quod si in istis mensibus lac de prædicta citocatia habere non poterit, ita quod eum oportet differre ad maium: tunc etiam præfato tortello in maio facto, ad solem etiam maii exsiccet, et sic ad opportunum tempus observet. Et qui tunc potionem sumere voluerit, quartam partem de prædicta massa jejunos sumat. Quod si stomachus illius tam fortis et spissus est ut tactum potionis hujus non sentiat, iterum dimidiam partem tertie partis præfati tortelli accipiat, et denuo totam cum lacte citocatiæ illiniat; et sic iterum in sole siccata jejunos sumat. Sed antequam aliquis potionem istam accipiat, si frigus est, se calefaciat, et sic sumat: et postquam eam sumpserit, in lecto vigilando modicum requiescat, et deinde surgens, hac et illac modice deambulet, ita tamen ne frigus patiatur; post solutionem autem, triticeum panem, non siccum, sed in sorbiciuncula intinctum comedat, et pullos gallinarum, et porcinas carnes atque alias suaves carnes edat. Grossum autem panem, et bovinas carnes, et pisces, et alios grossos cibos et assos, exceptis assis pyris, devitet; et a caseo et a crudis oleribus et pomis se absteineat. Vinum autem, sed tamen modice, bibat et aquam dimittat. Claritatem quoque solis fugiat et sic per tres dies hæc observet. *Add. ed.]*

CAP. XVI. — DE PIPERE (1) [III, 4].

Piper valde calidum est et aridum, et quamdam præcipitationem in se habet, et multum comestum lædit hominem, et pleurism in eo parat, et humo-

res in eo destituit, ac malos humores in eo facit. Si quis spleneticus est, et qui cibos in fastidio habet, ita quod eum non libet comedere, iste in aliquo cibo cum pane piper modice comedat, et in splene melius habebit, et fastidium comedendi ponet (2).

CAP. XVII. — DE KUMEL (3) [II, 20].

Kumel [Cuminum *ed.*] temperati caloris est et siccum; homini qui *danphet* bonum et utile et sanum est ad comedendum, quocunque modo comedatur; sed illum lædit qui in corde dolet, si comederit [quia cor perfecte non calefacit, quod semper calidum esse debet *add. ed.*] Sano autem bonum est ad comedendum, quia bonum ingenium ei parat et temperiem ei infert, qui nimis calidus est; sed unumquemque lædit, qui infirmus est si comederit, quia pestem in eo excitat, præter illum qui in pulmone dolet.

[Homo qui coctum vel assum caseum comedere vult, ne inde doleat, cuminum superponat, et sic comedat. Qui vero nauseam patitur, cuminum accipiat, et ad ejus tertiam partem piper et bibinellam, velut quartam partem cimini, et hæc pulverizet et puram farinam similæ accipiat, et pulverem istum farinæ huic immittat; et sic cum vitello ovi et modica aqua tortellos, aut in calido fornace, aut sub calidis cineribus faciat, et tortellos istos comedat. Sed et prædictum pulverem super panem positum manducet, et in visceribus calidos et frigidos humores, qui nauseam homini inferunt, comescunt. *Add. ed.]*

CAP. XVIII. — DE BERTRAM (4) [II, 21].

Bertram [Piretrum *ed.*] temperati caloris est et aliquantum sicci, et eadem temperies pura est, et bonam viriditatem tenet. Nam sano homini bonus est comestus, quia tabem in eo minuit ac bonum sanguinem in eo auget, et purum intellectum in homine facit. Sed et infirmum, qui jam fere in corpore defecit, ad vires reducit, et in homine nihil indigestum dimittit; sed bonam digestionem illi parat. Et homo, qui multum fleema in capite habet, si eum frequenter comedit, fleema in capite ejus minuit. Sed et sæpe comestus pleurism ab homine depellit, et puros humores in homine parat, et oculos ejus clarificat. Et quocunque modo comedatur, scilicet aut siccus aut in cibo, utilis et bonus est tam infirmo quam sano homini. Nam si homo eum frequenter comedit, ab eo infirmitatem fugat et eum infirmari prohibet. Quod autem comestus in ore humiditatem et salivam educit, hoc ideo est, quia malos humores extrahit, et sanitatem reddit.

CAP. XIX. — DE LIQUIRICIO (5) [II, 22].

Liquiricium temperati caloris est, et homini claret iste piper in aliquo cibo cum pane modice comedat, et in splene melius habebit. »

(3) *Cuminum, Cuminum.*

(4) *Anthenis pyrethrum.*

(1) *Piper longum et nigrum.*
(2) *Ed. « De arbore piperis.* Arbor in qua piper crescit valde calida est; piper quoque valde calidum et aridum est. Et multum comestum, hominem lædit, et pleurism in eo parat, et bonos humores destituit. Homo autem qui poma aut pira comederit, et inde dolet, mox piper comedat, et melius habebit. Sed et qui spleneticus est, et qui fastidium comedendi ha-

(5) *Glycyrrhiza glabra.* Sub nomine *Henigwur* sæpissime occurrit. Ejusdem cultum in agro Bambergensis instituit sancta Cænegeundis imperatrix Cf. *Walafridi Strabi Hortulus ed. Reuss, p. 66.*

ram vocem parat quomocunque comedatur, et A mentem ejus suavem facit, et oculos ejus clarificat, et stomachum ejus ad digestionem mollificat. Sed et frenetico multum prodest, si illud sæpe comedat, quia furorem qui cerebro ejus est exstinguit (1).

CAP. XX. — DE CYNAMOMO (2) [III, 3].

Cynamomum etiam valde calidum est et fortes vires habet, et etiam modicum humiditatem in se tenet; sed calor ejus tam fortis quod humiditatem illam deprimit, et qui eum sæpe comedit, malos humores in eo minuit ac bonos humores in eo parat (3).

CAP. XXI. — DE NUCE MUSCATA (4) [III, 2].

Nux muscata magnum calorem habet et bonum temperamentum in viribus suis. Et si homo nucem muscatam comedit, cor ejus aperit et sensum ejus purificat, ac bonum ingenium illi infert. Accipe quocunque nucem muscatam et æquali pondere cynamomi et modicum gariofiles, id est *nelchin* et hæc pulveriza, et tunc cum pulvere isto ac cum similia farine et modica aqua tortellos fac, et eos sæpe comede, et omnem amaritudinem cordis et mentis tuæ sedat, et cor tuum et obtusos sensus tuos aperit, et mentem tuam lætam facit, et sensus tuos purificat, ac omnes nocivos humores in te minuit, et bonum succum sanguini tuo tribuit, et fortem te facit (5).

CAP. XXII. — DE ROSA (6) [II, 76].

Rosa frigida est, et idem frigus utile temperamentum in se habet. In mane aut orto jam die, folium rosæ tolle, illud oculis tuis superpone, humorem, id est *trieffen* ejus extrahit, ac eos clarificat. Sed et qui modica ulcera in corpore suo habet, eis folia rosæ superponat, et livorem illis extrahit (7). Sed et rosa ad potiones et ad unguenta atque ad omnia medicamenta valet, si eis addatur; et tanto meliora sunt, si eis aliquantum de rosa additum fuerit, quamvis parum, hoc est de bonis viribus illius, ut prædictum est.

(1) Quia — *exstinguit* in ed. desunt.

(2) *Laurus Cinnamomum*.

(3) Ed.: « De arbore cinnamomi. Arbor cujus cortex cinnamomum est valde calida est. Unde homo qui a gutta paralysis fatigatur, et qui quotidianas, tertianas, et quartanas habet, vas de chalybe factum tollat, et in illud bonum vinum fundat, et de ligno et foliis præfatæ arboris, dum succum in se habent, imponat, et ad ignem fervere faciat, et calidum sæpe bibat, et sanabitur. Et homo cui caput gravatum et obtusum est, ita quod flatum per nares difficulter emittit et introrsum trahit, cinnamomum pulverizet, et eundem pulverem cum buccella panis sæpe comedat, aut in manu sua lingat, et noxios humores per quos caput obtusum est, dissolvit. »

(4) *Myristica moschata*.

(5) Ed.: « De arbore nucis muscatæ. Arbor in qua nux muscata crescit calida est. Lignum autem et folia ejus medicinæ non multum conveniunt. Nux quoque muscata magnum calorem habet, et bonum temperamentum in viribus suis. Et si quis nucem muscatam comedit, cor ejus aperit, et sensus ejus purificat, et bonum ingenium bono calore et suavi virtute sua illi infert. Homo quoque nucem muscatam, et pari pondere cinnamomum, et modicum de gariofoly pulverizet; et cum pulvere isto, et farina

CAP. XXIII. — DE LILIO (8) [II, 77].

Lilium plus frigidum quam calidum est. Accipe ergo caput radicis lilii, et illud cum veteri arvina fortiter tunde, et tunc in patella *zulasse*, et sic in vasculum pone; et deinde qui albam lepram, scilicet *quedick*, habet, cum eo frequenter unge, prius calefacto unguento, et sanabitur. Sed rubea lepra de simili curari potest.

Et qui *uzslecht* habet, caprinum lac sæpe bibat, et *uzslecht* ab eo perfecte exeant; et tunc *stam* et folia liliorum accipiat, et ea tundat, ac succum eorum exprimat, et eundem succum eorum cum farina insimul *knede*, et ubi in corpore ab *uzslecht* dolet, semper ungat; sed tamen antequam hoc unguento se ungat, lac caprinum semper bibat. Odor etiam primæ eruptionis, id est *blut*, liliorum, ac etiam odor florum eorum cor hominis lætificat ac rectos cogitatus ei parat (9).

CAP. XXIV. — DE PSILLIO (10) [II, 78].

Psillium frigidæ naturæ est, et in illa frigiditate dulce temperamentum habet; et qui illud in vino coquit, et vinum ita calidum bibit, fortes febres, id est *fiber*, ab eo compescit. Et oppressam mentem hominis per dulce temperamentum suum lætificat, et cerebrum ejus tam frigore quam temperamento suo ad sanitatem juvat et confortat. Sed et qui febres in stomacho habet, psillium in vino coquat, et vino effuso, psillium illud in pannum ponat, et ita calidum super stomachum suum liget, et febres ne stomacho suo fugabit.

CAP. XXV. — DE SPICA (11) [II, 79].

Spica calida et sicca, et calor ejus sanus est. Et qui spicam cum vino coquit, vel, si vinum non habet, cum melle et aqua coquat, et ita tepidum sæpe bibat, et dolorem jecoris et pulmonis, et *dumphydinem* in pectore ejus mitigat, et scientiam pravam ac purum ingenium facit.

similæ, et modica aqua tortellos faciat, et eos sæpe comedat, et omnem amaritudinem cordis et mentis ejus sedat, et obtusos sensus ejus aperit, et mentem ipsius lætam facit, et omnes nocivos humores in eo minuit. Sed et quem paralysis in cerebro fatigat, nucem muscatam, et bis tantum galangæ pulverizet, et etiam de radice gladiolæ et plantaginis æquali pondere modice tundat, sale addito; ex omnibus his sorbiunculam (sic) faciat et sorbeat, et hoc semel aut bis in die faciat, usque dum sanetur. »

(6) *Rosa centifolia*.

(7) Ed. post *extrahit* hæc addit: *Et qui præceps est in ira rosam accipiat et minus de salvia, et in pulverem terat, et in hora illa cum ira in ipsos surgit, naribus suis apponat; nam salvia consolatur, rosa lætificat. Rosa accipiat et ad medietatem ipsius salvia, recente quoque arvina quæ infusa est addita; et hæc in aqua simul coquantur ut inde unguentum fiat; et ubi homo a crampo vel a paralyti fatigatur, ipso unguento ibidem inungatur et melius habebit. Quæ sequuntur, sed et rosa, etc. omittit ed.*

(8) *Lilium candidum*. Hildeg. ep. ad Wibertum; *Scivias*, III, 8.

(9) Verba odor — parat desunt id ed.

(10) *Plantago psillium*.

(11) *Lavendula spica*.

CAP. XXVI. — DE CUBEBO (1) [II, 23].

Cubebo calidum est, et calor ille temperamentum in se habet, et etiam siccum est. Et si quis *cubebo* comedit, indignus ardor ille, qui in ipso est, temperatur; sed et mentem ejus lætam parat ac ingenium et scientiam illius puram facit, [quoniam utilis et temperatus calor ejus indignos ardores libidinis, in quibus fœtidi et limosi livores latent, exstinguit, et mentem hominis, et ingenium ejus accendendo clarificat. *Add. ed.*]

CAP. XXVII. — DE GARIOFILES (2) [II, 24].

Gariofiles nelchin valde calidum est, et etiam quamdiu humiditatem in se habet qua se suaviter extendit ut ipsa suavis humiditas mellis. Et si quis in capite, dolet, ita quod ei caput *dumet*, velut surdus sit, *gariofiles* sæpe comedat, et *dume* quæ in capite est minuit. Et cum infirma viscera aliquando in homine tumescunt, tunc multoties fit quod tumor ille viscerum hydropem morbum in eo crescere facit. Unde jam cum hydrops in homine crescere incipit, ille *gariofiles* sæpe comedat, et illa vitium morbi compescunt, quia virtus eorum in viscera hominis illius transit ac tumorem eorum minuit, et hydropem morbum sic fugat, nec enim ulterius crescere permittit (3). Sed et calor medullæ hominis multoties exsudat, podagram in eo parat. Quæ cum jam in homine crescere incipit, si tunc ille sæpe *gariofiles* comedit, virtus eorum in medullam hominis illius vadit et prohibet ne podagra crescat et ne ulterius in eo procedat, cum jam in initio est (4). [Et qui singultum patitur *gariofillum* frequenter manducet. Sed et zituar pransus frequenter comedat, et hæc etiam per mensem unum faciat. *Add. ed.*]

CAP. XXVIII. — DE CRISTIANA (5) [II, 25].

Cristiana et igneum calorem et frigiditatem in se habet. Et homo, in quo pessimi et mortiferi humores eriguntur, ita quod in aliquo membro ejus ebulliunt, sic quod dicunt *freischlich* (*freislichaz ed.*), *cristianam* semper comedat, et meliorabitur. Sed et qui quartanas habet, eam in ipso accessu earum comedat, et melius habebit. Et qui de *gicht* valde fatigatur, in ipsa fatigatione comedat, ac meliorabitur. Et qui ardentem febrem habet in stomacho, eam in vinum incidat, et vinum hoc calefaciat, et ita calidum bibat, et curabitur.

CAP. XXIX. — DE LUNCKWURCZ (6) [II, 80].

Lunckwurz frigida est et modicum arida, nec multum ad utilitatem hominis valet. Sed tamen homo cui pulmo inflatus est, ita quod ipse *hustet* et quod spiramen vix trahit, *lunckwurtz* in vino coquat et jejunos sæpe bibat, et sanabitur. Et si

A oves eam frequenter comedunt, sanæ et pingues fiunt, nec etiam lacti earum obest. Et cum pulmo inflatus est, si *lunckwurtz* in vino coctam sæpe bibat, ut prædiximus, pulmo ejus ad sanitatem recuperatur, quia pulmo naturam ovis fere habet.

CAP. XXX. — DE HIRTZUNGE (7) [II, 81].

Hirtzunge (*Scolopendria ed.*) calida existit, et jecori ac pulmone et dolentibus visceribus valet. Accipe ergo *hirtzunge*, et eam in vino fortiter coque, et tunc purum mel adde, et ita iterum tunc fac semel fervere, deinde longum piper et bis tantum *cynamomi* pulveriza, et ita cum prædicto vino lac iterum semel fervere, et per pannum cola, et sic fac *luterdrank* (8), et tam pransus quam jejunos sæpe bibe, et jecori prodest, et pulmonem purgat, atque dolentia viscera sanat, atque interiores putredines et *slim* auferit (9). Et iterum *hirtzunge* in fervente sole aut super calidum laterem suaviter aridam fac, et ita pulveriza, et pulverem istum jejunos et pransus in manu tua sæpe lingo, id est *lecke*, et dolorem capitis et pectoris compescit, atque alios dolores qui in corpore tuo sunt sedat (10). Sed et homo qui de aliquo dolore valde et repente *unmechtig*, mox et de eodem pulvere in calido vino bibat, et melius habebit.

CAP. XXXI. — DE GENTIANA (11) [II, 80 bis].

Gentiana satis calida existit. Qui autem dolorem cordis ita patitur velut chordis ejus vix hæreat [velut cor ejus vix subsistat *ed.*], *gentianam* pulverizet, et ipsum pulverem in *suffen* comedat, et cor ejus confortat. Sed et qui *stber* in stomacho habet, de eodem pulvere in calido vino cum ignito calido calibe calefacto sæpe bibat, et stomachus ejus de febre purgabitur.

CAP. XXXII. — DE QUENULA (12) [II, 81 bis].

Quenula (*Serpillum ed.*) calida est et temperata. Et homo qui infirmas carnes habet corporis, ita quod caro ejus velut scabies *uszbluet*, *quenulam* aut cum carnibus aut in *muse* coctam sæpe comedat, et carnes corporis ejus interius sanantur et purgabuntur. Sed qui minutam scabiem, id est *cleynengriut*, habet, *quenulam* cum nova arvina tundat, et sic ex ea unguentum faciat, et se cum illo ungat, et sanitatem habebit. Et cum cerebrum infirmum et velut vacuum est, *quenulam* pulverizet, et pulverem istum farinæ similæ commisceat in aqua, et ita tortellos faciat, et eos sæpe comedat, et cerebrum ejus melius habebit.

CAP. XXXIII. — DE ANDRON (13) [II, 82].

Andron [*Marrubium ed.*] calida est, et satis de succo habet, et contra diversas infirmitates valet. Nam qui surdas aures habet, *andron* in aqua coquat,

maticisque speciebus parata potio. Vide Barthol. Anglic. Propr. rer. I, 19, 56.

(9) *Atque — auferit* desunt in *ed.*

(10) *Atque — sedat* desunt in *ed.*

(11) *Gentiana lutea*.

(12) *Thymus serpillum*.

(13) An legendum *Andorn*? *Marrubium vulgare*.

(1) *Piper cubeba*.

(2) *Eugenia caryophyllata*.

(3) *Quia — permittit*, in *ed.* desunt.

(4) *Et ne — initio est* in *ed.* desunt.

(5) *Helleborus niger*.

(6) *Pulmonaria officinalis*.

(7) *Asplenium Scolopendrium*.

(8) *Luterdranck*, claretum, e vino, melle aro-

et eam de aqua auferat, et *donst* [fumum *ed*] ejus, A aut bibit, accipiat sysemeram et rutham atque bathemam æquali pondere, et in mortario tunsis, succum eorum exprimat, et tunc etiam de succo *springwurtz* bis tantum sumat ut unius istorum est, et prædicto succo addat, et simul commisceat, ac ita per pannum colet, et jejunos bibat. Sed cum bibit, in calido loco sedeat, ne infrigescat, quia si frigus tunc haberet, periculosum ei esset. Et postquam hiberit, *huneckwurtz* bibat, et venenum per nauseam spumabit, aut per eum in inferioribus locis transibit, et sic liberatur. Et qui multos pediculos habet, sysemeram cum arvina tundat, et simul commisceat, et tunc cum illo circa collum suum et sub assellis suis se ungat, et pediculi morientur, et ille inde non læditur. Sed

Cap. XXXIV. — DE HIRTZSWAM (1).

Hirtzswam frigidus et durus est, ac nocivus est homini ad comedendum et pecori, quod nulla infirmitas lædit, quoniam has vires in se habet, quod hominem sanum et sanum pecus intus ulcerat, cum nullam infirmitatem invenit. Ubi autem tam periculosi humores in homine erumpunt, quod homo in membris suis ita de *gicht* fatigatur, quasi membra ejus frangi videantur, et si tunc *Hirtzswam* comedit, periculum humorum illorum fugat, et *uszbieszet* et educit, quoniam natura ejus talis est, quod semper frangere solet ubi est, et ita quod foetidum est, effringit, ubi illud invenit. Sed et prægnantem mulierem cum periculo corporis sui abortire facit, si eum comederit.

Cap. XXXV. — DE LAVENDULA (2) [II, 83].

Lavendula calida et arida est, quia modicum succi habet, et homini ad comedendum non valet, sed tamen fortem odorem habet; et homo qui multos habet pediculos, si lavendulam frequenter odorat, pediculi in eo morientur. Et odor ejus oculos clarificat, [quia quamdam virtutem fortissimorum et etiam utilitatem amarissimorum aromatum in se habet, et ideo etiam plurimas malas res constringit, et ex hoc maligni spiritus exterrentur *add. ed.*].

Cap. XXXVI. — DE FENUGRÆCO (3) [II, 84].

Fenugræcum plus frigidum quam calidum; et homo qui quotidianas febres habet, quæ sudorem sæpe de eo educunt, et quem cibus molestat, id est lædit, gramen fenigræci in æstate accipiet, et semen ejus in vino calefaciat, et illud calidum jejunos sæpe bibat, et melius habebit. Sed qui quartanas febres habet, fenigræcum in aqua coquat, et expressa aqua, illud utrisque pedibus in tibiis sæpe ad noctem calidum circumponat, et pannum desuper liget, atque fenigræcum in vino calefactum, ut supra dictum est, sæpe bibat, et sanabitur.

Cap. XXXVII. — DE SYSEMERÀ (4).

Sysemera calida existit. Et qui venenum comedit

B homo in quo lepra crescere videtur, sysemeram in aqua coquat, et sagiminis addat, et sic *mus* parat, et sæpe comedat, et lepram ab eo fugat.

Cap. XXXVIII. — DE PEFFERKRUT [II, 26].

Pefferkrut calida et humida est, et eadem humiditas temperamentum in se habet, et sanis et infirmis bona et utilis est ad comedendum. Et illud quod sur, id est amarum, in ea est, hominem interius non mordet, sed eum sanat. Et homo qui debile cor et infirmum stomachum habet, eam crudam comedat, et illum confortat. Sed et tristem mentem qui habet, si eam comedit, eum lætum facit; et etiam comesta oculos hominis sanat et clarificat.

Cap. XXXIX. — DE SCHERLING (5) [II, 85].

Scherling calida est, et periculum in se habet, ita ut si homo eam comederet, omnia et bene ei recte instituta in sanguine et in humoribus ejus destrueret, et malas inundationes in eo faceret, quæ ad modum procellæ inquietudines in aqua parant; et postquam hæc procella cessaret, pessimos livores et pessimas infirmitates in homine relinqueret. Sed ille, qui contis et fustibus valde percussus est, aut qui de aliqua altitudine cecidit, ita quod caro et membra ejus contrita sunt, *scherling* in aqua coquat, et expressam aquam illam super membra in quibus dolet, ponat, et pannum desuper ligat, et sic humores qui illic collecti sunt, dissipabit, quia *sherling* quoque dissipare solet. Et etiam homo, qui a *stosze* aut ictu, aut jactu inter cutem et carnem intumet, *scherling* in aqua calefaciat, et eam super tumorem liget, et tumorem fugabit. Qui autem in aliquo membro de aliqua infirmitate de se ipso tumet, ad tumorem illum expellendum, *scherling* non valet, quia si super illum poneretur, humores illos, qui per infirmitatem ulcerum procedere et de carne exire deberent, introrsum in hominem cum periculo redire compelleret (6).

(1) Deest in ed.

(2) *Lavendula vera*.

(3) *Trigonella fœnum Græcum*.

(4) Cf. lib. III, cap. 59. Deest in ed.

(5) *Cicuta virosa*? *Conium maculatum*?

(6) *Quia si — compelleret* desunt in ed.

CAP. XL. — DE GANPHORA (1) [III, 9].

Ganphora, scilicet gummi, puram frigiditatem in se habet, sed arbor, de qua ganphora sudat, acutam et mundam; et si quis homo ganphoram simplicem comederet et non temperatam cum his herbis, tunc ignis qui in homine est, a frigore illius impeditur. Et etiam frigus, quod in homine est, virtute ejus irruit, ita quod homo ille velut lignum, quod *olemechte* est, ita quod nec frigidus nec calidus in corpore suo. Et ideo nullus homo eam simplicem comedat. Accipe autem aloë et mirram pondere pari, et de ganphora modicum minus quam de uno istorum sit, et hæc in patella fac simul confluere, id est *zulasze*, et modicum *wilde* lactuca adde, et tunc de his cum farina similæ tortellas fac, aut super lapidem ab igne calefactum sicca, aut eas in sole sicca, et siccatos ut pulverem tere, ac de pulvere isto in calida *humigwurtz* modicum sæpe jejunos sume; et si sanus et fortis es, sanior et fortior mirabiliter eris, et vires tuæ isto modo constituentur; et si infirmus es, miro modo te attollit et confortat, velut sol turbidum diem illuminat.

CAP. XLI. — DE AMPHORA (2) [II, 27].

Amphora nec calida nec frigida in recta mensura, unde homini ad comedendum non valet, qui contra naturam ejus sollicitus est. Et si homo illam comederet, eum tristem faceret, et naturam ejus in injustam mensuram in visceribus ipsius diffunderet; sed ad pabulum pecoribus et bobus utile est, [quoniam quod in ea debile est ad vires hominis, hoc viribus peccorum utile est *add. ed.*].

CAP. XLII. — DE HUSZWURTZ (3) [II, 86].

Huszwurtz frigida est, et utilis non est homini ad comedendum, quia pinguis naturæ est; nam si quis homo eam comederet qui sanus in genitali natura esset, totus in libidine arderet, quod velut amens fleret. Et si quis masculus in semine suo aridus esset, ita quod absque senio semen in eo deficit, *huszwurtz* in caprinum lac tandiu ponat, dum tota lacte illo perfundatur, et tunc eum in eodem lacte coquat, aliquibus etiam ovis additis, ut cibus esse possit, et sic aut per tres dies, aut per quinque comedat, et semen ejus vires ad gi-guendum recipiet et ad prolem florebit. Sed cibus iste hoc modo paratus contra sterilitatem feminæ non prodest, sed si femina comederit eam, ipsam ad libidinem provocaret et sterilitatem illi non auferret. Et qui surdus in auribus est, ita quod non audit, lac feminæ tollat, quæ masculum peperit, cum jam decem aut duodecim septimanæ sunt quod filium genuit, et de succo *huszwurtz* illi addat, atque in aurem illius aut tres aut quatuor guttas molliter instillet et hoc sæpe faciat, et auditum recipiet.

(1) *Dryobalanops Camphora*.(2) *Rumer acetosus*.(3) *Sempervivum tectorum*. Cf. infra cap. 203.

A CAP. XLIII. — DE STICHWURTZ (4) [II, 87].

Stichwurtz [*Brionia ed.*] calida est et inutilis ad usum hominis velut *unkrut*, quod inutile est. Et calor ejus periculosus est, nisi in loco illo ubi venenum paratur. Nam si ibi in igne incenditur, ita quod calor et ejus odor idem venenum tangit, vires illius minuit, sicut etiam vinum vires suas amittit, quod per noctem in scypho dimittitur. Et si in ignem mittitur, et velut rapa assetur, et tunc ita calida ab igne tollitur, et in frusta inciditur, odorem emittit; et odor ille si serpentem aut rubetam tetigerit, eos ita lædit, quod serpens spumat, et quod rubeta inde ita dolet, quod de loco suo fugit. Sed et si odor ejus hominem tetigerit, eum dolere facit, nisi rutam prius comederit quia tam indignos et molestos humores in se habet, quod tam hominem quam pravos vermes occidit. Quod si pedes hominis per ulcera vulnerati, sunt, id est *uszgebrochen*, *stichwurtz* in aqua coquat, et aqua effusa *stichwurtz* ita calida super pedes illius, ubi fracti sunt, pone, et eos cum ea *bewe*; tunc putredinem eorum aufert, et sanabitur.

CAP. XLIV. — DE WUNTWURTZ [II, 89].

Wuntwurtz [*Frasica ed.*] plus frigida quam calida, et tam periculosum succum præ quibusdam aliis herbis habet, sicut etiam aliquis vermis pejor et acerbior est præ aliis. Ubi autem homo magna et eminentia ulcera habet in se, id est *uszgedroszenser*, *wuntwurtz* in aqua coquat, ac ita calidam super ulcera illa ponat, et ea sæpe hoc modo *bewe*, et sanabitur. Si autem homo ferro vulneratus est, et si tunc *Wuntwurtz* vulneri superponit, periculosum est ipsi, quia in superficie cutem exterius repente sanat, et tabem interius dimittit [quia facta ulcera præcipitanter exterius contrahit, et sic interius lædit nisi prius aliis bonis aromatibus et unguentis interius curentur *add. ed.*] Sed si inter cutem et carnem hominis maculæ et pustulæ, id est *blatern* erumpunt, id est *uszbrechent*, tunc *wuntwurtz* in aqua coquatur et calida superponatur et ille sanabitur. Et pecoribus similiter fiat, si hujusmodi ulcera habuerint.

D CAP. XLV. — DE SANICULA (5) [II, 90].

Sanicula calida est, et plus munditiæ in se est, et succus ejus suavis et sanus est, id est *heylsam*, et infirmo stomacho ac infirmis visceribus valde bona est. Nam in æstate, cum viridis est, eam radicibus eradica, et in aqua coque, et tunc aquam istam per pannum cola, et deinde huic aquæ mel et modicum laquiricii adde, et sic fac *honigwurtz*, et pransus sæpe bibe; et de stomacho tuo *slim* aufert, atque infirma viscera sanat. Sed et saniculam paulatim in sole sicca, ne vires ejus minuantur, quod sol herbarum vires non aufert, cum in eo siccan-

(4) Cf. infra cap. 204.

(5) *Sanicula Europæa*.

tur sed ignis (1), et siccata modice pulveriza, ne per totum comminatur, et pulverem istum ad hyemem serva; et tunc in hyeme vinum cum modico melle et laquiricio fervere fac, id est *welle*, et pulverem istum in aquam mitte, et ita pransus sæpe bibe, et a stomacho *slim* purgat, et dolentia viscera ad sanitatem reducit. Qui autem ferro vulneratus est, succum saniculæ exprimat, et eum in aqua fundat, et sic pransus bibat; aut si in hyeme est, pulverem ejus in aquam mittat, et pransus sæpe bibat, et vulnera interiora purgat, et paulatim et bene sanat (2).

CAP. XLVI. — DE HEYLHEUBT [II, 91].

Heylheubt [Hermodactylus ed.] frigidus est et aridus, et in eo nec salus nec sanitas, et nulli homini ad comedendum valet, quia si comederet, in eo defectum bonorum operum faceret atque ariditatem (3). Et si quis homo eam comederit, ad modicum et ad breve tempus, caro ejus inde quidem [exterius crescit, quia vis ejus interiora deficit, quæ carnem aliquantum extollit quasi crescat, et quod iude etiam *suppl. ex ed.*] sæpe moritur, quia plus venenum quam sanitas est. Sed si pecus *heytheubt* comederit, non inde quidem morietur sed tamen tardum et parvum erit.

CAP. XLVII. — DE FARN (4) [II, 92].

Farn (Filix ed.) valde calida est et arida, et modicum de succo in se habet; sed multam virtutem in se tenet, et talem scilicet virtutem, quod diabolus ipsam fugit [et etiam quasdam virtutes tenet quæ virtuti solis assimilantur, quia ut sol obscura illuminat, sic ipsa fantasias fugat, et ideo maligni spiritus eam dedignantur *add. ed.*] Et in loco illo, ubi crescit, diabolus illusiones suas raro exercet, et domum et locum, in quo est diabolus, devitat et abhorret, et fulgura, et tonitrua ac grandio ibi raro cadunt, atque in agro ubi crescit, grandio raro cadit. Sed et hominem, qui apud se portat, magica et incantationes dæmonum, atque diabolica verba et alia fantasmata devitant. Et si aliqua imago secundum aliquem paratur ad lesionem et ad mortem illius, et si tunc ille *farn* apud se habet, ei nocere non valet. Nam homo interdum per imaginem maledicitur, ita quod inde læditur et amens fit. Cum enim diabolus hominem in paradiso sibi attraxit, quoddam signum memoriale in diabolo factum est, quod in eo usque ad novissimum diem. Et tunc ipse per aliqua verba, quæ per deceptiones ejus aliquando facta sunt, interdum ab homine advocatus, signum quod in eo remansit tangitur, et ita ille, provocatus et electus, multoties per verba illa aut hominem lædit, aut voluntatem ejus implet, super quem dicuntur. Interdum etiam homo per factam imaginem benedicitur, ita quod ei ad prosperitatem et ad sanitatem prodest. Malum autem

per odium et per invidiam paratur, et malum malo conjungitur. Et diabolica suggestio coagulationem hominis inspicit, et se ad illam conjungit, et ita semper homini insidiatur, atque sic malum malo conjungitur. Et sicut homo bonam et malam scientiam habet, ita etiam bonæ et malæ herbæ creatæ sunt ad hominem. Succus autem *farn* positus ad sapientiam, et in honestate naturæ est in significationem boni et sanctitatis; ac ideo omnia mala et magica illa fugiunt et devitant. Nam in quacunque domo est, ibi venenum, id est *virgiluisse*, et fantasie ad perfectum fieri non possunt. Unde etiam mulier, cum infantem parit, *farn* illi circumponatur, etiam in cunis infantis circa infantem, et diabolus tanto minus insidiatur, quia cum diabolus faciem infantis primum inspexerit, illum valde odit, ac ei insidiatur (5). Ad has quoque medicinas valet: Nam qui *virgichtiget* est, *farn* accipiat, cum viridis est, et eam in aqua coquat, et in ipsa aqua sæpe balneet, *gicht* cessabit (6). Et etiam in æstate, cum viridis est, folia ejus super oculos tuos sæpe pone et dormi, et oculos tuos purificat et caliginem ab eis aufert. Sed et qui surdus est, ita quod non audit, semen *farn* in paniculum liget, et ita in aurem sæpe ponat cavens ne in caput per aurem intret: auditum recipiet. Et qui *virgichtiget* in lingua, ita quod loqui non potest, semen ejus super linguam suam ponat, et *gicht* in lingua cessabit (7) et loquitur. Sed etiam, si quis homo immemor ac inscius est, semen *farn* in manu sua tenet, ad memoriam sui reddit, et intellectum recipiet; ita intelligibilis erit, qui *unverstentlich* est.

CAP. XLVIII. — DE HASELWURTZ (8) [II, 95].

Hasehwurtz valde calida est, et periculosam vim in se habet, et eadem timenda est, et valde atra est, et inde instabilis naturæ est, ac similis tempestati, quia calor et periculositas ejus ad periculum currunt. Et ideo naturam hominis magis destituit, quam ei ad sanitatem prosit. Nam si homini ad comedendum daretur, qui aut *sucht* ad *vidden* haberet, aut *vergichtiget* esset, majorem dolorem illi inferret; et si prægnans mulier eam comederit, aut morietur, aut infantem cum periculo corporis sui abortiret, aut si eo tempore cum menstrua non haberet, plus indoleret (9).

CAP. XLIX. — DE HERBA AARON. [II, 96].

Herba Aaron nec tepida, nec nimis fortis est, sed æqualem et temperatum calorem habet, quemadmodum sol post auroram suavem calorem tenet, et etiam habet, ut ros in æstate ante diem suavis est, et ideo ad quæque flecti potest, ut suavis vir, qui et periculum sufferre potest et prosperitatem recte tenet. Et cum in aliquo homine tabes ejus in nigram pustulam vertitur, in qua mors hominis est

(1) Quod sol — siccantur om. ed.

(2) Aut si in hyeme. — Sanat desin. in ed.

(3) Quia si — ariditatem om. ed.

(4) *Aspidium Filix* mas et femina.

(5) Quia insidiatur om. ed.

(6). Nam qui — cessabit desunt in ed.

(7) Hic desinit capitulum in edit.

(8) *Asarum Europæum*.

(9) Aut si — indoleret om. ed.

(10) *Aaron maculatum*.

quæ dicitur *seltega*, tunc illi aut folia, aut radicem herbæ hujus ad comedendum detur, et nimium ardorem et nimium frigus, quæ in eadem pustula sunt, mitigat, ita quod suaviter deficit. Et si homo ita *vergiftiget* est, quod omnia membra deficiendo cadunt, et quod lingua ejus in loquendo deficit, folia herbæ Aaron mox cum modico sale ei ad comedendum dentur, et *gicht* cessabit; vel si adhuc non cessat, tunc radix ejus in cocto melle intinguatur, et illi statim ad comedendum detur, et melius habebit. Sed et homo qui *stimecht fiber* in stomacho habet, de quo diversus *riddo* crescit, radicem herbæ Aaron in puro vino coquat, et tunc infrigescere permittat, et postea ignitum calibem in idem vinum mittat, et sic denuo calefiat, et ita calidum bibat, et *slim* qui in stomacho ejus est *fiber* ab eo aufert, ut ignis nivem defluere facit. Et homo in quo melancholia furit, ille acrem animum habet, et semper tristis est; et iste vinum cum radice Aaron coctum sæpe hibat, et melancholiam in eo minuit, id est *virswindet*, et febrem.

CAP. L. — DE HUMELA [II, 94].

Humela tepidum frigus in se habet et quemdam torporem caloris, qui luxuriam in homine excitat ita quod hominem infatuat. Nam in homine illo, qui eam comederit, aut in potu sumpserit, luxuriam parat, quemadmodum vinum forte facit si illud biberit, et eum etiam velut fatuum facit; ac in homine plus tabem quam sanguinem parat, et ideo pene ad nullam utilitatem valet, — [quia nec multas vires nec sanitatem per se habet, nisi aliis herbulis aut pigmentis addatur. *Add. ed.*]

CAP. LI — DE WULFFESMILCH [I] [II, 98].

Wulffesmilch [Cardus niger *ed.*] venenum dicitur, et repentinum calorem habet, qui carnem hominis urit; et etiam indignam humiditatem habet, quia carnem hominis destituit, et nulla alia utilitas, nisi ut medicinarum philosophi invenerunt, quod interdum contra induratum stomachum quibusdam potionibus additur, quatenus per eam interdum utilia medicamenta temperentur, et ut malum, quod in corpore hominis est, per hoc malum fugetur.

CAP. LII. — DE DOLONE [II, 97].

Dolo [Stignus *ed.*] frigus in se habet, sed tamen tedium et torporem in eodem frigore tenet, ac in terra et in loco, ubi crescit, diabolica suggestio aliquam partem et communionem artis suæ habet. Et periculosum est homini ad comedendum et bibendum, quia spiritum ejus concutit, quasi mortuus sit. Sed tamen si quis homo magnis et peracutis, id est *durchsoden*, ulceribus in cute et in carne sua perforatus est, iste accipiat modicum de *gensesmalcz* [arvinæ anseris *ed.*] et de cervino et hirczino sepo quantum habere potest, ac eis modicum, velut guttam unam cum penna de succo colini addat et simul commisceat, ac hoc modo unguentum faciat, et cum eo illa magna ulcera sua moderate et non sæpe

A perungat, ne inde lædatur. Et ad istud unguentum ideo modicum de dolone addat, quia si multum addiderit et ita sæpe perunxerit, carnem suam illud comedit et perforat.

CAP. LIII. — DE DAUWURTZ [II, 99].

Dauwurtz calida et arida est, et etiam fortes vires habet, ac munda est in natura. Et si quis eam ut aliam herbam sæpe comedit, stomachum ejus purgat, et caliginem oculorum ejus aufert.

CAP. LIV. — DE BRACHWURTZ [II, 100].

Brachwurtz [Esula *ed.*] calida et sicca, et utilis ad multa. Nam qui in corpore suo humorem *gicht*, velut eum in membris suis comedit, et qui impatiens *gicht*, id est *vugedultig*, intrinsecus in corpore suo habet, ita quod inde diversas ac multas cogitationes habet in se, velut scientia ejus in ipso evanescat, iste *brachwurtzel* cum vino et cum melle coquat, et per pannum colet, et pransus et ad noctem ita tepidum sæpe hibat, atque eandem *brachwurtz* in vino coctam super pectus suum calidam ponat, et panno desuper liget, et hæc sæpe faciet, et melius habebit. Sed et liquiricium et beonium [brioniam] æquo pondere pulveriza; accipe de pulvere *brachwurtz* tantum, ut illorum duorum est, et simul commisce, modico lucido sale aut asso sale addito, et pulverem istum hoc modo paratum tamen jejunos quam pransus sæpe comede, et vocem tuam serenam facit, et pectus tuum sanat, ac illud, velut lucidum aerem, lucidum parat, atque *gicht* ita deprimit et minuit, quod membra tua per eam non franguntur, et quod intelligentiam mentis tuæ per eam non amittis.

CAP. LV. — DE FUNFFBLAT [2] [II, 101].

Funffblat [Quinque folium *ed.*] valde calidum est, et succus ejus modicam humiditatem habet; et contra fortes febres valet. Accipe ergo *funffblat*, et fortiter tande, et huic farinam similæ cum aqua commisce, quasi tortellum facere velis, et deinde modicum baumleo, vel, si illud non habes, cum modico oleo papaveris *deick*, illum liquefac ut molli fiat, et tunc cum eo canabineum pannum perfunde, id est *striche*, et panno illo calefacto totum ventrem hominis qui fortes febres habet cum eo circumcinge, et deinde dimidia die vel dimidia nocte transacta, eundem pannum aufer, et iterum ad ignem calefac, et ventri illius superpone; et hoc sæpe fac, et febres fugabuntur, ac illum eructuare facit. Et si quis in oculis caliginem patitur, accipiat *funffblat*, et in purum vinum ponat, et in illo terat, et sic per pannum colet, et ita vinum illud æreo vasculo servet; atque cum dormitum vadit, de ipso circa oculos suos liniat, ita, quod etiam modice in oculos ejus intret, et hæc sæpe faciat, et caliginem oculorum aufert. Sed et qui *gelsucht* [regium morbum *ed.*] habet, cum *funffblat* et cum farina similæ et cum aqua modicas tortellas faciat, et per

(1) *Euphorbia esula*.

(2) *Potentilla spec.*

novem dies ex his jejnnus comedat, et curabitur; A et homini herba hæc ad medicamenta valet, nisi Deus prohibeat (1).

CAP. LVI. — DE MANDRAGORA (2) [II, 102].

Mandragora calida est et aliquantulum aquosa, et de terra illa, de qua Adam creatus est, dilatata est; homini aliquantulum assimilatur. Sed tamen herba hæc, et propter similitudinem hominis (3), suggestio diaboli huic plus quam aliis herbis adest et insidiatur. Unde etiam secundum desideria sua homo, sive bona, sive mala sint, per eam suscitatur, sicut etiam olim cum idolis fecit (4). Cum autem de terra effoditur, mox in fontem, id est *queckbornen*, per diem et per noctem unam ponatur, et sic omne malum et contrarius humor qui in ipsa est ejicitur, id est *uszgebissen*, ita quod amplius ad magica et ad fantastica non valet. Sed cum de terra eradicatur, si tunc cum terra sibi adhærente deponitur, ita quod in *queckborn* non purgatur, ut dictum est, tunc ad multas inutilitates magicorum et fantasimagorias nociva est, velut etiam multa mala cum idolis aliquando facta sunt (5). Quod si quis vir aut per magica, aut per ardorem corporis sui incontinens est, recipiat speciem feminæ hujus herbæ quæ in prædicto fonte purgata est, et hoc quod in eadem herba, inter pectus et umbilicum suum per tres dies et per tres noctes ligatum habeat, et postea eundem fructum in duas partes dividat, atque super utrumque *lanckun* [ilium ed.] partem unam per tres dies et per tres noctes ligatum teneat. Sed et sinistram [dextram ed.] manum ejusdem imaginis pulverizet, et huic pulveri modicum gamphora addat, et eum ita comedat et curabitur (6). Quod si femina eundem ardorem in corpore suo patitur, speciem masculi ejusdem imaginis inter pectus et umbilicum recipiat, et, sicut supra dictum est, et ipsa cum ea faciat. Sed et dexteram manum ejus pulverizet et modicum de gamphora addat, et pulverem istum, sicut præfatum est, comedat, et ardor ille in ea exstinguitur. Sed qui in capite qualicunque infirmitate dolet, de capite ejusdem herbæ comedat, quomodocunque velit; aut si in collo suo dolet, de collo illius comedat; vel si in dorso, et de dorso illius; vel si in brachio et de brachio illius, vel si in manu et de manu illius, vel si in genu et de genu illius, vel si in pede et de pede illius (7) comedat; aut in quocunque membro dolet et de simili membro ejusdem imaginis manducet, et melius habebit. Species autem masculi ejusdem imaginis ad medicamenta plus valet quam species mulieris, quoniam masculus muliere fortior est.

(1) Et homini — prohibeat om. ed.

(2) *Atropa Mandragora*.

(3) Hildeg. epist. ad Glodesindam (ep. 42); ejusdem epist. ad episcop. Hierosol. (ep. 22) et ad S. Bernard. (ep. 29). Utriusque generis icon ligno incisa exstat in opere cui titulus: *Hortus sanitatis*.

(4) Unde etiam — fecit desunt in ed.

Et si aliquis homo in natura sua in *dissinnatus* est quod semper tristis est et quod in ærumpnis est semper, ita quod defectum et dolorem assidue in corde suo habet, recipiat mandragoram, cum jam de terra eradicatur, et in *queckborn*, ut prædictum est, per diem et per noctem ponat, et tunc de fonte ablatum in lectum suum juxta se ponet, ita de sudore suo eadem herba incalescat et dicat (8): « Deus, qui hominem de limo terræ absque dolore fecisti, nunc terram istam, quæ nunquam transgressa est, juxta me pono, ut etiam terra mea pacem illam sentiat, sicut eam creasti. » Quod si mandragoram non habes, accipe incium, id est primum cespitem de fago [primum erumpentes grossos de fago ed.], quoniam eandem naturam feliciter in hoc opere habent; sed ita eos de ramusculis suis abrumpas, ne eos frangas, sed ut integros de ligno auferas, et eos in lectum tuum juxta te pone, ut de te incalescant, et ut sudorem de corpore tuo accipiant, atque eadem verba quæ prædicta sunt super eos dic, et lætitiā recipies, et in corde tuo medellam senties. Et idem de cedro et *aspin* facere potes, et te juvabit.

CAP. LVII. — DE WINDA (9) [II. 103].

Winda frigida est, fortes vires non habet, et nec multum utilis est. Nam si aliquis homo eam comederit, nec inde dolet, nec ei prodesset. Sed si unguis in aliquo homine *grindig* jam esse incipiunt, [scabiem jam incipiunt habere ed.] et cum in initio C est, accipiat *windam* et tundat, id est *stampe*, et modicum *quecksilber* [vivi argenti ed.] addat, et ista simul *mische*, et tunc super unguis ponat, et panno liget, et pulchri erunt.

CAP. LVIII. — DE BOBERELLA (10).

Boberella. Et cui oculi caligant, accipiat rubeum pannum de serico, et boberellen desuper *striche* liniendo; et cum dormitum vadit, super oculos suos pannum sericum ponat, et hoc sæpe faciat, et caliginem oculorum fugabit. Sed et cui aures *dyszent*, ita quod inde quasi surdus est, *boberellen* accipiat, super filtrum eas lineat, et super totum collum et super *nack* usque ad aures eundem filtrum ponat, et liget, et hoc sæpe faciat cum dormitum vadit, et D *dizo* in auribus cessabit. *Boberellam* in fumo etiam aliquantulum aridam fac, et comede, et *dumphen* aliquantulum compescit, quamvis modice. Sed qui interius per viscerum ulcera dolet, furfures tritici accipiat, et in patella cum *boberella* calefaciat, et super pannum ponat, et ita calidas omni ventri et umbilico suo sæpe circumponat, et curabitur.

(5) Sed cum de terra — facta sunt desunt in ed.

(6) Sed et — curabitur desunt in ed.

(7) Vel si in brachio — de pede illius om. ed.

(8) Orationes hujusmodi in hoc nostro opere occurrunt II, 14; III, 20, 25; IV, 1, 2, 6, 7, 8, 13, 18; VII, 3, 9.

(9) *Convolvulus arvensis* et *sepium*.

(10) Deest in ed.

CAP. LIX. — DE BINSUGA (1) [II, 104].

Binsuga [Apiago *ed.*] calida est, et homo qui eam comederit libenter ridet, quoniam calor ejus splen tangit et inde cor lætatur. Sed cui *wisza* [albugo *ed.*] in oculo crescit, eam de terra eradicet, et jam eradicatam in aqua vivi fontis ponat per noctem, et tunc de aqua ablata, in patella *swoysze*, et ita calidam super oculum illum ponat, et hoc per tres noctes faciat, et *wisza* in oculo ejus curabitur, et evanescet.

CAP. LX. — DE SUNNEWIRBEL (2) [II, 105].

Sunnewirbel calida et humida est, et in natura sua ad decorem tendit, et terrigena est. Sed tamen ille qui apud se eam portat, [sicut et ille qui super alios esse appetit, *add. ed.*] ab aliis hominibus odio habetur. Sed qui circa pectus dolet, ita quod inde raucam vocem habet, *sunnewirbel* accipiat, et æquali pondere majorem *clettam* (?), et has in puro vino coquat ac deinde per pannum colet, et pransus ad noctem sæpe bibat, et in pectore et in voce melius habebit. Et qui rectam digestionem habere non potest, *sunnewirbel* et majorem *clettam* æquali pondere accipiat, et in sole aut super ignitum laterem exsiccet, et ita in pulverem redigat, et huic pulveri secundum terciam partem unius istorum lucidum aut assum sol addat, et tunc cum melle, ex eo, *honigwurtz* [potum *ed.*] faciet, et ita pransus et ad noctem sæpe bibat, et digestionem ad rectum tempus habebit. Et hoc modo herba hæc ad medicamenta valet, nisi Deus prohibeat (3).

CAP. LXI. — DE HOPPHO (4) [II, 74].

Hoppo [Humulus *ed.*] calidus et aridus est, et modicam humiditatem habet, atque ad utilitatem hominis non multum utilis est, quia melancoliam in homine crescere facit, et mentem hominis tristem parat, et viscera ejus gravat. Sed tamen in amaritudine sua quasdam putredines de potibus prohibet, ad quos additur, ita quod tanto diutius durare possunt.

CAP. LXII. — DE LILIM [II, 106].

Lilim valde calida est. Et homo qui de splene, aut de stomacho, aut de infirmis visceribus *dempfig* est [spiramen difficulter emittit aut immitit *ed.*] velut circa pectus suum sit *virduet* [contritus sit *ed.*] ita tamen quod in pulmone non dolet, iste *lilim* accipiat, et eum cum modica cervisia, modico melle addito, coquat, et sic per pannum colet, et tunc jejunos ac pransus, ac cum dormitum vadit, sæpe bibat, et levitatem ac bonam eructuationem ei facit, ita quod de prædictis infirmitatibus melius habebit. Sed et qui infirmos humores in se habet, ita quod de his fleema in seipso erescit, *lilim* in puro vino coquat, et tunc poleium in modico aceto *stam-phe* [contundat *ed.*], et tunc cum præfato *lilim* et vino in quo coctum est *welle* [fervere faciat *ed.*] ac per pannum colet, atque in vasculo aliquo tegat,

Ad est *demphe*, dum infrigescat, et sic pransus et ad noctem sæpe bibat, et primam humiditatem in eo *verswindet*, et humores in ipso purgat, et fleema minuit, velut vulnus purgatur.

CAP. LXIII. — DE SELBA (5) [II, 28.]

Selba [Salvia *ed.*] calidæ et siccæ naturæ est, et magis de calore solis quam de humiditate terræ crescit, et contra infirmos humores utilis est, quia sicca est. Nam cruda et cocta bona est illi ad comedendum quem noxii humores fatigant, quoniam eos compescit. Accipe enim salviæ et pulverem eam, et pulverem istum cum pane comede, et superfluitatem malorum humorum in te minuit. [Et qui ab aliqua sordida re fetorem patitur, salviæ naribus infigat, et ei prodest *add. ed.*] Sed et si quis in superfluitate fleematis habundat, aut si quis foetentem anhelitum habet, salviæ in vino coquat, et tunc per pannum colet, et ita sæpe bibat, et mali humores ac fleema in ipso attenuantur. Quod si ille qui has infirmitates habet aliquantulum *vir-gicht* est [per paralytim fatigatur *ed.*] salviæ in aqua coquat et bibat, et humores et fleema in eo minuuntur.

[Quod si ille qui has infirmitates habet aliquantum per paralytim fatigatur, salviæ in aqua coquat, ut prædictum est, et eam bibat, et calor ejus cum aqua delinitus, paralytim in homine compescit. Nam si homini isti cum vino daretur, vinum paralytiacos humores in ipso modum suum transilire faceret.] Qui autem fastidium comedendi habet, salviæ accipiat, et minus de cerefolio, et modicum de allio, et hæc in aceto simul contundat, et sic condimentum faciat, et cibos quos comedere vult in eo intingat, et appetitum comedendi habet. Cum cibus qui madidum succum habet hominem in capite dolere facit, salviæ, et origanum, et fœniculum æquali pondere accipiat; et marrubii plus quam horum omnium sit, et ad succum contritum butyrum sufficienter addat; vel si illud non habuerit, arvina addita, ex his unguentum faciat, et caput inungat: et melius habebit. Si etiam malus fumus de stomacho ad illia hominis extenditur, et eum ibi dolere facit, salviæ accipiat et quinq[ue] tantum seuwurtz ut salviæ est, et decies tantum rutæ ut salviæ; et herbas istas in nova olla cum aqua usque ad primam ferventem ebullitionem coquat; et deinde expressa aqua, easdem herbas ita coctas et calidas super locum ubi dolet ponat, et panno desuper liget. Si quis urinam præ frigiditate stomachi retinere non potest, salviæ in aqua coquat, et per pannum colet; et eam calidam sæpe bibat, et curabitur. Si etiam mali, et concreti, et venenosi humores in homine superabundaverint, et eum sanguinem excreare et movere per aliqua tempora fecerint, interim nullam medicinam idem homo sibi adhibeat, ne sanguis, per medicinam exterritus,

(1) *Lanium album.*(2) *Cichoreum Intybus.* — *Solsequium ed.*(3) *Et hoc modo* — *prohibeat* desunt in *ed.*(4) *Humulus Lupulus.*(5) *Salvia officinalis.*

ipsum interior exulceret, et plus solito effluat; sed postquam sanguis aliquantum cessaverit, salivam iu leni et suavi vino modica aqua mixta coquat; modico quoque oleo olivæ aut butyro addito, et cocto, per pannum colet, et modice, non jejunos, sed pransus bibat: et eum confortat, et interior sanat. *Add. ed.*]

CAP. LXIV. — DE RUTHA (1) [II, 29].

Ruta de forti et de plena, id est *queckin*, viriditate terræ magis quam de calore crescit; et calorem temperatum in se habet, sed tamen magis calorem. Est fortis viribus in humiditate, et bona contra aridas amaritudines quæ in illo homine crescunt in quo recti humores deficiunt. Sed et melior et utilior est cruda quam pulverizata in comestione. Et comesta injustum fervorem sanguinis in homine compescit. Nam calor rutæ injustum calorem melancoliæ attenuat, et injustum frigus melancoliæ temperat; et ita homo ille, qui melancolicus est melius habebit, cum eam post alios cibos comedit. Sed et si quis alium cibum comederit unde dolet, rutam postea comedit, et minus dolet.

[Homo quoque qui humentes oculos habet, rutam accipiat, et his tantum salviæ, et cerefolii his tantum ut salviæ, et herbas istas in mortario modice contundat, ut aliquantum succi reddant; et deinde easdem herbas ita contritas claro ovi intingat, et ad noctem, cum dormitum vadit, illas super frontem usque ad utraque tempora ponat, et malos humores extrahunt; vel si aliquis de pomo succum sugat. Qui nigros seu turbulentos oculos habet, ut aliquando nubes est, et in eis aliquo modo caligat, succum rutæ accipiat, et his tantum puri liquoris mellis, et modicum boni et clari vini his commisceat, et micam triticeï pannis his imponat, et super oculos suos in nocte cum panno liget. Quod si homo in renibus et in lumbis interdum dolet, hoc multoties de infirmitate stomachi fit: tunc idem homo rutam et absinthium æquali pondere accipiat, et plus his de arvina ursi addat, et hæc simul contundat, et cum his circa renes et lumbos suos ubi dolet se juxta ignem fortiter inungat. Si homo aliquando ita in delectatione commovetur, quod sperma ad articulum emissionis pervenit, sed tamen intra in corpore aliquo modo retentum fuerit, et inde infirmari cœperit, rutam et modicum minus de absinthio, accipiat, et succum eorum exprimat, et huic succo zucarum, et plus de melle, et tantum vini quantum succorum istorum est, addat, et ignito chalybe in nova olla, aut in patella quinque calefaciat, et postquam modicum comederit, istud calidum bibat. Quod si in hyeme est, quod prædictas herbas habere non potest, baccas lauri et his tantum de dictamno pulverizet, et post modicum cibi, in calido vino ignito chalybe calefacto bibat; et sic noxius livor qui in eo remansit cum

urina et digestionem egeritur. Si quis autem homo comederit, unde mox dolet, rutam et his tantum de salvia cum sale temperatas statim comedit et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. LXV. — DE HYSSOPO (2) [II, 30].

Ysophus siccæ naturæ est, et temperate calidus existit, et tam magnæ virtutis est, quod lapis etiam ei resistere non potest, quin ibi crescat ubi seminatur. Et sæpe comestus infirmas et fœtidas spumas humorum purgat, id est *reyniget*, sicut calor in olla *wellet* [spumas ejicit *ed.*], et ad omnes cibos utilis est. Coctus utilior enim est et pulverizatus quam crudus. Et comestus jecor *querck* facit, et pulmonem aliquantulum purgat. Nam et qui *hus* [tussitat *ed.*] et de jecore dolet, et qui *dumphet* de pulmone dolet, et uterque istorum ysopum aut cum carnis, aut cum sagimine comedit, et meliorabitur, quia si quis ysopum, aut solo vino aut sola aqua addita, comederit, plus inde læditur quam jœvetur.

Sed et qui in jecore aut in pulmone dolet, laquiricum accipiat, et cynamomi plus quam laquiricii, et ysopi plus quam istorum duorum, et feniculi plus quam istorum trium, et hæc in nova olla coquat, sufficienter melle addito, ita ne amaritudo in eis sit, et fortissime coquat, et tunc ollam istam cum eisdem herbis per novem et totidem noctes, et tunc per pannum colet, et sic bibat. Nam si in jecore aut in pulmone valde dolet, in novem diebus per singulos dies bibat. Sed antequam in mane diei bibat, modicum comedit, et tunc bibat. Sed ad noctem satis comedit, et cum dormitum vadit, satis ex eo bibat. Si autem in pulmone modice et in jecore dolet, eodem modo tribus diebus transactis bibat, et hoc sæpe faciat, et curabitur, nisi Deus non velit.

[Sed si jecur de tristitia hominis infirmatur, antequam infirmitas in eo superabundet, pullos gallinarum coquat cum hysopo, et tam hysopum quam pullos istos sæpe comedit. Sed et crudum hysopum vino impositum frequenter manducet, et idem vinum bibat, quia hysopus ei utilior est ad infirmitatem istam quam illi qui in pulmone dolet. *Add. ed.*]

CAP. LXVI. — DE FENICULO (3) [II, 31].

Feniculum suavam calorem habet, nec siccæ nec frigide naturæ est. Et crudum comestum hominem non lædit. Et quocunque modo [comedatur] lætum facit hominem, et suavam calorem ac bonum sudorem ei infert, atque bonam digestionem facit. Semen quoque ejus calidæ naturæ est et utile ad sanitatem hominis, si aliis herbis additur in medicamentis. Nam qui feniculum aut semen ejus jejunos quotidie comedit, malum fœcma aut putredines in eo minuit, atque fœtorem anhelitus ejus compescit, et oculos ejus clare videre facit [bono calore, et bonis viribus suis. Qui autem aliqua contrarietate occupatus dormire non potest,

(1) *Ruta graveolens.*

(2) *Hyssopus officinalis.*

(3) *Anethum Feniculum.*

si in æstate est, fœniculum, et his tantum millefolii modice coquat, et aqua expressa, herbas istas calidas temporibus et fronti et capiti circumponat, et desuper panno liget. Sed et viridem salviam accipiat, et eam vino modice aspergat, et sic supra cor suum, et circa collum suum ponat, et dormitione alleviabitur. Quod si in hyeme est, semen fœniculi, et radicem millefolii in aqua coquat, et capiti, ut prædictum est, circumponat, et salyiam pulverizatam, et vino modice niadefactam super cor et collum ponat, et melius habebit. Cum vero aliquis griseos oculos habens, in eis aliquo modo caligat, et dolet, cum dolor ille adhuc recens est, fœniculum vel semen ejus terat, et sic sumat succum ejus, et rorem quem super recto gramine inveniit, et modicum farinæ similæ, et hoc tortello commisceat, et in nocte oculis suis circumponat, et panno liget, et melius habebit. Sed et si aliquis oculos similes turbidæ nubi, quæ nec ad plenum ignea, nec ad plenum turbida, sed aliquantum glauca, et in eis caliginem et dolorem sustinet, fœniculum si in æstate est, terat, vel si in hyeme est, semen ejus tritum claro ovi bene despumato imponat, et cum dormitum se collocat, oculis superponat, et caliginem oculorum minuit. Si etiam nimius dolor præ multo fluore in naribus hominis excreverit, fœniculum, et quater plus de aneto accipiat, et super lapideam tegulam tecti, vel super tenuem laterem igne calefactum ponat, et hac et illac fœniculum illud et anetum verset, ut fumiget; et fumum istum et odorem ejus naribus et ore introrsum in se trahat, et deinde herbas illas ita calefactas cum pane comedat. Hoc autem per quatuor, aut per quinque dies faciat, ut illi effluentes humores tanto suavius separentur. Homo autem qui malum livorem in infirmo stomacho suo habet, fœniculum accipiat, et modicum plus de urtica, et levistici bis tantum ut istorum duorum est, et ex his cum modica farina, aut modico pane cibum faciat, et sæpe comedat, et infirmo stomacho livorem auferat. Homo etiam quem melancholia lædit, fœniculum ad succum contundat, et frontem, et tempora, et pectus, et stomachum sæpe perungat, et melancholia in eo cessabit. Sed et quis assas carnes, vel assos pisces, vel aliud quicquam assum comederit, et inde dolet, mox fœniculum vel semen ejus comedat, et minus dolebit.

Si etiam interdum a malis humoribus in virilibus viri inflatio pessimi tumoris insurgit, quæ illum ibi dolere facit, fœniculam accipiat, et per tantum fenugræci, et modicum butyri vaccarum, et hæc simul contundat, et desuper ponat, et malos humores extrahant. Deinde idem vir tortellos ex quibus cervisia fit accipiat, et cum calida aqua eos modice faciat, et sic calefaciat, et super præfatum tumorem ponat. Sed et si prægnans mulier in partu multum laborat, tunc cum timore et magno moderamine

A suaves herbulas, ut fœniculum, et asarum in aqua coquat, et expressa aqua, ita calide circa femora et dorsum ejus ponantur, et desuper panno ligato suaviter teneantur, ut dolor, et claustra illius tanto suavius et facilius solvantur. Homo quoque semen fœniculi accipiat, et ad medietatem ejus galangam, et ad eandem medietatem dictamnium, et ad medietatem dictamni pilosellam, et hæc simul pulverizet, et per pannum colet, et post modicam horam prandii, pulverem hunc calido vino, et non fervente imponat, et bibat. Et pulvis iste hominem qui sanus est, sanum retinet, infirmum autem confortat, et digestionem homini parat, et vires tribuit, et bonum et pulchrum colorem faciei subministrat, et unicuique homini, sive sanus, sive infirmus sit, post cibum ejus comestus prodest. Quod si oves infirmari incipiunt, fœniculum, et plus de aneto accipiat, et in aquam ponat, ut aqua saporis ab eis accipiat, et infirmis ovibus ad potandum imponat. *Add. ed.*

CAP. LXVII. — DE DILLE (1) [II, 32].

Dille [Anetum *ed.*] siccae, et calidæ, et temperatæ naturæ est. Et quocunque modo conedatur, tristem facit hominem. Et crudum non valet ad comedendum, quia majorem humiditatem terræ in se habet quam fœniculum, et aliquantulum quondam pinguedinem de terra sibi attrahit, unde malum est homini crudum ad comedendum, sed tamen coctum comestum *gicht* compescit, et ita utilis est in comestione.

C [Cui ergo multus sanguis de naribus fluit, accipiat anetum, et his tantum millefolii, et has herbas virides fronti, temporibus, et pectori suo circumponat. Et hæc herbæ virides esse debent, quoniam virtus earum in viriditate præcipue viget. Quod si in hyeme est, herbas istas pulverizet, et ipsum pulverem modico vino aspersum in sacellum ponat, et fronti, temporibus, et pectori superponat, ut prædictum est. Igitur ut homo delectationem et libidinem carnis in se extinguat, accipiat in æstate anetum, et his tantum bachminzæ, et brochwurtz modicum plus, et radicem irs Illyricæ, et hæc omnia in acetum incidat, et ex eis condimentum faciat, et sic frequenter cum omnibus cibis suis comedat. D In hyeme autem hæc pulverizet, et pulverem item cum escis suis manducet, quia viriditatem earundem herbarum tunc habere non potest. In humida enim et leni aura, quia tunc boves facile infirmari incipiunt, anetum, et minus de radice irs Illyricæ pabulo eorum intermisce, et pravos humores in eis consumit. *Add. ed.*]

CAP. LXVIII. — DE PETROSELINO (2) [II, 33].

Petroselinum robustæ naturæ est, et magis calorem quam frigus in se habet; et de vento ac humiditate crescit. Et melior et utilior est homini crudum quam coctum in comestione. Et comestum febres quæ hominem concutunt, sed leniter tan-

(1) *Anethum graveolens*.

(2) *Apium Petroselinum*.

gunt, attenuat; sed tamen in mente hominis gravitatem generat. Sed qui in corde, aut in splene, aut in latere dolet, petroselinum in vino coquat, modico aceto addito et satis de melle, et tunc per pannum colet, et ita sæpe bibat, et eum sanant. [Sed et qui infirmum stomachum habet, petroselinum accipiat, et his tantum feniculi, et lanariæ tantum ut petroselini, et ex his pulmentum faciat, cui butyrum aut bovinam arvinam et assum sel addat, et sic coctum sæpe comedat. Sed et qui allium comedit et inde dolet, mox petroselinum comedat et minus dolebit *add. ed.*] Et qui de calculo dolet, petroselinum accipiat, et adde ei tertiam partem *steinbrechent* [Saxifricam *ed.*], et hæc in vino coquat, et per pannum colet, et hoc in asso balneo bibat. Et iterum petroselinum, et adde ei tertiam partem *steinbrechen*, in aqua coquat, et ignitos lapides ejusdem balnei assi cum eadem aqua perfundat, et hoc sæpe faciat et melius habebit.

[Item qui a paralyysi torquetur, petroselinum et fœniculum æquo pondere accipiat, et modicum minus de salvia; et herbas has simul in mortario modice terat, et eis rosatum oleum olivæ addat, et in locum ubi patitur ponat, et desuper cum panno liget. Et qui mollem carnem habet, et de superfluis potationibus de gutta in aliquo membro suo fatigatur, petroselinum accipiat, et quater tantum de ruta, et in patella cum oleo olivæ frixet; vel si oleum hoc non habuerit, cum hyrcino sepo infrixari faciat, et herbas istas calidas loco ubi dolet ponat, et pannum desuper liget, et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. LXIX — DE APIO. (1) [II, 34].

Apium calidum est, et plus viridis naturæ quam siccæ; multum succum in se habet, et crudum non valet homini ad comedendum, quoniam ita malos humores in eo parat. Coctum autem non nocet homini ad comedendum, sed sanos humores ei facit. Quocunque autem modo comedatur, vagam mentem homini inducit [quia viriditas ejus eum interdum lædit, interdum tristem in instabilitate facit. Et homo qui humectantes oculos habet, ita quod de superabundantibus humoribus lacrymas stillando superfundunt, apium accipiat, et parum plus fœniculi, et hæc ad succum contundat, et in claro ovi absque vitello ejus intingat, et cum noctem dormitum vadit, eas super humectantem oculum cum panno liget, et hæc sæpe faciat, et curabitur. *Add. ed.*] Qui autem de *gicht* ita fatigatur quod os ejus contrahendo torquetur, et quod membra ejus trement, et quod etiam in aliis membris suis contrahitur, semen apii pulverizet et addat ei tertiam partem rutæ et etiam nucis muscatæ minus quam pulveris rutæ sit, et gariofiles, minus quam nucis muscatæ, et *steinbrechen*

A minus quam gariofiles et hæc omnia in pulverem redigat, et tam jejunos quam pransus pulverem istum comedat, et *gicht* ab eo cessabit, quia optimum remedium contra *gicht* est. Sed qui a *gicht* fatigatur, etiamsi pulverem istum sæpe comederit, *gicht* ab eo fugat, ne lædatur.

CAP. LXX. — DE KIRBELE (2) [II, 35].

Kirbele [Cerifolium *ed.*] siccæ naturæ est, et nec de forti aere, nec de forti humiditate terræ crescit, sed in debili aura, antequam fertilis calor æstatis oriatur; sed tamen magis calida est quam frigida, et idem calor sanus est. Et inutilibus herbis aliquantum assimilatur, quia si crudum comeditur, multum fumum in capite hominis parat. Nam nec coctum nec crudum corpori hominis ad comedendum prodest, nisi quod tantum ad medicamenta valet, et fracta vulnera viscerum sanat. *Kirbelam* enim tunde, id est *stamphe*, et succum ejus exprimendo infunde vino, et da ei bibere, qui fracta vulnera viscerum habet, et hæc sæpe faciat, et curabitur.

[Cum autem homo aliquando crudum cibum comedit, mali humores eorumdem ciborum, quia per nullum condimentum temperati sunt, ad splen ascendunt, et illud dolere faciunt, unde idem homo cerifolium accipiat, et minus de aneto, et cum triticeo pane in aceto, velut offas, et condimentum faciat, et frequenter comedat. Postea etiam semen lini accipiat, et illud in sartagine coquat, et expressa aqua in sacellum fustum loco splenis, quanto calidius pati potest, cum saccello superponat. Homo quoque in diversa ulcera et scabiem patitur, cerifolium accipiat, et ter plus de polypodio, et enulæ quinquies plus quam cerifolii sit, et hæc in aqua coquat; postea aqua expressa, et per pannum colata, eam in sartagine fundat, et modicum novi thoris, et sulphuris addat, et novam arvinam porci plusquam aliorum prædictorum si addat, ut simul in sartagine super ignem aliquantulum velut unguentum inspissetur. Et cum unguento dolens circa ulcera se inungat; hæc autem per quinque dies faciat, et cutis et caro ejus per istud transfundantur, et postea idem dolens balneo se abluit, quatenus livores isti et fœtor de ipso auferantur. *Add. ed.*]

CAP. LXXI. — DE PUNGO (3) [II, 37].

Pungo calidæ naturæ est; et qui ex eo *mus* coquit [ex eo solum cibum facit *ed.*], sagimine aut oleo addito, et sic comedit, ventrem ejus velut quædam potio solvit. Et etiam comesta *gicht* comescit.

CAP. LXXII. — DE CRASSO (4) [II, 38].

Crasso [Nasturtium *ed.*] magis calidus quam frigidus est, et etiam humidus existit, et plus de viriditate terræ quam de sole crescit; et comesta malos humores in homine auget, et splen lædit, [quoniam illud molle est et facile læditur *add. ed.*]

(1) *Apium graveolens.*

(2) *Scandix Cerefolium.*

(3) *Veronica Beccabunga.*

(4) *Levidium Sativum.*

CAP. LXXIII. — DE BURNCRASSE (1) [II, 39].

Burncrasse calidæ naturæ est, et comesta non multum prodest homini, nec multum lædit. Sed qui *gelsucht* [regium morbum *ed.*] habet aut *ßber*, iste *burncrasse* in patella *sweysze*, et sic calidum sæpe comedat, et curabit eum. Et qui comestos cibos vix digerere potest, *burncrasse* item in patella *sweysze*, quia vires ejus de aqua sunt, et sic comedat, et juvabit eum.

CAP. LXXIV. — DE BURTEL (2) [II, 40].

Burtel [Portulaca *ed.*] frigidum est, et comestum livorem et *skim* in homine facit, nec homini ad comedendum prodest.

CAP. LXXXV. — DE BACHMYNTZA (3) [II, 41].

Bachmyntza calida est, sed tamen aliquantulum frigida, et moderate comedi potest, et comesta nec prodest homini, nec multum ei obest. Cum de multis cibis et potibus stomachus ejus gravatur et inde *dumphet*, iste *bachmyntzam* aut crudam aut coctam cum carnibus, aut in *suffen* aut in muse coctam sæpe comedat, et *dumpho* cessabit, quia pingua et calida viscera et *smero* ejus aliquantum infrigidat, et ita *dumpho* minuetur. Sed qui de infirmo pulmone *dumphet*, ille flecma excreat, et vix se movendo tusitat; qui pinguedine et de multis cibis et potibus *dumphet*, ille tantum anhelitum difficiliter trahit, et flecma non excreat, et ita discernitur et ista *bachmyntza* utatur, sicut predictum est.

CAP. LXXXVI. DE MYNTZA MAJORI (4) [II, 42.]

Alia *Myntza* [Mentha *ed.*], quæ magna, est calida magis quam frigida. Ista tundatur, et ubi *suern* [sotim *ed.*] aut *snabelza* hominem comedendo lædunt, illud circa desuper liget, et morientur.

CAP. LXXXVII. — DE MINORI MYNTZA (5) [II, 43].

Minor *Myntza* [Mentha *ed.*] quæ dicitur, calida magis quam frigida est. Et illa tundatur, et oculis ubi *augswer* est [qui livorum dolendo patiuntur *ed.*] superponatur, et panno ligetur, et sic *augswer* extrahit. Sed et qui frigidum stomachum habet et cibos digerere non potest, istam minorem *myntzam* aut crudam, aut cum carnibus, aut cum piscibus coctam comedat, et stomachum ejus calefacit, et digestionem parabit.

CAP. LXXXVIII. DE ROSSEMYNTZA (6) [II, 44].

Rossemyntza [Roemische mentha *ed.*] moderati caloris est et acuti, sed tamen aliquantum temperati est. Et quem *gicht* lædit, istam tundat, et succum ejus per pannum colet, et modicum vini addat, et ita mane et sero et ad noctem illam bibat, et *gicht* cessabit. Et ut sal omnem cibum moderate additum temperat, quia, si nimium aut si minus parum ad cibos additur, malum est, sic *Romische Myntza*, aut

A carnibus, aut piscibus, aut *spise* aut *muse* moderate addita, bonum saporem illi cibo præstat et bonum condimentum. Et sic etiam comesta stomachum calefacit et bonam digestionem parat.

CAP. LXXIX. — DE ALLIO (7) [II, 46].

Allium rectum calorem habet, et de fortitudine roris crescit, et *quack* habet [et vegetatur *ed.*], id est a primo somno noctis usque jam dum diescere fere incipit et cum jam matutinum est. Sanis et infirmis (8) ad comedendum sanabilius est quam porrum. Et crudum comedi debet, quia qui illud coqueret, quasi perditum vinum fieret, id est *seiger*, quia succus ejus temperatus est et rectum calorem habet. Nec oculis obest, verum tamen propter calorem ejus sanguis circa oculos hominis valde erigitur, sed postea puri fiunt. Sed moderate comedatur ne sanguis in homine ultra modum incalescat. Cum autem allium vetus est, sanus et rectus fructus ejus evanescet; sed si tunc aliis cibis temperatur, ad vires suas redit.

CAP. LXXX. — DE ALSLAUCH (9) [II, 47].

Alslauch [Aschalonica *ed.*] frigida et venenosa est, et nec sano nec infirmo ad comedendum valet. Sed tamen qui eum comedere vult, prius eum in vinum ponat, et in eo *beysze* [temperet *ed.*], et sic tam sanus quam infirmus comedat. Attamen infirmo est melior crudus modice sumptus quam coctus, quia si coctum comederet (10); et ideo cum eum crudum comedere voluerit, eum prius in vino *beysze*, ut præfatum est.

CAP. LXXXI. — DE PORRO (11) [47].

Porrum quod dicitur *Lauch* (12), et velocem ac inutilem calorem in se habet, ut vile lignum, scilicet *spachin* [virgultorum sepium *ed.*], quod velociter accenditur et velociter cadit; et homini inquietudines in libidine facit. Et crudum comestum tam malum et contrarium est homini ut venenosa et inutilis herba, quia sanguinem et tabem et humores hominis in contrarium, id est *val* pervertit, ita quod in homine sanguis per eum [recte] non crescit et quod tabes in eo per illum non minuitur, et quod mali humores in eo non mundantur. Sed qui porrum [crudum] comedere vult, in vino, sale addito, aut in aceto primo *beysze*, ita quod in vino aut in sale tam diu jaceat usque dum in eis sic temperetur quod malas vires suas in illis perdat; sicque a mane usque ad mediam diem, aut a nona usque ad vespem; et sic temperatum bonum est sanis ad comedendum. Crudum autem melius est hoc modo sanis quam coctum. Sed infirmis nec crudum nec coctum valet comedere, quia eorum sanguis rectum calorem non habet, et quia tabes eorum turbida est, et quia

(1) *Nasturtium aquaticum*.(2) *Portulaca Sativa*.(3) *Mentha aquatica*.(4) *Mentha silvestris*.(5) *Mentha arvensis*.(6) An *Romischemyntza*? — *Mentha crispa*.(7) *Allium sativum*.(8) Et cum maturum est, sanis et infirmis, etc., *ed.*(9) *Allium ascalonicum*.

(10) Add. ex edit. : et in ventre quosdam morsus faceret.

(11) *Allium porrum*.(12) Quod — *Lauch* om. *ed.*

humores eorum spumosi, id est *seynechte* sunt. Et ideo si semper infirmus illud comederet, hæc omnia in eo pervertit (1). Quod si tamen aliqui infirmi magnum appetitum habuerint ad comedendum porrum, illum crudum, ut supra dictum est, temperatum modice comedant, quia crudum sic melius est quam coctum. [Et medicamentis non multum congruit quia instabili aura crescit, scilicet cum calor auræ humiditatem, humiditas calorem in se habet. *Add. ed.*]

CAP. LXXXII. — DE LAUCH (2) [II, 50].

Omnis *Lauch* [Porrum *ed.*] qui cavus est ut *hol*, ut *surige* et *prieslauch* et *planza* et similes, nimis calidi non sunt, sed temperati, et aliquantum quasi vinosum succum habent. De vento ac humiditate terræ crescunt, sed præcipue inter alios *Lauch* [minus] nocivus est, nec procellas in humoribus hominis parat, et cito digeri potest. Sanis autem crudus comestus non nocet; infirmis autem coquatur, ne humiditas ejus ad humiditatem illorum jungatur, quoniam infirmi diversos humores in se habent (3)

CAP. LXXXIII. DE UNLAUCH (4) [II, 49].

Unlauch [Cepe *ed.*] rectum calorem non habet, sed acutam humiditatem, et de rore illo *queck* [vegetatur *ed.*] qui est circa ortum diei, id est cum vires roris jam elabuntur. Et crudus tam nocivus quam venenosus est ad comedendum, ut succus inutilium herbarum; coctus ad comedendum sanus [quia per ignem nociva quæ in eo sunt minuuntur *Add. ed.*]. Et illis qui *vidden*, aut *fiber*, aut *gicht* habent, bonus est coctus. Illis autem qui *magensich* sunt [qui infirmum et debilem stomachum habent *ed.*], tam crudus quam coctus dolere facit, quia humidus est (5).

CAP. LXXXIV. — DE KOLE (6) [II, 51].

Kole et *Weydenkole* et *Kochkole* [Caulis, et *Wendolkeel*, et rubæ caules *ed.*] humidæ natura sunt, et *kappus* aliquantum plus frigidum quam calidum est, et aliquantum siccæ naturæ, et de livore roris et aeris crescunt. Et exinde quasi vires et viscera habent, et succus eorum aliquantulum inutilis est, et infirmitates in hominibus ab eis generantur, et debilia viscera vulnerantur. Sed sani homines qui fortes venas [habent], nec multum pingues sunt, si hæc comederint, ea in viribus suis superare poterunt; pinguibus autem hominibus nociva sunt, quia caro eorum in succo abundat, et comesta ipsis fere ita obest (7) quemadmodum infirmis. Et in *muse* et cum carnibus cocta nociva sunt, et malos humores augment magis quam minuant (8).

(1) Quia eorum sanguis — pervertit om. *ed.*

(2) *Allium fistulosum*.

(3) Ne humiditas — habent om. *ed.*

(4) *Allium cepa*.

(5) Qua — est om. *ed.*

(6) *Brassica oleracea*.

(7) Quia caro — obest des. in *ed.*

(8) Et in *muse* — minuant om. *ed.*

CAP. LXXXV. — DE WIZSGRAS [II, 52].

Wizsgras [Weggrasz et Suregrasz et Roemesgrasz *et.*] temperatæ naturæ ac temperate sicci sunt, atque sanis et infirmis sunt quasi *melda* et *latichen* [quasi *medela ed.*] ad comedendum, et nocivos humores non generant, et faciliter digeruntur cum sanitate.

CAP. LXXXVI. — DE STUTGRAS (9) [II, 53].

Stutgras, quæ minores sunt, debiles et infirmos humores in debilibus hominibus parant, atque melancholiam in eis augent; gravia sunt ad digerendum et ita contraria homini ad comedendum, ut *unkrut* [quoniam viriditas eorum mala est. *Add. ed.*]

CAP. LXXXVII. DE KURBESA [II, 55].

Kurbesa [Cucurbita *ed.*] sicca et frigida sunt, atque de aere crescunt, et tam infirmis quam sanis ad comedendum bonæ sunt (11), ac de humiditate terræ crescunt, et amaritudinem humorum in hominibus movent, et infirmis ad manducandum non valent.

CAP. LXXXVIII. — DE RUBA (12) [II, 57].

Ruba [Rapa *ed.*] magis calida est quam frigida, et gravis in stomacho hominis est, sed tamen facile digeri potest. Et qui crudum comedere vult, exteriorem corticem totam auferat, quod spissa sit, quia viriditas illius hominem lædit, et cortice ablata, id quod interius est comedat. Sed cocta melior est quam cruda, et malos humores non parat. Quod si aliquando humor in ulceribus exsurgescit, *rubam* comedat, et ulcus comescitur. Sed si quis aut in pulmone *dumphet*, si *rubam* coctam aut crudam comederit, eum et in pulmone aliquantulum fatigat [quia tantas vires non habet ut magnis infirmitatibus resistat. *Add. ed.*]

CAP. LXXXIX. — DE RETICH (13) [II, 58].

Retich [Radix *ed.*] plus calida quam frigida. Sed postquam effoditur, sub terram in humido loco, aut per duos aut per tres dies, fossus ponatur, ut viriditas ejus temperetur quatenus tanto melior sit ad comedendum. Et comestus cerebrum purgat, et noxios humores viscerum minuit. Nam si fortis et pinguis homo *retich* comedit, eum curat et interius purgat; infirmum autem et corpore aridum lædit. Sed si infirmus eum comedere voluerit, ipsum super ignitum lapidem prius exsiccet, et in pulverem redigat, atque huic pulveri lucidum vel assum sal addat, et semen feniculi, et ita cum pane comedat, et fœditatem ejus interius purgat, ac ipsum *crefftiget* [confortat *ed.*]. Sed qui plurimum flegma in se habet, *redich* sic pulverizet, et mel cum vino coquat, et pulverem istum immittat, et modice infri-

(9) Exstat iterum infra, paucis mutatis. Vide cap. 196.

(10) *Cucurbita lagenaria*.

(11) Hic in *ed.* ponitur cap. De *peponibus*: *Pepones humidæ et frigidæ sunt et de humiditate — non valent*.

(12) *Brassica rapa*.

(13) *Raphanus sativus*.

gidatum tam pransus quam jejunos bibat, et pulvis iste flegma ab eo purgat (1), et mel facit ne aridus fiat. Quod autem facere sentitur comestus, hoc est quod malos humores et fetores de homine expellit. Qui autem *retich* comedit, galgan postea comedat, et fetorem anhelitus comprimit, et sic hominem non lædit.

CAP. XC. — DE LATICH (2) [II, 60].

Latich [Lactucæ ed.] domesticæ quæ comedi possunt valde frigidæ sunt, et sine condimento comestæ inutili succo suo cerebrum hominis inane faciunt, stomachum infirmitate implent. Unde qui eas comedere vult, primum aut *dille* [aneto ed.], aut aceto, aut alio *beyssze*, [condiat et temperet ed.] ita quod his perfusum sit brevi tempore antequam comedatur. Et si hoc modo temperatum comederit, cerebrum confortant et bonam digestionem parant. [Si quis dolorem, seu tumorem in gingivis patitur, lactucas accipiat; vel si eas non habuerit, primum nascentia folia de quercu sumat, et parum plus de cerifolio addat, et hæc modice terat, et vinum eis addat, et ori suo imponat, et aliquandiu in ore teneat, et injustos humores gingivarum expellunt. *Add. ed.*]

CAP. XCI. — DE LACTUCA AGRESTI (3) [II, 61].

Sed agrestes lactucæ eandem fere naturam habent. Qui autem lactucas quæ inutilis sunt et quæ *rukrut* dicuntur aut crudas aut coctas comederet, amens, id est *unsinnig* fieret, et in medulla vacuus efficeretur, quia illæ nec calidæ nec frigidæ sunt, sed tantum inutilis ventus qui fructus terræ arefacit, id est *derret*, et nullum fructum affert; et lactucæ illæ de spuma terræ sudoris crescunt, et ideo inutilis sunt. [Sed si asinus in ventre dolet, agrestem lactucam ad furfures in aqua modice calefactos inscidendo misce, et hoc sæpe fac, et curabitur. Si quis etiam scrofulas habet, antequam rumpantur, accipiat lactucam, majorem scilicet, quæ exterius alba, et interius viridis est, et juxta eandem abrumpat secundum latitudinem scrofularum, et cætera abjiciat, et super illud quod retinuit mel liniat, et sic per tres dies et noctes super scrofulas ponat; et cum illud exsiccat, iterum eodem modo superponat, et minorari incipient.]

CAP. XCII. DE WILDE LATICH [II, 63].

Wilde Latich [Silvestres Lactucæ ed.] frigidæ sunt, et libidinem in homine extinguunt. Nam vir qui in lumbis superfluous est *wilde latich* in aqua coquat, et in asso balneo aqua illa se perfundat, et easdem *wilde latich* ita coctas et calidas circa lumbos suos in balneo ponat, et hoc [sæpe] faciat, et libidinem in eo exstinguit, nec ad sanitatem corporis eum nocebit. Et si mulier intumescens matricem in libidine habet, ita quod incontinens est, et ipsa cum *wilde latich* assum balneum faciat, et in balneo sedens aquam illam in qua coctæ sunt, lapidibus

A ignitis superfundat, et eas etiam ita coctas et calidas super umbilicum suum ponat, et hoc sæpe faciat, et libidinem ab ipsa fugabit, ita tamen quod sanitatem corporis ejus non minuit. Sed etiam sive vir, sive mulier, qui in libidine incontinens est, *wilde latich* in sole exsicceat et ita in manu sua in pulverem redigat, et pulverem istum in calido vino sæpe bibat, et libidinem in eo exstinguit absque læsione corporis sui.

CAP. XCIII. — DE HERBA SENFF (4) [II, 64].

Senff [Sinapis ed.] herba quæ in campo crescit et in vineis, et comeditur, calida est, sed tamen instabilis caloris, et etiam humida est, ac in illa humiditate indignum frigorem [torporem ed.] habet, quia de variis turbinibus crescit et de diversa aura. Nec B ntilis [et quamvis pauperes eandem herbam comedant, inutilis tamen est, *add. ed.*], est ad comedendum, quia venenosa est et infirmos humores in homine parat, et stomachum gravat; sed tamen cito digeri potest. Sanos autem et macros non lædit, infirmos vero et pingues lædit; nam infirmos in stomacho gravat, pingues autem *demphet* [halitum difficulter trahere facit. *Ed.*]

CAP. XCIV. — DE SINAPE (5) [II, 65.]

Synape valde calidæ et aliquantum siccae naturæ est, et in temperato calore et frigore, id est temperata aura crescit, et vires arborum seu herbarum habet, quia de vento illo crescit qui poma educit, et quia etiam de viriditate terræ crescit, et inde aliquantum succi habet. Et herba ejus nociva est ad comedendum, quia virtus ejus debilis et instabilis est; hominem interius decerperet qui eam comederet; sed semen ejus alios cibos *gesmach* habet. Infirmitatem autem et debili et frigido stomacho non valet, quia eum gravat et non purgat. Sed fortis stomachus eum superat. Oculos autem comestum clarificat, sed fumum in cerebro parat, et quamdam acerbiteriam in capite, ita quod illa aliquam humiditatem de capite educit. Sed tamen majus malum et plus nocivum in capite immittit, atque bonam et rectam digestionem non parat, sed cum dolore digestionem educit, et quasi fumum in homine facit. Sed quilibet homo moderate comedat illud, quia infirmos lædit, quoniam vires D in se non habent ut vitetur. Sanos autem non multum lædere potest, quia fortitudo illorum illos reparat. Qui autem synape libenter comedit, vinum calefaciat et ad illud fundat, et sic circumferat, id est *zutribe*, cum jam comedere vult, et sic comedat, quoniam hoc modo comestum infirmos non lædit, quia inutilitas ejus per calorem vini ablata est. Quod si vinum non habet, frigidum acetum ei infundat, et sic comestum non lædit (6). Si ita vino et aceto non temperatur, ad comedendum homini non valet, infirmo enim non prodest etiam, si sanum lædat.

(1) Reliqua desunt in ed.

(2) *Lactuca sativa*.

(3) *Lactuca virosa*. Cf. infra. cap. 198.

(4) *Sinapis arvensis*.

(5) *Sinapis alba et nigra*.

(6) Quæ sequuntur om. ed.

CAP. XCV. — DE ALANT. (1) [II, 67].

Alant [Enula ed.] calidæ et siccæ naturæ et utiles vires in se habet. Et per totum annum, tam arida qua viridis in purum vinum ponatur; sed postquam in vino se contraxerit, vires in ea deficiunt, et tunc illa ejiciatur, et nova imponatur. Et qui in pulmone dolet, eam quotidie ante cibum et post cibum modice sic bibat, et venenum, id est *eyther*, de pulmone ejus aufert, et emigraneam premit, ac oculos purificat. Sed si quis eam frequenter sic biberet, illum præ fortitudine sua læderet. Quod si vinum non habes ut illi imponas, fac cum melle et aqua purum *honigwurtz* [potum ed.], et Alant impone et bibe ut prædictum est. Accipe etiam *vigim* [fructum ficus ed.] et his tantum Alant, et adde galgan, et de his fac *luterdrang* [purum potum ed.], et bibe, si in pulmone doles et non de aliis infirmitatibus, et bonum est tibi contra infirmitatem pulmonis. Quod si ad infirmitatem pulmonis alias infirmitates habes, tunc noli sic bibere, quia nimis forte tibi ad bibendum esset, et inde lædereris.

CAP. XCVI. — DE PAPAVERE (2).

Papaver frigidum est, et modice humidum; et grana ejus comesta somnum afferunt et pruriginem prohibent, ac effurientes pediculos et lentes compescunt, et in aqua *gerrellet* comedi possunt; sed cruda ad comedendum meliora et utiliora sunt quam cocta. Oleum vero quod ex eis exprimitur, hominem non nutrit nec reficit, nec sanitatem, nec infirmitatem ei ad plenum affert; et idem oleum frigidum est grana autem calida.

CAP. XCVII. — DE BABELA [II, 107].

Babela, [Malva ed.] habet in se moderatam frigiditatem, ut ros est, sed tamen plus frigida. Sed nullus homo eam crudam comedat, quia si crudam comederet, quasi quoddam venenum esset, quia *slimecht* est et quoniam spissos et venenosos humores habet, et illos in homine parat. Illis autem qui infirmum stomachum habent bonum est cocta et nova comesta, scilicet quod jam primo incipit, ita quod inde *mus* faciat, addito sagimine, et comedat qui digestionem aliquantum parat. Et pro hac necessitate qui infirmus in stomacho est comedat, sed tamen moderate, ne inde lædatur. Sanus autem eam omnino devitet (3).

CAP. XCVIII. — DE CLETTA (4) [II, 109].

Herba quæ *Cletta* [Lappa ed.] dicitur, aliquantum

(1) *Inula Helenium*.(2) *Papaver somniferum*.

(3) In edit. sic legitur hoc capitulum: « Malva moderatam frigiditatem in se habet, ut ros, et ut aer, in mane temperatus est. Et si diversis febribus melancholia tracta cerebrum hominis dolere facit, malvam et his tantum salviæ in mortario tundat, et hæc modico oleo olivæ aspergat, et hoc a fronte per verticem usque ad occiput suum ponat, et panno liget, et hoc per triduum faciat, et in his tribus diebus circa noctem, aut oleo olivæ, aut aceto renovabit, et insuper sic faciat usque dum melius habebat. Ut homo visum oculorum clarificet, supra malvam rorem quærat, vel supra *windam*, vel supra folia piri, vel quercus, vel fagi

A contrarium calorem habet, et de succo ac sudore terræ crescit, et utilis [et inutilis] est. Nam radix ejus ad nullam utilitatem valet, et folia tam cruda quam cocta periculosa sunt homini ad comedendum, præter illum cui calculus in corpore nascitur; et ille folia herbæ hujus optimo vino coquat, et vinum hoc per pannum colatum tam pransus quam jejunos bibat calidum, et de fortitudine ejus in ipso calculus conteritur. Flores quoque ejus in pulverem redige, et etiam concham, testudine abjecta, et pulveres istas commisce, ita quod plus sit pulveris de concha. Et si quis *grint* in capite habet, in ulcera illa pulverem istum per novem aut per quindecim dies proice, et in quarta et in quinta die caput ejus lava cum lixivis quæ de fagineo, id est *B buchen*, venit, et sanabitur.

CAP. XCIX. — DE DISTEL (5) [II, 108].

Distel, tam lævis quam *stechelechter* [Cardus tam lenis quam hirsutus ed.] velocem calorem habet, qui tamen cito torpet, quia de terra sudat. Et sudor iste terræ, de quo herba hæc nascitur, est *stechelecht*, et tortuosas herbas facit (6). Et ut sudor de homine exit, cum ille angustiat, ita etiam sudor terræ tortuosas herbas emittit, quæ hominem lacerant. Et quidem distel est lævis, id est *ane stechel*, et quidem et homini inutilis est crudus ad comedendum, quia si quis homo eum crudum comederet, sanguinem ejus attenuaret, et talem in eo pararet, ac humores illius in eo *zuflossen*, ut de bono vino virtus aufertur cum aqua in ipsum funditur, et ob hoc fieret homo inanis sensu et destitutus in sanguine et in humoribus. Sed tamen si *distel* ille coquitur, et coctus comeditur, tunc sanis hominibus nec multum obest, nec prodest, quia nec sanguini pinguedinem confert, sed tamen esuriem aufert. Infirmos autem tam coctus quam crudus lædit, quia languores in eis excitat. Sed *vehedistel* frigiditatem in se habet et valde utilis est. Si quis autem *stechen* in corde seu alio loco vel aliquo membrorum suorum dolet, *vehedistel* accipiat, et modicum minus de *orechten salben*, et in modica aqua in succum redigat, et statim in ipsa hora cum a *stechen* fatigatur sic bibat et melius habebit.

CAP. C. — DE URTICA (7) [II, 111].

Urtica valde calida est in genere suo. Nullo modo valet, ut cruda comedatur, propter asperitatem suam. Sed [cum noviter de terra procedit *add*.

(quoniam hæc suavia sunt), et rorem quem in nocte vel in mane invenerit, cum nox clara et pura et suavis est, palpebras et alia oculorum suorum circumungat, et post hoc parumper dormiat. Sed nullus homo malvam crudam comedat, quia illi quasi quoddam venenum esset, quoniam livosa est. Illi autem qui infirmum stomachum habet, bona est, cum jam crescere incipit, cocta, et sagimine addito, quia digestionem aliquantum parat. Et pro hac necessitate infirmus malvam comedat, sed tamen moderate; sanus autem eam omnino devitet.

(4) *Bardana Lappa*.(5) *Cardus benedictus* et *Eryngium campestre*.

(6) Reliqua hujus capituli desunt in ed.

(7) *Urtica dioica* et *urens*.

Ed.] cocta utilis ad cibos hominibus est, quia stomachum purgat et *slim* ab eo aufert. Et hoc facit quodlibet genus urticæ. [Si de noxiis et malis humoribus qui in homine venenosi sunt, vermes in aliquo homine excreverint, ille succum ardentis urticæ, et succum blandoniæ, pari pondere, de foliis nucis vel de cortice ejusdem arboris quantum illorum duorum est accipiat, et modicum aceti, et plurimum mellis addat, et in nova olla fervere faciat, et spumam superius abjiciat, et postquam effervuerit, de igne tollat, et per quindecim dies istud modice jejunos bibat, sed post cibum sufficienter, et vermes in eo moriuntur. Et homo qui absque voluntate sua obliviosus est, urentem urticam ad succum contundat, et modicum olei olivæ addat, et cum dormitum vadit, pectus suum et tempora cum eo perungat, et hoc sæpe faciat, et oblivio in eo minuetur. Et si fervor reumatis de naribus equi floit, ita quod inde *houset*, urentem urticam, et plus de libistico in aqua coque, et fumum istum calidum in nares et os ejus, fræno imposito, transire permittit, et sanabitur. Quod si equus in ventre dolet, urentem urticam et plus de libistico pabulo ejus sæpe commisce, ut simul comedat, et sanabitur. *Add. ed.*]

CAP. CI. — DE PLANTAGINE (1) [II, 112].

Wegerich [*Plantago ed.*] calida et sicca est. Accipe ergo Plantaginem et succum ejus exprime, et per pannum colatum aut vino aut melle tempera, et da illi bibere qui a *gicht* fatigatur, et *gicht* cessabit. Sed et [qui glandes in se habet] radicem ejus igne asset, et ita calidam super glandes pone, id est *druge*, et pannum desuper liga, et ille melius habebit. Non autem super *orfilme* pone [non autem nimium superponat, *ed.*], quia inde læderetur. Et qui a *stechen* fatigatur, folia ejus in aqua coquat, [et expressa aqua ista calida, ubi dolet, loco illi superponat, et *stechen* cessabit. Et si aranea vel aliquis alius vermis tangit aut figit hominem, mox succo plantaginis fixuræ illius ungatur, et melius habebit. Et si etiam vir et femina *zauber* [maleficium, *ed.*] amoris comedit aut bibit, succus *wegerich*, aut sine aqua aut cum aqua, ad bibendum detur, et postea

(1) *Plantago major, media et lanceolata.*

(2) *Viola odorata.*

(3) In edit. hoc capitulum sic se habet: « Viola est inter calidum et humidum, sed præcipue temperati coloris; et de suavitate et lenitate aeris crescit. Homo enim oleum olivæ ad solem aut ad ignem in nova olla fervere faciat, et dum fervet, violas immittat ut ab eis inspissetur, et in vitreum vas ponat, et servet. Et ad noctem cum eo oculos et palpebras circumungat, ita ne oculos interius tangat, et caliginem eorum fugabit. Et homo qui igneos oculos habet, et in eis caligat et dolet, succum violæ, et bis tantum succi rosarum, et succi feniculi, secundum tertiam partem rosarum, accipiat, et his modicum vini addat, et cum dormitum vadit, collyrium hoc circa oculos suos ungat, cavens ne oculos interius tangat. Homo quoque qui gravitatem in capite habet aut in renibus, seu alicubi a paralysi fatigatur, de succo violæ per pannum extorqueat, et et de hyrcino sepo sufficienter addat, et ad mediam

A aliquam fortem potionem accipiat, et interius purgetur, et postea levius habebit. [Si autem homini in aliquo loco os casu frangitur, radices plantaginis in mel inscidat, et jejunos quotidie comedat, et etiam viridia folia malvæ, et quinquies plus de foliis vel radicibus plantaginis cum aqua in nova olla modice coquat, et ita calidas loco illi ubi dolet frequenter superponat, et fractum os sanabitur. *Add. ed.*]

CAP. CII. — DE MENNA [II, 113].

Menna calida et sicca, et folium ejus super fractum ulcus positum, venenum extrahit et sanat. Sed in *muse* cocta et sic comesta sanat dolentia et ulcerata viscera.

CAP. CIII. — DE VIOLA (2) [II, 113].

B Viola est inter calidum et frigidum. Sed tamen frigida est et de aere crescit, scilicet quando post hiemem aer primum incipit incallescere. Et contra caliginem oculorum valet. Accipe ergo bonum oleum, et fac illud aut ad solem aut ad ignem in nova olla fervere, et cum ita fervet, violas immitte, ut illud ab eo inspissetur, et ita in vitreum vas pone, et sic serva; et ad noctem cum oleo illo ad palpebras et oculos tuos circumunge, et tamen ne oculos interius tangat, et caliginem oculorum fugabit. Et si quis per melancoliam cum molestia in mente oppressus est, et ita pulmonem lædit, hic in puro vino violas coquat, et eas per pannum colet, et huic vino galgan addat, ac liquiriciam quantum velit, et sic *luterdrank* faciat, et bibat, et melancoliam compescit, et illum lætum facit, ac pulmonem ejus sanat (3).

CAP. CIV. — DE MELDA (4) [II, 115].

Melda [*Atriplex ed.*] autem frigida est magis quam calida, sed tamen aliquantum temperata, et comesta bonam digestionem facit. Et si in aliquo homine venenosæ glandes, id est *orfilme*, crescere incipiunt, cum *melda* et *prieselauch* minus quam *melda*, et *ysopa* minus quam *prieselauch*, *mus* sæpe parat, et comedat, et *orfilme* siccabuntur. Sed et *melda* in aqua coquatur, et aqua expressa ejusdem *orfilme* calida superponatur, et homo ille melius habebit (5).

partem sepi veterem arvinam; et hæc in patella simul dissolvat, et sic unguentum faciat, et cum eo in capite et alias ubi dolet, se perungat, et melius habebit. Et si quis in capite dolet, aut cujus carnes canceri comedunt, aut si quælibet ulcera in corpore suo habet, succum violæ accipiat, et ad tertiam partem succi hujus oleum olivæ, et ad quantitatem succi violæ hircinum sepium, et hæc simul in nova olla fervere faciat et unguentum parat. Et qui in capite dolet, cum hoc unguento frontem in transversum perungat, et melius habebit. Sed et ubi cancer, et alii vermes hominem comedunt, desuper ungatur, et moriuntur cum ex eo gustaverint. Et qui tertianas febres patitur, violam, et ad ejus tertiam partem plantaginem, et *pefferkraut* bis tantum ut plantaginis, accipiat, et herbulas istas cum aceto aut assato sale frequenter comedat. Sed et si quis, » etc.

(4) *Atriplex hortensis.*

(5) *Sed — habebit des. in ed.*

CAP. CV. — DE GUNDEREBE (1).

Gunderebe calida est magis quam frigida, et sicca est, et quædam pigmentorum habet, quia viriditas ejus utilis est, ita quod homo qui languet et cui ratio deficit, cum incalefacta aqua balneet, et eam in *muse* aut in *suffen* coquat, aut cum carnibus, aut cum *cucheln* sæpe comedat, et juvabit eum; et si quis cum lixivio caput suum frequenter cum illo lavat, multas infirmitates de capite suo fugat, et prohibet ne infirmetur. Sed cui mali humores caput velut *doum* fatigant, ita quod etiam aures ejus diezant, *gunderebe* in calida aqua fervere faciat, et expressa aqua, ita calidam capiti suo circumponat, et *doum*, quod in capite suo est, minuit, et auditum ejus aperit. Et qui in pectore et circa pectus dolet, velut interius ulcera habeat, in balneo coctam et calidam pectori suo circumponat, et melius habebit.

CAP. CVI. — DE STAGWURTZ (2) [II, 117].

Stagwurtz [Abrotanum *ed.*] calida et sicca est, et odor ejus, etiam si quis cum ea ungitur quod inde odorem dat, melancolicam et iracundiam in homine excitat et caput ejus fatigat. Sed ubi *grint* in capite hominis nasci incipit, succus ejus ulcericus illis infundatur, et curabitur. Et ubi *butn* in corpore hominis eriguntur, vel ubi membrorum aliquod in homine contrahitur, *stagwurtz* tundatur, et ita circa superponatur, et etiam succo ejus locus perungatur, et melius habebit. [Cum autem scabies et contractio membrorum immorantur, abrotanum mox auferatur, quia tunc lædit magis quam prosit. *add. ed.*] Et si quis de *gicht* in membris suis fatigatur, accipiat satis de *stagwurtz*, et satis de veteri arvina, et modicum baumoleo, hæc simul in sartagine *sweysze*, et tunc ista super membrum in quo *gicht* ita furit, ita calida ponat, et panno per ligaturam constringat, et sic sæpe faciat, *gicht* ibi cessabit (3).

CAP. CVII. — DE BIBOZ (4) [II, 71].

Biboz [*Artemisia ed.*] valde calida est, et succus

A ejus valde utilis; et si coquitur et in *muse* comeditur, infirma viscera sanat, ac stomachum frigidum calefacit. Sed et si quis comederit aut biberit, unde dolet, tunc aut ex carnibus, aut cum sagimine, aut in *muse*, aut in aliquo alio condimento et temperamento *biboz* coquat et comedat, et putredinem hanc quam in prioribus cibis aut potibus ille sibi attraxit aufert et fugat. [Sed et si troffo, et mali humores, rupta cute absque venenato ulcere in aliquo loco corporis humani coadunati effluunt, homo ille artemisiam accipiat, et exprimat, et eidem succo mel addat, ita ut succus artemisiæ mel excedat, et sic locum doloris perungat. Mox etiam clarum de albugine ovi factum superilliniat, et panno desuper liget. Et hoc tam diu faciat dum sanetur. *AJd. ed.*]

CAP. CVIII. — DE CLE (5) [II, 118].

Cle [*Cithysus ed.*] tam calidum quam frigidum est, et etiam siccum est, et ad pascua pecorum utile est. Sed ad medicinam modicum valet, nisi contra caliginem oculorum. Nam flores ejus baumoleo impone, et illo eos *zutribe* absque coctione, et mox palpebras et oculos caligantes circumunge. Et solummodo in illa hora cum oculi inungendi sunt, flores isti in baumoleum ponantur, et oculis perunctis statim ejiciantur, quia vires non habent, ut in oleo diu jacere et durare possint. Et si hoc modo sæpe fecerit, caliginem oculorum fugabit.

CAP. CIX. — DE WERMUDA (6) [II, 119].

C *Wermuda* [*Absinthium ed.*] valde calida est et multum virtuosa, et est principalis magistra ad omnes languores. Nam de succo ejus calido vino sufficienter infunde, et caput hominis, cum dolet, totum madefac usque ad oculos et usque ad aures et usque ad *nack*, et hoc facias ad noctem (7), cum dormitum vadit, et laneo pileo caput ejus totum tege usque ad mane, et deprimit dolorem tumentis capitis (8) et dolorem qui se in capite *erbulset* de *gicht*, et etiam interiorem dolorem capitis fugat. Et etiam de succo ejus in baumoleum infunde, ita

arundinem in aurem, ut prædictum est. Hoc autem homo sæpe in die faciat, et liberabitur, aut Deus eum liberare non vult. Quod si vermes aurem exierint, oleum olivæ in novo vase ad ignem fervere, et fumum istum in aurem, in qua vermes fuerunt, transire permittat, ut ulcerata auris unguatur, et deinde cum eodem oleo infrigidato ipsam aurem in circumitu interius perungat, et si modicum ex eo aurem intraverit, non nocebit. Sed et mettram in aqua coquat, et fumum in sanam aurem transire permittat, et eandem aurem manu sua comprimat, ne fumus egrediatur; et sic sæpe faciat, et sanabitur. Homo autem qui de putrido sanguine, et purgatione cerebri in dentibus dolet, absinthium et verbenam æquali pondere in bono vino in nova olla coquat, et vinum istud per pannum colet, et bibat, modico zucaro addito. Sed et herbas istas calidas, cum dormitum vadit, maxillæ suæ circumponat, et panno desuper liget. Et hoc faciat dum sanetur. Et etiam succus absinthii ad oleum olivæ fundatur, ita ut oleum succum duabus partibus superet, et in vitreo vase ad solem calefiat, et sic per annum servetur. Et cum quilibet homo circa pectus dolet, et inde tussitat cum illa perungatur: et si etiam in

(1) *Glechoma hederaceum*. — Deest in *ed.*

(2) *Artemisia Abrotanum*.

(3) *Et si quis* — cessabit *om. ed.*

(4) *Artemisia vulgaris*.

(5) *Trifolium pratense*.

(6) *Artemisia Absinthium*.

(7) *Usque ad oculos* — noctem *om. ed.*

(8) Ab inde usque ad finem capituli *ed.* non concordat, quæ sic pergit: « Si enim huorlen aures hominis intraverint, vel si alii vermes in eis creverint, ille absinthium accipiat, et secundum ejus mediam partem rutam, et secundum mediam partem rutæ hyssopum, et herbas has in aqua coquat, et cum eas coxerit, caput suum inclinet, et fumum istum, qui de herbis istis calidis egreditur, per harundinem in aurem illam, in qua non dolet, intrare permittat, quatenus idem fumus ad aliam aurem in qua vermes sunt perveniat, et fugiant. Sed et primum ipsam aurem, in qua vermes sunt, cum modico melle perungat, et etiam ei modicum de veteri arvina imponat, ut cum prædictum fumum senserint, ad dulcedinem istorum declinent. Sed et spicam de hordeo cum granis, sive absque granis, ad ignem incendat, ut fumus ab eis egrediatur per

quod oleum succum illum duabus partibus superet, ac in vitreo vase ad solem calefac, et sic per annum serva; et cum quilibet homo in pectore et circa pectus dolet, ita quod inde *hustet*, illum in pectore cum illo perunge: et qui in latere dolet, illum ibi inunge, et interim ac exterius eum sanat. Sed *wormudam* in mortario ad succum tunde, et *unslecht*, et sepum cervinum, ac cervinam medullam adde, ita ut de succo *wormudæ* bis tantum sit ut de sepo, et de sepo bis tantum ut de medulla cervi et sic unguentum fac; et homo qui fortissima *gicht* fatigatur, ita etiam quod membra ejus minantur frangere, cum eo mox ignem ubi dolet perunge, et curabitur. Et cum *wermunda* recens est, eam tunde, et succum ejus per pannum exprime, et deinde vinum cum melle modice coque, et succum istum huic vino infunde, ita ut idem succus vinum et mel sapore superet, et istud a maio usque ad octobrem semper tertia, scilicet die, jejunos bibe, et *lauchucht* et melancoliam in te compescit, et oculos tuos clarificat, et cor confortat, ac pulmonem infirmari non permittit, et stomachum calefacit, et viscera purgat, ac bonam digestionem parat.

CAP. CX. — DE BILSA (1) [II, 120].

Bilsa frigida est, et mollis absque viribus; et si quis eam, aut oleum ex granis ejus factum, comederet, mortiferum venenum in illo faceret. Sed ubi *surm* in homine sunt, ita quod carnem ejus exulcerant, eodem loco eam cum succo tere, et *surm* morientur. Oleum ex semine ejus factum non multum utile est; sed ubi in aliquo loco membrorum hominis nimius ardor exurgit, locus ille oleo isto perungatur, et eum absque alia medicina infrigidat. Sed vis ejusdem olei aliis infirmitatibus utilis non est. [Ut autem ebrius ad se redeat, jusquium in frigidam aquam ponat, et frontem, tempora et guttur suum madefaciat, et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. CXI. — DE REYNFAN (2) [II, 70].

Reynfan [Tanacetum *ed.*] calidus est et modicum humidus, et contra omnes superfluentes et effluentes humores valet. Nam qui *nasenboz* [catarrhum *ed.*] habet et inde *hustet* [tussitat *ed.*], *reyfanen* comedat, aut in *suffen* [sorbicioncula *ed.*], aut in *cuchen* [tortellis *ed.*], aut cum carnibus, aut aliquo modo sit. Compescit humores ne in illo supercrecant, et ita deficiunt. Et qui duram *husten* habet, cum farina semilæ et *reynfanen* *suffen* paret, et

A sæpe comedat, et ita ariditas et interiora ulcera illius husten solvuntur, hoc modo quod homo ille sordes habens illas excreando eicit, et melius habebit. Sed et qui in stomacho de diversis malis cibis gravitatem et ponderositatem habet, accipiat *soff* [Jus *ed.*] quod absque oleribus et absque aliis herbis coctum est, et in illud *Reynfanen* ponat, et denuo coquat, et coctum comedat sæpe, et stomachum ejus mollificat, et eum levem facit, et suavem digestionem parat. Et quicunque urinam emitere non potest, ita quod a calculo constringitur [ita tamen quod... non constr. *ed.*], *Reynfan* tandat, et succum ejus per pannum colet, et modicum vini addat, et sic sæpe bibat, et constrictione urinæ solvetur, et eam emittit. — [Mulier ergo quæ ob-

B strusa menstrua patitur, et inde dolet, accipiat tanacetum, et febrifugam æquali pondere, et vulnenam aliquantum plus quam unius istorum sit, et eas coquat aperto et fluente flumine, quod et sole et aere temperatur; et tunc etiam sumat lateres, et eos in ignem ponat, et assum balneum cum prædicta aqua et herbis faciat. Cumque hoc balneum intraverit, super scabellum herbas calidas ponat, et desuper sedeat. Et si iterum infrigidatæ fuerint, eas iterum in prædicta aqua calefaciat. Et hoc faciat quandiu in balneo illo sedet, ut per humores herbarum istarum cutis et caro illius exterius et matrix interius mollificetur, et ut venæ ejus quæ clausæ sunt aperiantur. Deinde sumat *rifelbire*, et ad eorum tertiam partem millefolium, et rutam quasi tertiam partem millefolii, et tantum de aristologia longa ut *rifelbire* et millefolii est, et plurimum de dictamno, et has in mortario tundat, et cum bono et puro vino in olla coquat, et coctas cum vino illo in saccellum fundat, et insuper gariofyli, quantum habere potes, et de albo pipere minus quam gariofyli, et simul terat, et satis de novo et recente melle, quod absque sorde est, addat, et in optimo vino fervere faciat, et ad prædictas herbas in saccellum fundat, et ex his claretum paret, et per singulos diés, jejuna et pransa, illud bibat; sed non in præfato balneo, quoniam balneum hominem aliquantum constringit; et sic faciat dum salvatur. Sed interim dum præfatam constrictionem sanguinis patitur, D bovinas carnes, et alios grossos et fortes cibos devitet et suaves cibos comedat et vinum bibat. Sed interim aquam bibitura, aquam putei bibat et aquas salientis et fluentis fontis devitet, quoniam aliis aquis aliquanto asperiores sunt. *Add. ed.*]

latere dolet, ibi inungatur, et unctio hæc eum interius et exterius sanat. Sed et absinthium in mortario ad succum contundatur, et sepum cervi ad cervinam medullam addatur, ita ut de succo bis tantum sit ut de sepo, et de sepo bis tantum ut de cervina medulla, et sic unguentum paretur: et qui a fortissima paralisi fatigatur, quam membra illius minantur frangere, cum eo juxta ignem ubi dolet perungatur et curabitur. Et cum absinthium recens est, homo succum exprimat, et vinum cum melle modice

coquat, et succum illum vino infundat, ita ut succus vinum et mel in sapore superet; et istud a maio usque ad octobrem, non omni die, sed semper tertia et tertia die jejunos frigidum bibat. Dolorem renum et melancoliam compescit, oculos clarificat, cor confortat, pulmonem infirmari non permittit, stomachum calefacit, viscera purgat, et bonam digestionem parat. *

(1) *Hyoscyamus niger*.

(2) *Tanacetum vulgare*.

CAP. CXII. — DE DOST (1) [II, 111].

Dost [*Origanum ed.*] calida et sicca est, et nulum istorum fortiter in ea viget. Et si aliquis homo eam comederet aut biberet, aut ullomodo inter corpus suum sumendo duceret, lepram illi inferret et pulmonem ejus inflaret; jecorem ejus deficere facit, id est *swinden*. Sed qui rubram lepram habet, sive recens, sive inveterata sit, accipiat succum *dost*, et parum minus de succo *adron*, et etiam de oleo *bilsen* addat plus quam istorum duorum, sic et modicum vini, et hæc simul commisceat, atque in asso balneo, cum jam exire vult, se ipsum cum hoc condimento liquorum perungat. Et postquam balneum exierit, eum valde *swiczet*, et ideo mox hircino sepo in patella ad ignem resoluta sæpe desuper ungat, et in lectum se collocet, dum exsiccetur. Et postquam exsiccatus fuerit, item *dost* accipiat et tundat, atque furfures cortici addat, et hæc in calida patella commisceat, et post exsiccationem unctionis, super ulcera lepræ calidum ponat, et desuper ligamine liget, et ita post aliquam horam teneat, dum ab ipso incalescat. Et si hæc sæpe fecerit, absque dubio sanabitur, nisi mors illius sit, [aut nisi Dominus illum curari nolit. Et qui quotidianam febrem patitur, origanum et modicum camphoræ, et dornellæ plus quam istorum duorum sit, pulverizet, et pulverem istum in ipsa accessione febris calido vino immittat, et bibat, et in lectum se collocet, et sanabitur *add. ed.*]

CAP. CXIII. — DE GARWA (2) [II, 122].

Garwa [*Millefolium ed.*] aliquantulum calida et sicca est. et (3) discretas ac subtiles vires ad vulnera habet. Nam si homo in percussione vulneratur, postquam vulnus vino lavatur, et *Garwa* modice in aqua cocta, et modice aqua expressa, ita calida desuper pannum illum qui super vulnus jacet leviter ligetur, et sic vulnere putredinem et *swern*, id est ulcus, aufert, et vulnus sanat. Et sic sæpe fiat, quamdiu necesse fuerit; sed postquam vulnus aliquantum astringi et sanari cœperit, tunc panno abjecto, absque illo, *Garwa* vulnere superponatur, et tanto sanius et perfectius sanatur. Qui autem interius in corpore vulnus accepit, ita quod aut contis [*casu ed.*] fractus, aut constrictus interius fuerit, istam *garwam* pulverizet, et pulverem illum in calida aqua bibat. Et postquam melius habuerit, tunc eundem pulverem in calido vino accipiat, dum sanetur. — [Et homo quem tertiana febris fatigat, millefolium et bis tantum polypodii in suavi et bono vino coquat, et per pannum colet, et in ipsa accessione febris vinum hoc bibat; herbas autem istas in vino per triduum bibat, et si necesse fuerit, iterum similibus novis herbis renovet, et febrem istam mitigat, et sanabitur. *Add. ed.*]

(1) *Origanum vulgare*.(2) *Achillea Millefolium*.(3) *Ed.*: « Millefolium calidum et siccum est. Et homo qui de fletu lacrymarum in oculis caligat, millefolium modice tundat, et oculis ad noctem superponat, cavens ne oculos interius tangat; et sic

A CAP. CXIV. — DE AGRIMONIA (4) [II, 123].

Agrimonia calida est. Et in quo scientia et sensus evacuati sunt, illi crines capitis abscindantur, quoniam capilli horrorem et concussionem tremoris ei faciunt: et *agrimonia* in aqua coquatur, et cum aqua illa calida caput illius lavetur; et etiam eadem herba ita calida super cor ejus panno ligetur, primum vecordis defectum sentiat, et tunc super frontem et super tempora illius calida ponatur, et scientiam ac sensus ejus purificat, atque insaniam ab eo aufert. Sed qui livorem et multum fleema de infirmis visceribus excreat et eicit, etiam frigidum stomachum habet, *agrimoniam* in vino positam tam pransus quam jejunos semper bibat, et livorem excreationis minuit et purgat, et stomachum calefacit.

B [Item ut de saliva et excreatione et emunctione homo purgetur, succum *agrimoniæ*, et bis tantum succi feniculi accipiat, et his de succo *storkenschabel* quantum obolus ponderat addat: deinde de *galanga* tantum accipiat quantum istorum trium fuit, et *storacis* quantum sex nummi ponderant, et *polypodii* ad pensam duorum nummorum; et hæc pulverizet, et pulverem istum cum prefato succo comprimat et ex eo pillulas ad quantitatem fabæ faciat. Postea de succo *chelidonis* majoris, quantum quarta pars nummi pensat, suscipiat, et in illo pillulas intingat, et ad solem ponat ut exsiccantur. Quod si calorem solis non habuerit, in lenem ventum et ad lenem auram ponat, ut suaviter exsiccetur. Cum autem homo pillulas has sumere voluerit, stomachum et ventrem suum agnitis vel aliis pellis circumponat, ut calidus fiat, quoniam calor earum sanus est; et non multum ad ignem accedat, sed calore vestium utatur, et eas ante solis ortumumat, quia aurora eo tempore suaviter et lenis est. Et vel quinque vel novem pillulas accipiat, et unamquamque singillatim modice intingat molle, et glutiat, et cum eas sumpseri mot, dice in umbroso loco, et non in calore solis, deambulet usquequo solutionem sentiat. Circa mediam vero diem, postquam solutionem in se senserit, vel si eam obdurato stomacho nondum habere poterit, primum sorbiciunculam de farina similæ sorbeat, ut viscera per suavitatem sorbiciunculæ sanentur, vel D ut induratus stomachus hoc modo mollicetur. Si autem homo de libidine aut incontinentia leprosus efficitur, *agrimoniam*, et secundum ejus tertiam partem *hysopum*, et aseri bis tantum ut istorum duorum est, in caldario coquat, et ex his balneum faciat, et menstruum sanguinem, quantum habere poterit, admisceat, et balneo se imponat: sed etiam de *arvina* *anseris* accipiat et bis tantum *arvinæ* *gallarum*, et modicum *stercoris* *gallarum*, et inde unguentum faciat; et cum de prædicto balneo

fere usque ad mediam noctem dimittat, et tunc auferat: hoc facto, mox optimo et purrissimo vino cilia oculorum modice circumliniat, et sic oculi sanantur. *Millefolium* quoque discretas, » etc.

(5) *Agrimonia Eupatoria*.

exierit, eodem unguento se perungat, et in lectum se recollocet. Et sic frequenter faciat, dum sanetur. *add. ed.*] Agrimoniam quoque in mortario tunde, et ita tritam super oculos illius ad noctem pone, et ita pannum desuper liga cui oculi caligant; caveas ne oculos intret; atque caliginem oculorum fatigat, et eos clarificat.

CAP. CXV. — DE DICTAMPNO (1) [II, 124].

Dictamnus calida et sicca est, et vires ignis et vires lapidis in se habet, quia ut lapis durus est viribus suis; et ut calorem habet in igne qui de eo egreditur, ita dictamnus virtuosus est contra infirmitates quibus ipse praevalet. Nam calculus, id est *steyn*, pingui natura in homine crescit; ita cum jam crescere incipit, ille dictampnum pulverizet, et cum triticeo pane pulverem istum frequenter comedat, et *steyn* crescere prohibet. Et homo iste in quo *steyn* crevit, pulvere dictampni in acetum melle mixtum ponat et jejunos hoc saepe bibat, et *steyn* in eo frangitur. Sed et qui in corde dolet, pulverem de dictampno factum comedat, et dolor cordis cessabit. — [Sed et si quis in aliquo loco membrorum suorum claudicare incoperit, dictampnum in aqua fortiter coquat, et quod in medio velut cor est abjiciat, et dum coquitur bis tantum husmoszes addat, et urentis urticae bis tantum ut husmoszes, et haec simul commisceantur. Et postquam cocta fuerint, aqua modice expressa, calida super juncturam membri illius, et super venas in quibus claudicare incipit ponat; et hoc saepe faciat, et curabitur. *Add. ed.*]

CAP. CXVI. — DE METRA. [II, 125.]

Metra [Febrifuga *ed.*] calida est, et suavem succum habet, et dolentibus visceribus ut suave unguentum est. Et qui in visceribus dolet, Metram cum aqua et sagimine aut oleo coquat, et farinam similæ addat, et sic *suffen* parat, et illud comedet, et viscera sanat. Et cum feminæ menstrua habent, idem *suffen*, ut praedictum est, potent et comedant, et purgationem livorum ac interiorum foetidorum suaviter et leviter parat, et menstrua educit. — [Homo autem qui *stechedin* patitur succum Febrifugæ et butyrum vaccarum commisceat, et se ubi dolet perungat et curabitur *add. ed.*]

CAP. CXVII. DE MUSORE. (2) [II, 126].

Musore [Pilosella *ed.*] frigida est; et comesta cor confortat, et malos humores qui in unum locum in homine congregati sunt, minuit. Sed homo qui comedit eam, non solum nec simplicem comedat, quia nimis aspera est, et modicum dictampni, aut modicum galgan, aut modicum zitwar addat, et comedat ut praedictum est [et frigidos humores dissipat. *Add. ed.*]

CAP. CXVIII. — DE SWERTULA (3) [I, 127].

Swertula [Gladiola *ed.*] calida et sicca est, et omnis vis ejus in radice est, et viriditas ejus in folia

ascendit. In Maio autem succum eorumdem foliorum tolle, et arvinæ in patella liquefac, et succum istum adde, et sic unguentum para, ita ut viride appareat, et illum qui minutam scabiem habet, hoc eodem unguento saepe perunge, et curabitur. Et qui in facie duram cutem habet ut cortex, aut qui in ea *bulecht* est, aut qui malum colorem habet, in eo succum eorumdem foliorum exprimat, et eum in vas ad aquam magnorum fluviorum, ut jam est dictum; fundat, et simul modice calefaciat, et ita aqua illa cum succo hoc moderate calefacta faciem suam lavet, et hoc saepe faciat, et suavem cutem, ac bonum ac pulchrum colorem facit in facie; sed et radicem et folia *swerteln* in aqua coquat, et tunc aqua expressa, caput frenetici, et qui *hirnwudig* est, ita calida circumpone, panno desuper ligato, ut ita dormiat, et hoc saepe facias; et tunc etiam radicem ejusdem *swerteln* interius rotunditates incide, ac eas in melle [condiens], et eidem frenetico, id est *hirnwutigen* da frequenter ad comedendum, et sanabitur. Et etiam radicem ejus cum bono vino in mortario tunde, et vinum hoc, panno colatum, calefac, ac ita calidum da illi bibere qui *steyn* habet. Et qui difficultate urinæ constringitur, et calculus in eo mollescit, et urinaria loca, quæ constricta erant, aperiuntur. Contra recentem quoque lepram radicem ejusdem *swerteln* tunde, et sic in lac asinae pone, ut simul *gerynn*, et mox sagimen porci in patellam funde, et tunsam radicem cum asinae lacte ad sagimen illud in patellam pone, et fortiter simul commiscendo coque, et hoc facto, per pannum cola, et in vas liquorem excipe, ut inde unguentum habeas. Deinde fac lixiviam de cineribus *elren*; et qui leprosus esse incipit, scilicet cum lepra adhuc in eo recens est, lixiviam istam primum corpus suum lavet, ubi lepram sentit; et deinde praedicto unguento se ibi ungat, et hoc saepe faciat, et sanabitur.

CAP. CXIX. — DE MERRICH [II, 59].

Merrich [Raphanum *ed.*] calida [frigidum *ed.*] est; et cum in Martio omnes herbæ virescunt, tunc etiam *merrech* mollescit, sed tamen per breve tempus, et tunc comesta sanis et fortibus hominibus bona est, quoniam viriditatem bonorum humorum in eis confortat. Sed postquam indurescit et fortis in cortice erit, periculosa est ad comedendum, quia viriditatem non habet, et tunc hominem aridum facit quemadmodum si lignum comederet. Et ideo homo illam non comedet, sed tamen *sugat* si succum habuerit et aliud ex ore eiciat. Macer autem et aridus homo, si *Merredich* comedere vult, modice comedat ut inde confortetur aliquantum, ne si multum ex eo comederit, inde doleat, quia ipse modicas vires in se habet (4). Et cum *mer-rich* viridis est, in sole siccetur, et huic pulvis de galgan æquo pondere addatur; et qui in corde do-

(1) *Dictamnus albus*.

(2) *Hierarium Pilosella*.

(3) *Gladiolus communis*.

(4) *Macer autem — se habet om. ed.*

let, pulverem istum pransus et jejunos cum pane comedat, et melius habebit. Sed et qui in pulmone dolet eundem pulverem aut in calido vino aut in calida aqua jejunos et pransus bibat, et curabitur.

CAP. CXX. — DE HATICH (1) [II, 128].

Hatich [Ebulus *ed.*] frigida est et humida, et naturæ hominis contraria, ita ut si aliquis homo eam comederet, illi periculosum esset. Sed si alicui homini de malis humoribus caput velut torrens aqua *diszet*, illius capite ita frigida circumponatur, et melius habebit. Et si aliquis homo in digitis aut in pedibus suis *grint* [scabiosos unguis *ed.*] habet, tunc *bere atich* unguibus illis sæpe superliget, ut aut purgentur aut cadant, et sic alii pulchri renascuntur.

CAP. CXXI. — DE NACHTSCHADE (2) [II, 129].

Nachtschade [Solatrum *ed.*] calida et sicca est. Et qui in corde dolet, aut qui in corde *unmechtigz*, *nachtschade* in aqua modice coquat, et aqua expressa, eam ita calidam super cor suum ponat, et meliorabitur. Sed et qui in dentibus dolet, eam in aqua calefaciat, et cum ad noctem dormitum vadit, eam super maxillam et super mandibula ubi dolet calidam ponat, et dolor cessabit. Et cum pedes intumescunt, eam in aqua modica calefactam pedibus superponat, et tumere cessabunt. Sed et qui in medulla in cruribus dolet, *Nachtschaden* in aqua coquat, et calefactam crudibus circumponat, et panno circumliget, et melius habebit.

CAP. CXXII. — DE RINGULA (3) [II, 130].

Ringula [Ringella *ed.*] frigida et humida est, et fortem viriditatem in se habet, et contra venenum valet. Nam qui venenum comedit, aut et cui *virgeben* est, *ringulam* in aqua coquat, et aqua expressa, eam super stomachum suum ita calidam ponat, et venenum mollifat et ab ipso excreatur. Sed et idem homo mox bonum vinum calefaciat, et satis de *ringula* imponat, et cum ea iterum idem vinum calefaciat, et quia venenum sumpsit, ita semicalidum vinum illud bibat, et venenum aut per nasum spumando emittit, aut per spumam, id est *schum*, de se eicit. Et si boves aut oves aliquid mali comederint, unde repente inflantur, id est *erblewent*, *ringula* tundatur, et succus ejus exprimat, atque modica aqua succus in illa ora eorum fundatur ut inde gustent, et curabuntur. Sed et si bos aut ovis *hustet*, succum *ringulæ* absque aqua naribus eorum infunde, et mox noxios humores excreant, et meliorabuntur.

Et homo cui caput *vellecht*, abscidat illud quod molle in lardo est, abscidat et etiam *swarten* ejus lardi, reiciat et hoc quod juxta eandem *swarten* in lardo, durum accipiat, et illud cum *ringula* in mor-

tario tundat, et tunc isto caput suum sæpe ungat, et *velen* cadent, et caput illius pulchrum erit. Et qui *grint* in capite habet, accipiet flores et folia *ringeln*, et succum de his exprimat, et tunc de succo isto et modica aqua et cum farina *simeln*, vel cum farina siliginis *deyck* paret, et cum illo totum caput suum panno cum pilleo, ligatum relinquat dum illud incalescat et dum *deyck* scindatur, id est *schrinde*, atque tunc auferat, et iterum *deyck* simili modo paret, et capiti suo circumponat, et sic per novem dies faciet; et quotiens *deyck* de capite suo aufert, totiens de succo *ringeln* lixiviam paratam habeat, caput suum ea totiens lavet, et sanabitur.

CAP. CXXIII. — DE WULLENA (4) [II, 131].

Wullenam [Blandonia *ed.*] calida et sicca est, et aliquantum frigida; et qui debile et triste cor habet, *Wullenam* aut cum carnibus, aut cum piscibus, aut *Kucheln* absque aliis herbis coquat et sæpe comedat, et cor ejus confortat et lætificat. Sed et qui in voce et in gutture raucus est, et qui in pectore dolet, *Wullenam* et feniculum æquali pondere in bono vino coquat, et per pannum colet, et sæpe bibat, et vocem recipiet, et pectus sanat.

CAP. CXXIV. — DE GAMANDREA (5) [II, 132].

Gamandrea [Alentidium *ed.*] calida est et pinguis, et nec hominibus, nec pecoribus comesta aut bibita prodest, quia livorem et scabiem fugat et devitat, et in sanguinem cadit, ac illum minorem facit et attenuat (6). Nam sanguinem minuit, et tabem auget cum eam non aufert. Quod si quis eam aliquo modo purgatoriam sumat, ut livorem et tabem qui in eo remanserunt minuat, aliquando pestis subsequitur, quoniam sanguis in eo minutus est et tabes in eo remansit, et ideo caro ejus infirmabitur. Sed tamen qui minorem scabiem quæ inter cutem et carnem est, patitur, *gamandream* cum veteri arvina tundat, et se cum ea ungat, et caro ejus sanabitur. Sed postquam aliquantum sanari jam cøperit, tunc amodo se cum illa non ungat, quia sanguinem suum lædit, si se diutius ibi unxerit. Contra cutem non valet, quia *grint* in carne profunda est; et si cum ea ungitur, sanguinem minuet, et tabem interius dimitteret (7).

CAP. CXXV. — DE CENTAUREA (8) [II, 133].

Centaurea calida et sicca est; et cui os et *beyn* in corpore suo alicubi fractum est, *centauream* vel radicem ejus aut vino aut aqua mixtam sæpe bibat, et fractum os simul conglutinetur, id est *wellet*. Sed tunc etiam *centauream* in aqua calefaciat, et aqua expressa, eam ita calidam loco ubi os fractum sæpe superponat, et sic ipsum locum cum ea *beve*, et sanabitur. Nam qui ita *vir-*

addit: « Si autem sanguis in homine, malis humoribus excitatus, per posteriora ejus cum egestionem ciborum effluere cøperit, eum non restringat, quia purgationem ei affert; sed si supra modum per eum transit, alentidium oleribus et aliis bonis herbis addat, et cibum faciat, et eam refocillant. »

(8) *Centaurea Cyanus*. Cf. Plin. *Hist. nat.* xiv, 6.

(1) *Sambucus Ebulus*.

(2) *Solanum nigrum*.

(3) *Calendula officinalis*.

(4) *Verbascum thapsus*.

(5) *Teucrium Chamædris*.

(6) *Quia livorem — attenuat om. ed.*

(7) *Contra cutem — dimitteret des. in ed., quæ*

gichtigt est, quod ei lingua in loquendo deficit, et quod etiam in eo aliquod membrum destituitur, iste radicem et folia centaureæ cum novo sepo cervi commisceat, et ita cum farina tortellos, id est *kucheln*, faciat, et eos sæpe comedat, et *gitch* qui eum fatigat deprimitur. Sed et idem qui *vir-gichtigt* est, centauream in vinum istud ita sæpe bibat, et *gicht* in eo cessabit.

CAP. CXXVI. — DE POLEYA (1) [II, 68].

Poleya suavem calorem habet, et tamen humida est; et harum quindecim herbarum aliquam virtutem in se habet, scilicet zitoaris, gariofyli, galangæ, zinziberi, basilicæ, consolidæ majoris, lungvurtz, aristologiæ, millefolii, abrotani, polypodii, agrimonie, stur, storckenschnabel, bachminzæ. Et hæ herbæ omnes febribus contrariæ sunt *add. ed.* et qui in cerebro dolet, ita quod *virseret* est, poleyam in vino ponat et coquat, et ita calidam circa totum caput suum ponat, et desuper panno liget, ut cerebrum calidum sit, et insania in eo deprimitur. Et cui oculi caligant, succum ejus exprimat, et eum circa oculos et circa palpebras ungat, ita tamen ne oculos [interius] tangat, et caliginem eorum fugabit. [Si autem oculos interius tetigerit, carnem eorum virtute sua exulcerabit *add. ed.*] Sed et de galli felle sumat et bis tantum de succo poleyæ, et modicum puri vini adde, et sic collyrium fac, et in vasculum repone, et adolescenti homini, cui oculi præ infirmitate caligant, vel etiam seni qui moderatæ ætatis est, circa oculos et circa palpebras unge, ita quod etiam modice ad oculos intret; hoc faciet per duodecim noctes, cum dormitum vadit, et caliginem ab oculis aufert. Et poleyam pulveriza, et pulverem istum in acetum et in mel æqualis ponderis pone, et jejunos sæpe bibe, id est *suffe*, et stomachum tuum purgat, et oculos tuos clarificat. Sed et qui folia poleyæ cruda cum sale sæpe comedit, ipsa scilicet sola carnibus addita, si frigidum stomachum habet, calefacit eum; et si etiam stomachus ejus veneno, id est *eyter*, plenus est, eum purgat et sanat.

CAP. CXXVII. — DE BEONIA (2) [II, 134].

Beonia [Dactylosa *ed.*] ignea est, et bonam virtutem habet, et contra tercianas et quartanas febres volet. Nam radicem ejus modice tunde, et ita in vinum pone, et sæpe bibe, et tercianam et quartanam a te fugat. Et iterum beoniam pulveriza, et pulverem istum in farinam pone, ac saginem aut oleum papaveris adde; ita fac quasi *habim*, et sæpe comede, et iterum terciana et quartana a te cessabit. Et si homo mentem excedit, quasi nichil sciat et quasi in extasi jaceat, semen beonie in melle intinge et super linguam illius pone, et sic vires beonie in cerebrum illius ascendunt, et eum excitant, ita quod cito ad mentem suam redit et quod intellectum recipiet. Sed et qui multum

A fleema in capite et circa pectus habet, et ideo plurimum sordes excreat, et quod etiam fœtentem anhelitum habet, radicem beonie in modicas rotulas incidat, et his etiam de semine ejus addat, et in vino fervere faciat, et ita moderate sæpe calidum bibat, et caput et pectus illius purgat, et anhelitum ejus bonum odorem facit habere. Et postquam hoc vinum ebiberit, aliud vinum usque tertia vice cum eadem beonia calefacere potest. — Sed et semen beonie accipe et in sanguine yrudinis intinge, et mox in farina similæ ita inolidum involve; et cum aliquis homo caduco morbo cadit, id est *wallendsucht*, in os ejus pone, dum ita jaceat, et hoc facies quociens per hunc morbum cadit, et tandem curabitur. — Et si tineæ, id est *milwe*, crines hominis comminuunt, cum radice, et semen beonie lixiviam faciat, et caput suum sæpe lavet, et tineæ moriuntur. Sed et radicem et folia ejus inter vestes pone, et tineæ fugiant nec illas lædunt.

CAP. CXXVIII. — DE BATHENIA [II, 135].

Bathenia [Pandonia *ed.*] calida est, et signa scientiæ hominis plus quam aliæ herbæ in se designat, quemadmodum domestica et munda animalia plus cum homine agunt, quam animalia silvestria (3); et ideo fallacia dyaboli umbras suas interdum super eam parat, et etiam super quasdam alias herbas, quia ipse roralis est, unde etiam omnes vires quæ in herbis sunt novit (4). Qui stultus aut fatuus est, ita quod scientia in eo deficit, batheniam tundat quasi ad succum, et ita super totum pectus suum ad noctem ponat, et panno liget usque mane, et hoc sæpe faciat, et ad scientiam redibit. Et qui a falsis sompniis fatigari solet, batheniam, cum in nocte dormitum vadit, et cum dormit, apud se habeat, et minus falsa sompnia videbit et sentiet. [Mulier quæ injusto tempore multa menstrua patitur inordinate, pandoniam in vinum ponat ut inde saporem habeat, et sæpe bibat et curabitur *add. ed.*] Sed si aliquis vir a muliere, seu aliqua mulier a viro, ulla magica arte illusa fuerit, seu aliquo præstigio illius rei tacta fuerit, seu ullis fantasticis et dyabolicis incantationum conjurata fuerit, ita quod vir in amore mulieris aut quod mulier in amore viri sic incantata insanit, tum bethoniam quærat per quam unquam aliquod medicamentum vel aliqua fantasia prius facta sit, quia si tale aliquod per eam ante factum est, amodo ad medelam medicinæ non valet, quia per fantasias prius irretita est (5). Et cum eam invenerit, folia de ea auferat, et folium unum in utrumque foramen narium suarum, folium unum sub lingua sua ponat, et in utraque manu sua folium unum teneat, atque sub utrumque pedem folium unum ponat, et etiam batheniam oculis suis fortiter inspiciat; et hoc tandiu faciat, dum eadem folia in

(1) *Mentha Pulegium.*

(2) *Pæonia officinalis.*

(3) *Quemadmodum — sylvestria des. in ed.*

(4) *Et etiam — novit des. in. ed.*

(5) *Quia — est des. in ed.*

corpore ejus incalescant, et sæpe faciat, scilicet dum melius habeat, et sic ab insania amoris illius solvetur, ita tamen si nullum incitamentum amoris aut comedendo aut bibendo gustavit nec in corpus suum induxit. Sed et qui per magica verba in amore alterius irretitus est, sive vir, sive mulier sit, bethaniam apud se semper habeat, et melius habebit. Quod si in hyeme est, ita quod folia ejus ad prædictum remedium non possunt haberi, radicem ejus accipiat, et ita faciat, ut prædictum est. Et nullus ullo modo bethaniam comedat, quoniam si eam comederit, sensum et intellectum ejus lædit, et eum fere amentem facit.

CAP. CXXIX. — DE SICTERWURTZ NIGRA (4)
[II, 136].

Sichterwurtz quæ nigra dicitur, calida est et frigida, et in calore suo dura est et aspera. Si autem aliquis homo ulla peste et infirmitate, et in capite fatigatus, sensus suos et intellectum perdit, ita quod amens efficitur, accipe *Sichterwurtz*, et minus de Quenula ei adde, et simul tunde, ac in patella cum veteri arvina *swoysze*, et calidam super totum caput et circa collum totum illius pone, et pannum desuper liga, et hoc per quinque dies fac, semel in mane, semel ad noctem per singulos dies calefaciens. Et post quintum diem, lixiviam cum cineribus de fago fac, et caput ejus lava, et curabitur. Quod si tamen mentem suam nondum receperit, iterum per alios dies quinque cum eodem unguento caput et collum ejus circumpone, ut prædictum est, et iterum post quintum diem cum præfata lixiviam caput ejus lava, et quamvis pestis amentis illius fortis sit, ab eo fugabitur, et sensus suos et intellectum suum recipiet.

CAP. CXXX. — DE SICTERWURTZ ALBA [II, 137].

Alba quoque *Sichterwurtz* eandem præfatam naturam nigræ *Sichterwurtz* habet, excepto quod nigra acerbior est quam alba. Et alba *Sichterwurtz* Quenulæ et feniculo et arvinæ, ut prædictum est, commixta, amentiam in homine etiam fugat, sicut præfatum est, et etiam ad alia pigmenta ac unguenta multum valet, si eis additur (2). Et juvenula, cui menstrua in recto tempore desunt, oleum rosis impositis accipiat, et etiam de alba *Sichterwurtz* dimidiam tertiæ partis earundem rosarum, et hoc idem oleo imponat, et tunc juxta inguen, circa umbilicum et super *lankim* forte et sæpe se ungat eodem oleo, et membra [menstrua] ejus movebuntur, et solventur. Sed si aliquibus impediementis irretita hoc modo menstrua non habuerit, præfata tamen unctio menstrua in ipsa ita defundet et minuit, id est *zusluszet*, quia minus inde dolebit, si ei recto tempore non occurrerint. — [Sed et

A homo qui in corde, et in vobin (*sic*) dolet, cittervurtz album, et ad ejus tertiam partem abrotanum, et minus menuse quam abrotani sit, simul tundat, et his butyrum vaccarum in Maio paratum addat, et hoc uguentum optimum est; et cum in corde dolet, ibi inungat; et si in vobim dolet, circa guttur se ungat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. CXXXI. — DE BIBENELLA (3) [II, 139].

Bibenella magis frigida est quam calida, et ad usus hominum non multum valet, quia succus ejus acer est (4). Sed tamen eam in collo tuo semper habeas suspensam, et interim ab invocationibus dæmonum, a magicis verbis, nec a *zauber*, quod nec comedisti nec bibisti, illudi poteris.

CAP. CXXXII. — DE AGLEYA (5) [II, 140].

Agteya [*Acoleia ed.*] frigida est. Et homo in quo *freischlich*, quod dicitur *selega*, nasci incipit, *Agleyam* crudam comedat, et *freichlich* evanescit. Et in quo *orfinæ* [*scrofulæ ed.*] crescere incipiunt, *Agleyam* crudam sæpe comedat, et *orfinæ* decrescunt. Sed et qui multum flecma ejicit *Agleyam* in melle *beyze* [*condiat ed.*], et sæpe comedat, et flecma minuit, ac illum sic purgat. Qui autem *flber* habet, *Agleyam* tundat, et succum ejus per pannum colet, et eidem succo vinum addat, et ita sæpe bibat, et melius habebit.

CAP. CXXX. — DE SPRINGWURTZ (6) [II, 141].

Springwurtz [*Citocatia ed.*] frigida est, et modicum atque acrem succum in se habet; nec multum per se solam utilis est homini (7). Nam quicumque homo eam solam et simplicem comederet, illum interius in corpore suo dissiparet, id est *indrede*, ita quod cum periculo ejus ipsum transiret *ungesuntliche* (8). Sed qui parvam et levem purgationem sumere voluerit, accipiat cynamomum et liquirici pari pondere, et pulverizet, et pulverem istum cum modica farinula simelæ in succo *Springwurtz* ad modum fabarum involvat, et ad solem vel ad fornacem siccet, et tunc in mane diei hoc sumat, quantum quinque nummi, aut novem, aut quindecim ponderant, et eum leviter purgabit; et se postea cibo et potu observet, ut justum est (9).

CAP. CXXXIV. — DE FRIDELES (10).

Frideles auga nec rectum calorem nec rectum frigus in se habet, nec ullas vires ad usus hominis tenet, sed est *unkrut*, nec ad medicinam valet; unde si aliquis homo eam comederet, illum plus læderet quam ei prodesset.

CAP. CXXXV. — DE BERWURTZ (11) [II, 142].

Berwurtz calida est, et siccam viriditatem in se habet (12). Et homo qui fortes et ardentis febres in se habet, *berwurtz* pulverizet, et pulverem istum

(1) *Rumex acutus*, ut cap. seq.

(2) *Et alba* — additur des. in ed.

(3) *Pimpinella saxifraga*.

(4) *Quia* — est des. in ed.

(5) *Aquilegia vulgaris*.

(9) *Euphorbia Lathyris*.

(7) *Et modicum* — homini om. ed.

(8) *Id est* — ungesund. om. ed.

(9) *Et se postea* — justum est om. ed.

(10) *Myosotis scorpioides*. — Deest in ed.

(11) *Athamanta Meum*.

(12) *Et siccam* — virid. om. ed.

cum panc, jejunos et pransus, comedat, et melius A illi majorem infirmitatem conferret. Si enim eam habebit. Sed et qui *gegicht* habet eumdum pulverem sæpe comedat, et *gicht* in eo cessabit. Et qui *gelsucht* habet, radicem *berhwurtz*, cum viridis est (1), in aceto tundat, et sic comedat; et tunc etiam cum eodem aceto aliquod *suffen* paret, et sæpe comedat (2), et curabitur.

CAP. CXXXVI. — DE *STEMBRECHA* (3) [II, 143].

Stembracha [Saxifraga ed.] frigida est, et fortes vires in se habet; et ad usus hominis qui tenerum corpus habet in comestione non valet, quia corpori illius nimis fortis esset. Sed ubi aut in stomacho, aut vesica alicubi in corpore hominis *slim* coagulatur, et ita induratur velut lapillus, tunc ille semen *Stembreche* in aqua tundat, et ita pransus, et non jejunos, sæpe bibat, et sic bibitum illud, quod in homine velut lapillus, durum et contrarium est, frangit, et ita homo ille sanabitur. Et qui *gelsucht* habet, idem semen terat in vino, et per modicam horam in eodem vino jacere permittat, et tunc, pransus, sæpe bibat (4), et *gelsucht* in eo extinguetur, quia ipsa etiam de superfluitate fellis interdum nascitur, et multociens quamdam duriciam velut lapidem in homine parat.

CAP. CXXXVII. — DE *UGERA* [II, 144].

Ugera valde calida est, et quoddam acumen in se habet, et idem acumen valde forte est, et ideo magnos et fortes ulcus, id est *swern* frangit (5). Nam *Ugera* iu mortario tunde, et modicum baumoleum adde, et ita [frigida ed.] super ulcus pone. Quod si baumoleum non habes, modicum de corvino sepo adde, et sic in patella *sweysze* [calefaciat ed.], ac infrigidari permittit, et tunc ita frigidum super ulcus pone, et fortitudo ejus venenum emollescit et extrahit, ac illud sanat. Sed et si magnæ rufæ et videlicet *gedoszen* ulcera in homine sunt, eandem ugeram tunde, et ei aut baumolenm, aut cervinum sebum, ut supradictum est, adde et super ulcera illa pone, et venenum, id est *eyther*, extrahit; sed cum eadem ulcera jam rubescere inciperunt, ugeram abjice, et tunc cum baumoleo aut cum servino sepo *beneduch* de canabo para, et super ulcera illa pone, et sanabuntur, quia venenum jam tunc extractum est (6). Sed et radicem ugeræ in aceto *beisze*, et ita per noctem eam pone super locum illum ubi in corpore tuo warzen noviter crescere inceperunt, et pannum desuper liga, et hoc sæpe fac, et warzen evanescent.

CAP. CXXXVIII. — DE *GRINTWURTZ* [II, 145].

Grintwurtz [Chelidonia ed.] valde calida est, et venenosum, id est *slimech* succum tenet. Nam tam atrum et acrbum venenum in se habet, quod ipsa nullam sanitatem homini conferre potest, quia si in una re homini sanitatem daret, in alia re interius

aliquis comedit aut bibit, eum interius exulcerat et lædit, et ideo interdum et solutionem et digestionem in homine cum dolore facit et non cum sanitate. Qui autem aliquod immundum comedit, aut bibit, aut tetigit, unde ulcerosus in corpore fit, veterem arvinam accipiat, et ei satis de succo *Grintwurtz* addat, et cum eo tunde, et sic in patella simul dissolvat, et tunc cum sepo perungat se, etsanatur.

CAP. CXXXIX. — DE *LUBESTUCKEL* (7) [II, 36].

Lubestuckel [Levisticum ed.] temperati caloris est. Et si crudum comedit, hominem in natura sua *zufloszich* facit [dissolvit ed.], et naturam ejus sic destituit. Sed et si quis coctum absque aliis condimentis solum comederit, eum gravem et *unlustig* [tædiosum ed.] mente et corpore faceret. Si autem cum aliis condimentis coquitur et comedatur, tunc comedentem non multum lædit. Et si aliquis homo *druse* [glandes ed.] in collo dolet, ita quod venæ colli ejus inflatæ sunt, accipiat *Lubestuckel*, et modicum plus de *Gundererbe*, et in aqua simul coquat; aqua effusa, collo calidas circumponat, quia venæ colli ejus supra modum distractæ sunt, et curabitur.

[Et si quis in pectore tussitat, ita quod ibi primum dolere incipit, levisticum accipiat et salviam æquali modo, et fœniculi bis tantum ut istorum duorum est, et in bonum vinum tam diu simul ponat, usque dum idem vinum saporem ex eis capiat, et tunc abjectis herbulis, idem vinum calefaciat, et calidum post cibum bibat, usque dum sanetur. Si autem tussis modica est, homo prædictum poculum non calefactum bibat, quoniam dolor lenis est. Si vero dolor fortis est, idem vinum calefactum bibat, quatenus tanto suavius solvatur. Quod si reuma de naribus equi fluit, ita quod inde tussitat, homo qui eum liberare vult, levisticum accipiat, et modicum minus urentis urticæ, et eas in aqua coquat, et deinde de aqua ablatis, fumum earum ita calidum in nares et in os ejus freno imposito transire permittat, et sanabitur. Si autem equus in ventre velut de morsibus dolet, homo levisticum accipiat, et modicum minus de urente urtica, et pabulo illius sæpe intermisceat, quatenus ista simul comedat, et curabitur. Add. ed.]

CAP. CXL. — DE *EBICH* (8) [II, 146].

Ebich magis frigida quam calida, et ad comedendum homini inutilis est, velut *unkrut*. Sed homo qui *gelsucht* habet, *ebich* in patella cum cervino sepo aut veteri arvina *svweysze* [calefaciat ed.], et calidum supra stomachum suum ponat, et *gelsucht* in herbam illam transit, id est *uszflecht*, ita quod etiam cutis illius hominis *gehware* exterius apparebit; et cum herbas istas supra stomachum suum posue-

(1) Cum viridis est om. ed.

(2) Et tunc — comedat des. in ed.

(3) *Asplenium Ruta muraria*.

(4) Et curabitur ed., quæ hic capitulum claudit.

(5) Ed., brevius, Calida est et magnum et forte

ulcus frangit.

(6) Quia — extractum est om. ed.

(7) *Ligusticum levisticum*.

(8) *Hedera helix*.

rit, ut prædictum est, mox *bruncrasse* in frigida A aqua tundere, et per pannum cola, ac ita frigida da illi ad bibendum, et *gelsucht* expellitur et curabitur.

[Sed et mulier quæ injusto tempore multa menstrua inordinate patitur, ebech in aqua coquat, et sibi in femoribus, et in umbilico calidam circumponat, et frigiditas illius contrario fluxui resistit. Si etiam in aliquo homine interior pellicula, in qua intestina clausa sunt, aliquo casu scinditur, ille ebech, et his tantum de majore consolida in bono vino coquat, et postquam eas coxerit herbas, a vino separet, et illi modicum pulveris de zituare facto, et tantum zuccari quantum ebech fuit, et satis de cocto melle inmittat, et ita rursum modice fervere faciat, et deinde per saccellum velut purum potum faciat, et post cibum et ad noctem bibat, et hoc sæpe faciat. Sed et herbas quæ in præfato vino coctæ sunt, super locum ubi interior pellicula rupta est, calidas liget et scissuras ejus colligunt. Radicem quoque majoris consolida in minuta frusta insecidat, et in vinum ponat, ut inde saporem capiat, et hoc vinum semper bibat, usquedum sanatur. *Add. ed.*]

CAP. CXLII. — DE YBISCHA (1) [II, 147].

Ybischa calida et sicca est, et contra febres valet. Nam homo qui febres habet, qualescunque sunt, *ybischen* in aceto tundat, et mane jejunos et ad noctem ita bibat, et *ßber*, cujuscumque naturæ sit, cessabit. Sed et qui in capite dolet, *Ybischa* accipiat, et modicum minus salviæ addat, et has simul contundat, ac eis modicum de baumoleo commisceat, et tunc juxta ignem in manu sua tantum calefaciat, et sic fronti suæ solummodo superponat, et panno liget, et ita obdormiat, et melius habebit.

CAP. CXLIII. — DE DENEMARCHA (2) [II, 147.]

Denemarcha calida et humida est. Et qui etiam pleurisis patitur, aut ille qui de *giht* dolet, *Denemarcham* pulverizet, et huic pulveri modicum minus de pulvere *nebelen* addat (3), et tunc cum farina et aqua tortellas faciat; aut *kucheln* in patella cum sagimine, et has prædictas pulveres commisceat, et sic sæpe comedat, et pleurisis atque *gicht* in eo cessabunt, ita quod melius habebit.

CAP. CXLIII. — DE NEBETTA (4) [II, 149].

Nebetta [*Calamentum ed.*] calida est. Et homo qui *orfme* [*scrophulas ed.*] in collo habet, antequam rumpentur, *Nebettam* pulverizet, et pulverem istum aut cum pane, aut in *muse*, aut in *kucheln* sæpe comedat, et *orfme* evanescent. Quod si *orfme* franguntur, folia ejus ita cruda et recentia superpone, et *orfme* siccabuntur.

(1) *Althæa officinalis*.

(2) *Valeriana officinalis*.

(3) *Et huic — addat. om. ed.*

(4) *Nepeta cataria*.

(5) *Erodium cicutarium*.

CAP. CXLIV. — DE CRANCHSNABEL (5) [II, 150].

Cranchsnabel valde calida est, et modicum humiditatis habet, et etiam fere vires pigmentorum in se habet. Accipe ergo *kranchsnabel*, et minus de *bertram* [*Pietro ed.*], quam de *kranchsnabel*, sic nucis muscatam, minus quam de *bertram*, sic et hæc in pulverem redige, et simul commisce, et qui in corde dolet pulverem istum aut cum pane comedat, aut absque pane, et manu sua lingat, (6) et melius habebit, quia optimus pulvis est ad sanitatem cordis. Et qui *nazeboz* habet, eundem pulverem naribus suis apponat, et odorem ejus in se intrinsecus trahat, et *nazeboz* levius et suavius se solvet, et cito evanescit absque periculo hominis illius. Sed et qui *husten* [*tussim ed.*] et *gebreck* [*constrictionem ed.*] in pectore habet, cum farina et pulvere isto *kuchelu* [*tortellos ed.*] in patella ponat, sagimine aut butyro addito, et jejunos et pransus sæpe comedat, et *husten* et ulcus pectoris leniter et suaviter solvit, et finiri facit, et sic homo melius habebit. Et etiam qui in pectore dolet, ita quod eum pectus *dempfet*, aut qui in gutture dolet, ita quod vox subtrahitur, eundem pulverem in calido vino bibat, et in pectore ac in gutture melius habebit. Sed et qui in capite dolet, ad pulverem istum lucidum sal aut assum sal addat, et ita aut in pane comedat aut in manu sua lingat, et melius habebit.

CAP. CXLV. — DE CONSOLIDA (7) [II, 151].

Consolida frigida est. Et si homo eam absque ratione comederit, omnes humores, qui in eo recte instituti, destituit (8). Sed si aliquod membrum in homine destitutum et ulceratum ac vulneratum est, si tunc eam comederit, livorem illum, qui ibi egreditur, repente sequitur, et ipsum livorem et ulcera superius in cute sanat, et non interius in carne: ac similitudinem habet, quando lapides in magnam fossam projicientur, ut aquam effluere prohibeant, velut in aliquo *vacht* est, et ita aqua cum effluere non potest, in profunditate *licus* consedit (9); et hoc modo vermiculi et quæque prava introrsum manebunt, cum extra effluere prohibeantur. Sic *consolida* injuste et non recto modo comesta ulcera exteriora sanat, et quæque putrida interiora dimittit.

CAP. CXLVI. — DE BYVERWURTZ [II, 152].

Byverwurtz [*Rustica ed.*] calida est modicum frigida. Radicem ergo et folia *biwerwurtz* pulveriza, et quantum medietas ejus pensat, tantum de pulvere *bertram* ponderat, tantum de pulvere cynamomi ei addat, et commisceat; et pulverem istum hoc modo commixtum quotidie aut cum pane, aut cum calido vino bibe, aut in *suffen* comede, et nullam magnam aut diuturnam infirmitatem habebis usque

(6) *Et manu sua lingat om. ed., ut et infra.*

(7) *Symphitum officinale*.

(8) *Et si — destituit desunt in ed.*

(9) *Ad similitudinem — consedit om. ed.*

ad mortem tuam. Et nullus homo pulverem istum A sic paratum devitet; quia si sanus est et pulverem hunc quotidie comedit infirmus ad longum tempus in lecto decumbens non erit; et qui infirmus est, si eum comederit, sanus erit. Sed pulverem per pannum servare poteris sanum, eum in novum fictile vas pone de limo factum et aridum, et ita sub terra funde, et clausum tege, atque sic vires tuas obtinebis (4).

CAP. CXLVII. — DE GRENSING.

Grensing unkrut, nec ad ullam sanitatem hominis valet. Ita si homo illam comederet, ei nec proderet nec obesset.

CAP. CXLVIII. — DE MORKRUT (2) [II, 66].

Morkrut est refectio hominis, nec ei ad sanitatem prodest, nec ei obest; sed comesta ventrem implet. B

CAP. CXLIX. — DE GENSEKRUT (3).

Genskrut frigida est et est *unkrut*, nec homini ad sanitatem prodest si comederit, sed eum plus lædit.

CAP. CL. — DE LINSAMO (4) [II, 15].

Linsamo calidum est, etc., ut *infra* cap. 194, de semine lini, in quo multa leguntur quæ hic desunt.

CAP. CLI. — DE HUNSDARM (5) [II, 173].

Hunsdarm calida est, et est *unkrut*. Sed si quispiam homo casu ceciderit, vel si quispiam contis percussus fuerit, ita quod cutis ejus inde *weydden* erit [inde varias maculas habet *ed.*], *Hunsdarm* in aqua coquat, et aqua expressa, ita calidum super locum casus aut percussionis sæpe ponat, et pannum C desuper liget, et livores ibi collectos depellit.

CAP. CLII. — DE NYESEWURTZ (6) [II, 153].

Nyeseewurtz [Gelisia *ed.*] calida et sicca est, et modicum humida, sed quamdam viriditatem habet quæ utilis est (7). Nam qui a *gicht* fatigatur, et etiam ille qui *gelsucht* habet, *Nyeseewurtz* contundat, et succum ejus per pannum colet, et tunc eundem succum vino addat, et si *gicht* habet, jejunos hoc modo sæpe bibat, aut si *gelsucht* [regium morbum *ed.*] habet, pransus sæpe bibat, et curabitur. Sed et *Nyeseewurtz* in vino, addito melle, coquat, et per pannum colet, et hoc pransus et ad noctem, [cum dormitum vadit, bibat, et hoc sæpe faciat, et ipsum curabit, et ipsum in pectore suavem et levem facit, et stomachum suum purgat, et quidquid interioris in corpore suo sordidum et fetidum est minuit. D

(4) Hujus capituli textum, in codice mancum et corruptum, ex editione sistimus: « Rustica calida in bono temperamento est. Homo autem qui sanus esse vult, radicem et folia rusticæ pulverizet, et quantum medietas ejus pensat de pulvere piretri addat, et quantum medietas piretri ponderat tantum de pulvere cinnamomi commisceat, et pulverem istum quotidie cum pane, aut in sorbicio, aut in calido vino bibat, et nullam magnam vel diuturnam infirmitatem usque ad mortem suam habebit. Et nullus homo pulverem istum devitet, quia si sanus homo illam quotidie comederit, infirmus ad longum tempus in lecto decumbens non erit: si infirmus comederit, sanus erit. Sed ut pulvis iste per annum servari possit sanus, in novum fictile

CAP. CLIII. — DE HERBA GICHT [II, 154]

Herba quæ dicitur *gicht* valde calida est, et quamdam viriditatem in se habet. Et qui in stomacho dolet, eandem herbam et semen ejus modice contundat, et in vino et in modico melle coquat, et per pannum colet, et ita calidum bibat. Qui autem præcavere vult, ne in stomacho infirmetur, eundem potum frigidum sæpe bibat, et sanitatem in stomacho retinebit. Sed qui a *gicht* sæpe fatigatur eandem herbam cum semine contundat, et arvinam ursi addat, et de baumoleo, velut terciam partem baumolei ad arvinam ursi, et sic in aquam coquat, et unguentum faciat, et se ubi dolet inungat, et statim cutim ejusdem hominis ita pertransit, quod tempestas pestis illius *gicht* ab eo cessabit.

CAP. CLIV. — DE YSENA (8) [II, 155].

Ysena [Verbena *ed.*] frigida est magis quam calida, et ubi aut de ulceribus, aut de vermibus putridæ carnes in homine sunt, *Ysenam* in aqua coquat, et tunc lineum pannum supra putrida vulnera aut super putrida loca vermium pone, et de *Ysena* illa modice aqua expressa, eam modice calidam super lineum pannum illum quod super putridas carnes has posuisti depone; et postquam ille exsiccat, iterum aliam coctam eodem modo superpone, et hoc tam diu fac, donec putredo illa auferatur. Sed et si alicui in gutture intumet, *Ysenam* in aqua modice calefaciat, et ita modice calidam super guttur suum ponat, et panno liget, et hoc faciat, dum tumor evanescat.

CAP. CLV. — DE SATEREIA (9) [II, 156].

Satereia magis calida est quam frigida. Homo autem qui *gicht* fatigatur, ita quod membra ejus semper moventur, *Satureiam* pulverizet, et huic pulveri minus de pulvere *kumels* quam de pulvere salviæ, sic et pulveres istos in *konigswurtz* simul commisceat, et illam pransus sæpe bibat, et melius habebit.

CAP. CLVI. DE WOLFESGELEGENA (10).

Wolfesgelegena valde calida est, et venenosum calorem in se habet. Et cum masculus aut femina in libidine ardet, si quis homo illum vel illam in cuti ejus viridi *Wolfesgelegena* tetigerit, in amore illius ardebit, et deinde postquam herba illa aruerit, masculus aut femina, qui cum eadem herba tactus

vas ponatur, et clausum cum terra tegatur, et sic vires suas retinebit.

(2) *Parnassia palustris*. — Hoc capitulum repetitur infra cap. 200, sed cum inscriptione: *De pastinaca*, ut in edit.

(3) *Potentilla anserina*. — Hoc capitulum deest in ed.

(4) *Linum usitatissimum*.

(5) *Alsine medica*.

(6) *Helleborus niger*.

(7) *Et modicum*. — *Utilis es. om. ed.*

(8) *Verbena officinalis*.

(9) *Satureia hortensis*.

(10) *Arnica montana*. — Deest in ed.

est, de amore illo quo incensus est, fere infatuatur, ita quod stultus deinceps erit.

CAP. CLVII. — DE SYME (1) [II, 170].

Symes frigida est. Aut si *maden* aut vermes hominem comedant, *Symes* ad ignem pulverizet, et ipsum pulverem in loco ulceris ponat, et vermes et *maden* morientur.

CAP. CLVIII. — DE JUNCO (2).

Juncus nec recte calidus, nec recte frigidus, sed tepidus est, et ideo ad medicamenta non valet.

CAP. CLIX. — DE MEYGILANA [II, 157].

Meygelana frigida est, et frigiditatem hanc habet quam terra, cum flores ad fructus producit (3). Et si in quolibet homine *orfma* crescunt aut *freyslich*, aut aliquod ulcus, in quo venenum est, ille *Meygelanam* jejunos sæpe comedat, et evanescent. Sed et qui *vallendsucht* [regium morbum ed.] habet, *Meygelanam* sæpe comedat, et cum de eodem morbo jam super terram cedit, eandem herbam sub lingua ejus pone, et tanto citius surget, et levius dolebit.

CAP. CLX. — DE DORNELLA (4) [II, 158.]

Dornella frigida est, et eadem frigiditas bona et sana est, (5), et contra *fiber* valet qui de noxiis cibis oriuntur. Accipe ergo *Dornellam* et eam in vino coque, modico melle addito, et tunc per pannum cola, et sic jejunos ad noctem sæpe bibe, et a febre sanaberis.

CAP. CLXI. — DE SCHARLEYA (6) [II, 159].

Scharleya [Cicula ed.] calida est, et contra venenum valet (7). Nam si quis venenum sumpsit, *Scharleyam*, modice melle addito, et modicum ruthæ addat, et postquam coxerit, et modicum stramonie addat, et sic per pannum colet, et sic post cibum ter bibat, et venenum aut per nauseam aut per secessum per eum transibit, nisi tale venenum sit, quod ei mortem inferat. Et cui stomachus tam debilis est, quod de cibis facile *Eytereich* sit, *Scharleyam* accipiat, et terciam ejus partem poleyæ, et feniculi quarta, tertia pars poleyæ, et hæc simul in bono vino coquat, modico melle addito, et per pannum colet, et post cibum et ad noctem sæpe bibat; stomachus ejus suaviter curabitur, seu purgabitur, et appetitum comedendi habebit. Sed et qui in capite dolet, *Scharleyam* in aqua coquat, et aqua expressa, ita calidam capiti suo circumponat, et panno caput legat ut ita dormiat, et melius habebit.

CAP. CLXII. — STORCKSNABEL (8) [II, 160].

Storcksnabel est magis frigida quam calida, et contra calculum valet (9). Nam qui *Steyn* [calculum ed.] in corpore suo habet, *Storcksnabel* accipiat, et minus de *Steynbrecha*, et in aqua coquat, et per pannum colet, et assum balneum faciat [et illud intret *add. ed.*], et avenam in aqua coquat, et cum

A aqua illa, in qua avena cocta est, ignitos lapides perfundat; et postquam hoc modo sudaverit, in ipso balneo prædictam aquam in qua *Storcksnabel* et *Steinbrecka* coctæ sunt, calidam bibat, et *Steyn* in eo suaviter frangetur. Et qui in corde dolet et semper tristis est, *Storcksnabel* accipiat, et minus poleyæ, et ruthæ minus quam poleyæ, et hæc pulverizet, et pulverem istum cum pane suo sæpe comedat, et cor ejus confortabitur et lætus erit.

CAP. CLXIII. — DE BENEDICTA (10) [II, 162].

Benedicta calida est; et si eam aliquis in potu sumit, ad amorem libidinis incendit. Sed si quis homo toto corpore in viribus corporis sui deficit, benedictam in aqua coquat, et aquam illam ita calidam sæpe bibat, et vires corporis recipiet, et postquam corporis melius habuerit, eam devitet (11).

CAP. CLXIV. — DE RIZA [II, 163].

Risza [Rubea ed.] frigida est et contra *fiber* valet. Nam qui *fiber* habet et fastidium comedendi, *Riszam* in aqua coquat modice, et ipsam herbam in eadem aqua ita dimittat, et eandem aquam in mane et ad noctem ita calidam bibat, atque ipsam herbam in aqua coctam ita calidam stomacho suo per brevem horam superponat, et hoc per tres dies faciat, et febres in eo cessabunt. — [Sed et qui quartanas febres palitur, rubeam et herbam veprium æquali pondere, et brachvurtz, ter tantum ut istorum duorum est, in vino coquat. Deinde clarum et optimum vinum infundat, et ignitum chalybem immittat, et hoc decies cum eodem vino et chalybe faciat; postea sumat vinum illud quod cum prædictis herbis coxit, et vino cui chalybem immisit infundat, et simul una vice fervere faciat, et in ipsa accessione febris illud bibat usque cum sanetur. *Add. ed.*]

CAP. CLXV. DE MUSETHA (12).

Musetha magis calida est quam frigida, et quibuslibet unguentis addita, ea toto meliora et fortiora reddit; sed per se solam ad medicamentum non multum valet.

CAP. CLXVI. — DE BIRCKWURTZ [II, 167].

Birckwurtz plus frigida quam calida est. Et homo qui superfluos et venenosos, id est *eytherecht*, humores in se habet, *Birckwurtz* quæ est *blutwurtz* accipiat, et his tantum de *Brachwurtz* adhuc ad succum contundat, et sic in fictile vas ponat, et desuper bonum ac clarum vinum fundat, et ita post cibum, et cum dormitum vadit per quindecim dies, et ei ad annum proderit, ita quod superfluos et venenosos humores hæc potio in ipso imminuit (13).

CAP. CLXVII. — DE ASTRENCIA (14) [II, 161].

Astrencia calida est, et contra febres valet (15). Nam qui febres habet, cujuscunque generis sint,

(1) *Stellaria media*.

(2) Deest in edit.

(3) Et frigiditatem — producit om. ed.

(4) *Patentilla tormentilla*.

(5) Et cadem — est om. ed.

(6) *Salvia Sclarea*.

(7) Et contra — valet om. ed.

(8) *Geranium pratense*.

(9) Et contra — valet om. ed.

(10) *Geum urbanum*.

(11) Et postquam — devitet om. ed.

(12) Deest in ed.

(13) Ita quod — imminuit des. in ed.

(14) *Astrantia Ostruthium*.

(15) Et contra — valet ed. om.

Astrenciam accipiat, et eam modice contundat, et A sic tonsa seu trita dimidium piccarium usque ad summitatem ejus super eandem astrenciam fundat, et ita cum eodem vino per noctem *reszuet* [reservet *ed.*], et in mane diei iterum ei vinum superaddat, et sic jejunos bibat, et hoc per tres dies aut per quinque dies faciat, et curabitur. — [Qui autem comestum cibum digerere non potest, succum aristolochiæ longæ ad pondus duorum nummorum accipiat, et succum bibinellæ ad pondus unius nummi; et succum citocatæ ad pondus oboli unius, et zinziber ejusdem ponderis, et farinam similæ succis ietis admisceat, et tortellos ad latitudinem nummi, sed aliquantum spissos faciat, et eos ad solem, vel in fornace jam fere infrigidato coquat. Et homo ille qui supradicto modo infirmatur, si interius calidus B est ita quod cibus in eo exustus est, de his tortellis unum in mane diei jejunos sumat; vel si interius frigidus est ita quod cibus in eo præ frigore congelatus et compressus est, duos aut tres tortellos in mane jejunos accipiat. Et cibus quem postea primum comedit, jus vel sorbiciuncula sit, et deinde alios bonos et suaves cibos, et sic tandiu faciat dum se in stomacho liberatum sentiat. *Add. ad.*]

CAP. CLXVIII. — DE ERTEPPER (4) [II, 168].

Ertpeffer frigida est, et de lucido aere crescit (2). Et homo qui *fiber* habet *ertpeffer* sufficienter accipiat, et in bonum vinum per noctem unam ponat, et tunc *ertpeffer* abjiciat, et idem vinum ignito calybe calefaciat, et in mane jejunos bibat atque ad noctem cum dormitum vadit, et sic faciat usque C quod sanitatem in se sentiat.

CAP. CLXIX. — DE BREMA (3) [II, 177].

Brema in qua *bramber* crescunt plus calida quam frigida est. [Et si quis in lingua dolet ita quod aut intumescit aut ulcera habet, linguam suam cum *brema*, seu cum modico flebotomo parumper inscindi faciat, ut livor erumpat. Sed et qui in dentibus dolet, idem in gingivis faciat, et melius habebit. *Add. ed.*]. Et si vermes hominem comedunt, idem *bremam* pulveriza, et pulverem istum super locum illum pone, ubi vermes carnem hominis aut pecoris comedunt, et moriuntur, et sic ille sanabitur. Sed et si quis pulmone dolet, et in pectore hustet, *bertram* accipiat et minus de eisdem *bremen* quam de *bertranis*, sic et hysopi minus quam harum *bremen*, D et *dost* minus quam de his, et mel addat, et fortiter in bono vino coquat, et tunc per pannum colet, et sic, postquam illud modicum comederit bibat, et post plenum cibum satis ex ea bibat, et hoc sæpe faciat, et pulmo sanitatem recipiet, et *slim* de pectore auferetur. Fructus autem *bramber*, scilicet qui in *bremen* nascitur, nec sanum nec infirmum hominem lædit, et facilliter digeritur; sed medicina in eo non invenitur (4).

CAP. CLXX. — DE ERPERIS (5).

Herba in qua *erper* nascuntur plus calida est quam frigida. Illa *slim* in comedente homine parat, et ad medicinam non valet. Fructus quoque *erperæ* velut *slim* in homine, qui eum comedit, faciunt, nec sano nec infirmo homini ad comedendum valent, quia juxta terram crescunt et quia etiam in putrido aere crescunt.

CAP. CLXXI. — DE WALT BERIS (6) [II, 179].

Herba in qua *walt bere* nascuntur, quæ etiam *heydel bere* vocantur, scilicet quæ nigræ sunt, maximum frigus in se habet, scilicet cum frigus aliquantum calori jam cedit, ita quod jam ex terra et ex lapidibus humor frigoris magis lædit quam prosit. Ad medicamenta non valet, fructus vero comedentem lædit, ita quod *gicht* in eo excitat.

CAP. CLXXII. — DE FUNGIS (7).

Fungi qui super terram nascuntur, cujusunque generis sint, velut spuma et velut sudor terræ sunt, et hominem comedentem aliquantulum lædunt, quia *slim* et *schum* in eo faciunt. Sed tamen fungi, qui in sicca aura et in sicca terra nascuntur magis frigidi quam calidi sunt, et aliquantum meliores illis sunt, qui in humida aura et humida terra nascuntur, sed medicinæ in eis non multum invenitur. Et fungi, qui in humida aura et humida terra nascuntur, nec calidi nec frigidi ad plenum sunt, sed tepidi, et si homo eos comederit, malum humorem in ipso excitant; et medicina in eis non multa est. Fungi autem qui in quibusdam arboribus, sive stantibus, sive jacentibus, nascuntur, ad cibum hominis aliquantum boni sunt, velut quædam herbulæ hortorum, et comedentem minus lædunt, et etiam interdum ad medicamenta valent. Fungus qui in nuce crescit, nec rectum calorem, nec rectum frigus, sed torporem in se habet, sed ad comedendum non valet, quia in eo excitat... Sed si in aliquo homine vermis nascitur, antequam vermis ille vivat, accipe *swam* qui in nuce crescit, et cum novus est, scilicet recens de arbore ablatum, et eum super ferventem aquam tene, ut inde calidus et humidus fiat, et ita calidum et humidum super tumorem illum sæpe pone, et tumor ille, ubi jam vermes crescere incipiunt, E evanescet. Si autem ille vermis creverit, ita quod vivus erit, eundem *swam* in calida fornace absque prunis aridum fac, et eum ita in pulverem redige, et pulverem illum ulceri sæpe superpone, et vermes illi moriuntur.

Fungus autem, qui in fago nascitur, calidus est, et tam infirmo quam sano homini in cibo ad comedendum bonus est. Et homo qui aut in frigiditatem aut limosum stomachum habet, fungum de fago accipiat, cum recens est, et eum in aqua cum bonis herbulis coquat, modico sagimine addito, et tunc

(1) *Polygonum hydropiper*.

(2) *Et de lucido — crescit om. ed.*

(3) *Rubus cæsius et fruticosus*.

(4) *Sed — invenitur deest in ed.*

(5) *Fragaria vesca*. Deest in ed.

(6) *Vaccinium myrtillus*.

(7) Deest in ed.

pransus modicum ex eo ita satis et sæpe comedat, et stomachum ejus calefaciat, et *skim* ab eo aufert. Sed et si mulier prægnans, cum fatigatur, ita quod tarda, et gravis, et oppressa est in corpore per gravidinam partus, fungum de fago accipiat et eum in aqua tam fortiter coquat ut totus comminatur, et tunc per pannum colet, et tunc de succo illo, sufficienter sagimine addito, *suffen* faciat, et aut bis aut semel in die ex eo comedat, postquam pransa fuerit, et de dolore partus sui levius solvetur.

Fungus, qui de *holder* crescit, frigidus est, nec ad comedendum homini valet, ita ut si etiam aliquis ex eo comederit, debilitatur. Nec etiam ad medicinam multum valet. Fungus qui in salice nascitur, calidus est, et ad comedendum bonus. Qui autem in pulmone dolet et inde pectore *demphet*, fungum in vino coquat, et modicum cimini et modicum sagiminis addat, et ita *suffen* illud sorbeat, et etiam ipsum fungum ita comedat. Sed et idem fungus ita comestus dolorem cordis et dolorem splenis mitigat, quia cor interdum ex hoc dolet, quod stomachus et pulmo et splen malis humoribus illud afficiunt. Sed si purgatoriam potionem sumere vis, accipe fungum de salice, cum recens est, et eum aut in sole, aut in calida fornace exsicca, et sic pulveriza, et deinde, cum potionem sumere volueris, de stramonio tolle, et ei de pulvere istius fungi ad pondus nummi adde, et de lacte *springwurtz* ad pondus oboli, et simul commisce, et ita potionem illam velut aliam potionem jejunos sume quam homines sumere solent, et purgabit te. Nam pulvis iste fungi hujus stramoniam et *springwurtz* temperat, et malos humores in homine velut bona aromata perscrutatur.

Et si quis *wisza* in oculo habet, fungum salicis ad solem exsiccat, et postea, quoties *wisza* oculorum curare voluerit, eum in aqua per brevem horam ponat, et deinde aquam, quam in se trahit, excutiet, et tunc de succo, quem in se habet, cum penna ad palpebras *striche*, ita etiam quod oculorum interius modicum tangat, et hoc faciat per quinque aut per tres noctes, cum dormitum vadit, et curabitur. Fungus, qui in piro nascitur, frigidus et humidus est, et homini ad comedendum non obstat nec prodest. Sed homo, cui caput *grindig* est, fungum de piro accipiat, cum recens est, et succum ejus in baumoleum exprimat, et tunc abjecto eodem fungo, cum baumoleo isto caput suum sæpe perungat, et curabitur. Et qui scabiosos ungues habet, de fungo piri accipiat ad latitudinem unguis sui ubi *grinte* est, et in felle bovis, et non vaccæ, intingat, et ita pars illa in felle isto intincta, quam super unguem suum posuit, interius

A exisccatur, iterum in eadem felle intingat, et eodem unguis pulcher ibi crescit. Fungus, qui in *aspa* crescit, calidus est et limosus, et ad comestionem hominum non valet, et nulla medicina in eo reperitur.

CAP. CLXXIII. — DE WICHWURTZ (1).

Wichwurtz plus frigida et humida est quam calida. Homo autem qui ardentes febres habet, id est *brinnende fiber* *Wichwurtz* accipiat et bis tantum de basilica, et hæc in puro vino coquat, et tunc in frigidari permittat, ac per singulos dies in mane jejunos hoc bibat, et ad noctem cum dormitum vadit; et sic faciat dum sanetur.

CAP. CXXIV. — DE ALOE (2) [III, 6].

B *Aloe*. Succus herbæ hujus calidus est et magnam virtutem habet. Et si quis homo fortes quotidianas febres in stomacho habet, *beneduch* in canabo cum aloë faciat et stomacho superponat, et super umbilicum, et febris cessabit. Nam odor ejus corpus hominis interius confortat, sed [non?] tamen caput, sed eandem fatigationem quæ in capite hominis est purgat. Et qui tussim, id est *husten*, habet, idem *beneduch* cum aloë paratum super pectus suum, ita quod etiam odorem ejus naribus capiat, et tussis cessabit. Sed et qui *ridden* habet, accipiat, succum de *andorn*; vel si in hieme est, accipiat de pulvere ejus et plus de aloë, sed et liquiricii plus quam *lorber*, et hæc in vino coquat, et sic per pannum colet, et *honigwurtz* addat, et cum jam de *ridden* fatigatur, et cito curabitur, quicumque *ridde* sit, præter quartanam. Et qui *gelsucht* habet, aloë in frigida aqua ponat, et mane, et cum dormitum vadit, illam bibat, et hoc ter vel quater faciat, et curabitur (3).

CAP. CLXXV. — DE THURE [III, 8].

Thus calidum est plus quam frigidum, et odor ejus absque igne ascendit [utilis ed.]; quia oculos clarificat et cerebrum purgat. Accipe ergo thus et pulveriza, et huic modicum farinæ similæ adde, et etiam albuginem ovi (4), et sic tortellos fac, et eos ad solem aut per calidam laterem (5) sicca, et postea eos naribus tuis sæpe appone, et odor eorum te confortat, et oculos tuos clarificat, ac cerebrum tuum implet. Sed qui in capite dolet, ita quod caput suum scindi putat, tortellum sic paratum ut prædictum est ad utrumque tympanum ponat, et panno modice constringat, cum dormitum vadit, et dolor capitis cessabit. Et qui cottidianas febres habet, accipiat thus et *Romischmyntzam* et simul contundat, et sic super umbilicum suum sæpe ponat et panno constringat ut incalcescat, et curabitur [quia febres stomachum et jecur fatigant. Add. ed.]

tertianas, seu quartanas patitur, de ligno hoc in potum suum ponat et meliorabuntur. »

(4) Et etiam — ovi om. ed.

(5) Aut per — laterem om. ed.

(1) Deest in ed.

(2) Cf. infra cap. 224.

(3) Capitulum hoc in ed. brevissime sic exponitur: « Arbor ligni Aloë calida est. Homo qui febres in stomacho suo habet, et qui quotidianas, seu

CAP. CLXXVI. — DE MYRRA [III, 7].

Mirra calida est et arida. Si autem mirram apud te portare volueris, eam primum in sole calefac, aut super laterem igne calefactum, ita modice defluat (1), id est *zufiesze*, et tunc eam juxta te habet, ut de carne et de sudore tuo incalescat, et fantasmata, et magicæ artes, atque invocationes dæmoniorum super mala verba et maleficia herbarum a te fugat, ita quod te minus lædere possunt, ita si magica nec comedisti nec bibisti. Sed et qui in libidine ardet, pectus et ventrem suum cum ea *bestriche* et superfluitatem libidinis ab eo fugat. Sed et odor mirræ libidinem ab homine fugat, sed mentem ejus non lætificat, sed opprimit et gravat, ac tristem facit. Et ideo qui Mirram apud se habet, *gebrant* aurum assum simul portet, quoniam hoc mentem hominis lætificat. Et cum magnæ febres hominem invadunt, si ei tunc mirra in calido vino ad bibendum datur, febris ab eo cessat. Ita etiam quem libido invadit, si mirram comedit, libidinem in eo exstinguit, sed tamen illum valde aridum facit, et ideo non valet, nec utilis est ut ullus homo illam nisi pro magna necessitate comedat.

CAP. CLXXVII. — DE BALSAMONE [III, 5].

Balsamon regalis naturæ est, et valde calidum et humidum est, et in tali temperamento, ac cum tam magna cautela ad medicamenta habendum est, ne fortitudo ejus hominem lædat (2), velut nobiles homines venerari et timeri debent ne ad iracundiam provocentur. Et qui magnas febres in stomacho habet, modicum balsami accipiat et satis de baumoleo addat, et plus de medulla cervi, quam olei illius, sic et ex his unguentum faciat, et circa stomachum cum eo se ungat, et febres ab ipso auferet. Sed et si quis freneticus est, idem unguentum accipe, et tempora ac *nack* [occiput *ed.*] illius unge, ita quod nec verticem nec cerebrum ejus tangat, ne de fortitudine ejus lædantur (3), et ad mentem et ad sanitatem redit. Et qui *virgichtiget* est, modicum balsami vel ad paulum [paulinum *ed.*] vel ad alia bona electuaria addat, et comedat, et *gicht* in eo cessabit (4). Sed in balsamon mortua corpora aliquantulum diu tenentur, ne putrescant, ita etiam balsamon forte et timendum liquamen omnibus naturis, ut recte cum eo temperentur; alioquin facile ab eo dissipantur. D

CAP. CLXXVIII. — DE MELLE (5).

Mel. Et homo, qui pinguis est et crassas carnes habet, si mel sæpe comederit, tabem in eo parat. Qui autem macer et aridus est, si coctum, ab eo læditur. Quod si quis favum cum cera manducaverit, melancholiam in eo excitat, et illum ita lædit, et gravedinem in eo parat, et melancholiam in ipso crescere facit.

CAP. CLXXIX. — DE ZUCKER (6),

Zucker, cum adhuc cradum est, ita quod non-

A dum ad ullum usum hominis factum est; tunc in æstate in sole, aut in hieme super ignitum lapidem exsiccat, et aridus est, si postea comedit aut bibit eum, refocillat. Et qui in cerebro aut in pectore dolet, et ita conclusus est, quod se purgare non potest, et excreare non potest, si comedit aut bibit, cerebrum illius purgat, et pectori ejus solutionem purgationis facit.

CAP. CLXXX. — DE LACTE (7).

Lac vaccarum et caprarum et ovium, ac omne in hieme sanabilius est quam in æstate, quia tunc varietas succorum in hieme in se non extrahit, sicut in æstate facit. Qui autem in æstate lac comedunt, si sani sunt, eos aliquantum lædit; si autem infirmi et debiles sunt, modicum de lacte comedant. Si tamen sani homines in hieme lac comedere volunt, accipiant radicem *eyler neszeln*, et eam exsiccent et arefaciant, et in lac ponant et comedant, quia mali humores, qui in lacte sunt, per urticam compescuntur. Si autem infirmi et debiles in hieme lac desiderant, illud coquant, et urticam arefactam imponant. In æstate autem non valet ut urtica in lac ponatur, quoniam ipsa tunc humores et succos ac viriditatem in se habet; et si tunc hoc modo in lac poneretur, lac de novo succo ejus læderetur.

CAP. CLXXXI. — DE BUTYRO.

Butyrum vaccarum melius et sanabilius est quam butyrum ovium aut caprarum. Et homo qui *dunphig*, aut qui *hustet*, aut qui in corpore aridus est, butyrum comedat, et eum interius sanat et refocillat, id est *labet*, qui infirmus et aridus est. Et sano homini aut qui moderatas carnes in corpore habet, butyrum illis bonum et sanum est ad comedendum. Si autem pingues carnes corporis habet, moderate comedat, ne infirmæ carnes ejus plus ingrossentur.

CAP. CLXXXII. — DE SALE (8) [I, 3].

Sal valde calidum est, et aliquantum humidus, et ad multos usus hominis utile est. Sed si quis homo cibos absque sale comedit, eum tepidum interius facit; sed si eum moderate temperatum cum sale comedit, eum confortat et sanat. Qui autem nimis salsum cibum comedit, eum interius aridum facit et lædit, et tunc [sal super pulmonem ut arena cadit et pulmonem] siccatur, quia pulmo humiditatem querit, et pulmonem lædit et *dempnet* [opprimit *ed.*]; et si tunc etiam super jecor cadit, illud etiam aliquantum lædit, quamvis jecor forte sit et quamvis sal exsuperet. Unde omnis cibus ita saliri debet, ut cibus saporem plus habeat, quam sal in eo sentiatur. Sal autem super ignem assus sanabilior est, quam sal crudus, quia humiditas quæ in eo fuit exsiccata est; et si homo eum in pane aut cum

(1) Aut — defluat om *ed.*(2) Ne — lædat om. *ed.*(3) Ne — cædantur om. *ed.*(4) Reliqua om. *ed.*(5) Deest in *ed.*(6) Deest in *ed.*(7) De lacte et butyro in editione agitur in capitulo *De Bove*. Vide infra cap. 14 libri VII *De animalibus*.

(8) Cf. infra, cap. 2 libri II.

quolibet cibo moderate comedit, bonum et sanum A
ei est.

[Sal est quasi sanguis, et quasi flos aquarum est, et ideo moderate utenti vires tribuit, immoderate vero utenti velut inundatio et velut procella est *add. ed.*]

Lucidus vero sal majorem calorem habet quam aliud sal, et etiam quamdam humiditatem habet, et [utilis est] ad usum hominis et ad omnia medicamenta, ita ut si eis modicum quid ex ipso additur, tanto meliora sunt, et ita pretiosior etiam alio sale, sicut pigmenta alias herbas præcellunt. Et si homo de sale isto modicum cum aliquo cibo aut cum pane comedit, et non absque alio condimento, tunc eum confortat et sanat, ac pulmonem ejus juvat. Si autem immoderate et sine temperamento eum comedit pulmonem illius in ipso *welhet*, et [debilitat *ed.*] et lædit. [Nam de fortissima vi humiditatis aquarum et terræ sudat, ideoque moderate utenti bono calore et bonis viribus suis vires tribuit, immoderate autem utentem sicut repentinus fluctus evertit. *Add. ed.*]. Quod autem homo multam sitim patitur, cum plurimum sal comedit, hoc ideo est, quia sal pulmonem ejus siccatur et bonos humores in eo arefacit, et tunc pulmo et humores humiditatem requirunt, et sic homo sitit. Quod si homo ille tunc multum de vino bibit, ut sitim in se exstinguat, insaniam in se ducit, cum vinum supra modum bibit [quemadmodum Lot fecit. *Add. ed.*] Unde salubrius et sanabilius homini est ut aquam post sitim bibat quam vinum, ut sitim in se exstinguat.

CAP. CLXXXIII. — DE ACETO (1).

Acetum vini est, et valet ad omnes cibos, ita quod cibis hoc modo addatur, quod eis sapor non auferatur, sed ad modicum aceti in eis intelligatur, et sic acetum cum modico cibo sumptum læditatem in homine purgat, et humores in eo minuit, et rectum iter cibis in eo facit. Si autem tantum aceti ad cibum additur, quod sapor aceti saporem cibi superat, ita quod cibis ille magis secundum acetum quam secundum cibi saporem, tunc sic comedentem lædit, quia calor ejus cibum in homine altera vice coquit, et ita eum durum facit, quod digeri vix poterit. Quod si aliquis homo fractas *orſme* in corpore suo habet, *eszigkalp*, quod in aceto jacet, accipiat, et acetum premat, velut caseus premitur, et ita siccari permittat et in pulverem redigat, et in *orſme*, quæ fractæ sunt, de pulvere isto ponat, et siccabuntur et sanabuntur. Si autem *orſme* diruptæ non fuerint, tunc idem *kalp* cum succo suo desuper *striche*, et illud etiam super eas pone, et pannum desuper liga, et *virswindet*. Acetum autem de cervisia factum tam bonum non est, velut si a vino factum esset, et etiam tepidum et debile est, et in homine facile *fiber* parat, et stomachum ejus facile indurat, et ideo comedenti parum valet.

(1) Deest in ed.

(2) Deest in ed.

CAP. CLXXXIV. — DE MERANDA (2).

Qui meranden facere vult, panem tenuem in scisura in vinum aut cervisiam, aut in aquam incidat, et liquor ille ipsum panem sufficienter pertranseat, et sic comedat, quia panis, hoc modo mollis effectus, tanto suavior et facilius digeri potest. Nam si quis panem tantum intingit et mox ita comedit, antequam humiditate liquorum illorum perfundatur, eum interius gravat et constringit, nec facilius digeri potest. Sed *meranda* vini fortis est, et hominem interius aliquantum aridum facit, nec homini multum prodest, etiamsi ei non multum oberit. *Meranda* autem cervisiæ salubrior, quam vini, quia succus panis succo cervisiæ sibi fere cognato jungitur et hominem interius aridum non facit, etiam sibi non multum prodest. Sed *meranda* aquæ salubrior est quam cervisiæ, quia illa in stomacho suavis et levis est, et suaviter et leviter digeri potest, velut mollis cibus, qui facilius et absque læsione per hominem transit. Et homini qui calidum et fortem stomachum habet frequens *meranda* non prodest, quia calorem stomachi ejus infrigidat et aridum facit. Sed et homini qui frigidum stomachum habet *meranda* non multum prodest, quia stomachus ejus tanto plus ab illa infrigidatur et aliquantulum induratur. Illis quoque, qui infirmum et tenuem stomachum habent, *meranda* non multum prodest, quia eum aliquantum gravat; sed tamen *slim* ab eo aufert et minuit.

CAP. CLXXXV. — DE OVIS (3).

Quælibet ova magis frigida quam calida sunt et potenter violare possunt. Ad comedendum nociva sunt, quia tenacia sunt et limosa, id est *slimechte*, et fere ut venenum. Nec homo ea comedat, quia si quis ea comederit, *orſme* et malus vermis, qui hominem comedit, in eo facilius crescerent. Sed ova gallinarum, quæ domesticæ sunt, comedi possunt, sed tamen moderate, quia debilibus visceribus hominis ita nociva sunt, velut intemperata farina et non cocta, quia eis ut *seick* adhærens et *slim* ac putredinem in stomacho ejus parant. Sed homo, qui sana viscera habet, ea quidem superare poterit, si illa comederit; sed tamen moderate comedat, quia ab eis facile infirmabitur. Et etiam sano homini magis mollia ova, quam dura quæ eum in stomacho dolere faciunt, infirmo autem nec mollia nec dura ad comedendum valent. Sed qui infirmus est, si ova comedere voluerit, aquæ modicum de vino infundat, et in patella fervere faciat, et tunc ova in eadem aqua confringat, et testas abjiciat, et sic ea coquat, et cocta comedat, et eum non lædunt, quia venenum et putredo quæ in eis est per ignem excoquitur. Ovum autem ad ignem assum cum testes melius et salubrius est ad comedendum quam ovum aqua cum testa coctum, quia ignis putredinem quæ in eis est per testam extrahit, aqua vero putredinem

(3) Deest in ed.

ab eis non aufert, quia testa desuper est. Et vitellus ovi salubrior est ad comedendum, quam albugo ejus, et etiam vitellus, moderate durus, salubrior est ad cibum quam penitus mollis. Sed si quis homo crudum ovum comederit, eum valde lædit, quia putredinem in eo generat. Ova autem anseris simplicia ad comedendum nociva sunt, nisi ab aliquo quolibet cibo coquantur. Sed et ova anetæ ad comedendum mala sunt et hominem lædunt, sed tamen salubriora et meliora quam caro ejus, quia tota fetidas quæ in aneta est in carne ipsius remanet, et in ova plene non transit.

CAP. CLXXXVI. — DE PICE (1).

Pix valde calida est, et in vasis in quibus potus est, sanabilis est. Si *maden* hominem comedunt, super locum ulceris picem pone, et vermes illos sibi attrahit, ita quod extrahere et abraderi potest; et eis ablatis, iterum picem desuper pone, et hoc tam diu fac, dum omnes auferantur. Sed postquam caro illa purgata de vermibus fuit, ipsum locum baumoleo et aliis bonis unguentis inunge, et sanabitur.

CAP. CLXXXVII. — DE HARTZ (2).

Hurtz est tepidum; et vas in quo positum est, non est sanum, quia caput fætigat et *dum* in capite parat.

CAP. CLXXXVIII. — DE SULPHURE (3).

Sulfur calidum est, et in ustione velut in coctura malos humores sibi attrahit, et ad medicamenta non valet, nisi si alicui *virgibnisse* aut *zauber* parantur, aut si alicui fantasmata sunt, si ibi sulfur incenditur, fumus ejus tam fortis, quod illi omnia debilitant, ita quod tanto minus læsiones hominibus inferunt, velut ubi duo nequam sodales sunt, alter alterum dedignando superat.

CAP. CLXXXIX. — DE VIGBONA (4).

Vigbona frigida est. Et qui in visceribus dolet, ita ut quasi intumescat, *vigbonam* in farinam redigat, et huic modicum panis in pulverem redacti addat, et modicum seminis feniculi, seu modicum de succo levistici, et ita cum aqua cibum velut coquat, et aliquantulum comedat, et hoc sæpe faciat, et infirma viscera sanat.

CAP. CXC. — DE KICHER (5) [II, 10].

Kicher calida et suavis existit, et levis et suavis ad comedendum, nec malos humores comedenti auget. Qui autem febres habet, *kicher* super vivos carbonēs asset et comedat, et sanabitur.

CAP. CXCI. — DE WISELA (6) [II, 11].

Wisela frigida et etiam sicca, et in comedendo febres excitat, et stomachum infrigidat, et medicinæ non multum convenit.

CAP. CXCH. — DE WICHIM (7) [I, 12].

Wichim frigida est, nec homini ad comedendum

A valet, sed pecoribus non multum nocet. Si autem caro hominis inter cutem et carnem ebullit, velut ibi impetigo [verruca *ed.*] nascitur, *wichim* accipiat et in aqua coquatur, et ita calida super eundem locum ponatur, et exurgens impetigo evanescit quæ de pravis humoribus ibi coagulari cœpit.

CAP. CXCH. — DE MILIO (8) [II, 13].

Milium frigidum est, nec utile ad comedendum, quia nec sanguinem, nec carnem in homine auget, nec vires ei tribuit, sed tumidum ventrem ejus implet et famem minuit, quia gustum refocillationis non habet. Sed et cerebrum hominis aquosum facit, et stomachum tepidum parat [et tardum *add. ed.*], et humoribus qui in homine sunt, procellam incutit. B et fere est ut inutilis campestris herba, nec ad comedendum homini sana. Sed et qui in pulmone dolet, milium super ignito lapide calefactum pulverizet, et huic bis tantum de pulvere scolopendriæ addat, et eum cum buccella panis tam jejunos quam pransus sæpe comedat, et sanabitur.

CAP. CXCV. — DE SEMINE LINI [II, 15].

Semen lini calidum est, et ad comedendum non valet. Sed qui in latere dolet, semen lini in aqua coquat, et lineum pannum in aqua illa calida intingat, et absque semine illo eundem pannum super latus suum sæpe ponat, et dolor ille aliquantum [quamvis *ed.*] gravis modice attenuatur et remittitur. C Item qui in latere dolet, semen lini accipiat et modicum minus gummi de Persico, ita quod semen lini quarta parte excedat gummi, et in sartagine *gemeyner glut* [ut gluten *ed.*] coquat; deinde viscum piri in mortario ad succum terat, ita ut de succo isto plus sit quam gummi prædicti, et succum istum, et medullam cervi majoris ponderis quam præfatum gummi aut quam succus piri sit, in sartagine ad semen lini et ad gummi ponat, et iterum fervere faciat. Quod si medullam cervi non habuerit, sepum juvenis tauri addat eodem modo, ut medulla cervi esse deberet. Quo facto, hæc per pannum sibula ubique perforatum colet, et in novum fictile vas ceratum fundat, et in latere ubi dolet ad ignem cum illo sæpe ungat. Et qui alicubi in corpore suo ab D igne ustus est, semen lini in aqua fortiter coquat, et lineum pannum aquæ intingat, et calidum super locum illum ubi ustus est ponat, et ustionem extrahit.

CAP. CXCV. — DE BALSAMITA (9) [II, 15].

Balsamita plus calida quam frigida. Si autem multis et diversis cogitationibus scientia et sensus ejuspiam evacuantur, ita quod ille in amentiam vertitur, balsamitam accipiat, et ter tantum feniculi, et in aqua simul coquat, et abjectis herbulis, eandem

(1) Deest in ed.

(2) Deest in ed.

(3) Deest in ed.

(4) *Lupinus albus*. — Deest in ed.

(5) *Cicer arietinum*.

(6) *Ervum Ervilia*.

(7) *Vicia sativa*.

(8) *Panicum miliaceum*.

(9) *Tanacetum balsamita*.

aquam infrigidatam frequenter bibat. Homo idem A aridos cibos devitet, bonos autem et delicatos comedat, qui ei succum in sanguinem [bonum sanguinem *ed.*] subministrant. Sed et pultes similia, aut butyro aut sagimine, non autem oleo factas comedat, quia cerebrum replens oleum flegma attraheret; et vinum non bibat, quia dissipatos humores in eo magis dissiparet; sed nec aquam simplicem bibat, quia sensus ipsius in maiorem inanitatem deduceret. Per triduum [prædictum *ed.*] autem potum et cervisiam bibat, caput suum pileo aut vitro [filtro *ed.*] de pura lana facto cooperiat, ut cerebrum leniter et paulatim incalescat. Et homo qui venenum comederit aut biberit, mox balsamitam, rutham et pandoniam æquali pondere accipiat, et in mortario tunds, succum eorum exprimat, et deinde de succo etiam purgatorio bis tantum sumat nec minus istorum, et prædicto succo addat, et simul commisceat, et per pannum colet, et jejunos bibat; et cum illud bibit, in calido loco sedeat, ne infrigescat, quia si tunc frigus habuerit, periculosum ei erit. Et postquam illud biberit, mox etiam potum ex melle confectum bibat, et aut venenum quod sumpsit per nauseam evomet, aut per eum per posteriora trans- B it, et liberabitur.

Qui autem multos pediculos habet, balsamitam cum arvina tundat, et hæc simul commisceat, et deinde cum illa circa collum suum et assellis suis se perungat, et pediculi moriuntur. Et sicut balsamita veneno resistit, sic etiam pediculis contraria C est.

Sed et homo in quo lepra crescere incipit, balsamitam in aqua coquat, et satis sagiminis addat, et sic cibum paret, et eum sæpe comedat, et lepram ab eo fugat. Qui autem tertianam febrem patitur, balsamitam accipiat, et maiorem *huffstatischen*, æquali pondere, et ter tantum de raphano ut istorum duorum est, et hæc in vino coquat, et per pannum colet; garlofel sumat bis tantum et zinzibri tertiam partem ut istorum duorum est, et hæc in pulverem redigat, et ex his, cum prædicto vino quod per pannum colavit, purum potum faciat, et illo in ipsa accessione atque sequentibus novem diebus utatur, ut plenius juvetur.

CAP. CXCVI. — DE STUTGRAS [II, 53].

Stutgras quæ minora sunt frigida in natura sua et debilia sunt, et infirmos humores in debilibus hominibus parant, et melancoliam augent, et gravia sunt ad digerendum, et contraria homini ad comedendum, quia viriditas eorum mala est.

CAP. CXCVII. — DE STUR [II, 54].

Stur magis frigida quam calida est, et eam comedenti non multum prodest nec multum obest. Per se autem nullas vires habet, et quia sic inutilis est, aliis quibuscunque herbis addita, quosdam inutiles humores expellere interdum juvat.

(1) *Sium sisarum*.

CAP. CXCVIII. — DE LACTUCA AGRESTI.
(*Vide infra cap. 91. col. 1165, quod, paucis mutatis, idem est, ubi etiam inter varias lactucæ species locum opportuniorem obtinet. Nonnulla quæ in cap. 91 deerant ex cap. 198 supplemus.*)

CAP. CXCIX. — DE GERLA (1) [II, 62].

Gerla calida et sicca existit, et moderate comesta, nec multum juvat nec lædit, sed si quis ex ea multum comederet, calor et siccitas ejus febres in illo excitaret, et viscera ipsius læderet. Et qui infirmam cutem in facie habet, ita quod facile deli- scit, gerlam accipiat et in mortario tundat, et tritæ oleum addat; et sic ad noctem, cum in lecto se collocat, faciem suam inungat, et hoc faciat dum sanetur.

CAP. CC. — DE PASTINACA (2) [II, 66].

Pastinaca frigida est, et est refectio hominis, nec ei ad sanitatem multum prodest, nec ei obest; sed comesta, ventrem hominis tantum implet.

CAP. CCI. — DE BORITH [II, 72].

Borith calida et humida est. Homo qui in oculis caligat, rubeum pannum de serico accipiat, et *borith* confringens, desuper illiniat, et ad noctem super oculos suos illinitum ita ponat, et hoc sæpe faciat, et caliginem oculorum fugabit. Quod si de eadem unctione oculos quispiam interius tetigerit, non eos nocebit. Si enim albus vel viridis color in eodem serico esset, in illo succus *borith* accipiat, et super viltrum [filtrum *ed.*] eas liniat, et totum col- lum suum, et super occiput, et usque ad aures suas, non autem super aures, ponat, et liget, et hoc sæpe faciat, et tinnitus aurium cessabit. Et si quis in pectore *dumphet*, *borith* in vino aliquantulum com- pescat, quamvis modice, quia pravos humores qui pulmonem lædunt, fugat. [Sed et qui interius in corpore per ulcera viscerum dolet, *suppl. ex ed.*] furfures tritici tollat, et in patella cum *borith* cale- faciat, et super pannum ponat, et ita calidas omni ventri et umbilico suo circumponat, et cura- bitur.

CAP. CCII. — DE SPICA.

(*Vide cap. 25, col. 1140, quod hic verbatim iterum ponitur.*)

D CAP. CCIII. — DE SEMPERVIVA [II, 86].

Semperviva frigida est, et non est utilis homini ad comedendum, quia pinguis naturæ est. Nam si quis surdus in auribus est, ita quod auditu caret, lac femine tollat quæ masculum peperit, cum jam decem aut duodecim septimanæ sunt quod filium suum genuit, et modicum de succo *sempervivæ* lacti huic addat, et in aurem suam aut tres aut quatuor guttas de eodem modice mitti faciat, ei hoc fieri semper permittat, et auditum recipiet.

CAP. CCIV. — DE BRIONIA.

(*Idem est cum capitulo 43, col. 1146, sub rubrica.*)

DE STICHWURTZ.

(2) *Pastinaca sativa*.

CAP. CCV. — DE POLYPODIO (1) [II, 93].

Polypodium calidum et siccum est. Homo autem, qui in visceribus dolet, si macer est et si non multum infirmatur, polypodium accipiat, et secundum ejus tertiam partem salivam ei addat, et in pulverem redigat, et pulverem istum comedat, et malos humores minuit. Quod si idem homo multum infirmatur, vinum, melle addito, ad ignem coquat, et per pannum colatum infrigidari sinat et prædictum pulverem immittat, et bibat. Homo autem, qui in visceribus sanus est et qui pingues carnes corporis habet, nec pulverem istum comedat nec potum bibat, ne sani humores in eo debilitentur.

CAP. CCVI. — DE VEHEDISTEL. [II, 110].

Vehedistel frigiditatem, quæ de rore est, in se habet, et valde utilis est. Si quis a *stechen* [*stechedo ed.*] in corde, seu in aliquo alio membrorum suorum dolet, *Vehedistel* accipiat, et modicum minus *orechter salben*, et hoc in modica aqua in succum redigat, et statim in ipsa hora cum a *stechen* fatigatur, sic bibat, et melius habebit.

CAP. CCVII. — DE FICARIA (2) [II, 164].

Ficaria frigida est et humida. Homo autem qui arduentes febres patitur, ficariam et bis tantum de basilisca in puro vino coquat, et infrigidari permittat, et per singulos dies jejunos ex hoc vino bibat, et ad noctem cum se collocat ad lectum, et sic faciat dum sanetur.

CAP. CCVIII. — DE WEYT [II, 165].

Weyt frigida est, et idem frigus acutissimum est. Homo qui in corpore suo a qualibet paralyti, cujusunque fortitudinis sit, fatigatur, *weyt* in aqua fortiter coquat, et per pannum colet, herba abjecta: deinde arvinam vulturis, et secundum medietatem ejus sepem de cervo in præfatam aquam ponat, et simul coquat, et ex his unguentum faciat, et sæpius se inungat, et paralyti cessabit.

CAP. CCIX. — DE HYMELSLOSSEL (3) [II, 166].

Hymelsloszel calida est, et omnem viriditatem suam ab acumine solis habet. Nam quædam herbæ præcipue de sole, quædam autem de luna, quædam vero de sole et de luna simul confortantur. Sed hæc præcipue de virtute solis vires suas accipit. Unde et melancoliam in homine compescit. Melancolia enim, cum in homine surgit, eum tristem et in moribus suis turbulentum facit, et verba contra Deum proferre, quod aerei spiritus videntes, illi accurrunt, et suis suasionibus in amentiam illum multoties evertunt. Unde idem homo hanc herbam super carnem, et ad cor suum ponat, quatenus ab illa incalescat, et aerei spiritus, qui eum fatigant, virtutem ejusdem herbæ quam a sole accipit, dedignant, ipsum hominem fatigare cessabunt.

Sed et homo qui malis humoribus in capite ita opprimitur quod sensu suo interdum vacuatur,

- (1) *Polypodium vulgare*.
- (2) *Ficaria verna*.
- (3) *Primula officinalis*.

A eandem herbam accipiat, et in vertice, crinibus abrasit, ponat; et ligamine liget, similiter et super pectus ponat, nec in triduo eam auferat, et ad sensus suos reducitur. Qui autem per totum corpus suum a paralyti fatigatur, eandem herbam in poculum suum ponat, ut inde saporem habeat, et frequenter bibat, et curabitur.

CAP. CCX. — DE HUFFLATTA MAJORI (4) [II, 619.]

Major *hufflatta* frigida et humida, et ob hoc fortiter crescit. In ipso autem acumine et in frigiditate sua pravos humores extrahit, cum ulceribus superponitur. Si quis etiam scrofulas in corpore suo habet, antequam rumpantur, eandem herbam juxta caudam abruptat secundum latitudinem scrofularum, et cætera abjiciat, et super partem illam quam retinuit mel liniat, et sic per tres dies et noctes super scrofulas ponat; et postquam exsiccata fuerit, iterum recentem eodem modo superponat, et scrofulæ minorari incipient. Quarta autem die triticeam farinam cum melle temperet et commisceat, et ad latitudinem earumdem scrofularum conficiat, et eis *ackeleiam* primo superponat, et desuper mellicam massam farinæ, et sic quotidie per novem dies faciat, et ultra, dum evanescent.

CAP. CCXI. — DE HUFFLATTA MINORI (5) [II, 170.]

Minor *hufflatta* calida est. Et si quis homo de diversis cibis immoderate sumpserit, et jecor illius læditur et indurescit, hic eandem herbam et bis tantum de radice plantaginis, et mus quod est circa viscum piri quantum minoris *hufflatte* in modicas incisiones incidat. [Et incisiones istas subuta, aut alio minuto instrumento perforet, et in foramina ista prædictum *muesz* infingat, et in purum vinum ponat. Sed ad pondus nummi accipiat tumorem qui aut in folio, aut in ramusculo nucis velut faba, aut velut pisa intumuit, et hæc in prædictum vinum mittat; et tam pransus quam jejunos, non coctum, sed tantum vino impositum bibat, et jecur curabitur. *Add. ed.*]

CAP. CCXII. — DE ASARO [II, 1167.]

Asarum calidum existit et siccum, ac quasdam vires pigmentorum habet, quia viriditas ejus sua-vis et utilis est, ita quod homo qui diu languet et cui caro deficit, cum ea calefactam aquam biberet [cum ea in aqua calefacta balneet, *ed.*], et aut in pulmento, aut cum carnibus, aut cum tortellis coctum sæpe comedat, et multum ei proderit, quia bonus succus ejus hominem interius sanat (6). Et si quis lixiviam cum ea facit, et tunc caput cum illa frequenter lavat, infirmitates bonis viribus suis de capite illius fugat, et prohibet ne infirmetur. Sed et cui mali humores caput velut fumus fatigant, ita quod etiam aures ejus quemadmodum sonus aquarum tinniunt, *Asarum* in calida aqua fervere faciat, et expressa aqua, ita calidum capiti suo circumponat, et eadem herba fumum, qui

- (4) *Tussilago Petasites*.
- (5) *Tussilago Farfara*.
- (6) *Quia — sanat des. in ed.*

in capite illius est per bonas vires suas minuit, et auditum in auribus ejus aperit.

Homo quoque qui in pectore et circa pectus dolet, vel interius ulcera habet, Asarum coctum et calidum in balneo pectori suo circumponat, et suavi virtute illius cum suavitate aquæ temperata (1) melius habebit. Quod si etiam homo quolibet dolore in pulmone dolet, scilicet cum primum in pulmone dolere incipit (2), ita quod etiam idem dolor omnem dolorem gutturi cui raucitatem vocis aufert, subministrat, asarum accipiat, et modicum plus de basilis, et etiam plus de *humeln* quam basilis sit, et herbas illas in olla tertia parte excedat, et coctas per pannum colet, deinde nucem muscatam accipiat ad pondus quod habere poterit, et *galgan* ad tertiam partem nucis muscatæ, et de visco piri bis tantum ut nucis muscatæ, et hoc in pulverem redigat, et pulverem istum cum optimo vino in nova olla coquat, ita quod vinum pulverem istum tertia parte in olla præcellat. Quod cum fecerit, denuo eundem pulverem cum eodem vino, modico melle addito, faciat denuo in olla effervere, et herbam cum prædictis herbulis coctam vino huic addat, ita ut bis tantum vini hujus sit quantum aquæ illius, et sic istud ante cibum modice bibat, post cibum autem quantum vino addito bibere voluerit [quantum uno halitu bibere potest, *ed.*], primum ignito calyce calefaciat et bibat (3): calor enim asari putredinem pulmonis aufert, et frigiditas basilis pulmonem impinguat, et eum tristem facit; frigiditas quoque *humeln* pulmonem purgat, et hæc in calefacta aqua temperantur, ut supradictum est. Sed et calor nucis muscatæ et calor *galgan* cum frigiditate visci piri temperantur, et cum alterato calore vini et cum alterato calore igniti calybis roborantur, pulmonem retinuit, ne aut in ullum defectum nec in ullam pinguedinem evadat, sed ut justam moderationem in se retineat, cum hæc omnia simul temperantur, ut prædictum est.

CAP. CCXIII. — DE HIRCESWURTZ (4).

Hircswurtz acutum calorem habet, et etiam humida est, et ideo acumine suo et frigiditate, et humiditate sua mala quæ et ab injusto calore et a frigore, et ab humiditate in paralyti surgunt, compescit.

CAP. CCXIV. — DE SCAMPINA [II, 172.]

Scampina [*Scamphonia ed.*] acutum et acerbum et inutile frigus in se habet, et ad quamlibet destructionem laborat, et naturam inutilium herbarum habet (5). Nam cum medici potiones, quas dare solent, accelerare et veloces facere volunt, Scampinam illis addunt, et inutili frigore et natura sua tam sanos quam infirmos humores ab homine ex-

pellit. Si quis autem simplicem et non temperatam homini, seu ad comedendum, seu ad bibendum traderit, illum in visceribus interius scindit, et tam vitales quam mortales humores ad eo educit, et eum in destructionem corporis mittit (6).

CAP. CCXV. — DE NIMPHIA (7).

Nimphyia frigida est. et inculta, et velut inutilis herba est, nec multum proderit, nec multum ob-
erit.

CAP. CCXVI. — DE CATZENZAGEL (8).

Catzenzagel nec perfectum calorem nec perfectum frigus in se habet; in utroque tepida est, ac de pravis humoribus terræ nascitur, et comedenti eam homini nullam virtutem confert. Sed tamen si quis illam hoc modo paraverit quod muscæ ex ea gustent, ipsas et torpore et pravis humoribus suis mortificat.

CAP. CCXVII. — DE ZUGELNICH.

Zugelnich calida est et libidinem in homine excitat. Nam vires ejus et lepræ et paralyti aliquantum valerent, nisi quod calor ejusdem herbulæ qui libidinem homini infert, easdem vires deprimit, ita quod contra hæc non multum valet.

CAP. CCXVIII. — DE PSAFFO.

Psaffo temperatum frigus habet, et utilis est, atque in debili calore ejus crescit. Quod si succus ipsius unguentis aut potionibus additur, eas utiliores reddit.

CAP. CCXIX. — DE HERBA IN QUA RIFELBERE CRESCUNT.

Herba in qua *rifelbere* crescunt, nec valentem calorem nec valens frigus in se habet, sed et corpori non multum convenit. Fructus autem ejus frigidus est, sed tamen quamdam cognationem sanguinis habet, quia de aere illo crescit, qui sanguinem nutrit, unde et menstrua provocat. Homini vero, qui eundem fructum comedit, nec multum prodest, nec multum obest.

CAP. CCXX. — DE MERLINSSEN (9).

Merlinsen frigida existit, nec per se valentes vires habet, nisi aliis virtuosis addatur; et si illis addatur, inutiles humores in homine minuit.

CAP. CCXXI. — DE DUDELKOLBE (10).

Herba, in qua *dudelkolbe* nascitur, plus frigida est quam calida, nec medicinæ hominis convenit, quia succus ejus pinguis et limosus est.

CAP. CCXXII. — DE HARTENAUWE.

Hartenauwe frigidus est, et pecoribus in pastu valet; medicinæ autem non multum convenit, quia inculta et neglecta est herbula.

CAP. CCXXIII. — DE THYMO (11) [II, 181].

Thymus calidus et siccus est. (12) Et si quis bonas

(1) *Et — temper.* desunt in *ed.*

(2) *Scilicet — incipit* des. in *ed.*

(3) Reliqua desunt in *ed.*

(4) Deest in *ed.*

(5) *Et naturam — habet* des. in *ed.*

(6) *Et tam vitales — mittit* des. in *ed.*

(7) Deest in *ed.*, ut et num. 216-222 quæ sequuntur.

(8) *Hippuris vulgaris.*

(9) *Lemnæ spec.*

(10) *Typhæ spec.*

(11) *Thymus vulgaris.*

(12) Videtur aliquid deesse. Quæ sequuntur usque ad verba *putredinem ejusdem lepræ minuit* omittit *ed.* In reliquis etiam multam variat.

herbas et condimenta addat, et calore ac fortitudine sua putredinem ejusdem doloris aufert. Nam si aliis herbis et condimentis non condiretur, eadem ulcera fortitudine sua perforaret, nec ea sanaret, si desuper poneretur. Sed et qui lepram in se habet, eandem herbam aliis bonis herbis et pigmentis condiat, et sic lepram inungat, et calore et fortitudine sua putredinem ejusdem lepræ minuit, lepra cujuscunque generis sit. Thymum cum terra radicum ejus accipiat, et igne fervere faciat, et per hæc assum balneum sibi paret, et etiam thymum cum sibi adhærente terra in caldario cum aqua coquat, et hoc modo sibi balneum faciat, et hoc sæpe utatur, et calor et siccitas ejusdem herbæ cum sicca terra ignita, ut præfatum est, pravos humores minuit, aut Deo non placebit. Sed si quis a paralyisi et a *stechedo* fatigatur, et a peste illa, quæ membra hominis ita fatigat, quasi corrodamur et comedantur, accipiat salviam et bis tantum esulæ, et ter tantum thymi ut esulæ est, et in aqua coquat, et tunc eis hircinum sepum addat, et bis tantum veteris arvinæ, et sic unguentum faciat, et se juxta ignem cum eo ubi dolet perungat, et calor salvie et calor esulæ cum thymi, et cum a suavitate calefactæ aquæ temperati addito, etiam calore hircini sepi et calore veteris arvinæ injuste calidos et injuste frigidos humorum prædictorum dolores minuunt. Et idem unguentum pediculos in homine mortificat, cum illo si inungitur. (4) Si sanguis et aqua in oculis homini, aut præ senectute aut præ aliqua infirmitate, supra modum attenuantur, vadat ad viride gramen, et illud tam diu inspiciat, dum oculi ejus velut lacrymando madefiant, quia viriditas graminis illius hoc quod in oculis illius turbidum est aufert, et eos puros et lucidos facit.

CAP. CCXXIV. — DE ALOE (2) [III, 6].

Herba aloen calida est. Homo autem qui gravia ulcera, id est scabies, in corpore habet, herbam istam accipiat, et ei aliquas incisiones sibula et alio minuto instrumento perforet, et in foramina ista prædictum mus infingat, et in purum vinum ponat; sed et ad pondus nummi accipiat tumorem illum qui aut in folio, aut in ramusculo nucis, velut faba aut velut ipsa intumet, et hoc in prædictum ramum mittat, et tam pransus quam jejunos, non

A coctum, sed cum impositum bibat, et jecor curabitur (2).

CAP. CCXXV. — DE PLIONIA [II, 171].

Plionia frigida est. Homo autem qui a gutta paralyisis frequenter fatigatur, seu concutitur, radicem plionie modice tundat et vino imponat, ut inde saporem habeat, et ad noctem, cum se collocat, bibat, et melius habebit.

CAP. CCXXVI. — DE RASELA [II, 174].

Rasela repentinum calorem habet. Et si vermes aut carnem hominis vel pecoris comedunt, succo raselæ sal immittat, et loco illi ubi vermes carnes lædunt, imponat, et eas omnino mortificat.

CAP. CCXXVII. — DE DORTH [II, 175].

Dorth calida est. Si quis autem profundam et pravam scabiem in capite habet, dorth in pulverem redigat, et veteri arvinæ commisceat, et scabiem sæpe ungat, et putredinem illius minuit.

CAP. CCXXVIII. — DE CARDO [II, 176].

Cardo calida est. Sed homo qui venenum comedit aut biberit, caput cardi, et radicem, et folia pulverizet, et pulverem istum aut in cibo aut in potu sumat, et venenum ab eo expellit. Et si quis *uzslecht* in corpore suo habet, eundem pulverem recenti arvinæ commisceat, et cum illo se ungat, et sanabitur.

CAP. CCXXIX. — DE EBULO (4).

Ebulus frigidus et humidus est, et naturæ hominis contrarius, ita ut si homo aliquis eum comederit, periculosum esset illi. Sed si alicujus hominis caput sonum velut torrens aqua reddiderit, capiti illius ita frigidum circumponatur, et melius habebit. Et si aliquis homo in digitis aut in pedibus suis scabiosos unguis habet, fructus qui in ebulo nascuntur frequenter superponat, et liget, et unguis aut purgabantur aut eradicabuntur, et sic alii renascentur.

CAP. CCXXX. — DE BASILISCA (5).

Basilisca frigida est. Homo autem qui lingua sua paralyisim habet, quod loqui non potest, basiliscam sub linguam suam ponat, et verba recipiet. Sed et qui fortes febres, aut tertianas, aut quartanas habet, basiliscam in vino coquat, melle addito, et colet, et jejunos et pransus, et ad noctem sæpe bibat, et febres in eo cessabunt.

(1) Reliqua desunt in edit.

(2) Vide etiam cap. 174, supra.

(3) Hæc non concordant cum initio capituli.

Vide supra cap. 211, De *Hufflata minori*.

(4) In edit. II, 128. Deest in cod. ms.

(5) Ed. II, 128. Deest in ms.

LIBER SECUNDUS. DE ELEMENTIS.

CAP. I. — DE AERE [I, 7].

Aer spiramen est quod in rore humorum germinantibus insudat, ita quod omnia virescunt, et quod per flatum flores educit, et quod per calorem om-

nia ad maturitatem confirmat. Aer autem qui proximus dispositioni lunæ et stellarum est, sidera humectat, velut terrenus aer terram et animalia rationabilia [irrationabilia ed.] et sensibilia secun-

dum naturam ipsorum vivificat et movet, et ideo A
in se minorantur. Sed cum eadem animalia moriuntur, idem aer ad pristinum statum suum revertitur, nec inde nec in se augmentatur, sed manet ut prius fuit. Aer autem terrenus qui terram humectat, arbores et herbas virescere ac moveri facit, nec cum in istis est, in se deficit, nec in ipsis abscessis aut evulsis, cum ab eis egreditur, in se proficit, sed in statu suo, ut ante erat permanet (1).

CAP. II. — DE AQUA [I, 2].

Aqua de vivente fonte est (2), et de ipso, etiam salientes aquæ sunt, quæ omnes sordes abluunt. Si autem sanguis et aqua in oculo hominis, aut præ senectute aut præ alia infirmitate supra modum attenuantur, ad flumen vadat, aut novam aquam in aliquod vas fundat et desuper inclinans, humorem ejusdem aquæ oculis excipiat, et sic humor ille aquam oculorum suorum quæ in ipsis arescit excitat, et eos lucidos reddit. Lineum quoque pannum accipiat, et illum in pura et frigida aqua intingat, ac eum sic temporibus suis et oculis circumponens liget, cavens ne oculos tangat, ne ab aqua exulcerentur; ideo autem lineo panno quia suavis est, oculos madefaciet frigida aqua, quatenus aqua oculorum per aquam istam ad visum restituatur. Quia enim oculi ignei sunt, de igne pellicula oculorum expissatur, et cum aqua, ut prædictum est, eadem pellicula tangitur, per frigiditatem et humiditatem aquæ attenuatur. Qui autem sanos et firmos dentes habere vult, in mane diei, cum de lecto suo surgat, puram et frigidam aquam in os suum sumat, et ita per modicum in ore suo teneat, scilicet ut livor qui circa dentes suos est mollescat, et sic ipsa, quam in ore tenet, dentes lavet, et hoc sæpe faciat et livor circa dentes amplius non crescit, sed sani permanebunt. Quia enim livor dentibus per somnum adhæret, cum homo de somno surgat, frigida aqua purget, quoniam ipsa dentes magis quam calida aqua purgat, quia calida aqua eos fragiliores facit. Sed et mulier, quæ injusto tempore multa menstrua patitur inordinate, lineum pannum in aqua intingat, et femoribus suis sepe circumponat, ut interius infrigescat, quatenus per frigiditatem linei panni et frigide aquæ injustus fluxus sanguinis retineatur. Deinde venas suas quæ in cruribus, et in ventre, ac in pectore, ac in brachiis sunt, sursum manibus suis leviter comprimendo sæpe moveat, quatenus coerceantur ne injustum iter sanguini faciat; sed et caveat ne nimis labore et ne multum in eundo fatigetur, ne idem sanguis moveatur; et etiam caveat, ne duros et amaros cibos comedat, ne ei injustam digestionem parent, sed mollia et suavia cibaria interim sumat, quatenus eam interius sanent; et vinum ac cervisiam bibat, quatenus ex his confortetur, ut sanguinem retinere possit (3).

CAP. III. — DE MARI [1, 4].

Mare flumina emittit, quibus terra irrigatur, velut sanguine venarum corpus hominis. Quædam flumina in impetu, quædam in lenitate, procellis [quædam in procellis *ed.*] a mari exeunt; et terra in decursu uniuscujusque fluminis aliquod genus æramentorum habet, nisi quæ aut nimis pinguis, aut nimis arida, aut rugosa [rigosa *ed.*] est, ita quod ex illa æramenta fieri nequeunt. Sed ab illa, quæ in his temperata est æramenta [gramenta *ed.*] fiunt.

CAP. IV. — DE SEH [1, 5].

[*Seh*] de impetu maris [oritur], et fundus et arena ejus velut palus sordidantur, quoniam cum procellis interdum surgit, et interdum cum eis cadit. Aqua ejus nec cruda in potu, nec cocta in cibo sumpta ad digestionem aut ad alias sanitates sana est; quia de spuma maris oritur. Sed qui ex illa balneum facit et faciem lavat, cutem albam et sanam exterius parat, quia salsa est, sed eum interius lædit. In idem vero *seh* diversa animalia piscium de mari existunt, quæ de salsugine arenosi fundi ejus sana et pingua efficiuntur.

CAP. V. — DE RHENO [1, 6].

Rhenus a mari (4) impetu emittitur, ideo lucidus et per arenosam terram decurrit, cujus arena levis et temperata est; unde etiam in ea ærumentum reperitur; et quia a mari impetu egreditur, aliquantum asper est ut lixivium, et cruda sumpta noxia et lividos humores in homine [consumit; sed si noxia et lividos humores in homine] non reperit, cruda [ejus aqua] sumpta hominem sanum magis exulcerat, quia in eo [non] invenit quod purget. Quapropter, [denique *ed.*] cum cibus cum eo coquitur, livores ejusdem cibi consumit, et sic ipsum cibum aliquantum sanum reddit. Sed tamen si eadem aqua in cibus aut in potibus sumitur, aut si caro hominis balneo aut lavatione faciei perfunditur, eam inflat et tumidam facit, et distortam aut nigram facit, ac etiam carnes cum ea coctas nigras facit et inflat, quia aspera est, et carnem hominis cito pertransit. Pisces vero ejusdem [fluminis] noviter capti ad comedendum sani; sed inveterati cito putrescunt, quia eadem asperitate contriti sunt.

CAP. VI. — DE MOGO [4, 7].

Mogus ab origine maris aliquantum tepide impellitur, et quia tardus est, facilliter impeditur et cessat, et ideo etiam aqua ejusdem fluminis pinguis est arena ejus limosa. Aqua ejus in cibo et in potu sumpta, et caro hominis in balneo perfusa, seu facies lota, cutem et carnem lucidam et lævem facit, nec hominem transformat, nec infirmum reddit. Carnes quoque cum ea coctas albas reddit et inflat, quoniam in cursu suo aspera non est, sed lenis. Et pisces ejus noviter capti sani sunt, et diu

(1) Pergit editio: Cum in vre, cap. 59, lib. III, in cod. ms.

(2) Num. xx, 6; Apoc. xxi, 6.

(3) Pergit ms.; sine distinctione: Quasi sanguis et

quasi flos aquarum, etc., quæ sunt capituli, 182 De sale, supra, lib. 1, De plantis, in *ed.* cap. 2 libri II De elementis.

(4) Ed. om. a mari, hic et infra.

durare possunt, quia propter levitatem [lenitatem *A* profert. Et terra alba, id est pallida, et nigra, rufa et subviridis est. Et terra quæ alba, scilicet quæ pallida est et arenosa, aliquantum arida est, ac grossam humiditatem et guttas grossas pluvie habet. Et ex humiditate hac grossa vinum et pomifera ligna gignit, et modicum frumenti, quoniam terræ quæ subtilem humiditatem (velut minutæ guttæ sunt) in se retinet, ex ipsa subtili humiditate frumentum gignit et modicum vini, et pauca ligna pomifera. Terra autem quæ nigra est in recto temperamento frigidam humiditatem habet, quæ nec nimis multa, nec nimis parva existit, sed moderata. Et ex humiditate ista non omnes fructus gignit, sed fructum quem gignit pleniter affert; et de humiditate sua tempestatibus interdum quassata, in

CAP. VII. — DE DONAUWIA [I, 8].

Donauwia [Dunowa *ed.*] de impetu maris oritur, et ideo aqua ejus lucida et aspera est, et arena ejus sana et pulchra est; sed eadem aqua ad cibum et ad potum non est sana, quoniam viscera hominis asperitate sua lædit, cutem hominis propter asperitatem suam nimis nigram facit, sed cutem infirmam non parat, quia lucida et aspera est; et pisces ejus sani sunt, et durare possunt, quia eadem aqua aspera est.

CAP. VIII. — DE MOSELLA [I, 9].

Mossela de aquis oritur quæ de mari fluunt, et ideo levis et lucida; turbulentia ejus ad fundum cadit, unde et arena ejus limosa est. Et ideo etiam pisces ejus non sunt sani, nec diu durare possunt, quia de fœditate pascuntur.

CAP. IX. — DE NA [I, 10].

Na oritur de sordidis aquis quæ de mari effluunt, de quibus quidam lucidi rivuli interdum fluunt. Et ideo omnis in cursu suo instabilis est, ita quod aliquando in impetu, aliquando in torpore fluit. Et quia interdum velociter currit, cito impeditur et cito cessat, et arenam et littus non multum in profunditate edit; et cutem hominis albam et spissam, sed rugosam parat, et viscera dolere non facit, quia impetus et torpor cursus ejus nocivi non sunt, quamvis instabiles sint. Pisces ejus pingues et sani sunt, nec cito putrescunt. Et eadem aqua instabilis est, ita, quod modo velociter, modo tepide currit, nec arenam fodit; et ideo pisces etiam in ea stabiliore sunt, quia plurima pascua in ea inveniuntur.

CAP. X. — DE GLAN [I, 11].

Glan de aliis fluminibus ortum habet, idcirco et aqua ejus aliquantum aspera et sana est, atque ad cibos et ad potus et ad balnea et ad faciem lavandam valet. Pisces quoque ejus sani sunt, sed diu durare non possunt, propter asperitatem ejusdem aquæ. Arenæ quoque ejus pulchra est et sana. — Sara est et via fluvius (1) in Busendorff (2) est ut Rhenus (3).

CAP. XI. — DE TERRA [I, 12].

Terra naturaliter est frigida, et plurimas vires in se habet. Ipsa namque in æstate inferius frigida est et superius ardore solis calida, quia sol per vires radiorum suorum calorem tunc gignit. In hyeme autem inferius [calida est], alioquin de frigida ariditate scinderetur, et superius frigida est, quoniam sol tunc vires suas super terram subtrahit, et sic terra in calore viriditatem, in frigiditate ariditatem ostendit. Nam in hyeme sol super terram sterilis est, et super terram colorem suum figit, quatenus terra diversa gramina servare possit, et sic illa per calorem et frigiditatem cuncta gramina

fructu defectum habet. Sed terra rubea rectum temperamentum in humiditate et in ariditate habet; et ideo plurimos fructus profert, qui præ multitudine ita ad perfectum pervenire non possunt; et quia rectum temperamentum habet, tempestatibus non facile læditur.

CAP. XII. DE CALAMINO [I, 13].

Terra quæ dicitur *calaminum* nec temperate calida, nec temperate frigida est, sed tepida; et fructus ad perfectum non gignit, sed tamen quosdam fructus [profert], qui ad perfectum non veniunt, quia tepida est; et si aliis pigmentis additur, livores quarundam putredinum minuit [livores quorundam post triduum minuit *ed.*].

CAP. XIII. — DE CRIDA [I, 14].

Terra quæ *crida* [creta *ed.*] dicitur, frigida est et arida, nec multum fructum gignit, quia frigida est et arida; sed a velleribus putredinem vetat ne putrescant, cum eis superponitur; et medicinæ non convenit.

CAP. XIV. — DE TERRA SUBVIRIDI (4).

Terra quæ nec album, nec nigrum, nec rubeum colorem habet, sed quæ subviridis et velut lapidea, frigida est et arida, et ideo nec vinum nec frumentum, nec alios fructus fructuose gignit, quoniam rectum temperatum in ariditate non habet. Sed si aliquos profert, illi cito in defectum vadunt. Si quis torpore deficit, velut *halczer* habeat, alius homo de terra modicum a dextra et a sinistra parte ubi caput illius in lecto est accipiat, et simili modo terra a dextro et a sinistro pede, et cum eam fodiendo aufert, dicat: « Tu terra, in homine isto N... dormis, » et terra quæ ab utraque parte capitis ejus ablata est sub caput ejusdem hominis ponat, quatenus ibi incalescat, et simili modo terram sub pedibus illius ponat, ut calorem ab eis recipiat, et cum eadem terra sub caput et sub pedes ejus ponitur, a ponente sic dicatur: « Tu terra, in homine isto N..., ut viriditatem recipiat cresce ac proficere, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti qui omnipotens et vivens Deus est; » et sic per triduum.

(1) Forte *Seh* et *Na fluvius*, etc. Hæc ex margine in textum irrepsisse videntur.

(2) Oppidum *Bossonville* ad Niddam.

(3) *Sara* — *Rhenus* des. in *ed.*

(4) *Deest* in *ed.*

LIBER TERTIUS.

DE ARBORIBUS.

PRÆFATIO.

Omnes arbores aut calorem aut frigus in se habent, quemadmodum herbæ; sed tamen quædam arbores calidiores aliis sunt, quædam autem frigidiores, quia quædam arbores majorem calorem quam aliæ calidæ in se habent, quædam autem plus frigoris quam aliæ frigidæ in se tenent. Nam arbores fertiles sunt, et quæ rectos fructus proferunt,

Aut silvestres, magis frigidæ quam calidæ sunt. Sed silvestres arbores quæ grandiores et plures fructus proferunt quam aliæ faciant, calidiores aliis silvestribus arboribus sunt. Quæ autem minutos et paucos fructus proferunt, frigidiores aliis silvestribus arboribus sunt.

CAPITULA.

Affaldra	I	Cypressus	B	XX	Melbaum	XXXIX
Birbaum	II	Sybenbaum		XXI	Erlizbaum	XXXX
Nuszbaum	III	Buxus		XXII	Mazeldra	XLI
Quittenabum	IV	Abies		XXIII	Mirtelbaum	XLII
Pirsichbaum	V	Tilia		XXIV	Wachholderbaum	XLIII
Cerasus	VI	Quercus		XXV	Holderbaum	XLIV
Prunibaum	VII	Fagus		XXVI	Gelbaum	XLV
Spiribaum	VIII	Ascha		XXVII	Hartdrogeln	XLVI
Mulbaum	IX	Aspa		XXVIII	Yffa	XLVII
Amigdalus	X	Erla		XXIX	Haubaum	XLVIII
Haselbaum	XI	Ahorn		XXX	Stulbaum	XLIX
Kestenbaum	XII	Ybenbaum		XXXI	Prunia	L
Nespeibaum	XIII	Bircka		XXXII	Hagenbaum	LI
Fukbaum	XIV	Fornhaff		XXXIII	Hyffa	LII
Laurus	XV	Spinelbaum		XXXIV	Siome	LIII
Oleybaum	XVI	Hagebucha		XXXV	Vitis	LIV
Datilbaum	XVII	Wyda		XXXVI	Gichtbaum (1)	LV
Bontziderbaum	XVIII	Salewida		XXXVII		
Cedrus	XIX	Sulbaum		XXXVIII		

(1) Sequuntur in textu capita quinque :

Fumus
De Mose

C *Unquentum*
LVII *De sysemæra*
LVII *Contra orfima*

LVIII
LIX
LX

INCIPIT LIBER TERTIUS.

CAP. I. — DE AFFALDRA (2) [III, 19].

Affaldra [Malus ed.] calida et humida est, et tantæ scilicet humiditatis, quod etiam deflueret, si calore non constringeretur (3). Et homo, sive senex, sive juvenis sit, si caliginem in oculis quocunque modo patitur, accipiat in verno tempore folia arboris illius, antequam fructus ipsius anni profertur, cum in prima eruptione verni temporis sunt, quia tunc suavia et salubria sunt, velut juvenes

puellæ, antequam prolem gignant (4), et eadem folia tundat, et succum eorum exprimat, et huic guttas de vite effluentes æquali mensura addat, et simul in vasculum reponat, et ad noctem, cum dormitum vadit, cum eo palpebras et oculos cum penna intincta modice ungat velut ros super gramen cadit (5), et ita ne oculos intret; et tunc etiam prædicta folia modice contusa cum præfatis guttis de vite fluentibus modice aspergat, et super oculos suos ponat, et

(1) *Pirus malus*.

(2) *Et tantæ — constring.* om. ed.

(4) *Cum in primis — gignant* om. ed.

(5) *Velut — cadit* om. ed.

panno constringat, et sic dormiat, et hoc sæpe faciat, et caliginem oculorum fugabit, et clarius videbit. Sed cum in verno tempore in *affaldræ* primæ eruptionis, id est *ceppini* [cespites?], procedunt, ramusculum unum absque ferro abscisionis abrumpe, et corrigiam cervi in ipsam eruptione arboris et rami hac et illac trahere, ut de succo ejus madida fiat, et cum ibi nichil plus maditatis senseris, tunc cultello ipsam eruptionem minimis ictibus incide, id est *hacke*, ut plus humoris profluat, et ita corrigiam illam in eodem loco et in ipso ramo trahendo, succo illo quantum poteris perfunde, et tunc in humidum locum eam pone, ut succum illam quem de arbore et ramo accepit tanto plus in se sumat (1). Et si quis de *gicht* in renibus aut in *dincken* fatigatur, eadem corrigia ibi ad nudam carnem se cingat, ut succus quem de prædicta *affaldræ* attraxit ad carnem illius transeat, et sic melius habebit. Et qui aut de infirmitate jecoris aut splenis, aut de malis humoribus ventris aut stomachi aut de emigranea in capite dolet, primas eruptiones, id est *ceppini* de *affaldræ* accipiat, et eas in baumoleum ponat, et ad solem in vasculo calefaciat, et ad noctem, cum dormitum vadit, bibat et hęc sæpe faciat, et in capite melius habebit. — Et in verno tempore, cum jam flores procedunt, accipe terram, quæ circa præfatæ arboris radicem est, et eam ad ignem calefac, et si quis aut in scapulis aut in *lenden*, aut in ventre dolet, ita calidum loco doloris superpone, et melius habebit. Sed postquam fructus ejusdem arboris jam creverint, ita quod grossescere incipiunt, tunc terra ista contra has infirmitates amplius non valet, quia humor ejusdem terræ et succus ipsius arboris jam in fructus illos ascendit, et ideo tanto debilius in terra illa et in ramis est. Sed fructus illius arboris levis est et facile digeri potest, et crudus comestus sanos homines non lædit, quia cum ros in fortitudine sua est, scilicet quod a primo somno noctis virtus ejus extenditur usque fere dum jam diescit, tunc de rore illo mala crescunt, id est *queckent*. Et ideo sanis hominibus cruda bona sunt ad comedendum, quia de forti rore cocta sunt. Infirmos autem cruda aliquantum lædunt, quia debiles ipsi sunt. Sed cocta autem et assa tam infirmis quam sanis bona sunt. Sed cum senuerint et corticem contraxerint, ut in hyeme est, tunc infirmis et sanis cruda ad comedendum bona sunt.

CAP. II. — DE BIRBAUM (2) [III, 20].

Birbaum [Pirus ed.] plus frigida quam calida est et tam gravis et tam firma est ad similitudinem *affaldræ* sicut jecor et pulmo. Nam sicut jecor fortior et utilior ac etiam magis nocivus est, quam malus. Radices autem et folia ac succus ejus propter duriciam ipsius ad medicamenta non valent, sed *mistel* ejus ad medicinam aliquantum valet (3).

(1) Hæc omnia brevius in ed. exponuntur: multa etiam desunt.

(2) *Pirus communis*.

(3) *Nam sicut jecor — valet om. ed.*

A Si quis ergo pectore et pulmone dolet, id est *dumphet*, *Birbaumes mistel* [viscum piri ed.] sumat et eum pulverizet, et huic pulveri alium pulverem de liquiricio addat, et ita jejunos ac pransus eum sæpe comedat, et in pectore aut in pulmone melius habebit. Sed qui *gicht* [paralysim ed.] patitur, eundem *mistel* pirorum suavem gustum habentem incisum per tres dies et noctes oleo olivæ imponat, et postea cervini sepi bis tantum ut olei ad ignem resolvat, et spicam nardi bene contritam et comminutam eidem sepo per duas dies et noctes imponat, et deinde oleum cum visco, cui impositus fuit, fortiter contundat, et succum per pannum exprimat, et etiam cervinum sebum cum spica ad ignem modice denno resolvat. [Et ubi paralysis in homine furit, eum perungat, et fugabitur, nisi fundamentam mortis ibi sit. *Add. ed.*]

Fructus autem piri gravis est, et ponderosus et asper est; et si quis eum crudum superflue comederit, emigraneam in capite ejus parat atque *dumphen* [fumum ed.] (4) pectore ejus facit, quoniam et in pulmone de succo ejus attrahunt, et in se aliquantum ducunt, ita quod idem succus circa jecorem et circa pulmonem velut *sinder* plumbi ut *winsten* indurescit, ac ideo in jecore et in pulmone multociens magnæ infirmitates fiunt. Et ut etiam homo de odore vini interdum plenius, ita etiam anhelitus ejus succo piri commiscetur et asperitatem ipsius capit. Unde etiam ille, postquam crudum pirum comederit, anhelitum difficulter in se trahit, ita quod etiam multæ infirmitates in pectore ejus ex hoc interdum fiunt, quia cum vires roris circa ortum diei dilabuntur, tunc de rore illo pira *queckent*, et ideo etiam noxios humores in homine faciunt, quoniam in defluente rore crescunt, nisi coquantur. Unde qui pira comedere vult, ea in aqua ponat, vel ad ignem asset; sed tamen cocta meliora sunt quam assata, quia calida aqua nocivum succum qui in eis est, paulatim excoquit, sed ignis nimis velox est, et non totum humorem assando in eis exprimit. Et illum, qui pira cocta comedit, aliquantum gravant, quia putredinem in eo minuunt perquirendo et frangunt, sed tamen bonam digestionem in ipso faciunt, quoniam putredinem secum educunt (5). Poma autem faciliter digeruntur, et putredinem secum non auferunt. Accipe autem pira, et ea incide, ac nucleos earum abjice, et tunc ea fortiter in aqua coque, et confringe quod fuerit sicut brimus, et tunc etiam accipe *berwurcz*, et *galgan* minus quam *berwurcz*, et liquiricii minus quam *galgan*, atque *peferkrut* minus quam liquiricii; vel si *berwurcz* non habes, accipe radices feniculi, et hæc in pulverem redige, atque eosdem pulveres simul commisce, et eos in mel modice calefactum pone, et prædicta pira adde, et simul fortiter mo-

D

(4) Quæ sequuntur usque ad *unde qui pira comedere vult*, etc., om. ed.

(5) Reliqua om. ed.

vendo commisce, id est *zutribe*, et ipsa in pixidem pone, et collidie quantum coctare unum parvum capit, jejunos comede. et pransus quantum duo coctaria, et ad noctem in lecto quantum tria coctaria; et hoc est electuarium optimum et pretiosius auro, et utilius purissimo auro, quia emigraneam aufert, et *dumphedinem* quem cruda pira in pectore hominis parant minuit, atque omnes malos humores, qui in homine sunt, consumit, et hominem ita purgat, ut vas de facie purgatur.

CAP. III. — DE NUSZBAUM (1). [III, 21.]

Nuszbaum [Nux ed.] calida est (2), et amaritudinem habet, et antequam fructus proferat, in stipe et in foliis ejus amaritudo est et calor; et hæc amaritudo calorem emittit et nuces producit. Et cum nucleus crescere incipit, amaritudo deficit, et dulcedo surgit. Sed cum dulcedo in nucleo creverit, tunc dulcedo illa acumen habet, et sic eadem dulcedo et acumen se commiscunt et nucleum producant, et tunc amaritudo et calor in stipe remanent, et nucem exterius crescere faciunt. Post grossitudinem autem et maturitatem fructuum omnium fructiferarum arborum, folia earum ad medicinam amplius non valent, quia succus earum in fructus transit. Unde a prima eruptione foliorum *nuszbaumes* usque dum fructus ejus crescunt, scilicet cum nuces adhuc immaturæ sunt, ita quod comedi non possunt, accipe folia ejusdem arboris, cum adhuc recentia sunt, et succum eorum exprime in locum illum, ubi vermes hominem comedunt, aut ubi *maden* aut alii vermes in eo crescunt, et hoc sæpe fac, et morientur. Sed et si vermes in stomacho tuo nascuntur, accipe folia *muszbaum* et folia persici æquali pondere, antequam fructus in eis maturescant, et super calidum ignitum lapidem pulveriza, et pulverem istum aut in ovo, aut in *suffen* [sorbicio ed.], aut in modica farina cocta sæpe comede, et vermes in stomacho tuo morientur.

Et in quo jam lepra crescere incipit, succum eorumdem foliorum exprimat, et ei veterem arvinam addat, et sic unguentum faciat, et tunc cum adhuc lepra nova in eo est (3), se juxta ignem ungat; et hoc sæpe faciat, et sine dubio sanabitur, nisi Deus nolit. Et qui *virgichtiget* [a paralyti fatigatur ed.] est, accipiat terram quæ circa radices ejusdem arboris est, antequam fructus ejus maturescat; et eam in igne ut lapides accendat, et sic cum eis assum balneum faciat, et cum in balneo illo sedet super eandem ignitam terram fundat, ut ab ea calorem et sudorem capiat, et sic se balneet, et *gicht*, quæ membra ejus contrahere voluit et frangere fugabitur, et fracta membra ejus curabuntur ita, si hoc sæpe fecerit cum *gicht* in eo primo insanire cœperit. Et qui multum fleema in se habet, accipiat hoc quod de nuce sudat, cum rami ejus absin-

duntur, sive stirps sive sudor sit, et in vino cum feniculo et paucis *perferkrut* modice coquat, et ita per pannum colet, et calidum sæpe bibat, et fleema ejicit, et mundabitur.

Et qui *grint* [pravam scabiem ed.] in capite habet, accipiat exteriorem cutem nucis, scilicet quæ testa est, et succum ejus super ulcera, id est super *grint* capitis sui exprimat, et cum de amaritudine succi ejus intumuerit, mox cum baumleo ungat, et amaritudo illa comprimat, et hoc sæpe faciat, et *grint* curabitur. Sed in homine, qui plurimas nuces comederit, sive recentes sive veteres sint, *fiber* faciliter excitatur, sed tamen sani homines eas superare possunt, infirmi autem ab eis læduntur. Oleum autem ab eis expressum calidum est, et carnes comedentium pingues facit, et mentem ejus lætam facit; sed ab eo fleema crescit (4), ita quod pectus hominis livore, id est *slim*, replet, et tamen tam infirmi quam sani illud comestum superare et tolerare poterunt; infirmum autem pectus inde aliquantum *dumphet*.

CAP. IV. — DE QUITTENBAUM (5) [III, 22.]

Quittenbaum [Quotanis ed.] plus frigida est, et astutiæ assimilatur quæ interdum inutilis est et interdum utilis, sed lignum et folia ejus non multum utilia sunt ad usum hominis (6), et fructus ejus calidus et siccus est, et bonum temperamentum in se habet, et cum maturus est, tam infirmum quam sanum hominem crudus comestus non lædit, sed coctus aut assus infirmo et sano ad comedendum multum valet. Nam qui *virgichtiget* est, eundem fructum coctum et assum frequenter comedat, et *gicht* in eo ita compescit quod nec sensus illius obtundit, nec membra ejus frangit nec destituit. Et qui multam salivam ejicit ipsum fructum coctum vel assum sæpe comedat, et eum interius siccet, ita quod saliva in eo minuitur. Sed ubi in homine ulcera aut fetiditas est, eundem fructum coquat vel asset, et ita cum aliis condimentis super ulcera illa ponat, et curabitur.

CAP. V. — DE PERSICHBAUM (7) [III, 23.]

Persichbaum [Persicus ed.] magis calida est quam frigida, sed tamen aliud habet in se, et similitudinem invidiæ in se habet, et succus ejus ad medicamenta utilior est quam fructus ejus. Nam qui in diversis infirmitatibus diversas maculas, velut *ung*, in corpore suo habet, accipiat interiorem corticem ejusdem arboris, antequam fructus ejus maturescat, et eandem corticem contundat, et succum ejus exprimat, et illi modicum aceti addat, et tantum cocti mellis quantum istorum duorum est, et sic in novum fictile vas ponat, et ubi malas maculas aut *rosein* in corpore suo habet se frequenter ungat, usque dum minorentur. Et cui anhelitus male foetet, accipiat mala persici ante maturitatem fructus ejus,

(1) *Juglans regia*.

(2) Quæ sequuntur usque ad *ubi vermes hominem comedunt* om. ed.

(3) *Et tunc* — in eo est om. ed.

(4) Hic desinit capitalum in ed.

(5) *Pyrus Cydonia*

(6) *Et astutiæ* — hominis om. ed.

(7) *Amygdalus Persica*.

et illa confundat, et tunc etiam accipiat manum plenam liquiricii et modicum piperis et satis de melle, et hæc in puro vino coquat, et sic *luterdranck* paret, et pransus et ad noctem sæpe bibat, et anhelitum ejus bene olentem reddit, et putredinem a corpore et pectore aufert.

Sed cui vermiculi in stomacho et in ventre crescunt, radicem et folia *bathemen* pulverizet, et huic addat bis tantum de pulvere foliorum persici, sumpta cum jam flores emittit, et in nova olla cum bono et puro vino coquat, et jejunos et ad noctem sæpe bibat, et vermes in eo moriuntur. Et fructus ejusdem arboris nec sano nec infirmo ad comedendum valet, quia bonos humores in homine destitui et *slim* in stomacho ejus faciet. Sed et qui eundem fructum comedere voluerit, exteriorem corticem abjiciat, et etiam nucleum auferat, et quod reliquum est in vinum ponat, sale et modico pipere addito, et eum hoc modo paratum non multum lædit, sed tamen bonum saporem sic non habet. Accipe quoque interiores rudes nucleos ejusdem fructus, et abjecta cortice eos ad lac contunde et per pannum exprime ad mensuram quinque coclearium; et etiam accipe *galgan* ad pondus trium nummorum, et liquiriciam duorum nummorum, et euphorbium unius obuli, et pulveriza, et prædicto lacti nucleorum illorum adde *springwurtz*, et farinula semilæ tortellum para, et eum aut ad solem, aut calefactam] fornacem paulatim et suaviter siccæ, et tunc de eodem tortello præfato lacti ad pondus oboli commisce, et sic ante solis ortum ad ignem prius modice calefacto ad pondus quinque nummorum cocleari de ipso sume, et te ad lectum ad parvam horam pone, et *gicht* in te compescit, et *dumph* pectoris tui aufert, atque *slim*

(1) Edit. : « Persicus calida est. Homo cui oculi frequenter humectant, gummi de persico, vel de pruno testæ nucis imprimat, et eam ad ignitum laterem modice calefactam oculis circumponat, dum ab illo incallescant, et hoc semper quarta die, et semel in die faciat, ne si supra modum fecerit, eos lædat. Et cui halitus male fetet, folia persici, ante maturitatem fructus ejus, confundat et manum plenam liquiricii, et modicum piperis, et satis de melle, et hæc in puro vino coquat, et post cibum et ad noctem sæpe bibat, et halitum illius bene olentem reddit. Sed et cui minuti vermiculi in stomacho et in ventre crescunt, radicem et folia bachenisæ pulverizet, et huic his tantum de pulvere foliorum persici addat (idque fiat cum arbor flores emittit), et in nova olla cum bono et puro vino coquat, et jejunos et ad noctem sæpe bibat, et vermes in eo moriuntur. Homo quoque contra dolorem utriusque lateris, quomodocumque ibi doleat, et contra dolorem pectoris, et paralysim, folia persici, et secundum pondus eorum balsamitam, et secundum tertiam partem balsamitæ basilicam, et secundum tertiam partem basilicæ plantaginem in aqua modice coquat, et deinde fortiter torquendo, per pannum colet; postea laurinum oleum, et bis tantum cervini, vel hircini sepi, et secundum tertiam partem ejus veterem arvinam, et hæc omnia cum prædicta aqua in patella modice calefaciat, et sic unguentum fiat et deinde cum illo se in latere dolente perungat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. Et fructus persici fere tepidus est, et nec sano, nec infirmo homini ad comedendum valet. Sed qui eum-

A de stomacho tuo aufert, et suaviter aliquantum te purgat ut suavis potio. Et si necesse habueris, bis in mense de eodem sume, et ea die qua sumis, a forti cibo, et a saligenio pane, et a pisa, et a lente te observa, et molles cibos comede, vinum bibe.

Sed et qui in pectore dolet, ita quod guttur ejus aliquantum constrictum est, vel quod in eo aliquid mali crescit, vel quod in eo quidam malus vapor, id est *damp* est, absque ulcere et absque tumore, accipiat *deick* de tritico, et *flus* de persico desuper *zuflosze* ita calidum super guttur suum et parvam horam ponat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. Si autem in gutture de ulcere aut de tumore dolet, tunc ei non superponat, quia inde doleret. Quod si etiam homo in *halsedruszen* dolet, ita quod supra modum aut contractæ aut distinctæ sunt, eundem *deick*, ut præfatum est paratum eis sæpe superponat, si ibi ulcus aut tumor est, et curabitur, quia si *halsadern* ejus aut ulceratæ essent, aut si intumescerent, et tunc eis istum *deick* superponeret, inde pejus haberet. Sed qui in capite dolet, triticum *deick* accipiat, *flus* persici desuper *zulasze*, ut prædictum est, et ita calidum vertici suo, id est *schedeln* per aliquam horam superponat, et melius habebit. Et cui oculi humectant, gummi de persico vel de testa nucis imprimat, et eam ad ignitum lapidem modice calefactam oculis circumponat, dum ab illo incallescant, et hoc semper quarta die et semel in die faciat, ne si sibi supra modum fecerit, eos lædat. Nam gummi de persico ac de prima virtute eorum lignorum suorum in se habet, et naturalem humiditatem in se trahit (1).

CAP. VI. — DE CERASO (2) [III, 24].

Cerasus plus calida quam frigida est, et ad ple-

dum fructum comedere vult, corticem et nucleum auferat, et quod reliquum est in vinum ponat, sale et modico pipere additis, et hoc modo paratum non multum lædit.

« Homo etiam qui sanus esse vult, interiores, recentes nucleos persici ad lac confundat, et per pannum exprimat ad mensuram quinque cocleariorum, et etiam *galangæ* ad pondus trium nummorum, et liquiriciam duorum nummorum, et euphorbium ad pondus unius oboli pulverizet, et lacti nucleorum addat, et de succo citocatæ, et farina similæ tortellum paret, et eum ad solem, vel ad fornacem paulatim siccet et de tortello isto ad pondus oboli commisceat, et sic ante solis ortum ad ignem prius modice, calefacto, ad pondus quinque nummorum cum cocleari ex ipso sumat, et se in lectum ad brevem horam deponat, et velut suavis potio illum aliquantum purgat. Et si idem homo necesse habet, his in mense ex eodem sumat. Et ea die qua sumit, molles cibos comedat; et vinum bibat. Sed et qui in gutture dolet, ita quod aliquantum constrictum est, vel quod in eo quidam malus vapor absque ulcere et absque tumore est, accipiat pastam de tritico, et gummi quod de persico effluit, desuper dissolvat, et calidum super guttur suum ad brevem horam ponat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. Et si quis in *halsadrin* dolet, ita quod supra modum constrictæ aut distentæ sunt, præfata pastam eis sæpe superponat, et si nec ulcus, nec tumor ibi est, curabitur. »

(2) *Prunus cerasus* et *avium*.

num et similitudinem joci habet, qui lætitiā ostendit, et qui etiā nocivus est. Et succus ejus ac folia non multum ad utilitatem medicinæ valent, quia debilitatem in se habet. Et fructus ejus temperate calidus existit, nec multum utilis est, nec multum nocivus (1), et sanum hominem in comestione non lædit, infirmum autem et qui malos humores in se habet aliquantum dolere facit si multum de eo comederit. Sed et interiores nucleos ejusdem fructus, cum rudes sunt, accipe, et eos fortiter contunde, et arvinam ursi in patella *zulasze* et simul commisce, id est *kneyt*, et sic unguentum fac, et illum, qui tam mala ulcera in corpore suo habet, quod etiā fere lepræ assimilantur, sed tamen lepra non sunt (2), cum eo juxta ignem sæpe unge, et sanabitur.

Et qui in ventre suo *biszende* [tortiones *ed.*] habet, quod tamen vermes non parant, iste equidem nucleos crudos sæpe comedat, et melius habebit. Sed et qui in ventre suo vermes habet, nucleos istos in acetum ponat, et sic eos jejunos sæpe comedat, et vermes in ipso moriantur. Et qui in oculis dolet, ita quod præ dolore rubent et quod ulcerosi sunt, id est *maczerech*, micæ siliginis panis calidas accipiat, et *fius* [gummi *ed.*] cerasi super eas ponat, ita quod *fius* illud ad cutem oculorum positum sit, et ligamine constringat, et hoc sæpe faciat, et *droppen* ab oculis ejus extrahit, et curabitur. Sed et cui pestis aliqua et mali humores in aures cadunt, ita quod ille velut surdus efficitur et quod aures ejus *dizent*, præfatum *fius* accipiat, et in patella ad ignem dissolvat, et micis siliginis ita calidum superextendat, et tunc ad noctem foraminibus aurium idem *fius* cum micis siliginis imponat, et etiā totas aures suas et tempora cum ejusdem micis præfato gummi illitis circumponat, et etiā lineo panno desuper constringat, et hoc sæpe faciat, et pestis et mali humores et *dizedo* de auribus ejus fugabuntur, et curabitur.

CAP. VII. — DE PRUNIBAUM (3). [III, 25.]

Prunibaum (*Prunus ed.*) magis calida quam frigida est, et etiā sicca est, et *stechelecht* ut spina, et iram designat (4). Et si aliqui vermes carnes hominis comedunt, accipiat superiorem corticem ejusdem arboris usque ad succum, et folia ejus ad solem aut ad ignem juxta ollam aut in olla quæ ab igne calida est arefaciat et pulverizet, et pulverem istum mittat in locum ubi vermes hominem comedunt, et cum vermes exinde moveri incipiunt, ita quod homo hoc sentit, accipiat acetum et modicum mellis, et simul commisceat, et in eundem locum vermium fundat, et moriuntur. Et cum iidem a vulneribus mortui ceciderint, lineum pannum vino intingat, et ita super ulcera ponat, et putre-

A dinem extrahit, et sic homo sanabitur. Sed et de cortice et foliis ejusdem arboris cineres fac, et de cineribus illis lixiviam fac, et si caput tuum aut *stuphete* est, aut *welcht* cum eadem lixiviam sæpe lava, et caput sanabitur, et pulchrum erit, et multos ac pulchros crines producit. — Et si aliquis per magica aut per maledicta verba amens efficitur, accipe terram quæ circa radices illius arboris est, et eam ad ignem fortiter calefac, ut aliquantum ignescat; et cum igne accenso fuerit, mox satis ruthe et parum minus de poleyā super illam pone, et succum et odorem illorum in se excipiat; vel si poleyam non habueris, viride fenigræcum ei superponas; vel si in hyeme est, semina herbarum istarum super eandem terram pone moderate calidam, cum B eisdem herbis capiti et nudo ventri ac nudis lateribus hominis illius, postquam pransus fuerit, circumpone, et panno desuper constringe, et eum in lectum deponere et vestibus tege, ut ita aliquantum cum terra illa sudet; et hoc per tres aut per quinque dies fac, et ille melius habebit. Nam cum antiquus serpens magica (5) et maledicta verba audierit, ista suscipit, et illi insidias ponit super quem dicuntur, nisi Deus prohibeat eum.

Accipe ergo *fius* ejusdem arboris, et si alicui homini labia oris ejus tument aut se inflaverint, id est *erbulsent*, aut si *gicht* in eum saliendo reportat, tunc ad noctem, cum dormitum vadit, idem *fius* modice calefactum super labia ubi dolet cum C panno liga, et hoc sæpe fac, et dolor ille cessabit. Sed et cui digiti et manus de *gicht* tremendo semper moventur, idem *fius* super totam manum calidum sæpe in panno liget, et tumor ille cessabit. Fructus autem hujus arboris tam sano quam infirmo homini ad comedendum nocivus et periculosus est, quia melancoliam in homine excitat et amarus humores in eo auget, atque omnes pestes quæ in eo sunt, ebullire facit, et ideo tam periculosus est homini ad comedendum velut *unkrut*, Unde qui eum comedere voluerit, modice comedat. Nam qui sanus est quidem comestum superare poterit, infirmum autem lædit. — Sed tamen qui *durren husten* [habet] interiores nucleos ejusdem fructus D accipiat, et, cortice abjecta, eos in vinum ponat, et vino perfundantur usque dum aliquantum intumescant, et ita sæpe comedat, et tunc etiā ista in bono vino *suffen* paret, et illud sorbendo sumat et cito curabitur. Omne autem genus *prunibaumes*, sive sit *roszprumen*, sive *garten slehen*, sive *kriecken* et silvestre genus, prædictas vires habet in cortice et in foliis suis, et eandem naturam in fructu suo habet, ut prædictum est, excepto quod illæ arbores quæ majores hujusmodi fructus proferant, fortiores etiā hujusmodi vires in se habent.

(1) *Et ad plenum* — nocivus om. *ed.*

(2) *Sed tamen* — sunt om. *ed.*

(3) *Prunus domestica et insitita.*

(4) *Et etiā* — designat om. *ed.* Ex his quæ se-

quantur nonnulla in editione desiderantur; pleraque tamen passim invenire est, sed alio ordine disposita.

(5) Apoc. xii, 9; xx, 2.

CAP. VIII. — DE SPIRBAUM (1) [III, 26].

Spirbaum [Esculus *ed.*], calida est et sicca, sed calor ejus non multum utilis est, et simulationem in splendore suo designat. Cortex autem et folia et succus ejus ad utilitatem medicinæ non multum valent. Sed tamen terram, quæ sub arbore ista et circa radicem ejus est in hortos proice, et sparges ubi *rupen* et *zwysfeldern* olera comedunt et devastant, et illæ propter molestiam illius abscedent, nec ibi proficere possunt. Et fructus ejusdem arboris velut quodam pondere inflando aggravat hominem, et humores ejus commovet, sed dirigitur (*sic*), nec *slim* in homine parat, et sic sano homini nec multum prodest nec obest comestus, infirmis autem non valet (2).

CAP. IX. — DE MULBAUM (3) [III, 27].

Mulbaum [Mulberboum *ed.*], frigida est in bono, sed idem est id est *queck*? Et qui scabiem habet, folia arboris hujus in aqua coquat, et in aqua illa balneet, aut in asso balneo cum eadem aqua fortiter se lavet, et hoc sæpe faciat, et cutis ejus sanabitur. Sed et qui venenum aut comedendo aut bibendo sumpsit, eadem folia contundat et succum eorum exprimat, et huic modicum minus *helsum* [de succo absinthii *ed.*] addat, et etiam bis tantum boni et puri vini (4) admisceat, et tunc simul coquat ut ferveat, et cum deinde in frigidatum fuerit, ille pransus moderate bibat; sed tamen venenum illud aut per nauseam expuet, aut per eum per secesum transibit. Et ubertas in fructu ejus est, et fructus ille nec sanos nec infirmos lædit, sed hominem magis juvat quam sibi noceat (5).

CAP. X. — DE AMYGDALO (6) [III, 28].

Amygdalus valde calida est, et modicum humiditatis in se habet, et cortex, et folia et succus ejus ad medicamenta non multum valent, quia omnis vis ejus in fructu est (7). Et cui cerebrum fatuum [vacuum *ed.*] est et facies mali coloris, et inde in capite dolet, interiores nucleos ejusdem fructus sæpe comedat, et cerebrum implet, et ei rectum colorem dat [comedat, et melius habebit *ed.*] Sed et qui in pulmone infirmatur et in jecore defectum habet, eosdem nucleos, sive crudos, sive coctos, sæpe comedat, et pulmone vires dant et ferunt, quia hominem nullo modo *demphent*, nec eum aridum facient, sed eum fortem reddunt (8).

CAP. XI. — DE HASELBAUM (9) [III, 29].

Haselbaum [Corylus *ed.*] magis frigida est quam calida, et ad medicinam non multum valet, et la-

A sciviam designat (10). Sed tamen coppinos ejus, id est ubi flores primo erumpere debent, accipe et eos in sole sicca, et in pulverem redige, et ubi orfinae in homine sunt, pulverem istum immitte, et curabitur. [Masculus quoque qui diffluentem naturam seminis sui habet, ita quod ad prolem non germinat, hic eosdem grossos Coryli, et ad eorum tertiam partem *erdpeffer*, et quanta quarta pars est *erdpeffers*, tantum de uvinda sumat, et aliquantum de usitato pipere, et hæc cum jecore juvenis hirci, qui jam maturus est ad gravandum, coquat, additis etiam aliquantum crudis et pinguibus porcinis carnibus; et herbulis istis abjectis, idem vir carnes has comedat, et etiam panem in aqua in qua hujusmodi carnes coctæ sunt intingat, et manducet, et si hoc sæpe fecerit, ad prolem florebit, si justum Dei judicium hoc fieri non prohibebit *add. ed.*] Fructus autem ejus, scilicet nuces, sanum hominem ad comedendum non multum lædunt nec ei prosunt, sed infirmo nocent, quia eum in pectore *demphent*.

CAP. XII. — DE KESTENBAUM (11) [III, 13].

Kestenbaum [Castanea *ed.*] valde calida est, sed tamen magnam virtutem habet quæ ipsi calori permixta est, et discretionem signat. Et quod in ea est et etiam fructus ejus, utilis est contra omnem infirmitatem quæ in homine est (12). Homo autem qui *virgichtiget* est [quem paralysis fatigat *ed.*] et inde iracundus existit, quia *gicht* semper est cum ira (13). folia et *hulsen* [corticem *ed.*] et fructus ejus in aqua [coquat et cum] illa faciat assum balneum, et hoc sæpe faciat, et *gicht* in eo cessabit, et suavem mentem habebit (14). Et si *schelmo* [pestis *ed.*] pecora occidit (15), contunde corticem ejus, et in aquam ita pone, ut inde saporem habeat, et sæpe in potu asinis et equis, bobus et ovibus ac porcis, et omnibus cæteris pecoribus, et *schelmo* ab eis cessabit, et curabuntur [bibant, et pestis ab eis cessabit *ed.*]. Quod si equus et bos aut asinus, vel aliud quodlibet pecus *verfangen* est [de aviditate potus aut cibi dolorem sibi attraxit *ed.*], da illi folia in pabulo ad comedendum, si potest, vel si comedere noluerit, ipsa folia pulveriza, et pulverem illam in aquam projice, et da illi sæpe in potu bibere (16), et curabitur.

D Sed homo qui de ligno ejus baculum parat, et illum in manu sua portat, ita quod manus ex hoc calefit, ex illa calefactione venæ et omnes vires corporis ejus confortantur. Et odorem ejusdem ligni sæpe cape, et capiti tuo sanitatem confert.

(1) *Sorbus domestica*.(2) *Ed.* : « Esculus calida et sicca est. Homo enim terram quæ sub arbore hac circa radices ejus est in hortos suos spargat, et virviscellæ quæ olera corrodunt propter molestiam ejus abscedunt, nec ibi proficere possunt. Fructus enim ejus sano homini nec multum prodest comestus, nec obest, infirmo autem non valet.
(3) *Morus nigra*.(4) *Et etiam — vini om. ed.*(5) *Sed hominem — sibi noceat om. ed.*(6) *Amygdalus communis*.(7) *Et modicum — fructu est om. ed.*(8) *Ed.* Sæpe comedat, et melius habebit, reliqua omittens.(9) *Corylus avellana*(10) *Et ad medicinam — designat om. ed.*(11) *Castanea sativa*.(12) *Sed tamen — est om. ed.*(13) *Et inde — cum ira ed. om.*(14) *Et suavem — habebit des. in ed.*

(15) De Æsculi hippocastani fructibus eadem fere prædicat Matthioli. Epistol. III. 1.

(16) *Velsi — bibere des. in ed.*

Sed et homo, cui cerebrum de ariditate vacuum est, et exinde in capite infirmatur, interiores nucleos fructus ejusdem arboris [in aqua coquat, et nihil aliud addat, et aqua effusa, jejunos et pransus ita sæpe comedat, et cerebrum ejus crescit et implebitur, *senadern* ejus fortes erunt, et ita dolor in capite cessabit. Et qui in corde dolet, ita quod cor ejus in fortitudine non proficit, et sic tristis efficitur, eosdem nucleos sæpe crudos comedat, et cordi ejus succum velut *smalh* (*smalx*?) infundat, et sic in fortitudine proficit, et lætitiā recipiet. Sed et qui in jecore dolet, eosdem nucleos sæpe contundat, et ita in mel imponat, et cum eodem melle eos sæpe comedat, et jecor ejus sanabitur. Qui autem in splene dolorem patitur, nucleos istos ad ignem modice asset, et tunc modice calidos sæpe comedat, et splen calidum erit et ad sanum perfectum tendit (1). Sed et qui in stomacho dolet, eosdem nucleos in aqua fortiter coquat, et coctos in ipsa aqua comminuat, scilicet ad *drab*, et tunc farinæ modicum similaginis in scutella cum aqua temperet, id est *cloppe*, et pulverem liquiricii et parum minus pulveris de radice *stemfarn* [Polypodii *ed.*] ipsi farinæ addat, et sic cum præfatis nucleis denuo coquat, et paret ut *mus* [pulmentum *ed.*], et deinde comedat, et stomachum ejus purgabit (2), et calidum et fortem facit.

CAP. XIII. — DE NESPELBAUM (3) [III, 14].

Nespelbaum valde calida est, et suavitatem designat (4). Cortex autem ejus et folia ad medicamina non multum valent, quia virtus eorum tota in fructu ejus est (5). Sed tamen homo, qui *ridden* patitur [quotidianas, seu tertianas, seu quartanas habet *ed.*], radicem ejus pulverizet et pulverem istum in calido vino jejunos et pransus et ad noctem bibat et etiam in ipsa accessione ejusdem infirmitatis (6), et hoc sæpe faciat, et curabitur. Fructus autem arboris istius sanis et infirmis hominibus utilis et bonus est, quantumcunque ex ea comedant, quia carnes eorum crescere facit, et sanguinem eorum purgat (7).

CAP. XIV. — DE FICKBAUM (8) [III, 15].

Fickbaum magis calida est quam frigida, et semper calorem habebit, et frigus non valet, et timorem designat (9). Accipe autem folia et corticem ipsius, et ea modice contunde, et in aqua valde coque, et tunc etiam arvinam ursi et parum minus de *augs-mere*? [butyro *ed.*] et sic fac unguentum; et si in capite doles, caput tuum cum eo unge; vel si oculi tui *swerent*, tympora tua cum eo perunge et circa oculos tuos, ita tamen ne oculum interius tangat.

(1) Sed et homo cui cerebrum — perfectum tendit om. *ed.*

(2) Et — purgabit om. *ed.*

(3) *Mespilus Germanica*.

(4) Et suavitatem designat om. *ed.*

(5) Quia — est om. *ed.*

(6) Et etiam — infirm. om. *ed.*

(7) Quia — purgat om. *ed.*

(8) *Ficus carica*.

(9) Et semper — designat, om. *ed.*

A Ant si in pectore doles, pectus unge; aut si in *lenden* [renibus *ed.*], eos cum illo unge, et melius habebis. Si autem lignum ejus in igne accenditur et si quem fumus ejus tetigerit, ipsum aliquantum lædit, ita quod illi *unmechtet*. Vel si quis baculum ex eodem ligno in manu sua portat, eum etiam eodem modo in viribus suis debilem facit, scilicet in *unmechte* (10). Sed et fructus ejusdem arboris homini, qui sanus in corpore est ad comedendum non valet, quoniam facit eum delectationem et tumidam mentem [mutabiles mores *ed.*] habere, et quod erit *zychern* et *glus-clich*, ita quod honores appetit et quod avaritiæ intendit et quod mutabiles mores habebit, ita quod in uno statu mentis non perseverat. Sed etiam corpori hominis ad comedendum non valet, quia carnes ejus *zufstozlich* parat et quia omnibus humoribus hominis resistit, ita quod eos in malum irritat velut eorum inimicus sit (11). Infirmo autem qui in corpore deficit, bonus est ad comedendum, quia mente et corpore deficit, et ille eum comedat usque dum melius habeat, et postea eum devitet. Quod si sanus homo eum comedere vult, in vino aut in aceto eum prius *beysze* (12), ut fragilitas illius temperetur, et tunc eum comedat, sed tamen modice. Sed necesse non est ut infirmus homo eum hoc modo temperet, id est *beysze*.

CAP. XV. — DE LAURO (13) [III, 16].

Laurus calida est, et modicum sicci habet, et constantiam signat (14). Accipe ergo corticem et folia Lauri, et ea contunde, et succum eorum exprime, et tunc eodem succo et cum farina tritici fac *kucheln* [tortellos *ed.*], et illa tere et in pulverem redige, et deinde cum melle et aqua *honigwurz* [potum] fac, et illi de pulvere isto modicum impone et bibe, aut alium pulverem quem in vino bibis, et sic quoties volueris facies, et stomachum tuum ab omni sorde purgabit, nec eum multum vulnerat. Sed et radicem et corticem ac folia ejusdem arboris in aqua coque, et de trabe illo ei hircino sepo unguentum fac, et si in capite doles, aut in pectore, aut in latere, aut in dorso, aut in *lenden* [renibus *ed.*], ibi te cum eo unge et melius habebis. Et fructus ejusdem arboris valde calidus est et aliquantum aridus et ad medicamenta utilis est (15). Nam si quis eum crudum frequenter comederit, omnes febres ab ea compescit (16). D Sed qui a *gicht* et a febribus fatigatur, easdem bachas in pulverem redigat et dimidium tanti de pulvere pomi quod crescit *pinapeles* addat, vel si *pinapel* non habes, ad medietatem ejus fenigræcum pulverizatum commisceat (17), et sic in vino calefaciat, id est *welle*, et calidam bibat, et *gicht* et *fiber* ab eo cessabit.

(10) Si autem lignum — *unmechte* om. *ed.*

(11) Et quod erit — inimicus sit des. in *ed.*

(12) *Condiat* *ed.*, reliqua omittens.

(13) *Laurus nobilis*.

(14) Et modicum — signat om. *ed.*

(15) Et fructus — utilis est om. *ed.*

(16) In his quæ sequuntur edit. pleraque passim representat, sed ordine mutato.

(17) Et dimidium tanti — commisceat des. in *ed.*

Sed et oleum de eisdem bachis exprime, et ubi in corpore tuo *gicht* te fatigat, ibi cum illo te unge, et melius habebis. Si autem huic oleo tertiam partem de succo *sibenbaum* addideris, vel tertiam partem de succo buxi, oleum hoc tanto fortius erit, et cutem tuam tanto citius te ad sanandum pertransit, et ita *gicht* a te cessabit. Et si in capite doles, eandem bachas in mortario, modico vino infuso, contunde, et sic cum eodem vino verticem et frontem ac tempora capitis tui atque totum caput perunge, id est *bestriche*, et hoc facto, caput tuum tege ut incalcescat, et te in lectum depone; quantumvis fortiter doleas, dolor ille cessabit. Quod si etiam in pulmone infirmaris, ita quod etiam putrescit, eandem bachas pulveriza, et pulverem istum frequenter cum pane comede, et curaberis. Et si in stomacho doles, ipsas bachas in vino coque, et idem vinum calidum bibe, et *slim* a stomacho tuo aufert, et eum purgat, et etiam *flber* ab eo expellit. Sed et cum eadem bachæ crudæ sunt, oleum ab eis exprime, et cum eis oculos tuos interius tangas, et caliginem ab eis aufert. Aut si in corde doles, ibi te cum illo unge, aut si in latere, aut si in dorso langues, ibi te cum illo unge, et melius habebis. Quod si etiam foetidum stomachum habes, ita tamen quod etiam immundam salivam eicis, cum eodem oleo et modica farinula tortellas para et eas comede, et stomachum purgabunt, et foetidos humores exsuperant, ac rectos et bonos in te parant.

CAP. XVI. — DE OLEYBAUM (1) [III, 17].

Oleybaum plus calida quam frigida est, et misericordiam signat (2). Exteriorem autem corticem et folia arboris hujus in aqua coque, et tunc cum aqua et veteri arvina unguentum fac, et si quis in corde, aut in dorso, aut in latere, aut in *lenden* de *gicht* dolet, ibi eum hoc unguento, et cutem ejus ita pertransit velut *smaltz* novam ollam si in ea ad ignem ponitur, et melius habebit (3). Et cui stomachus infrigidatus est, corticem et folia ejusdem arboris in aqua coquat, et aquam illam per pannum colat, et tunc minus de *hartz* et etiam de mirra minus quam de *hartz*, sic in patella ad ignem dissolvat, id est *zulasze*, et prædicto succo addat, et sic emplastrum faciat, et in illo pannum de canapo intinguat, et illum super stomachum suum ponat, et stomachus ejus caletet, et bonam digestionem ei parabit. Oleum autem de fructu arboris hujus ad com-

edendum non valet multum, quia si comeditur, nauseam provocat et alios cibos comedendo molestos facit (4). Sed ad plurima medicamenta valet. Nam cum oleum ejus primum paratur, ad ignem coquatur, et tunc rosæ et violæ ei imponentur, et sic contra diversas febres valet, et quia ad ignem coctum est, necesse non est ut amplius ad solem ponatur (5). Si quispiam a *gicht* fatigatur, rosas eodem oleo imponat, et ubi eum in corpore *gicht* movet, ibi se ungat et melius habebit. Sed si quis in capite aut in *lenden* dolet, vel si alicui in corpore ejus absque casu aut absque ictu tumor per se exsurgit, tunc violas præfato oleo imponat, et ubi dolet se ungat, et si tumor est, juxta tumorem et non super tumorem ungat.

B CAP. XVII. — DE DATILBAUM (6).

Datilbaum calida est, et humiditatem in se habet, et eadem tenax est ut livor, et beatitudinem signat. Et qui pleurisim habet, de cortice et de ligno, aut de stapulis, aut de foliis ejusdem arboris in aqua coque, et aqua expressa, idem lignum et folia ita calida capiti illius circumpone, et hoc sæpe fac, et sensus suos recipiet. Et ipsa folia, dum viridia sunt, ad solem sicca, et tunc contunde, et in pulverem redige, et huic pulveri modicum lucidi salis adde, et sic eundem pulverem cum pane tuo sæpe comede, et prohibebit ne interius putrescas et ne malum nec multum flecta in te crescat. Sed si quis fructum arboris hujus coquit et ita comedit, corpori suo tantam vim fere confert quemadmodum panis, sed tamen eum faciliter *dempnet* et gravat si de eo nimis comederit.

CAP. XVIII. — DE BONTZIDERBAUM (7) [III, 18].

Bontziderbaum, scilicet in qua magna Bonezider crescit, plus calida est quam frigida, et castitatem signat (8). Et homo qui cotidianas febres habet, folia ejusdem arboris in vino coquat, et vinum hoc per pannum colet, et sæpe bibat, et curabitur. Sed et poma ejusdem arboris comesta, *flber* in homine compescunt.

CAP. XIX. — DE CEDRO (9) [III, 19].

Cedrus calida est et aliquantulum sicca, et confirmationem signat (10). Homo autem qui spleneticus est, de ramis et de ligno ejusdem arboris, dum viride est et dum succum habet, contundat, et ad pulverem comminuat, et sic ex eo electuarium faciat cum

(1) *Olea Europæa*.

(2) *Et — signat* om. ed.

(3) *Unguentum fac, et ubicumque de paralyti dolet, se unguat et melius habebit*. ed.

(4) *Et alios — facit* om. ed.

(5) *Et quia — ponatur* om. ed. — Hujus capituli finem in ed. auctiorem hic sistimus: « Si aliquis in capite dolet, oleum olivæ, et minus rosatæ aquæ in sartagine fervere faciat, et de fructu solatri minus quam olei sit, et de urente urtica plus quam de fructu solatri, terat, et per pannum colet, et succum istum in sartagine ad oleum fundat, et denuo fervere faciat. Quod cum fecerit, iterum colet, et in novum fictile vas fundat. Deinde in vertice, in fronte

et in temporibus suis, quando in capite dolet, cum unguento se ungat, et cerato panno circumliget. Si autem ulcus aliquod seu pustula hominem acerbè dolere facit, antequam rumpatur, oleo olivæ deliniatur. Quod si quispiam a paralyti fatigatur, rosas oleo olivæ imponat, et se ungat, et melius habebit. Quod si cramphe alicubi hominem in corpore suo lædit, cum oleo olivæ fortiter se perungat, et melius habebit. »

(6) *Phœnix dactylifera*. — Deest in ed.

(7) *Citrus medica*.

(8) *Et cast. sign.* om. ed.

(9) *Juniperus Phœnicea* et *Oxycedrus*.

(10) *Et conf. sign.* om. ed.

melle cocto (1), et pransus modice comedat, et splen ad sanitatem recuperabitur. Et dum sanus fuerit, de electuario isto amplius non comedat.

Et qui interius in corpore infirmus est et qui interius putrescit, de eodem viridi ligno in purum vinum per noctem ponat, ut inde sorem habeat, et pransus de vino illo modice bibat, et infirmitas, ac putredo quæ in corpore ejus interius est purgabitur (2) et sanabitur. Et postquam sanitatem interius senserit, amplius idem vinum non bibat; nam qui sanus est, si de hoc electuario comederet, vel si de vino isto biberet, in corpore interius velut lignum durus et rigidus fieret et vir *baumechte* (?) et sic periret, quia virtus arboris hujus est tam magna quod hominem interius læderet (3). Et qui a *gicht* fatigatur, fructus cedri virides comedat, et *gicht* cessabit et peribit (4). Vel si eundem fructum per annum servare non poteris, ipsum fructum pulveriza, et de pulvere illo in aquam immitte, et jejunos sæpe bibe, et *gicht* cessabit.

CAP. XX. — DE CYPRESSO (5) [III, 11].

Cypressus valde calida est et secretum Dei significat (6). Et qui in stomacho dolet, de ligno ejus accipiat, sive viride, sive aridum sit, et modice in vinum incidat et coquat, et sic jejunos sæpe bibat, et melius habebit. Sed et qui infirmus est, vel etiam qui in toto corpore deficit, ramos cum foliis in aqua coquat, et in ipsa aqua balneum faciat, et sæpe accipiat, et sanabitur, et vires suas recuperabit. Et accipe de ligno quod est in medietate ipsius arboris, quod cor arboris est, et apud te semper porta, et dyabolus tanto plus devitat, quoniam eadem arbor, propter fortem naturam suam, quamdam prosperitatem inter cætera ligna arborum habet, quia dyabolus omnia quæ virtuosa sunt dedignando fugit, quia ipse nullam virtutem habet (7).

Sed et si quis homo a dyabolo vel per magicam irretitus est, accipe de eodem ligno quod est in medietate ejusdem arboris, et cum *nebegor* [terebro *ed.*] perfora, et tunc cum fictile vase aquam vivi fontis tolle, et eam per idem foramen funde et in illud fictile vas excipe, et cum eam jam fundis, dic: « Ego fundo te aqua, per foramen istud, et in virtuosa virtute illa, quæ Deus, ut cum fortitudine illa quæ tibi adest in natura tua, tu fluas in hominem istum, qui in sensu suo irretitus est, et ut in eo destruas omnes contrarietates quæ in ipso sunt, et ut eum reponas in illam rectitudinem, in qua Deus eum posuit, in recto sensu et in recta scientia. » Et tunc aqua ista per novem dies illi ad bibendum jejuno detur, quia per dyabolum aut per phantasmata aut

A per magicam fatigatus aut irretitus est (8). et melius habebit. Et etiam per novem dies ipsa eodem modo benedicatur.

CAP. XXI. — DE SYBENBAUM (9) [III, 30].

Sybenbaum [Savina *ed.*] plus calida est quam frigida, et idem calor tam fortis est, quod viriditatem suam per annum servat. Et asperitatem significat (10). Et si vermes hominem aliquem comedant. *Sybenbaum* contunde et succum ejus exprime, hic succo modicum aceti adde, et ubicumque vermes hominem in corpore suo comedunt, ipsum succum in eadem ulcera funde, et vermes morientur, nec vivere possunt. Sed et qui in pulmone dolet, ita quod pulmo ejus venenosus est et putrescit (11), accipe succum de eadem Savina et ad pondus medietatis succi de pulvere liquiricii ipsi succo impone et sic in vino coque, modico de sagimine addito, et sic sæpe bibat, et postquam biberit, quia amarum est, mox *honigwurtz* desuper bibat, et a pulmone venenum et putredinem aufert (12). et sanabitur.

CAP. XXII. — DE BUXO (13) [III, 31].

Buxus calida est, et ita fortis est quod etiam viriditatem suam per annum tenet, et calor ejus calorem Savinæ excedit. Et etiam sicca est, et ipsa siccitas humiditatem in ea superat. Et largitatem designat (14). Et homo qui *uzslecht* sive *urslecht*, in corpore suo habet, corticem et folia ejus contundat, et succum eorum exprimatur, et huic parum minus liquiricii addat, et in puro vino calefaciat et ita calidum sæpe bibat, et dolorem et venenum *uzslechte* extra corpus expellit ita ne corpus intret. Et mox ad prædictum succum ejusdem arboris modicum plus de baumoleo commisceat, et in isto pennam intingat, et cum illa circa *uzslechte* et circa ruse ejus se leniter ungat, et hoc sæpe faciat et sanabitur. Sed tamen antequam se hoc modo ungat, semper eodem succo liquiricii addito et in vino, ut præfatum est, calefacto prius bibat, ne unctio ista exteriorem fœditatem in corpus mittat, sed ut potius iste ipsam interiorem fœditatem expellat, et sic homo ille sanabitur; nam succus ejusdem arboris sanus et fortis est, et ideo etiam lignum ejus sanum et firmum est (15). Et qui de eodem ligno cyphum aut pecarium parat, et illi vinum infundit, ita ut sorem de eodem ligno capiat, et sic sæpe bibat, *fiber* de stomacho aufert, et oculos ejus clarificat. Sed et qui de eodem ligno oculos suos sæpe tangit, tunc exinde caro ejus et caput et oculi ipsis tanto saniores fiunt. [Sed et qui etiam baculum inde parat, et illum in manu sæpe portat, et etiam naribus suis sæpe apponit,

(1) Cum m. c. om. ed.

(2) Et infirm. — purgabitur om. ed.

(3) Nam qui sanus — læderet om. ed.

(4) Reliqua om. ed.

(5) Cypressus semper virens.

(6) Et secr. — signif. om. ed.

(7) Quoniam ead. arbor — habet om. ed.

(8) Quia — irretitus est om. ed.

(9) Juniperus Sabina.

(10) Et idem. — signif. om. ed.

(11) Ita quod — putrescit om., ed.

(12) Et postq. biberit — aufert om. ed.

(13) Buxus semper virens.

(14) Ita fortis est — designat om. ed.

(15) Sed tamen — firmum est om. ed.

aut odorem ejus capiat et oculos suos cum eo tangit, caro, caput et oculi ejus tanto saniores fient. *Add. ed.*]

CAP. XXIII. — DE ABIETE (1) [III, 32].

Abies plus calida quam frigida est, et multas vires in se habet. Et fortitudinem significat (2). Nam in quocumque loco lignum abietis est, aerei spiritus illa magis odio habent et magis devitant, quam alia loca, et *zauber* [maleficia *ed.*] et magica ibi minus vigent et minus ibi prævalent quam aliis locis. Accipe autem de cortice et foliis ejusdem arboris, et etiam de ipso ligno ejus quædam minutissima frusta incide, cum ipsa arbor viret, ita quod succum suum nondum amisit, ut in Martio et etiam in Maio est, ad pondus medietatis istorum salviam adde, et tunc hæc simul in aqua fortiter coque dum spissum fiat; et etiam butyrum, quod in Maio de bobus paratur, adde, et tunc per pannum cola, et sic unguentum fac. Et si quis in capite dolet ita *virgichtiget* est vel *hirnwudig*, vel freneticus, et de fortitudine ejus in corde deficiat, tunc eodem unguento cor ejus primum perunge, et mox, abasis capillis illius, caput ejus eodem unguento perunge, et hoc aut secunda aut tertia die iterum fac, et caput ejus sanitatem recipiet, et ad sensus suos redibit. Sed et si quis in stomacho aut in splene dolet, illum eodem unguento propter defectum cordis ad cor primo perunge, et mox super stomachum, si in stomacho dolet, aut super splen, si in eo dolet, unguento perunge, et fortitudine sua totam eutem suam pertransibit, quod cito curabitur. Et qui in pectore *dempfet* et *hustet* [tussitat *ed.*], et etiam in pulmone dolet, ita quod ei inflatur, et quod jam putrescere incipit, de ligno abietis, cum recens est et cum succus ejus adhuc in eo est, cineres incendat, ita quod nullus alius cinis addatur, et his cineribus his tantum bibenellæ, et feniculi tantum ut bibenellæ, et liquiricii tantum ut dimidia pars bibenellæ, et hoc simul in bono vino coque, modico etiam melle addito, et sic per saccellum colet, et *luterdrang* [purum potum *ed.*] faciat, et sic sæpe bibat, et pectus purgabit, et pulmonem sanitati restituet, et sic ille curabitur.

Sed dum cancri hominem comedunt, ille semen abietis, quod in summitate crescit, super ignito latere in pulverem redigat, et super vulnus illud ubi cancri hominem comedunt (3) ipsum pulverem projiciat, et cancri morientur. Sed et eundem latere, super quem semen illud pulverizatum est, cum alio ignito lapide denuo fortiter calefaciat, et eum super vulnus illud, ubi cancri comedunt ita calidum ponat, et ipsi morientur (4). Et si os tuum

A et labia ab aliqua infirmitate tument et inflantur, semen vel fructum abietis super laterem pone ad ignem calefactum, ut ab eo calidum fiat, non autem ad pulverem redigat (5), et ita calidum ori tuo sæpe superpone, et tumor et inflatio cessabunt. (6) Sed abies fortem calorem habet, et odor ejus humores, qui in homine sunt, extorret, ita quod in quamdam inundationem vadunt. Et homo odorem abietis non capiat, nisi aliqua quædam pigmenta et aliæ quædam odoriferæ herbæ ei addantur, cujuscumque generis sint, ne humores qui in ipso sunt supra modum suum irrident, et ita retinentur et confortantur, ne velut in procellam inundationis excitentur.

CAP. XXIV. — DE TILIA (7) [III, 34].

B Tilia magnum calorem habet, et calor ille totus in radice est, et illud in ramos et in folia ascendit, et fragilitatem signat (8). Et homo qui in corde dolet, interiorerem radicem et illud quod in medietate radice tilie est accipiat, et in pulverem redigat, et pulverem illum cum pane sæpe comedat, et in corde melius habebit. Sed in *stirpe* (?), non autem in ramis ejusdem arboris corticem aufer usque ad album lignum, cum in æstate viridis est, et tunc de ligno *spechen* abscede, et illud in aureum anulum perforatum pone, et super *span* [astulam *ed.*] viride vitrum, et non alium lapidem, ita tamen quod inter *span* et vitrum telam aranearum aut *baumwulle* [bouvel *ed.*] ponas, ne vis ejusdem *span* vitrum pertranseat, et anulum illum in digito tuo semper porta, ita quod calor digiti tui ad illum *span* ascendat, et vis illius *span* digitum tuum et venas ejus tangat, et hæc fortissima virtus contra omnes periculosissimas pestes hominis, et eas ab homine prohibet, sicut *vach* aliquod vetat ne superveniens inundatio aquarum injustum cursum faciant, etiam si istæ pestes modice in homine inundentur (9).

C Et in æstate, cum dormitum vadis, recentia folia tilie oculis tuis superpone et totam faciem tuam cum eis tege, et oculos tuos clarificat ac puros facit. Et qui *virgichtiget* est, accipiat de terra quæ circa radicem tilie illius jacet, et eam in ignem ponas, et ignita, in asso balneo aquam desuper D fundat, et sic balneet, et hoc per novem dies facias, et curabitur.

CAP. XXV. — DE QUERCU. (10) [III, 35].

Quercus frigida est, et dura et amara est, sed tamen modicum in ea ad plenum valet. Et nequidam designat. Et ipsa dura et amara, nec ulla mollities in ea esse potest. Et etiam fructus homini ad comedendum non valet, nec etiam vermi-

ille suavius solvetur et cessabit. Cineres quoque de ligno abietis fiant, et cum eis lixivium paretur, et caput lavetur; et caput sanat et oculos clarificat. »

(7) *Tilia Europæa*.

(8) *Et calor — signat om. ed.*

(9) *Sicut vach — inundentur om. ed.*

(10) *Quercus pedunculata*.

(1) *Pinus abies*.

(2) *Et fortit. signif. ed. om.*

(3) *Ubi — comedunt, ed. om.*

(4) *Sed et — morientur ed. om.*

(5) *Non autem — redigat ed. om.*

(6) *Sed abies — excitentur om. ed.*, quorum loco hæc habet : « Si reuma superflue a naribus effluit, fumus de ligno abietis excipiat, et fluor

culi lignum ejus libenter comedunt. Sed si illud comedunt, cito desistunt et deficiunt (1). Sed tamen de fructu ejus quædam tortuosa [virtuosa ed.] animalia pascuntur et pingua fiunt, velut porci sunt. Ad medicamentum autem nec lignum nec fructus valent.

CAP. XXVI. — DE FAGO (2) [III, 36].

(3) *Fagus* in recto temperamento et æqualis caloris et frigiditatis est et utrumque in ea bonum est. Et disciplinam significat. Et cum folia fagi jam procedere incipiunt, sed cum nondum ad plenum apparent, vade ad ipsam arborem, et ramum ejus sinistra manu apprehende, et scutellam in dextra tene, et dic : « Tuam viriditatem ideo abscido quod omnes humores hominis qui in alienam viam et injustam *gelwe* fellis vertuntur emendes, per vivens Verbum, quod hominem absque contritione ejus fecit ; » et manu sinistra ramum tene, dum omnia verba hæc dicis, et tunc cum in ferro quod calibs est abscede, et ramum istum id est usque anni circulum serva, et sic fac per singulos annos ; et si quispiam homo in illo anno *gelsucht* habet, ex eodem ramo parva frusta abscede, et ea in vasculum pone, ac super ea modicum vini ter funde et totiens hæc verba dic, et vinum super eadem frusta fundis. « Per sanctam *scincturam* (4) sanctæ incarnationis, qua Deus homo factus, abrahe ab homine isto N. dolorem *gelsucht*, » et tunc vinum illud cum hastulis illis, quas abscedisti in patella vel in crucibulo calefac, et illi jejuno ita calidum ad bibendum per tres dies da, et curabitur, nisi Deus nolit. Sed et si quis *ridden* habet, accipe de fructu fagi, cum primum procedit et eum in pura aqua, scilicet *springbornen*, commisce ; et hæc verba dic : « Per sanctam *scincturam* sanctæ incarnationis qua Deus homo factus est, tu *riddo*, vos febres, defice et deficite in frigore et in calore tuo in homine isto N. ; » et tunc aquam illam da illi ad bibendum ; per quinque dies eam parabis, et si aut cottidianam aut quartanam habuerit, ab eis cito liberabitur, aut Deus eum liberare non vult.

Sed et radicem fagi adde, cum super terram apparet, et superiorem corticem ejusdem radices aufer, et ibi de ea abscede quantum una incisione capere poteris, et dic : « Per primam ostensionem qua Deus hominem vidit in radice Mambre (5), frange undas veneni hominis absque morte illius ; » et iterum quantum capere potes secunda incisione abscede, et eadem verba dic ; et simili modo tertiam incisionem in eadem radice, et ideo ter de eadem radices abscedes, ne tibi per annum deficiat, et tunc hæc frusta per circulum anni serva,

A et sic per singulos annos facies ; et cum quispiam homo in illo anno *freyszschlich*, quod est *selega*, in corpore suo habuerit, tunc de una incisione istarum hastarum modicum abscede et in vasculum pone, et de pura aqua *springbornes* modicum desuper ter funde, et hæc verba totiens dic : « Per primam ostensionem, qua Deus in Jordane baptizatus est (6), per venenum hoc, absque morte hominis N. aufer ab eo omnem illam illusionem pestis hujus, sicut et Jesus pura vita fuit ; » et aquam istam per tres dies da illi jejuno ad bibendum, et in unoquoque die quo eac. bibit, illa eodem modo, ut prædictum est, parabis, et a *freischlich* liberabitur, nisi Deus prohibeat. Et si quis de foliis fagi, cum nova et recentia sunt, *mus* parat et comedit, eum non lædit ; vel si quis fructum ejus comedit, ab illo non læditur, sed pinguis inde efficitur.

CAP. XXVII. — DE ASCH (7) [III, 37].

Asch [Fraxinus ed.] magis calida est quam frigida, et consilium signat (8). Et si quispiam aut in latere aut in aliquo alio membro suo a *gicht* fatigatur, velut omnia membra ejus fracta et *zustoszen* sint, folia *Asch* in aqua coque, et infirmum nudum et in liuteamen pone, et aqua illa effusa, eum ipsis foliis ita coctis et calidis ubicunque circumpone, et præcipue in loco illo, ubi dolet et hoc sæpe fac et melius habebit (9). Quod si etiam cerviseam de avena parare volueris absque *hoppen*, sed tantum cum *grusz* et plurimis foliis de *Asch* additis coque, et cervisea ista stomachum bibentis purgat, et pectus ejus leve et suave facit. [Et si capræ aliquo modo infirmantur, folia fraxini eis sæpe ad comedendum dentur, et curabuntur. *Add. ed.*]

CAP. XXVIII. — DE ASPA (10) [III, 38].

Aspa [Tremulus ed.] calida est, et nimietatem designat (11). Et cum aliquis infans in cunis jacens multotiens inter cutem et carnem sanguine perfunditur et vulneratur, ita quod inde valde dolet, accipe nova et recentia folia *Aspen*, et ea super simplicem pannum lineum pone, et sic eundem infantem ipsis foliis et eidam panno involve, ac eum ad dormiendum colloca, et vestibis tege, ut sudorem emittat et virtus foliorum istorum extrahit, et sanabitur. Sed et si quis *virgichtigit* est, aut si quis frigidum stomachum habet, corticem ejusdem arboris, cum viridis est accipiat, et lignum ejus exterius usque ad interior cor ejus, et non ipsum quod dicitur cor arboris, et in minuta frusta inscidat, et in aqua coquat, et tunc eandem aquam cum ipsis lignis in dolium fundat, et in eis balneet, et hoc sæpe faciat, et *gicht* ab eo cessabit, et etiam frigidus stomachus

dientem in os et in nares asini transire permittat. »

(4) Sic. *Scissuram*? *Cincturam*?

(5) Gen. xviii, 1.

(6) Marc. i, 1.

(7) *Fraxinus excelsior*.

(8) Et cons. signat om. ed.

(9) Et hoc habebit om. ed.

(10) *Populus tremula*.

(11) Et nim. designat om. ed.

(1) Sed tamen modic. - - deficiunt om. ed.

(2) *Fagus silvestris*.

(3) Edit., brevissime, « *Fagus* in recto temperamento caloris est. Et si quis de foliis fagi, cum recentia sunt, pulmentum parat, et comedat, et si etiam de fructu ejus comedit, eum non lædit, sed pinguis inde efficitur. Si autem asinus in capite dolet, homo cineres fagi, de quibus lixivium facta est calidos ante ipsum ponat, et fumum ab eis egre-

ejus calidus erit, et sic uterque melius habebit (1). In Maio quoque accipe corticem ejusdem arboris, et exterius lignum ejus usque ad cor, et hæc in minuta frusta insecide, et in mortario contunde, et succum ab eis exprime, et ipsum succum aliis unguentis, quæ paras, adde, et tanto plus valent (2), contra omnes pestes quæ hominem fatigant in capite, et in dorso, et in *lenden*, in stomacho ac in cæteris membris ejus, et tanto plus malos humores compescunt.

CAP. XXIX. — DE ARLA (3) [III, 39].

Arla [Alnus ed.] frigida est magis quam calida. Et inutilitatem significat, nec ad medicamenta multum prodest (4). Sed si quis in cute sua modicum ulcerosus est, nova et recentia folia ejusdem arboris ipsis ulceribus superponat, et interim lenius habebit.

CAP. XXX. — DE AHORN (5) [III, 40].

Ahorn, [Platanus ed.] frigida est, et etiam sicca est, et quæque exterrita signat (6). Et qui cottidianas et diurnas febres habet, ramos arboris hujus cum foliis in aqua coquat, et ita cum aqua illa sæpe balneet, et mox cum de balneo exierit, subteriore corticem ejus contundat et succum exprimat, et in purum vinum fundat, et ita frigidum post præfatum balneum bibat, et hoc sæpe faciat, et diurnæ febres in eo cessabunt, atque frigiditates et tempestates ipsarum in eo evanescent (7). Et si quis (8) in aliquo membrorum suorum a *gicht* fatigatur, de ligno ejusdem arboris accipiat et ad ignem valde calefaciat, et ita calidum super locum ubi dolet, ponat, et *gicht* fugabitur. Vel si idem lignum ibi integrum pati non poterit, tunc de eodem ligno calefacto scobat, et super locum, ubi dolet, ponat, et ligamine desuper constringat, et melius habebit. Sed et si alicui nares suæ aliqua infirmitate influantur, id est *erblasent*, illam terram, quæ circa radices hujus arboris est, valde calefaciat, et super nares suas ad noctem ponat, et ligamine eam ibi constringat, et ita per parvam horam jaceat, et hoc sæpe faciat, et inflatio illa evanesceat, et melius habebit.

CAP. XXXI. — DE YBENBAUM (9) [III, 41].

Ybenbaum [Taxus ed.] plus frigida est quam calida, et etiam sicca est. Et lætitiā signat (10). Et lignum ejus, cum ad ignem incenditur, nec *dampf* [humor ed.], nec fumus, qui ex eo egrediuntur, aliquem lædunt. Nam si aliquis in naribus suis et in pectore suo de malis humoribus *gebreche* habet, fu-

A mum ejusdem ligni in nares et in os suum excipiat, et sic illi mali humores leniter et suaviter solvantur, et absque periculo corporis sui evanescent (11). Sed et si quis de eodem ligno baculum paraverit et eum in manibus suis portat, bonum et utile est illi ad prosperitatem et sanitatem corporis sui.

CAP. XXXII. — DE BIRCKA (12) [III, 42].

Bircka [Vibex ed.] magis calida est quam frigida, et felicitatem signat (13). Sed si in corpore alicujus hominis cutis ejus rubescere et *bulechte* esse [vel intumescere pustulas habere ed.] incepit, unde ibi tumor insurgere aut vermes ebullire velint (14), accipiat coppini, id est *uszprossen*, ejusdem arboris, et eos ad solem vel ad ignem calefaciat, et eos ita calidos loco ubi dolet superponat, et panno constringat, et hoc sæpe faciat, et tumor ille cessabit.

CAP. XXXIII. — DE FORNHAF (15).

Fornhaff plus calida est quam frigida et humida, sic et mœrorem signat, nec felicitatem in natura sua habet. Sed succus ejus ad unguenta et collyria multum valet, ita ut si quis unguenta parat de succo ramusculorum ejus, ipsis unguentis adde, et fortiora et meliora fiunt; vel si quis collyria facit, eis de eodem succo modicum addat, et oculos in lumine ardere facit et clarius videre; simpliciter autem et singulariter ad nulla medicamenta per se valet, quia succus ejus per se nimis fortis esset, nisi cum aliis condimentis temperaretur. Sed tamen si pestilentia, id est *schelmo*, pecora vexat et occidit, recentes ramos ejusdem arboris ante ipsa pecora pone, ut odorem eorum capiant; ubi eadem arbores nascuntur, illuc ipsa pecora duci facito, et odor earum per nares ipsorum transeat, et abinde inciperent *husten* et eicere putredines, quæ in naribus et in capitibus eorum sunt, et ita pestis quæ ea vexat evanesceat. Sed tamen cavendum est ne eadem pecora quidquam de arboribus illis gustent, ne inde lædantur et doleant.

CAP. XXXIV. — DE SPYNELBAUM (16) [III, 43].

Spinelbaum magis frigida est quam calida, et lætitiā signat, et quamdam felicitatem in natura sua habet (17). Et homo, qui hydropicum morbum habet, corticem ejusdem arboris abjiciat et lignum ejus, quod interius est, in igne incendat, et inde cineres faciat, nullis aliis cineribus additis, et easdem cineres in pannum ligatas in purum et bonum

lerit, ei postea non proderit. Et si quis in aliquo loco de paralyti fatigatur, de ligno ejus valde calefaciat, et calidum super locum doloris ponat et melius habebit. Sed et si alicui nares inflantur, ille terram quæ circa radices platani est valde calefaciat, et super nares suas ad noctem ponat, et ita per parvam horam jaceat, et melius habebit.

(9) *Taxus baccata*.

(10) *Et lætit. signat* om. ed.

(11) *Et absque — evanescent* om. ed.

(12) *Betula alba*.

(13) *Et felic. signat* om. ed.

(14) *Unde ibi — velint* om. ed.

(15) Deest in ed.

(16) *Euonymus Europæus*.

(17) *Et largit. — habet* om. ed.

(1) *Et etiam. — habebit* om. ed.

(2) Hic desinit capitulum in ed.

(3) *Alnus glutinosa*.

(4) *Et inutilit. — prodest* om. ed.

(5) *Acer pseudoplatanus*.

(6) *Et etiam — signat* deest in ed.

(7) *Atque — evanesc.* om. ed.

(8) Reliqua hujus capituli cum editione non concordant quæ sic se habet; « Postquam acuta febris hominem invasit, hoc remedium faciat, et aliquantum levius habebit, et ad sudorem suavius perveniet. Ergo de ligno platani, et bis tantum de sicca salice, et in frigidam aquam modicum abra-dat, et tantum agrimonie eidem imponat; et eam frequenter bibat, et levius dolebit. Quod si remedium istud ad quintam, vel ad sextam diem distu-

vinum pone, scilicet a mane usque ad mediam A diem, et sic sæpe jejunos bibat, et morbum illum in eo *swaendet* [consumit *ed.*]. Sed qui in splene dolet, de fructu qui in eadem arbore crescit, in puro vino coquat, et per pannum colet, et pransus sæpe bibat, et splen ejus sanabitur. Et quem vermes in ventre comedunt, et qui *stechen* in ventre patitur, eundem potum sæpe bibat, et melius habebit.

CAP. XXV. — DE HAGENBUCHA (1) [III, 44].

Hagenbucha plus frigida est quam calida, et quamdam prosperitatem in natura ostendit (2). Accipe autem ramusculos ejus cum foliis, cum virides sunt, et eos in lacte vaccarum aut ovium, et non in lacte caprarum, coque, et tunc ejusdem ramusculis et foliis abjectis, lac idem cum farina aut cum ovis para, ut comedi possit; et sic mulieres illæ, in quibus conceptus perire solet, quæ tamen steriles non sunt, sed secundæ, id lac hoc modo paratum sæpe comedant, et eis ad fecunditatem et ut conceptum retineant multum prodest. Sed et de ramusculis ejusdem arboris cum foliis in aqua coque, et sic balneum fac, et illum qui amens, id est *hirnwutig*, est, impone, et abrais capillis ejus, lineum pannum in eadem intingat, et ipso panno sic madefacto et calido caput ejus in eodem balneo assidue calefac; et postquam balneum exierit, eum infectum deponere, et tunc de fructu ejusdem arboris in aqua coque, et aqua effusa, eundem fructum coctum et calidum super caput illius pone, et panno simul constringe ut ita obdormiat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit, et sensus suos recipiet. Et si quis malas maculas in corpore suo habuerit, de ligno ejus, scilicet *span* [hastulam *ed.*], sub cortice ejus abscede et ad ignem calefac, et eisdem maculis, id est *flecken* ita calidum superpone, et evanescent (3). Sed et homini bonum est et utile, ut de ligno ejusdem arboris apud se semper habeat. Nam *hagenbucha* et alia ligna, in quibus quædam prosperitates ostenduntur, ut supra dictum, si in aliqua domo in igne ardent, ibi aerei spiritus et diabolicæ illusiones recedunt et dedignando fugiunt, quia ibi aliquam prosperitatem sentiunt. Et si quis homo circa noctem in silva *benach* et aut in meridie quiescere voluerit, sub *hagenbucha* et sub umbra ejus jaceat, et dormiat, et maligni spiritus tanto minus illusiones suas et horrores circa eum parabunt. Sed et sub aliis arboribus in quorum natura aliqua prosperitas esse ostenditur, homo jacere et quiescere potest, ad devitandos dyabolicos horrores, præcipue tamen sub *hagenbucha*.

CAP. XXXVI. — DE WIDA (4).

Wida frigida est, et vitia designat, quia pulchra esse videtur; et hominibus minus utilis est, nisi quod in quibusdam exterioribus rebus ei famulatur,

(1) *Ulmus campestris*.

(2) *Et quamdam — ostendit om. ed.*

(3) Hic desinit capitulum in edit.

(4) *Salicis species*. — Deest in *ed.*, ut sequentes num. 37-39.

(5) *Salix carrea*.

sed ad nulla medicamenta valet, nam fructus et succus ejus amarus est et ad usus hominis non valet, quia si quis eam comederet, melancholiam in ipso excitaret et auget, et eum amarum interius faceret, et sanitatem ac lætitiā in eo minueret.

CAP. XXXVII. — DE SALEWIDA (5).

Salewida est ac eandem naturam habet quam *wida*, et ita ad omnia valet sicut et *wida*.

CAP. XXXVIII. — DE FOLBAUM.

Folbaum nec rectum calorem nec rectum frigus habet, et ad nullam medicinam valet, nec ad ullam utilitatem valet, nec fructus ejus; sed est velut quoddam *unkrut* absque utilitate.

CAP. XXXIX. — DE FELBAUM.

Felbaum plus frigida est quam calida, nec ad medicamenta nec ad utilitatem hominis valet. Et si aliquis homo de fructu ejus comederit, eum lædit, et sanitatem ejus minuit, quia malos humores et frigus in illo auget, propter inutilitatem quæ in ipso est.

CAP. XL. — DE ERLIZBAUM [III, 85.]

Erlizbaum [Cornus *ed.*] calida est, et calor ejus suavis est, et dulcem humiditatem in se habet (6). Accipe ergo de cortice et de ligno ac de foliis ejus, et in aqua coque, et sic cum eis balneum fac; et qui *virgichtigit* est, sive infans, sive juvenis, sive senex sit, in eo sæpe balneet, et eisdem balneis se circumponat, et hoc in æstate faciat, cum ipsa arbor viridis est, et infantem et juvenem optime ad sanitatem juvabit, seni autem satis proderit, sed tamen non tantum quantum infanti et juveni, et sic melius habebunt (7). Et fructus ipsius arboris comestus hominem non lædit, sed tam infirmum quam sanum stomachum purgat et confortat, homini ad sanitatem prodest (8).

CAP. XLI. — DE MASCEL. (9).

Mascel inutilem et nocivum calorem habet, et etiam frigus quod habet inutile est, et lignum et succus aut folia ejus inutilia sunt ad omnes usus hominis, et nociva ad sanitatem ejus, ac periculosa ad libidinem, quia libidinem in homine excitarent. Et si homo de fructu ejus comederet, inde infirmaretur. Sed et ignis nec fumus ejus ad sanitatem valet homini.

CAP. XLII. — DE MIRTELBAUM (10) [III, 46].

Mirtelbaum plus calida est quam frigida. Et si in homine orfimæ exsurgant, antequam dirumpantur, folia ejus in aqua coque, et ita calida sæpe superpone, et evanescent. Quod si orfimas dirumpere voluerint, de ligno ejusdem arboris ad ignem calefac, et ita calidum in modum crucis eis sæpe superpone, et evanescent. Sed si orfimæ disruptæ fuerint, ramusculos et folia ejus pulveriza, et ipsum pulverem eis sæpe superpone, et exsicabuntur (11). Et si quis cerviseam parare voluerit, folia et fructus

(6) *Et color — habet om. ed.*

(7) *Et infantem — habebunt om. ed.*

(8) *Homini — prodest om. ed.*

(9) Deest in *ed.*

(10) *Myrtus communis*.

(11) *Quod si — exsiccab. deest in ed.*

ipsius arboris cum cervisea coquat, et sana erit, et A fortatur nec pascitur. Nec etiam ad medicamenta bibentem non lædit.

CAP. XLIII. DE WACHOLDERBAUM (1) [III, 48].

Wacholderbaum plus calida est quam frigida, et nimietatem signat. Accipe ergo fructum ejus, et in aqua coque, et ipsam aquam per pannum cola, et tunc eidem aquæ mel adde et modicum aceti et liquiricii, et minus de *zengebern* quam liquiricii, sic et iterum denuo coque, et tunc in sacculum impone, et fac *luterdrang*, et tam pransus quam jejunos sæpe bibe, et dolorem pectoris aut pulmonis et jecoris mitigat et minuit. Sed et ipsos ramusculos ejus virides accipe et eos in aqua coque, et cum aqua illa balneum fac, ut assum balneum, et in eo sæpe balneare, et diversas et malas febres in te minuit (2).

CAP. XLIV. — DE HOLDERBAUM (3) [III, 48].

Holderbaum magis calida est quam frigida, et ad usum hominis parum valet, et etiam fructus ejus, nisi quod solummodo homini famulatur (4). Sed tamen qui *gelsucht* habet, assum balneum intret, et folia arboris hujus super ignitos lapides ponat, et aquam desuper fundat, et tunc etiam *zechen* ejus in purum vinum ponat, ut inde saporem capiat, et sic in eodem balneo modice bibat, et postquam idem balneum exierit, in lectum se collocet ut sudet, et hoc sæpe faciat, et sanabitur.

CAP. XLV. — DE MELTZBOUM [III, 49].

Gelbaum [Meltzboum ed.] magis frigida est quam calida et nullam viriditatem habet. Et agonem signat, et naturæ hominis contraria est, ut si C homo aut de succo aut de fructu ejus aliquo modo gustaret, multas contrarietates in se faceret, ita quod etiam calorem stomachi ejus everteret quod cibos suos aut per nauseam expueret propter frigus succi hujus, et nec ad utilitatem hominis nec pecoris valet. Nec multum ad medicamenta valet, sed tantum ad combustionem ignis (5). Sed qui *orffmas* in corpore suo habet, *coppim* id est primum erumpentem fructum *gelbaum* accipiat, et eas in modico vino contundat, et tertiam ejus partem de pulvere talpæ in pulverem redactæ, et hæc omnia commisceat, et in patella coquat, et sic unguentum faciat, et cum eo *orffmas* sæpe ungat, antequam rumpantur, et evanescent. Quod si *orffmæ* diruptæ fuerint, *coppim gelbaum* pulverizet, et pulverem istum in fractas orffmas mittat, et siccabuntur.

CAP. XLVI. — DE HARTBROGELBAUM (6).

Hartbrogelbaum plus frigida est quam calida, et brevem artem designat, et ad utilitatem hominis parum valet, quia nec homo inde crescit nec con-

CAP. XLVII. — DE IFFA [III, 50].

Iffa æstivum calorem habet, quia nec multum calidus, nec multum frigidus est, sed temperatus. (7) Et qui a *gicht* fatigatur, cum solo ligno ejus ignem accendat, et mox ad ignem illum se calefaciat, et *gicht* ad horam illam cessabit. Sed et qui *virgichtiget* est, quod lingua ejus in loquendo deficit, folia ejusdem arboris nova et recentia in frigida aqua pone, et illi ad bibendum da, et *gicht* in lingua ejus cessabit, et loquelam recipiet. Et qui *freischlich* in corpore suo habet, id est *selega*, eandem aquam cum eisdem foliis ita temperatam sæpe bibat, et *freyschlich* evanescet. Sed qui de solo ligno ejus ignem accendit et cum eo aquam calefacit, et in aqua illa balneum accipit, malignitatem et malam voluntatem, id est *ubelwillekeit*, ab eo aufert, et benevolentiam ei tribuit (8), et mentem ejus lætam facit (9). Sed et ipsa arbor quamdam prosperitatem in natura sua habet, ita quod aerei spiritus per eam fantasmata et injurias et illusiones suas in iracundia et in multis certaminibus proficere non poterunt.

CAP. XLVIII. — DE HARBAUM [III, 51].

Harbaum æstivum calorem habet, temperatum in se, et audaciam designat (10). Et homo qui minutam aut magnam scabiem habet, folia ejusdem arboris cum nova porcina arvina contundat, et tunc simul in patella *smeltze* [dissolvat ed.], et cum ea sæpe se perungat, et scabies minuetur, et sanabitur. Sed et si quis ramusculos ejus cum foliis in aqua coquat, et rutham addat, et salviæ plus quam ruthæ, et feniculi plus quam salviæ, et per pannum colet, et bibat, sæpius febres et sordium pravitates in eo purgat, et sanum facit.

CAP. XLIX. — DE SCHULBAUM. (11).

Schulbaum frigida est, et est velut *unkrut*, nec ad medicamenta valet. Sed succus et fructus ejus inutilis est ad usum hominis. Nam si homo de semine aut de fructu ejus comederet, quasi venenum illi esset.

CAP. L. — DE PRUMA [III, 52].

Pruma [Mirica ed.] valde calida est. Et qui leprosus est Prumam in manibus terat, et succum exprimat, et suo illo ubi leprosus est sæpe liniat, et lepram mitigat, et leviolem reddit, id est *senffut*. Sed et flores ejus in butyro vaccarum coquat, et sic unguentum faciat, et sæpe cum illo se ungat, et lepra minorabitur. Sed et cui oculi caligant et infir-

inscisam imponat, et vinum hoc tam jejunos quam pransus bibat, dum sanetur. »

(3) *Sambucus nigra*.

(4) *Et ad usum — famulatur* om. ed.

(5) *Et multam viriditatem — ignis* om. ed.

(6) Deest in ed.

(7) *Qui nec — temp.* om. ed.

(8) *Malignitatem — tribuit* om. ed.

(9) Reliqua om. ed.

(10) *Temp. — designat* om. ed.

(11) Deest in ed.

(1) *Juniperus communis*.

(2) Edit. non concordat : « *Juniperus* calida est. Et homo ramusculos ejus virides in aqua coquat, et cum ea assum balneum faciat, et sæpe in eum balneet, et diversas febres in eo minuant. Homo autem cujus caput tam sanum et forte est quod mali humores cerebrum ejus lædere non valent, sed tamen pulmonem ejus sorde et tabe efficiunt, baccas juniperi, et his tantum lanariæ, e piretri bis tantum ut lanariæ, in puro et bono vino coquat, et in olla dimittat et crudam enulam in modica frusta

manetur flores Prymen (*sic*) tam diu inspiciat, usque dum ipsis oculi sui madidi fiant, scilicet *weszer*, et tunc etiam ipsos flores super oculos suos ponat, et ita obdormiat, et hoc sæpe faciat, et oculos clarificat, et si sani sunt, bonum et sanum est, vel infirmi sunt, bonum et utile est, et sani erunt (4).

CAP. LI. — DE AGENBAUM (2)

Agendaum nec rectum calorem nec rectum frigus habet, ut *unkrut*, ita quod nec succus nec fructus ejus ad medicamenta nec ad aliam utilitatem hominis valet.

CAP. LII. — DE HYFFA (3).

Hyffa valde calida est, et affectionem signat. Et qui in pulmone dolet, *hyffen* cum foliis contundat, et tunc non coctum mel eis addat, et simul coquat et sumac sæpe auferat, id est *seyne*, et sic per pannum colet et *luterdrang* inde faciat, et sæpe bibat, et putredinem a pulmone ejus auferat, et eum purgat et sanat. Sed et qui de solo ligno ejus ignem accendit et inde cineres facit, et tunc de cineribus illis lixiviam parat, et cum ea caput suum sæpe lavet, et tunc sanum et firmum erit de bono colore ipsius succi. Sed et si quis in corpore sanus est, et tantum in stomacho infirmatur, de fructu tribulorum, scilicet *hanelpesse*, coquat, et sæpe comedat, et stomachum purgat, et *slim* ab eo auferat. Qui autem toto corpore infirmatur, illi coctum non valet ad comedendum, quia eum in stomacho læderet, quia stomachus ejus in eo quasi *welk* est; sed si sæpe comedere voluerit crudum et *deyck* modice comedat, et hoc ei melius est quam coctum aut quam durum et crudum manducet. Qui vero toto corpore sanus est, illum nec crudum nec coctum in commestione lædit.

CAP. LIII. — DE SPINIS. (4) [III, 54].

Spinæ plus calidæ quam frigidæ sunt, et etiam siccæ sunt, et *frebelkeit* assimilantur (5). Et homo qui *virgichtiget* est, ita quod sensus ejus in eo deficiunt et inde amens efficitur, quod vel quia in membris *lamet* [claudicare incipit *ed.*], virides spinas vel veteres accipiat, et ad ignem ipsas solas incendit, et tunc cum cineribus eorum de pulvere gariofileæ, id est *nelchin*, et his tantum de pulvere cynamomi ut pulvis gariofiles est addat, cocto et puro melle addito, ita cum vino ut cineres isti pulverem gariofiles tercia parte excedant, et simili modo pulverem cynamoni, et sic *luterdranch* paret, et jejunus modice bibat, pransus autem sufficienter sumat,

(1) Et si sani — erunt om. *ed.*

(2) Deest in *ed.*

(3) Deest in *ed.*

(4) *Prunus spinosa*.

(5) Et etiam — assim. om. *ed.*

(6) Ita quod — auro est, om. *ed.*

(7) *Ed. brevius, sed et fructus Spinarum homo cum melle temperet, et paralytim, sordes et livorem a stomacho ejus auferat.*

(8) Et morientur *ed. reliqua om.*

(9) *Vitis vinifera*.

(10) Multum variat hujus capituli textus editus: Vitis igneum calorem habet. Et si quis in oculis

et hoc sæpe faciat, et *gicht* ab eo cessabit, ita quod sensus suos etiam recipiet, et sanitatem membrorum recuperabit, quia potus iste melior auro est (6). Et fructum ejus, scilicet *stehen*, cum melle *sulcr* [temperet *ed.*] et ita sæpe comede, et *gicht* in te cessabit. Sed et qui in stomacho infirmatur, *stehen* in flamma ignis asset, id est *brulwe*, aut in aqua eas coquat, et sæpe comedat, et sordes et *slim* a stomacho ejus auferat, et si nucleos eorum comedit, non nocebit ei (7). Et si cancri, et non alii vermes, hominem in corpore suo comedunt, interiores nucleos Spinarum accipiat, et in testa ad ignem excicet, et deinde in pulverem redigat, et pulverem illum mittat ubi cancri eum comedunt (8), et non alii vermes, et postea etiam paucas guttas vini desuper fundat, et sic cancri morientur.

CAP. LIV. — DE VITE (9) [III, 55].

Vitis igneum calorem habet et humiditatem, sed ignis ille tam fortis est, quod succum ejus in alium modum saporis vertit, quam aliæ arbores aut quam aliæ herbæ habeant. Unde etiam ille magnus ignis lignum ejus ita aridum facit, quod aliis lignis fere dissimilis est. Et vitis est lignum de terra extorsum, et magis ad similitudinem arborum. Et quia terra ante diluvium fragilis aut *melmechte* fuit, vinum non protulit; cum autem diluvio perfusa et confortata est, vinum produxit, quia terra nunc est ad terram quæ ante diluvium erat, ut *grieszstein* ad terram quæ nunc est. — Sed et cui caro circa dentes putrescit et cui dentes infirmi sunt, calidas cineres vitis in vinum ponat, velut lixivium facere velit, et tunc cum vino illo dentes et carnem, quæ circa dentes suos sunt, lavet, et hoc sæpe faciat, et caro illa sanabitur, et dentes firmi erunt, quia si etiam dentes ejus sani sunt, lotio ista eis proderit, et pulchri fiunt. Et si quis ulcera in corpore suo habuerit aut vulnere percussus fuerit, cum puro et bono vino terciam partem baumolei addat, cum ulcus aut vulnus jam secunda aut tertia die putredinem aut nigredinem ostendit, tunc si ulcus aut vulnus magnum fuerit, prædictum oleatum vinum modice calefaciat, et ei lineum pannum intingat, et sic tincto ulcus aut vulnus *bewe*, usque dum putredo illa imminuatur. Quod si ulcus aut vulnus parum fuerit, tunc pennam præfatam oleato vino ita frigido, et non calefacto, intinguat, et cum penna illa ulcus aut vulnus illud modice purget, dum putredo illa imminuatur (10).

caligat, guttis quæ de vite effluunt cum palmes abscinditur, palpebras suas liniat, et modice oculos intrare permittat; et hoc sæpe faciat, et oculos procul dubio claros facit. Postquam enim palmes de vite primum abscinditur, guttæ illæ quæ tunc a mane diei usque ad mediam diem in incisione illa effluunt, bonæ et utiles sunt ad claritatem oculorum. Unde homo illas in vasculum excipiat, et eis oleum oliivæ addat, et si in auribus vel in capite dolet, cum eo se iungat, et melius habebit. Et qui tussitat, et in pectore et in stomacho dolet, summum palmitis, cum jam flores primum erumpunt, cum foliis abscindat, et fortiter in aqua coquat, et

CAP. LV. — DE GICHTBAUM (1).

Gichtbaum valde calida est, et viriditas ac succus ejus per se non valet, nisi aut aliis herbis aut aliis condimentis addatur, quia si aliis herbis aut aliis condimentis additur, tanto utiliores ad medicamenta valent et erunt. Arbores de medulla sua virescunt, sicut et homo de medulla sua, et si medulla arboris læsa fuerit, arbor detrimentum sui sentiet.

CAP. LVI. — DE FUMO (2).

Fumus de lignis est humiditas eorum, quia cum ligna in igne incenduntur, humiditas quæ in ipsis est per fumum egreditur. Et quibusdam fumus lignorum nocivus est et hominem lædit, et oculos ejus in carne ulcerosos facit, sed tamen caliginem eis multum inducit. Nam fumus qui de quercu ascendit, pectus hominis *demphet*, et eum interius aridum facit; fumus autem de fago hominem non tantum lædit, quantum de quercu, quamvis fumus ille nocivus sit. Fumus quoque de *espen* carnem circa oculos hominis stringit et caput dolere facit.

CAP. LVII. — DE MOSE (3).

Cum arbores senescunt, quod interiorum viriditatem amittere incipiunt; aut si juvenes sunt, sed tamen aliquo fortuito casu interius debilitantur, viriditatem et sanitatem, quam interius habere deberent, ad corticem exterius dimittunt, et ita *mose* in corticibus crescunt, quia interiorum viriditatem non habent. Et quidem *mose* quod in quibusdam arboribus crescit, medicinam in se habet, et quoddam scilicet hujusmodi quod in putridis lignis crescit, fere nullam vim medicinæ habet, quia putredo, quæ in foetidis humoribus tectorum ac putridorum lignorum ac lapidum est, erumpunt et in *mose* crescit, ac ideo fere utilitate caret. Sed et si quis homo de *gicht* in aliquo membro suo fatigatur, *mose* quod aut in piro, aut in *affaldra*, aut in fago nascitur, accipiat, et illi secundum tertiam partem ejus interadadat, et simul in aqua modice coquat, et tunc eadem aqua expressa, ita calidum supra membrum in quo *gicht* fuerit ponat, et hoc sæpe faciat, et *gicht* in eo cessabit. Sed etiam cum aliquis ardorem de *ridden* patitur, si *mose* tectorum aut putridorum lignorum super se ponit, interim aliquantum patitur,

per pannum colet, et illam jejunos et pransus sæpe bibat, et melius habebit. Ut autem ebrius homo ad se redeat, si in autumno est, de viridi vite palmitem cum recentibus foliis fronti, temporibus, et gutturi suo circumponat, et refrigerabitur. Sed et cui caro circa dentes putrescit, et cui dentes infirmi sunt, calidos cineres vitis in vinum ponat, et cum illo dentes et carnem quæ circa illas est lavet; et hoc sæpe faciat, et sanabitur. Vinum autem quod de vite nascitur, si purum fuerit, bibenti sanguinem bonum et sanum, turbidum vero malum et velut cineribus aspersum facit. Franconicum et forte vinum velut procellas in sanguine parat; et ideo qui eum bibere voluerit, aqua temperet. Sed necesse non est ut Hunonicum aqua permisceatur, quoniam illud naturaliter aquosum est. Et homo, cum in lectum se deponit, puro Franconico vino palpebras

A breviter ardorem illum in se sentiet, sed tamen ideo de febre illa, scilicet *ridden*, non curabitur.

CAP. LVIII. — DE UNGUENTO HILARII (4).

Unguentum quod Hilarius (5) *Ægyptius* ostendit contra dolorem utriusque lateris, quocumque modum ibi doleat, et contra dolorem pectoris, et contra *gicht*. Accipe folia persici, et ad pondus ejus sysemeram, et ad tertiam partem sysemeræ accipe basiliam, et secundum pondus basilie accipe plantaginem, et hoc in aqua modice coque, et tunc easdem herbas cum ipsa aqua per pannum fortiter torquendo cola; postea laurinum oleum accipe, et bis tantum cervini sepi, et ad ejus tertiam partem veterem arvinam, et hæc omnia cum prædicta aqua modicum in patella *swesze* et tunc infrigidari permittite, et sic unguentum fac, et tunc cum illo eum qui in quolibet latere dolet perunge, aut circa pectus dolens, aut ubi *gicht* in homine fuerit, ibi cum illo sæpe perunge, et melius habebit.

CAP. LIX. — DE SYSEMERA (6).

De eo quod dicitur sysemera. Cum sol in vere ad æstatem surgit et eum ad hyemem inclinatur, aer *seyger* est, ut vinum, et quandam albuginem dimittit. De illa ergo sysemera collige quantum poteris, et cui *wisza* aut *herbrado* in oculo jam crevit, super eundem oculum sæpe liga, et curabitur. Et ubi vermes carnem hominis comedunt, vel comedere incipiunt, ibi de eadem albugine aeris desuper pone, et vermes ulterius non procedunt, sed moriuntur.

CAP. LX. — CONTRA SCROPHULAS.

Contra *orffmas*, quæ nondum disruptæ sunt, accipe stercus aliquantulum siccum et durum, quod per egestionem ab homine egreditur, qui sanus et fortis est, sive masculus, sive femina sit, et super lineum pannum illinies, et super *orffmas* ponas, et tunc super eundem paniculum lineum ligamen hircino sepo inuncto liga, et sic per tres dies aut per duas et totidem noctes constrictum habeas, et tunc iterum humano stercore renova, et sic sæpe fac, et *orffmæ* evanescent. Sed et siccum sanguinem hyrundinis vel siccum jecor vulturis super *orffmas* sæpe pone, et evanescent.

mafaciat, cavens ne oculos interius tangat, et putredinem, quæ oculis dormientium adhæret et eos caligare facit, aufert. Cum autem aliquis homo in iram aut in tristitiam provocatur, mox vinum ad ignem calefaciat, et frigida aqua commisceat, et levius habebit. Si aliquis urinam præ frigiditate stomachi retinere non potest, vinum igne calefactum sæpe bibat, et omnes cibos suos aceto commisceat, et acetum, quomodocumque poterit, sæpe bibat. »

(1) Deest in ed.

(2) Deest in ed.

(3) Deest in ed.

(4) Deest in ed.

(5) An legendum *Hilarion*, cujus *Vitam* S. Hieronymus enarrat in Opp. t. IV?(6) Cf. supra I, 37. Est pars secunda capituli *De aere* in edit.

CAP. LXI. — DE PALMA (1).

Palma calida est et humida. Homo autem qui pleurisim habet, de cortice, et de ligno, et de foliis ejusdem arboris contundat, et succum exprimat, et in calido vino sæpe bibat et curabitur. Sed et fructum ejusdem arboris sæpe comedat, et pleurisim in ipso compescit.

Qui autem freneticus est, de ligno et foliis ejus in aqua coquat, et ita calida capiti suo circumponat, et hoc sæpe faciat, et sensus suos recipiet.

Sed si quis fructum arboris hujus coquit, et ita comedit, corpori suo fere tantam vim confert quemadmodum panis; sed eum in pectore facile gravat.

CAP. LXII. — DE PICEA (2).

Picea calida est, et humida. Et si pestilentia pe-

A cora vexat et occidit, recentes rami ante ipsa p-
nantur, ut odorem eorum capiant, vel pecora s-
eadem arbores ducantur, et incipient tussitare
ejicere putredines. Sed tamen cavendum est a-
quicquam de arbore ista gustent, ne inde læda-
tur.

CAP. LXIII. — DE TRIBULO (3).

Tribulus valde calidus est. Et qui de solis cine-
ribus ligni ejus lixiviam parat, et cum illa capi-
suum lavet; si sanum est, sanius et firmitus erit.
Et qui in corpore sanus est, et tantum in stomacho
infirmatur, de fructu tribulorum coquat, et sæpe
comedat, et stomachum illius purgabit. Qui autem
toto corpore infirmatur, fructus iste ad comeden-
dum non valet.

EXPLICIT LIBER III DE ARBORIBUS.

(1) Ed. III, 12. Deest in cod. ms. ut quæ sequun-
tur capp. *De picea* et *De tribulo*.

(2) Ed. III, 33.

(3) Ed. III, 33.

INCIPIT TERTIUS (QUARTUS) LIBER.

DE LAPIDIBUS ⁽⁴⁾.

PRÆFATIO.

Omnis lapis ignem et humiditatem in se habet. Sed dyabolus pretiosos lapides abhorret et odit et dedignatur, quia reminiscitur, quod decor eorum in ipsis apparuit, antequam de gloria sibi a Deo data corrueret, et quia etiam quidam pretiosi lapides ab igne gignuntur, in quo ipse pœnas suas habet. Nam per voluntatem Dei per ignem victus est et in ignem corrui (5), sicut etiam per ignem Spiritus sancti vincitur, cum homines per primam inspirationem sancti Spiritus de faucibus ejus eruuntur. In parte autem Orientis et in partibus illis, ubi nimius ardor solis est, pretiosi lapides et gemmæ oriuntur. Nam montes, qui in plagis illis sunt, ab ardore solis magnum ardorem habent velut ignis; sed et flumina quæ in eisdem partibus fluunt nimio ardore solis semper fervent; unde cum interdum inundatio fluviorum illorum eruperit et ad eosdem ardentis montes crescendo ascenderit, cum ipsi montes ab ardore solis ardentis, a fluminibus illis tacti, in aliquibus locis, ubi aqua ignem tangit, aut quam spumam emittunt, id est *singelent*, velut ignitum ferrum seu ignitus lapis facit, si aqua super eum fundatur, et ita in loco illo eadem spuma velut *glitten* hæret, et aut per tres aut per quatuor dies in lapidem durecit. Sed cum inde inundatio aquarum illarum cessaverit, ita quod aquæ illæ iterum ad alveum suum revertuntur, spumæ illæ,

quæ in diversis locis montibus illis adhæserunt, ardore solis, secundum diversas horas diei et secundum temperiem earundem horarum, exsiccantur: unde etiam secundum temperiem earum horarum diei, colores suos et vires suas accipiunt, et ex siccitate in pretiosos lapides indurati, de locis suis plurimis (6) velut squammæ solvantur et in arenam cadunt. Sed cum deinde iterum inundatio fluviorum illorum excreverit, flumina illa multos de lapidibus illis extollunt et ad alias provincias ducunt, ubi postmodum ab hominibus reperiuntur. Præfati autem montes tot et tantis gemmis sibi hoc modo innatis, velut quædam lux diei ibi elucent. Et sic pretiosi lapides ab igne et ab aqua gignuntur; unde etiam ignem et humiditatem in se habent, et etiam multas vires et multos effectus operum tenent, ita quod plurimæ operationes cum eis fieri possunt, ista tamen opera quæ bona et honesta, et utilia homini sunt, non autem opera seductionum, fornicationum, adulteriorum, inimicitiarum, homicidiorum, et similiarum, quæ ad vitia tendunt et quæ homini contraria sunt, quoniam natura eorumdem pretiosorum lapidum quæque honesta et utilia quærit, et prava et mala hominum respuit, quemadmodum virtutes vitia abjiciunt, et ut vitia cum virtutibus operari non possunt. Alii autem lapides sunt, qui de eisdem montibus et de eadem prædicta natura

(4) Deest in edit.

(5) Matth. III, 2.

(6) An *pluvius*?

non nascuntur, sed de aliis quibusdam et inutilibus rebus oriuntur, et per quos bona et mala ex natura eorum, permissione Dei, fieri possunt. Nam Deus primum angelum quasi pretiosis lapidibus decoraverat, quos idem Lucifer in speculo Divinitatis splendere videns, et inde scientiam accepit, et in eis cognovit quod Deus multa mirabilia facere voluit tunc mens ejus elevata est, quia decor lapi-

A dum (1) qui in ipso erat in Deo fulgebat, putans quod ipse æqualia et plura Deo posset, et ideo splendor ejus extinctus est. Sed sicut Deus Adam in meliorem partem recuperavit, sic Deus nec decorem nec virtutem pretiosorum lapidum istorum perire dimisit, sed voluit ut in terra essent in honore et benedictione, et ad medicinam.

CAPITULA.

Smaragdus
Jacinctus
Onichinus
Berillus
Cardonix (sic)
Saphirus
Sardius
Topazius
Crisolitus
Jaspis

I Prasius
II Calcedonius
III Crisopassus
IV Carbunculus
V Ametistus
VI Achates
VII Adamas
VIII Magnes
IX Ligurius
X Cristallus

XI Margarite
XII Berlen
XIII Cornelion
XIV Alabastrum
XV Calx
XVI De cæteris lapidibus, ut marmor,
XVII gryeszstein, calgstein, duckstein,
XVIII wacken, et de similibus
XIX
XX XXVI.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

CAP. I. — DE SMARAGDO.

Smaragdus in mane diei crescit et in ortu solis, cum sol in circulo suo potenter positus est (2) ad peragendum iter suum, et tunc viriditas terræ et gramina maxime vigent, quia aer tunc adhuc frigidus est et sol jam calidus; et tunc herbæ viriditatem tam fortiter sugunt, ut agnus qui lac sugit, ita quod æstus diei vix ad hoc sufficit ut viriditatem diei illius coquat et nutriat quatenus fertiles fiat ad producendum fructus. Et ideo smaragdus fortis est contra omnes debilitates et infirmitates hominis, quia sol eum parat et quia omnis materia ejus de viriditate aeris est. Unde qui in corde, aut in stomacho, aut in latere dolet, smaragdum apud se habeat, ut caro corporis sui ab illo incalescat, et melius habeat. Sed si pestes illæ in eo ita inundent quod a procella sua se continere non possunt, tunc homo ille smaragdum mox in os suum ponat, ut de saliva ejus madidus fiat et ita, ut ipsam salivam de lapide illo calefactam, et corpus suum sæpe inducat et emittat, et repentinæ inundationes pestium illarum absque dubio cessabunt. Et si quis de caduco morbo fatigatus cadit, cum ita prostratus jaceat, smaragdum in os ejus pone, et spiritus ejus reviviscit; et postquam ille surrexerit et postquam eundem lapidem ex ore suo abstulerit, eum attente aspiat et dicat: « Sicut spiritus Domini replevit orbem terrarum, sic domum corporis mei sua gratia repleat ne ea unquam moveri possit; » et sic

B etiam per novem sequentes dies in mane diei faciat, et curabitur. Sed et eundem lapidem semper apud se habeat, et eum cottidie in mane diei inspiciat, et interim, dum eum inspicit, prædicta verba dicat, et sanabitur. Et qui in capite valde dolet, eum ad os suum teneat et spiramine suo calefaciat, ita ut de eodem spiramine madidus fiat, et sic madido tympora, et frontem suum liniat, et deinde in os suum ponat, et ita eum per brevem horam in ore teneat et melius habeat. Et qui etiam plurimum fleema et plurimam salivam in se habet, bonum vinum calefaciat, et tunc lineum pannum super vasculum aliquod ponat, et super pannum illum smaragdum, et vinum ita calidum super eundem lapidem fundat, ut ipsum vinum per pannum transeat, et hoc iterum et iterum faciat, velut ille qui lixiviam parat, et tunc cum illo vino et cum farina fabarum, et eam sæpe comedat, atque idem vinum sic paratum sæpe bibat, et cerebrum illius purgat, et fleema et salivam in eo minuit. Et si quem vermes comedunt, super ulcus lineum pannum ponat, et desuper smaragdum et sæper alios panniculos liget, velut ille qui cocturam operat, et hoc propterea faciat, ut idem lapis ita incalescat, et sic per tres dies faciat, et vermes morientur.

CAP. II. — DE JACINCTO.

Jacinctus in prima hora diei ab igne oritur, cum aer mites illos calores habet; et plus aereus est quam ignitus, et ideo etiam aerem sentit et calo-

(1) Isa. xiv, 12.

(2) Similia narrant Plin. *Hist. nat.* xxxvii, 3, et Marbod. *Lapid.* 134.

rem suum aliquando secundum aerem habet; et tamen etiam igneus est, quia ab igne gignitur. Et homo qui caliginem in oculis patitur, aut cui oculi turbidi sunt aut *swerent*, jachant ad solem teneat, et ille statim reminiscitur quia de igne genitus est, et cito incalescit, et mox in saliva eum parum permade, et ita oculis citissime apponat, ut inde calefiat, et sic sæpe faciat, et oculi clarificabuntur et sani erunt. Et si quis per fantasmata aut per magica verba *bezaubert* est, ita quod amens efficitur, accipe siligineum panem calidum, et eum in superiori crusta in modum crucis scinde, non tamen eum per totum frangens, et lapidem istum per scissuram istam deorsum trahe et dic : « Deus, qui omnem pretiositatem lapidum de dyabolo abjecit, cum præceptum ejus transgressus est, de te, N., omnia fantasmata et omnia magica verba abjiciat, et de te dolorem amentie hujus *absolvat*. » Et iterum eundem lapidem per calidum panem illum transversum trahens, dic : « Sicut splendor quem dyabolus in se habuit propter transgressionem suam ab eo ablatus est, sic etiam hæc amentia quæ N. per diversas fantasias et per diversa magica fatigat, a te auferatur et a te deficiat; » et eundem panem circa scissuram illam, per quam jachant traxisti, illi qui dolet ad comedendum dabis. Quod si ille siligineum panem per debilitatem corporis comedere non poterit, tunc azymum panem calidum, id est *der brot* cum jacincto et præfatis verbis benedices, ut prædictum est, et ipsi ad comedendum tribues. Sed etiam eundem ad modum crucis per omnes calidos cibos quos ille comesturus est trahes, scilicet per carnes, per *warmuse*, et per reliquos cibos ejus, et ipsos, cum cruce in eis facis, cum præfatis verbis benedices, et hoc sæpe facies, et curabitur. Sed et qui in corde dolet, cum jacincto signum crucis super cor suum faciat, et prædicta verba dicat, et melius habebit.

CAP. III. — DE ONYCHINO.

Onychinus calidus est, et circa tertiam horam diei in spissa nube crescit, cum sol valde ardet, et cum tamen diversæ nubes super solem ascendant, ita quod sol per inundationem aquarum per eas apparere non potest; nec ipse magnum ardorem ignis habet, sed calorem aeris tenet et radice solis oritur, atque de diversis nubibus conglutiuatur. Ideo magnam virtutem contra infirmitates habet quæ de aere oriuntur. Et cui oculi caligant, vel aliquo modo, scilicet de *augswern*, infirmantur, in vas æneum vel cupreum vel in calibineum purum et bonum vinum ponat, onychinum in illud vinum ponat, et in eo aut per quindecim aut per triginta dies *beysze*, et tunc lapidem istum auferat, et idem vinum in vase illo relinquat, et per singulas noctes eodem vino oculos suos modice tangat, et clarificabuntur, et sani erunt. Sed et qui in corde dolet aut in latere, onychinum in manibus suis vel ad cutem corporis sui calefaciat, et etiam vinum iterum ad ignem vasculo calefaciat, et tunc idem vas de igne auferat,

A et onychinum super fumigans vinum illud teneat, ut sudor de eo egrediens vino illi commisceatur, et deinde eum in idem vinum calidum ponat, et illud mox ita bibat, et calor cordis et lateris cessabit.

Et qui in stomacho dolet vinum cum onychino, ut prædictum est, paret, et tunc cum eodem vino et cum ovis gallinarum et farinula *suffen* faciat, et hoc sæpe faciat et comedat, et stomachum ejus purgabit, et sanat. Sed et qui in splene dolet, hircinas vel juvenes ovinas carnes coquat, et coctas in vino et cum onychino, ut supradictum est, parato intinctas comedat, velut aliquis cibus in aceto intingitur solet, et hæc sæpe faciat, et splen sanabitur, et amplius intumescet. Et qui fortes *fiber* habet, onychinum per quinque dies in acetum ponat, et tunc ablato cum eodem aceto omnes cibos suos temperet et condiat, et eos ita comedat, et *fiber* cessabit et leviter evanesceat, quia bonus calor onychini, calori aceti commistus, noxios humores de quibus febres oriuntur fugat. Sed et si tristitia oppressus es, eum attente inspicere, et eum etiam mox in os tuum pone, et oppressio mentis tuæ cessabit. Quod si etiam *schelno* boves infestat et occidit, aquam ad ignem in vase calefac, et de igne ablata, onychinum super eandem fumigatam aquam tene, ut sudor de eo exiens illi commisceatur, et tunc eum in aquam illam per tres dies pone, et deinde ablato, eandem aquam bobus ad potandum sæpe tribue, et C pabulum eorum cum ipsa aqua asperge, atque fures cum eadem aqua commisce, et eis ad comedendum propone, et hoc sæpe fac, et melius habebunt.

CAP. IV. — DE BERYLLO.

Beryllus calidus est, et per singulos dies inter tertiam horam diei et inter mediam diem crescit de spuma aquæ, cum sol ipsam fortiter incendit; et vis ejus magis de aere et de aqua est quam de igne, sed tamen aliquantulum igneus. Et si quis homo venenum jam comedit aut bibit, mox de beryllo in *queckbronem* aut in eliam aquam modice *schabe*, et statim bibat, et sic per quinque dies faciat, semel in die jejunos bibens, et venenum aut per nauseam spumabit, aut per eum in posterioribus transibit. Et qui eum apud se semper habet, et D sæpe in manu sua tenet, et sæpe inspicit, cum aliis hominibus faciliter non certat, nec *stridig* est, sed tranquillus manet.

CAP. V. — DE SARDONICE.

Sardonix calidus est, et per singulos dies crescit, cum sexta hora jam defecit, et cum linea una nonæ horæ diei transiit; et tunc de puro sole fovetur, cum sol in puritate sua lucet, quia aer tunc infrigescere incipit, et ideo magis de igne quam de aere aut quam de aqua est; et validas vires in natura sua habet, et quinque sensibus hominis aliquam virtutem tribuit, et eis est quoddam remedium, quia in puritate solis nascitur, cum nulla foetiditas in claritate solis apparet. Nam cum homo

eum apud se ad nudam cutem suam ponat, et etiam ori suo sæpe imponat, ita quod spiramen ejus illum tangat, eum ipsum extra emittit se, et tunc eum in se tollit, et tunc ex hoc intellectus, et scientia, et omnes sensus corporis sui confortantur, et ita ab eodem homine magna ira, et stultitia, et indisciplina auferuntur, et dyabolus propter munditiam hanc odit et fugit. Et si vir aut mulier de natura in gestu carnis fortiter ardet, tunc sardonice ad *lanchen* suos ponat, femina autem super umbilicum suum, et de libidine illa remedium habebunt. Sed et cum quilibet homo acutam *sucht* habet, et postquam de ea sudaverit melius se habendo, mox eundem lapidem in annulo imponat digito suo, et de nunc in *sucht* non cadit.

CAP. VI. — DE SAPHIRO.

Saphirus calidus est; secundum tempus meridianum crescit (1), cum sol in ardore suo tam fortiter ardet quod aer aliquantulum de ardore ejus obstruatur, et tunc splendor solis de nimio ardore, quem tunc habet, aerem ita transverberat, quod idem splendor tunc tam pleniter non apparet ut tunc facit cum aer aliquantum temperatus est; et ideo etiam turbidus est, et etiam magis igneus, quam aereus aut quam aquosus; et plenam charitatem sapientiæ designat. Et homo qui *vell* in oculo habet, sapphirum in manu sua teneat, et eum in ipsa sive igne calefaciat, et *vell* in oculo suo cum lapide madido tangat, et sic per tres dies in mane et in nocte faciat, et *vell* minorabitur, et evanescet. Et si alicui oculi præ dolore rubent et *seregent*, aut cui caligant, sapphirum jejunos in os suum ponat, et de saliva oris sui madidus fiat, et tunc de eadem saliva qua idem lapis malefactus est digito accipiat, et oculos suos circumliniat, ita quod etiam oculos interius tangat, et sanabuntur, et clari erunt. Sed et homo qui totus *virgichtiget* est, ita quod in capite et in reliquo corpore suo per nimiam oppressionem patientiam habere non potest, eundem lapidem in os suum ponat, et *gicht* in eo cessabit.

Homo quoque qui bonum intellectum et bonam scientiam habere desiderat, sapphirum in mane diei, cottidie cum de lecto surgit, jejunos in os suum ponat, et eum ita per brevem horam, scilicet tantum in ore teneat dum de saliva qua ille malefactus est sufficienter in se trahat, ac eum deinde de ore suo tollat, et modicum vini teneat ad ignem et in vasculo calefaciat, atque ipsum in fumum ejusdem vini teneat, ut inde sudando maleficiat, et sic lingua sua de humiditate illius linguat, ac etiam de eodem vino salivam, de qua idem lapis incaluit, in ventrem illius hominis ducit, et sic ille purum intellectum et puram scientiam habebit, et etiam stomachus ejus ex hoc sanus erit. Sed et qui stultus est, ita quod omnis scientia in eo deficit, sed tamen prudens esse vellet et prudens esse non potest, nec post maliciam respicit, nec

A se ad eam extendit, iste linguam sapphiro junctus sæpe ungat, quod calor et virtus cum calida humiditate salivæ noxios humores qui intellectum hominis opprimunt fugant, et sic homo bonum intellectum capit. Et qui in ira valde movetur, sapphirum in os suum mox ponat, et ita exstinguetur, et ab eo cessabit. Quod si lapis iste in purissimum, scilicet *gebrant gold*, annulum, absque *blech mal* positus est, et si etiam sub eodem lapide nihil aliud est, quam aurum, tunc homo eundem absque *blechmal*, in quem lapis iste positus est, in os suum pro medicina ponat, et ei non oberit; si autem quidquam aliud ibi est quam aurum, tunc non valet, et eum in os suum non ponat, quia diversitas ibi in annulo est.

Et si aliquis homo in maligno spiritu possessus est, alius homo faciat sapphirum in terram poni, et terram illam in corio suo, et ita ad collum illius suspende et dic: « O tu, turpissime spiritus, ab hoc homine festinanter recede, sicut in primo casu tuo gloria splendoris tui a te citissime cecidit; » et malignus ipse spiritus multum torquetur, et ab eodem homine recedet, nisi acerrimus et nequissimus spiritus sit; et melius habebit. Quod si etiam dyabolus virum aliquem ad amorem alicujus femine instigaverit, ita quod, absque magicis et absque invocationibus dæmonum, in amorem illius insanire inceperit, et si mulieri hoc molestum fuerit, ipsa modicum vini super sapphirum ter fundat, et totiens dicat: « Ego vinum hoc in ardentibus viribus super te fundo, sicut Deus splendorem tuum, prævaricante angelo, abstraxit, ut ita amorem libidinis ardentis viri hujus de me abstrahas. » Quod si femina illa hoc facere noluerit, alius homo, cui amor ille molestus est, pro ipsa idem faciat, et viro illo, jejuno aut pranso, et aut scienti aut ignoranti, per tres dies aut plures, ad bibendum det. Sed si etiam femina in amore alicujus viri ardet, et viro hoc molestum est, ipse eadem femine cum vino et sapphiro faciat, ut prædictum est, incensus amor ille cessabit.

CAP. VII. — DE SARDIO.

Sardius post meridiem crescit inundatione pluviarum, cum folia laubrorum arborum in autumpnali tempore destruuntur, scilicet dum sol valde calidus est et aer frigidus, et sol illum in rubedine sua fovet, Et ideo ipse de aere et de aqua purus est, et in bona temperie caloris bene temperatus, et virtute sua adversitates pestilentie avertit. Quod si homo de pluribus pestibus et infirmitatibus in capite dolet, ita quod inde velut amens efficitur, sardium aut in pillo, aut in panno, aut in corio super verticem ejus liget, et dicat: « Sicut Deus primum angelum in abissum dejecit, ita insaniam hanc de te N. abscidat et bonam scientiam mihi reddat, » et curabitur. Et cui auditus aliqua infirmitate obduratus est, ipsum lapidem puro vino intingat, et madidum

(1) Marbod. *Lapid.* 126.

gracili lineo panno imponat, et surdæ auri infigat, A me abjiciat; » et ita ille sæpe faciat, et sanabitur. Et qui leprosus est, laterem valde calefaciat, et paleas, id est *spru* avenæ desuper ponat ut fumigent, id est *demphe*, et topazium super fumum illum, id est *damp*, teneat, ut sudet, et sudorem illum super locum lepræ *striche*; et cum hoc fecerit, baumoleum accipiat, et ei tertiam partem de succo violæ commisceat, et locum lepræ qui sudore topazii tinctus est cum eodem oleo ungat, et sæpe faciat, et lepra illa rumpetur, et homo ille melius habebit, nisi mors ejus sit. Et qui in splene dolet, aut qui putredines interius habet, quasi in corpore suo interius putrescat, topazium in rectum *morach* (? per quinque dies ponat, et deinde topazium auferat, et vinum illud fervere faciat, ut fumiget, et ipsum

Sed et qui *gelsucht* habet, simili modo in nocte cum urina et sardio, ut præfatum est, faciat, et prædicta verba dicat, et hoc per tres noctes faciat, et curabitur. Et si aliqua mulier prægnans cum dolore oppressa non poterit, sardium circa ambas *lenden* ejus *striche* et dic : « Sicut tu, lapis, jussione Dei in primo angelo fulsisti, sic tu, infans, procede fulgens homo et manens in Deo, » et statim eundem lapidem ad exitum infantis tene, scilicet ad muliebrem membrum, et dic : « Aperite vos, viæ et porta, in apparitione illa qua Christus Deus et homo apparuit et claustra inferni aperuit, ita et tu infans ad portam istam ex eas absque morte tua et absque morte matris tuæ. » Et tunc etiam eundem lapidem in cingulum liga, et ipso cingulo et eodem lapide eam ita circumcinge, et curabitur.

CAP. VIII. — DE TOPAZIO.

Topazius circa nonam horam diei crescit in ardore solis, cum jam fere ante nonam horam est, quia sol de calore diei et diverso aere tunc purissimus est et calidus, atque modicum aeris et aquæ in se habet, et clarus est, et illa claritudo assimilatur, aquæ, atque color ejus auro similior est quam *gelo*, calori et veneno, id est *virgibuisse* ac *seichmisse* resistit, nec ea patitur, sicut nec mare nec ulla pravitates in se pati potest. Nam si in pane aut in carne, aut in pisce, aut in aliquo cibo, aut in aqua, aut in vino, seu in aliquo potu venenum est, et si topazius ibi prope et præsens est, statim *swadet*, velut mare *schumet*, cum fœditas in ipso est. Et ideo cum homo comedit et bibit, topazium in digito juxta cibum et potum teneat, et eum sæpe inspiciat, et si illi in cibo aut in potu venenum est, statim sudat.

Sed et qui in oculis caligat, topazium per tres dies et noctes in purum vinum ponat, et tunc ad noctem, cum dormitum vadit, cum topazio ita madido oculos suos *bestriche*, sic quod etiam liquor ille oculos interius modice tangat, et ipso lapide ablato vinum illud per quinque dies servare potest, et quoties deinde ad noctem oculis suis *bestrichen* vult, eundem lapidem in præfato vino intingat, et ita madido oculus, ut præfatum est, circumliniat; et hoc sæpe faciat, semper vinum per quinque dies cum topazio renovando, et oculos velut optimum collyrium clarificat. Et si aliquis homo febres, id est *flber*, habet, cum topazio inque molli pane tres modicas fossas faciat, et purum vinum in illas fundat, et si vinum illud evanescit, aliud vinum de novo infundat, et faciem suam in eodem vino quod fossis illis infudit, velut in speculo consideret et dicat : « Ego inspecio me, quasi in speculo illo cherubin et seraphin Deum aspiciunt, ita quod has febres de

B topazium super fumum illum teneat ut sudet, ita quod sudor ejus vino illi commisceatur, et tunc etiam ipsum lapidem in idem calefactum vinum per brevem horam ponat, et eum tunc auferat, atque cum vino illo aut *suffen* aut *jussal* absque sagimine paret, et illud sæpe faciat, et sorbeat, et splen ejus sanabitur, et putredo ejus interior minuetur. Sed et per singulos dies in mane diei, topazium super cor tuum pone, et dic : « Deus, qui super omnia et in omnibus magnificatus est, in honore suo me non abjiciat, sed in benedictione me conservet, confirmet et constituat; » et quandiu hoc feceris, malum abhorret te. Nam a Deo fortissimus lapis topazius virtutem hanc habet quod in declinatione solis crescit, quod contumelias ab homine declinare facit.

CAP. IX. — DE CHRYSOLITHO (1).

Chrysolithus de ardore solis et de humiditate aeris post meridiem ad nonam horam diei crescit, et fere quasi vitalem virtutem in se habet, ita ut si jaceret circa pullum ovis aut bestię, cum jam nascitur, de virtute ejus ita confortatur, quod jam ante tempus suum abire inciperet. Et homo qui *fiber* habet, vinum calefaciat, et chrysolithum super fumum ejusdem vini habeat, et sudor ejus vino illi commisceatur, ut vinum illud ita calidum bibat, atque eundem lapidem per modicam horam in os suum ponat, et sic sæpe faciat, et melius habebit. Et qui in corde dolet, ipsum lapidem baumoleo D intingat, et tunc ita oleo intinctum super locum ubi dolet *striche*, et melius habebit. Et idem lapis scientiam in homine firmat, qui eum apud se habeat, ita ut qui bonam scientiam et bonam artem habet, ipsum lapidem super cor suum ponat, et quandiu ibi jacet, scientia et bona ars in eo non deficit. Nam chrysolithus de septem horis diei quasdam virtutes habet, ut etiam in eisdem. Sed et aerei spiritus eundem lapidem aliquantulum abhorrent.

CAP. X. — DE JASPIDE (2).

Jaspis crescit, cum sol post nonam horam diei jam ad occasum inclinatur, et de igne solis fovetur;

(1) Marbod. *Lapid.* 195.

(2) Marbod. *Lapid.* 404.

sed tamen magis de aere quam de aqua vel de igne, et ideo etiam diversum calorem habet, quia cum sol post nonam horam ad occasum inclinatur, calor solis jam nube sæpe varius apparet. Homo autem qui in aure surdus est, jaspidem ad os porrigat, et calido spiramine suo in eum expiret, quatenus ex hoc calidus et humidus fiat; et mox ita in aurem proponat, et gracile *werck* super lapidem illum ponat, et ita aurem concludat, quatenus calor ejusdem lapidis in aure illa transeat; et quomodo lapis iste de viridi aere crescit, etiam varias infirmitates humorum solvit, et ita ille auditum recipit. Et qui *nasehoss* valde habet, jaspidem ad os ponat, et calido spiramine suo eum inspiret, et calidus et humidus fiat, et ita eum in foramina narium figat, et nares manu comprimat, ut calor ejus in caput intret, et humores capitis tanto citius et lenius solvantur, et melius habeat.

Et cui in corde aut in *lenden*, aut in alio quocunque membro hominis tempestates humorum, id est *gicht*, insurgunt, jaspidem super locum illum ponat et premat usque dum ibi incalescat, et *gicht* cessabit, quoniam bonus calor et bona virtus injuste calidos frigidos humores illos sanat et sedat. Et cum fulgura et tonitrua apparent in somnis, bonum est ut homo jaspidem apud se habeat, quia fantasie et *gedrognuze* eum tunc fugiunt et dimittunt. Et cum mulier infantem parit, ab illa hora cum eum jam gignit, per omnes dies ejusdem *kniebeke* kindbette? jaspidem in manu sua habeat, ut (et) maligni aerei spiritus tanto minus eam et infantem interim nocere poterunt, quia lingua antiqui serpentis extendit se ad sudorem infantis de vulva matris egredientis; et ideo tam infanti quam matri eo tempore insidiatur. Sed et si serpens in aliquo loco flatum suum emit, ibi jaspidem pone, et flatus illius ita debilitatur quod minus nocivus erit, et quod ibidem flare serpens desistit.

CAP. XI. — DE PRASIO.

Prasius crescit, cum sol radios suos circa vesperras a superioribus terræ subtrahit et cum ros jam appropinquat, et quod sol paulatim super lapidem præfati montis cadit et eum fortiter incendit, et ita de ardore solis et de humiditate aeris et aquæ ac de viriditate roris prasius ibi nascitur. Qui ardentem *fiber* habet, prasiolum in modico aligineo pane *deicht* involvat, et ita involutum in panna liget, et sic per tres dies et noctes, super umbilicum suum eum ligatum habeat, et *fiber* ab eo cessabit. Sed et qui in casu aut ictu alicubi in corpore suo contritus, veterem arvinam accipiat, et ei salviam et *reynsfanem* æquali pondere commisceat, et his prasiolum imprimat, et tunc ad solem aut ad ignem ita calefaciat, et sic omnia hæc cum eodem lapide commixta ita calida super locum ubi dolet ponat, et melius habeat.

CAP. XII. — DE CALCEDONIO.

Calcedonius cum sol post vesperras jam pene subtractus est, crescit, cum etiam aer adhuc aliquan-

tum calidus est. Et ideo ipse plus de aere quam de sole calorem trahit, et bonas vires habet. Et si lapis iste ab aliquo homine portatur, sic eum apud se habeat, ut cutem ejus tangat, ita quod etiam super aliquam venam corporis ejus positus sit, et vena illa et sanguis qui calorem et virtutem ejus recipiunt, vires illas cæteris venis et reliquo sanguini deferunt. Et sic lapis ille infirmitates ab homine avertit, et fortissimam mentem contra iracundiam ei tribuit, ita quod tam mansuetus in moribus erit quod fere nullus homo invenire poterit unde juste in ira provocatus ipsum per injustitiam lædere valeat. Et qui constantem modum ad loquendum habere voluerit, et sapienter ea proferre quæ loquitur, calcedonium in manu sua teneat, et eum spiramine suo calefaciat, ut etiam madidus inde fiat, et tunc cum lingua sua lingat, et constantius hominibus loqui poterit.

CAP. XIII. — DE CHRYSOPRASO.

Crisopassus (sic) illa hora crescit, cum sol se jam totum subtrahit, et tunc aer et aqua magis turbidum et *grunfar* colorem habet. Et ideo lapis iste nocturnam vim habet, cum luna de sole fortissima est, scilicet cum media est, et nondum plena est; et etiam magnas vires in temperato et æquali calore est, ita quod nimis calidus non est, sed temperatus. Et in quocunque membro hominem *gicht* fatigat, ille super nudam cutem suam crisopassum ponat, et *gicht* cessabit. Et si quis homo valde irascitur, idem lapis ad guttur illius tam diu ponatur dum incalescat, et illa verba iræ proferre non poterit usque dum ira ejus quiescat. Sed in quocunque loco idem lapis est, ubi mortiferum venenum est, vires suas amittit, ita quod absque viribus velut aqua debile fit, id est *unkrefftig*, et quod calorem suum in debilitatem mittat, et ita minus nocivum erit. Homo autem caducum morbum habens crisopassum apud se semper habeat, et nocturna pestis, scilicet caducus morbus, eum minus lædet, quia aerei spiritus circa eum irrisionem hanc interim parare non poterunt, quin ex ore suo spumam dolens eiciat. Et si aliquis homo a dyabulo possessus est, modicum aquæ super eum funde, et dic: « Ego, o aqua, super istum lapidem in virtute illa te fundo, qua Deus solem cum corrente luna fecit; » et aquam istam illi possesso ad bibendum dabis quocunque modo poteris, quoniam invitatus eam bibit; et tota die illa dyabulus in eo torquebitur, et debilior in eo erit, nec vires suas tunc in eo ostendit, ut prius fecit; et sic per quinque dies fac; in quinta autem die, cum eadem aqua super ipsum modicum tortellum para, velut *der broit*, et quocunque modo poteris illi ad comedendum dabis; et si acer dæmon non est, ab homine illo recedet. Et hoc modo cognoscendum est, utrum aereus, lenis an amarus dæmon sit. Nam si homo libenter ridet, et si homines benevole, id est *holtsetlich*, videt, et si interdum dentibus frendit, id est *griszgramet*, ibi aereus spiritus lenis est. Si autem homo ille invitatus loquitur et si

libenter obmutescit, et si non libenter ridet, et si manibus fortiter *krymet*, et spumas ex ore eicit, ille amarus et acer dæmon est, et ad amarum dæmonem illum expellendum lapis iste non multum prodest, quia dæmon ille amarus et acer, sed tamen eum in homine illo torquet, et eum debilem reddit. Et iste alio modo expellendus erit, cum Deus voluerit.

CAP. XIV. — DE CARBUNCULO.

Carbunculus in eclipsi lunæ crescit. Nam eum jam in tædio est, velut deficere velit, quia interdum se deficere ostendit, cum divina jussione aut famem, aut pestilentiam, aut mutationes regnorum fieri ostendat, et tunc sol omnes vires suas in firmamentum mergit, et lunam calore suo fovet et eam igne suo suscitatur et erigit, et eam iterum splendere facit, quæ linguam suam in os alterius ponit, ut illam a morte exsuscitet quæ jam mortua est; et tunc in illa hora carbunculus nascitur; et ideo de igne solis in incremento lunæ, splendorem habet, ita quod magis in nocte quam in die lucet, et ita crescit usque dum calor solis eum eicit. Et quia eclipsis lunæ raro est, lapis iste etiam rarus est, et virtus ejus rara est, et timenda ita, quod multo timore et sollicitudine exercenda est. Nam si *sucht*, aut *riddo*, quæ *fiber*, aut *gicht*, aut alia quælibet infirmitas hominem invaserit, in mutatione humorum ejus, carbunculum circa mediam noctem, quia virtus ejus tunc præcipue viget, super umbilicum dolentis pone, ut non diutius super umbilicum ejus dimittas quam homo ille aliquantulum ab eo calefactum senserit, et eum mox auferas, quoniam virtus ejus tunc hominem illum et omnia viscera ejus pertransivit plus quam ulla medicina ullo-
rum unguentorum facere posset. Nam statim ut homo ille vel modicam motionem in corpore suo senserit, carbunculum ab eo auferes, quia si eum super umbilicum ejus tunc diutius jacere permiseris, virtus ejus totum corpus illius pertransit, ita quod arescet. Et sic lapis iste quaslibet pestes ab homine depellit et compescit. Et si quis in capite dolet, carbunculum super verticem suum per brevem horam ponat, scilicet tam diu quod caro ejus ab illo ibi incalescat, et statim auferat, quoniam virtus ejusdem lapidis caput illius citius et plus pertransivit, quam pretiosissimam unguentum, vel quam
balsamum faciat, et sic in capite melius habebit. Sed et si eundem lapidem ad vestes seu ad alias quaslibet res ponis, diu durare possunt, et difficiliter putrescunt. Et in quocunque loco carbunculus est, ibi aeri spiritus fantasmata sua ad plenum perficere non possunt, quia eum fugiunt et ab eo declinant.

CAP. XV. — DE AMETHYSTO (1).

Amethystus crescit cum sol circulum suum ostendit quasi coronatus sit, et hoc facit cum aliquam mutationem in vestimento Domini, scilicet in Ecclesia, fieri præsignat. Et cum crescit ut *flius*, et

A ideo multi sunt. Et calidus et igneus est, et aliquantum aerens est, quia tempore illo cum sol circulum suum ostendit, ut præfatum est, aer aliquantum tepidus est. Homo autem qui maculas in facie sua habet, amethystum saliva sua madidum faciat, et ita madido maculas *bestriche*; et etiam ad ignem aquam calefaciat, et eundem lapidem super ipsam aquam teneat, et sudor de eo egrediens aqua illi commisceatur, et tunc eum etiam in ipsam aquam ponat, atque cum eadem aqua faciem suam lavet, et hoc sæpe faciat, et lenem cutem ac pulchrum colorem in facie habebit. Sed si homo recente tumore alicubi in corpore suo intumuit, eundem lapidem saliva sua madidum faciat, et ita madido loco tumoris ubique tangat, et tumor ille minorabitur et evanescet. Et ubi aranea hominem in corpore suo fixerit, ipsum lapidem super fixuram *striche*, et curabitur. Sed et serpens et vipera, id est *nater*, eundem lapidem fugiunt, et locum devitant, ubi eum esse sciunt.

CAP. XVI. — DE ACHATE.

Achates de quadam arena aquæ nascitur, ab oriente usque ad meridiem extenditur, et calidus et igneus est. Sed tamen majorem vim de aere et de aqua habet quam de igne. Nam cum aqua illa minorabitur ubi ita arena sine aqua apparet, tunc quædam pars ejusdem arenæ de ardore solis et de puritate aeris perfunditur, ita quod in lapidem fulgescit. Sed cum deinde inundatio aquarum excreverit, ipsum lapidem de arena tollit et ad alias terras ducit. Et si aranea aut alius vermis venenum suum super hominem fudit, ita tamen, quod in corpus illius non intrat, achatem ad solem aut super ignitum laterem fortiter calefaciat, et ita calidum super locum doloris ponat, et ipse lapis venenum illud aufert; et deinde iterum de eodem modo calefaciat, atque eum super fumum calidæ aquæ teneat, ut sudor ejus aquæ illi commisceatur, et tunc eum in aquam illam per brevem horam ponat, et tunc lineum pannum ipsi aquæ intingat, atque locum corporis sui ubi fixura aranæ est aut ubi aliud venenum desuper fustum est, cum eodem panno *berre*, et curabitur.

Et si quis homo lapidem istum secum portat, eum ad nudam cutem suam ponat ut ita incalescat, et natura ejus hominem illum idoneum facit et sensatum, atque prudentem in sermone, quia de igne et de aere atque de aqua nascitur. Nam sicut aliqua mala herba quæ ad cutem hominis ponitur ibi interdum pustulam aut ulcus exurgere facit, sic etiam quidam pretiosi lapides, ad cutem hominis positi, eum sanum et sensatum sua virtute faciunt. Et homo qui caducum morbum habet et qui lunaticus est, achatem ad cutem suam positum semper habeat, et deinde melius habebit. Nam homines cum infirmitatibus istis multoties nascuntur, etiam de superfluitate malorum humorum et pestium eas sibi attrahunt. Et qui caducum morbum habet, achatem

(1) Marbod. *Lapid.* 253, et ejusd. mystica applic. p. 141.

per tres dies in aqua ponat, cum jam luna plena est, et in quarta die eum auferat, et aquam illam modice coquat, ita ut non ferveat, et eam sic servet atque cum ea coquat omnes cibos quos interim comedit, dum luna tota decrescat; ac quidquam interim biberit, sive vinum, sive aquam, sic achatem imponat ei, et sic bibat, et sic per decem menses faciat, et curabitur, nisi Deus non velit. Sed et qui lunaticus est, ante triduum cum tempus insanie suæ instare cognoverit, eundem lapidem per tres dies in aqua ponat, et in quarta die eum auferat, et tunc aquam illam modice calefaciat, atque omnes cibos, quos interim comedit, dum in amentia est, cum ea coquat, ac eum in omnem potum suum interim ponat, et desuper bibat, et sic per quinque menses faciat, et sensum suum et sanitatem recipiet, nisi Deus prohibeat. Nam cum per virtutem ejusdem lapidis modice calefacta aqua suscitatus (1), ne per fervorem illius infirmetur, cibi ejusdem hominis cum ipsa aqua condiantur, et potus illius eodem modo, ut præfatum est, et ita per virtutem eorundem temperamentorum, et in virtute Dei, humores, qui insaniam illi inferunt, sedantur. Sed et per singulas noctes, antequam homo in lectum suum se collocet, achatem in aperto per longitudinem domus suæ ferat et deinde per latitudinem ejusdem domus, in modum crucis, et fures per voluntates suas exercere et proficere minus prævalebunt, et in furando minus habebunt.

CAP. XVII. — DE ADAMANTE (2).

Adamas calidus est, de quibusdam montibus meridiane plagæ nascitur qui sunt quasi *legechte* [ley-mechte?] et velut quædam cristallus *glasechte*, et ex eadem *leym* quoddam *gedosze* quasi cor aliquando oritur magnæ fortitudinis. Et quia forte et durum est, antequam magnum fiat, ipsa *leym* ejusdem montis circa positum scinditur, et ita velut in aquam cadit in modum et ad magnitudinem *krisolo*, sed postea in eodem loco ejusdem *leym* debilior priori est. Et cum deinde aliqua inundatio fluviorum excreverit, illum lapidem ad alias provincias educit. Et quidam homines sunt, qui ex natura sua et per diabolicam malitiosi sunt, et ob hoc libenter tacent, sed cum loquuntur, et acrem visum habent, ac interdum mentem suam fere excedunt, velut insaniam ducantur, et iterum cito ad se redeunt; isti sæpe vel semper adamantem in os suum ponant, et virtus ejus talis et tam fortis est, ut malignitatem et malum hoc quod in eis est exstinguat. Sed et qui freneticus est et mendax, et iracundus, et ipsum lapidem in ore suo semper teneat, et vi ejus hæc mala ab ipso avertuntur. Et qui jejuna non potest, eundem lapidem in os suum ponat, et esuriem ei minuit, ita quod tanto diutius jejuna poterit.

Et qui *virgichtiget* est, vel apoplexiam habet, id est hanc pestem, quæ medietatem corporis appre-

hendit, ita quod se movere non potest, adamantem per totam diem unam in vinum aut in aquam ponat, et desuper bibat, et *gicht* ab eo cessabit, etiam si tam valida est ita quod membra illius dirumpere minantur, et etiam apoplexia minuetur. Sed et qui *gelsucht* habet, eundem lapidem in vinum aut in aquam ponat, et desuper bibat, et curabitur. Sed adamas tantæ duritiæ est quod nulla duritia eum vincere potest, et ideo ipse ferrum impetit et fodit; unde cum nec ferrum nec calybs duritiam ejus incidere poterunt, calybem ita corroborat quod nec cedit nec frangitur antequam illum incidat. Et dyabulus eidem lapillo inimicatur, quia fortitudini resistit, ideo tam in nocte quam in die dyabulus eum designatur.

B

CAP. XVIII. — DE MAGNETE.

Magnes calidus est et de spuma quorundam venenosorum vermium nascitur qui in quadam arena et in quadam aqua habitant, sed tamen magis in arena quam in aqua. Nam quidam venenosus vermis est, velut *snecko*, circa quamdam aquam, et in aqua manens, qui aliquando spumam suam in quemdam locum ejusdem terræ emittit, et qua ferrum conflare solet. Quod dam alius quidam venenosus vermis viderit, qui etiam circa aquam ipsam et in ipsa aqua manet, et qui de terra illa pascitur de qua ferrum paratur, ad spumam illum ardentem currit, et venenum suum, scilicet nigrum ad eandem spumam fundit, et venenum hoc spumam illam fortitudine sua pertransit, ita quod in lapidem durescit, et ideo magnes ferrugineum colorem habet, et ferrum naturaliter post se trahit, quia de veneno illo coagulatur, quod de terra illa nutritur de qua ferrum paratur. Sed aqua illa juxta quam idem lapis jacet, frequenti inundatione sua desuper inundans, maximum venenum quod in eo est attenuat et minuit. Et si homo furit, aut si aliquo modo fantasie *virgogelecht* est, magnetem saliva sua *bestriche*, et verticem furentis ipso lapide ita madido *bestriche*, atque frontem ejus in transversum, et dic: « Tu furens malum cede in virtute illa qua Deus virtutem de cælo ruentis dyabuli in bonitate hominis mutavit; » et ille sensus suos recipiet. Nam utilis et inutilis ignis ejusdem lapidis, quia ignis, quem de ferruginea terra habet, utilis est; ignis autem quem de veneno vermium habet, inutilis est. Cum salubri et calida humiditate salivæ hominis suscitatur, noxios humores qui intellectum hominis evertunt (3).

A

CAP. XIX. — DE LIGURIO (4).

Ligurius calidus est. De quadam urina et non de omni urina lincis nascitur. Nam lincis non est lascivum nec libidinosum, nec immundum animal, sed uno modo temperatum. Et virtus ejus tam fortis est, quod etiam lapides penetrat, unde etiam acutum visum habet, nec facile in oculis caligat. Et

(1) Locus corruptus.

(2) Plin. *Hist. nat.* xxxvii, 4; Marbod. *Lapid.* 28

(3) Deest aliquid.

(4) Cf. infra vii, 27; Marbod. *Lapid.* 358.

de urina ejus lapis iste non semper nascitur, sed tunc cum sol valde ardet et cum aura levis est et blanda et bene temperata. Nam animal hoc tunc aliquando propter calorem et puritatem solis et propter suavitatem pulchræ auræ lætatur, et tunc cum urinam emittere vult, pede in terram fodit, et in fossam illam urinam emittit, et sic de ardore solis ligurius coagulatur et crescit. De puritate enim solis et blanda aura quæ animal istud tangendo perfulsit et de lætitia animi ejus, et de magna vi quam habet urina in eo calet, et cum ita emittitur, in lapidem istum coagulatur, ita quod coagulatio ista pulchri lapidis in terra fit qui est tenerior lapidibus aliis. Et homo qui in stomacho valde dolet, ligurium aut in vinum, aut in cerviseam, aut in aquam per brevem horam ponat et tunc auferat, et liquor ille viribus lapidis hujus perfunditur, ita quod inde vires accipit; et sic per quindecim dies faciat, et da illi modice ad bibendum parum pranso, et non jejuno, et nulla febris nec pestis tam fortis in stomacho illius est absque morte, quin stomachus ejus purgetur et purificetur et salvetur præter instantem mortem. Nullus autem alius homo pro ulla causa istud condimentum bibat, nisi contra dolorem stomachi: vivere non posset, quia fortitudo ejus tanta est quod cor illius *virseriget* et quod caput ejus scindendo divideret. Sed quem difficultas urinae constringit, ita quod urinam facere non potest, ligurium in lac vacoarum aut ovium, non autem in lac caprarum, per diem unum ponat, et secunda die auferat, et lac illud calefaciat, id est *welle*, et ita sorbeat, et sic per quinque dies faciat, et urinam in eo solvit.

CAP. XX. — DE CRYSTALLO.

Crystallus de quibusdam frigidis aquis nascitur, quæ subnigri coloris (1), ex aere veniens aquam illam tetigerit, ipsa aqua in aliquo loco, velut quædam massa, per frigus coagulatur, et quasi cor aquæ in fortitudinem coagulatur, et cum deinde calor aeris aut solis eamdem tetigerit, eidem massæ spissam albedinem quam tunc habet, ardore suo aufert, ita quod aliquantum pura fit, sed tamen per calorem illum dissolvi non poterit; sed deinde frigus iterum superveniens eamdem massam magis et magis coagulare facit, et purius; et illud tantæ fortitudinis est quod per calorem ipsum non potest solvi, quamvis tota circumposita glacies dissolvatur, et sic crystallus exsurgit, et crystallus est. Et cui oculi caligant, crystallum ad solem calefaciat, et ita calidam oculis suis sæpe superponat; et quia de aquæ natura est, malos humores ab oculis extrahit, et sic ille melius videbit. Et si *drusæ* aut *orfmæ* in collo hominis nascuntur, eundem lapidem ad solem calefaciat, et ita calidum super *druse* aut super *orfmæ* per diem aut per noctem ligando constringat, et sic sæpe faciat, et evanescent. Sed et cui *hubo* in gutture crescit seu intumescit, crystallum ad solem calefaciat, et ita calida vinum desuper fundat, et de illo sæpe

(1) Deest aliquid.

bibat, et etiam crystallum ad solem calefactum ad guttur super *hubin* calidum sæpe ponat, et minora-bitur. Sed et qui in corde, aut in stomacho, aut in ventre dolet, crystallum ad solem calefaciat, et ita calidæ aquam desuper fundat, et tunc etiam per brevem horam iu ipsam aquam eandem crystallum ponat et deinde auferat, et ita aquam illam sæpe bibat, et in corde, aut in stomacho, aut in ventre melius habebit. Et qui a *nesseden* fatigatur, eundem lapidem ad solem calefaciat et ita calidum super locum illum ubi dolet ponat, et *nessia* fugabitur.

CAP. XXI. — DE MARGARITIS.

Quædam aquæ sunt fluminum, quæ salsæ sunt, de quibus margaritæ nascuntur. Nam pinguedo eorundem fluviorum cum salsugine sua ad harenam cadit, ita quod superior aqua purificatur, et pinguedo hæc eum salsugine sua in margaritas coagulatur, et hæc margaritæ mundæ sunt. Accipe ergo margaritas istas, et eas in aquam pone, et totus livor et *slim* quæ in eadem aqua est circa easdem margaritas congregatur, et superior aqua purificatur et emundatur. Et homo qui *fiber* habet, eandem superiorem aquam sæpe bibat, et melius habebit. Sed et qui in capite dolet, margaritas ad solem calefaciat, et ita calidas tymporibus suis circumponat et panno desuper constringat, et curabitur.

CAP. XXII. — DE BERLIN.

Berlin de quibusdam conchis animalibus nascuntur, scilicet quæ in conchis jacent, et quæ in mari et in quibusdam magnis fluminibus manent. Nam quædam istorum conchatorum animalium circa fundum fluviorum istorum versantur, et ibi pascua sua quærunt, et aliquantulum venenosa, et de sordibus quas in fundo illo in se trahunt, et de veneno suo, cum hoc exspuunt, quædam *berlin* coagulantur et ita nascuntur; quæ aliquando turbidæ sunt, quia ipsa animalia circa fundum earundem aquarum versantur, et fere nulla utilitas in eis est. Sed de eisdem conchatis animalibus quædam in medietate eorundem fluviorum versare solent, ubi ipsæ aquæ puræ sunt, et ibi eadem animalia minus sordium in se trahunt, et ideo etiam modicum veneni in se habent. Unde etiam *berlin* illæ quæ nascuntur de eisdem aquis quas ipsa animalia in se trahunt, et de veneno hoc quod illa exspuunt, ibi lucidæ fiunt, quoniam ibi in mediis fluminibus quædam puritas aquarum est. Sed tamen fere nulla utilitas medicinæ in ipsis est, nisi quod tantum alii lucidiores sunt, et quod minus quam aliæ venenum in se habent. Quædam autem eorundem conchatorum animalium in summitate ipsorum fluminum versantur, ubi spumæ et multæ sortes earundem aquarum fluunt, et de ipsis spumis et de superioribus sordibus illis cum veneno ipsorum animalium quædam *berlin* coagulantur, quæ etiam aliquantum turbidæ sunt, quia de spumis de collectionibus sordium illarum nascuntur, nec ad ullam utilitatem medicinæ valent, quia plus infirmitatem quam sanitatem hominibus

inferunt. Nam si quis homo in os suum poneret, inde talem infirmitatem sibi fere attraheret et ita infirmaretur velut aliquo venenum sumpsisset; et si eas etiam ad cutem suam poneret, ita quod caro ejus ab ipsis incalesceret, venenum ex eis in se traheret, et hoc modo infirmus efficeretur et doleret.

CAP. XXIII. — DE CORNELIONE.

Cornelion plus de calido aere quam de frigido est. et in arena reperitur. Et si alieni sanguis de naribus fluit, vinum calefac, et calefacto cornelion impone, et sic illi ad bibendum da, et sanguis effluere cessabit.

CAP. XXIV. — DE ALABASTRO.

Alabastrum nec rectum calorem, nec rectum frigus in se habet, sed in utroque quasi tepidum est, ita quod etiam medicina in eo fere non reperitur.

CAP. XXV. — DE CALCE.

Calx calidus est, de quo creta fit, cum incensus fuerit, unde et creta calida. Nam cum calx per ignem in pulverem redigitur, magis reboratur, et terram ac arenam igne suo conglutinat. Sed si homo aut pecus de calce comederit, fortitudo caloris illius comedentem destruit et infirmari facit. Homo au-

tem, quam vermis in aliquo loco suo comederit, cretam accipiat et bis tantum de *criden*, et ex his cum aceto seu vino velut tenue cæmentum faciat, atque istud loco, ubi vermem patitur, cum penna emittat, et hoc per singulos dies usque ad quintam diem faciat; postea sumat aloë, et secundum ejus tertiam partem myrram, et simul terat, atque ex his cum recenti cera *cyn* plaster paret, et canabineo panno superponat, et ita super locum doloris per duodecim dies liget. Nam creta calida est et *crida* frigida, et sic calor cretæ cum frigiditate *cridæ* et cum calore et acumine vini temperatus vermes commortificat. Sed calor aloë myrrhæ augmentat, putredines eorumdem ulcerum extrahit, et eundem locum sanat.

CAP. XXVI. — DE CÆTERIS LAPIDIBUS.

Cæteri lapides qui in diversa terra et diversis regionibus orti sunt, et diversas naturas atque diversos colores de terris in quibus nati sunt, sibi contrahunt, ad medicamenta non multum valent, ut marmor, *grieszstein*, *calckstein*, *ducksteyn*, *wacken*, et similes, quia nimia humiditas aut nimia siccitas in eis est, quæ recta siccitate non temperatur, aut in quibus nimia siccitas est quæ recta humiditate non humectatur.

EXPLICIT LIBER TERTIUS (QUARTUS) DE LAPIDIBUS.

INCIPIT LIBER QUARTUS (QUINTUS).

DE PISCIBUS.

P R Æ F A T I O.

Quidam pisces sunt, qui de natura sua circa fundum maris et fluminum versantur, et ibi pascua sua quærent, et fundum ita sulcant, velut porci terram, et ibi quasdam radices in quibusdam herbis comedunt, quibus diu vivunt, et alia quæcunque pastui suo conveniunt, ibi semper quærent (1), et etiam interdum fere ad medietatem ipsorum [aquarum *ed.*] ascendunt, et interdum ad fundum descendunt, et ibi præcipue manent. Et caro istorum aliquantum mollis et infirma est; nec ad comedendum sani sunt, quia circa fundum aquarum semper versantur. Et quidam ex istis diem et solis splendorem plus diligunt quam noctem aut lunæ splendorem. Quidam vero noctem et lunæ splendorem magis diligunt, quam diem et solis splendorem. Quidam autem ex istis totum *rogim* suum post ordinem effundunt, id est *leychent*, antequam ab hac effusione desistant, ita ut postquam *geleyche* effundunt, et ita dum per omnia a *rogim* et a *milche* evacuuntur, et ideo etiam aliquantum debilitantur, qui in hac effusione hoc modo festinant. Quidam autem ex eis in hac effusione intervallum habent, et expectant

C dum plus confortentur. et tunc iterum *teychent*, ita quod saltem a Martio usque ad autumnum *rogim* suum effundunt.

Sed alii pisces sunt, qui in medietate et in puritate maris et aliorum fluviorum præcipue versantur et ibi pascua sua quærent, et ibi etiam quasdam herbas in proeminentibus scopulis valde sanas inveniunt, de quibus pascuntur, scilicet quæ tantam sanitatem in se habent, ut si homo eas haurire posset, omnem infirmitatem per ipsas a se depelleret. Et pisces isti ad comedendum sani sunt, et caro illorum aliquantum fortis est, quia in puritate aquarum præcipue sunt. Sed tamen interdum ad fundum descendunt et interdum ascendunt; præcipue autem in medietate ipsorum fluviorum sunt (2).

D Et etiam minores illis piscibus existunt, quæ circa fundum libenter versantur; et quidam ex eis magis diem et solem diligunt, quam noctem aut quam lunam; quidam autem magis lumen et noctem, quam diem aut solem. Sed et quidam ex ipsis totum *rogim* suum antequam cessent effundunt et inde aliquantum debilitantur. Quidam autem in hac

(1) *Et alia — quærent* om. *ed.*

(2) *Quia in puritate — sunt* om. *ed.*

effusione intervalla habent, quatenus ad id opus A suum fundere desistit, et sic evacuati et fatigati, interim confortentur, ut de prioribus præfatum est (1).

Et alii pisces sunt qui circa summitatem maris et aliorum fluminum versari solent, et ibi in spumis et in superioribus multis sordibus pascua sua quæ-
runt, et a calore solis magis quam alii perfundun-
tur, et etiam interdum in quibusdam cavernulis se
abscondunt, in quibus fœtida aqua est quæ effluere
non potest, et ideo caro eorum infirma et mollis
est, nec ad comedendum sani sunt. Et isti etiam
aliquando modice in aquis descendunt, et circa lit-
tora versari solent, et quidam ex eis plus diem et
solem diligunt quam noctem lunam, quidam au-
tem plus noctem et lunam. Et etiam quidam ex eis,
cum *leychent*, totum *rogim* suum effundunt, ante-
quam ab hac effusione quiescant, et inde aliquan-
tum debiles efficiuntur, quidam vero intervallum in
hoc opere habent et vires suas interdum recipiunt,
ut de cæteris dictum est (2).

Et omnes pisces, secundum genus suum, herbas
sibi convenientes per hiemem et etiam interdum
per æstatem comedunt; unde *milche* [lac ed.] et
rogim [granula seminis ed.] in eis crescunt, et de
his suaviter edunt, ita si etiam homo, scilicet mu-
lier quæ infecunda est, ex eis comederet, secunda
fieret et conciperet. Et nullo alio coitu ad conci-
piendum sibi commisceretur, et *rogim* aut *milcher*
in eis nascitur [quemadmodum alia animalia sibi
commisceri solent *add. ed.*], sed solummodo ad
effusionem eorum, id est *leychens*, tam magnum
desiderium habent, ut animalia alia ad coitum. Et
unusquisque parem et convenientem sibi quærit; et
cum tempus effusionis eorum instat, locum circa
littus quærent, ubi nec venti, nec procellæ eos læ-
dere possunt, sed ubi quies bona et tranquilla tem-
peries aquarum sit (3), et ubi herbulæ, quibus inter-
rim pascantur, circum natæ sunt, et tunc piscis ille,
quæ femina est, ad rectitudinem, scilicet in modum
lineæ, procedit usquedum secundum naturam suam
ab hac effusione desistat; et ubi finem hujus effu-
sionis facit, ibi alium piscem, scilicet masculum,
advenire præstolatur. Et mox masculus, scilicet
milcher, subsequitur, et lac suum in ordine et
mensura super *rogim* fundit, et quod piscis, scilicet
femina, præcessit; et cum ad illum pervenerit, lac

aliquantum debiles efficiuntur, et juxta eundem
locum quietem sibi quærent, dum vires suas reci-
pian, et herbulis circumpositis interim pascuntur.
(4) A tempore autem illo, quo semen suum effun-
dunt, usque ad id, quo pisciculi vivere incipiunt,
multæ ac diversæ et repentinæ qualitates et pas-
siones aeris interdum superveniunt. Sed cum istæ
effusiones piscium, id est *geleyche*, antequam pisci-
culi vivere incipiant, multotiens ab inundatione
ymbrium et tempestatum atque a navigantibus
rumpantur, et ita pereunt, nec ad effectum perve-
niunt. Et si quis homo istam effusionem, id est *ge-
leyche*, piscium comederit, illi fere ut venenum es-
set, et ideo multo studio retia lavanda sunt ne eis
adhæreat, et ne ita in captura piscium extrahatur.
Sed postquam pisces semina sua, id est *geleyche*,
effuderint, debiles efficiuntur, quia multum fatigati
sunt, ut supra dictum est, et tunc tum sanas carnes
ad cibum hominis non habent, ut alio tempore, et
pisciculi illi qui simul effunduntur, id est *geleiche-
werden* et simul versantur, et postquam creverint,
similiter semina sua effundunt. Et si aliqui eorum
capiuntur, illi qui remanent alios sibi ætatis suæ
quærent similes iterum. Et quidam pisces, ut præ-
fatum est, de claritate diei et de splendore solis
delectantur et in eo pascua quærent, quidam vero
de nocte et de splendore lunæ et stellarum, et tunc
etiam pascua sua quærent, quia meliorem tempe-
riem in aqua aliquando in noctibus quam in die
habent. Et sicut homo naturam suam destituit, pe-
coribus se commiscens, ita etiam et pecora in aliud
genus suum se aliquando in commixtione ducunt.
Et sic etiam pisces a genere suo in aliud genus in-
terdum in effusione seminis sui declinant, et aliud
genus extraneum generi suo producant, ut in
anguilla et in aliis quibusdam piscibus notari
potest.

Deus autem in quibusdam piscibus quamdam
scientiam, secundum naturam suam et secundum
genus suum, dedit, ita quod quasdam herbas et
radices in aquis cognoscent, quibus interdum ve-
scentur, cum alios cibos non habent, quarum for-
titudo et natura, cum eas semel cognoscunt seu gu-
staverint, quod aut per dimidium annum aut per
quatuor menses nullo pastu indigent, et tamen

Deus autem quibusdam piscibus quamdam scien-
tiam secundum naturam et genus suum dedit, quod
quasdam herbas et radices in aquis cognoscent,
quibus interdum vescantur, cum alios cibos non
habent; quarum fortitudo et natura talis est, cum
eas semel gustaverint, quod aut per dimidium an-
num, aut per quatuor menses nullo pastu indigent.
Quod autem pisces clamosas voces non habent
quemadmodum cætera animalia concipiuntur: et
etiam pro clamore vocis, quam ipsi in alvo non ha-
bent, aqua in qua conversantur sonum in cursu
suo tenent. Reptantia autem, et illa quæ interdum
in aqua, interdum super terram sunt, vel quamdam
cognitionem cum animalibus habent, et ideo linguas
ad sibilos et ad sonos vocum habent. »

(1) *Et quidam* — præfatum est om. ed.

(2) *Et isti etiam* — dictum est om. ed.

(3) *Sed ubi* — sit om. ed.

(4) Ab inde textus editus in multis variat quæ
adnotare longum esset. Sic se habet: « A tempore
autem illo quo simul effunduntur, se cognoscunt et
simul versantur; et postquam creverint, semina
sua simul effundunt; et si aliqui eorum capiuntur,
illi qui remanent alios sibi ætate similes iterum
quærent. Et sicut homo naturam suam destituit,
pecoribus se commiscens, ita etiam et pecora extra
genus suum aliquando in commixtione ducuntur,
et sic etiam pisces a genere suo in aliud genus in-
terdum in effusione seminis sui declinant, et aliud
genus extraneum generi suo producant, ut in an-
guilla et in aliis quibusdam piscibus notari potest.

carnes eorum ob hoc non deficiunt nec minuantur. A est, eas cognovit ac eas in aquis quæsit, et interdum comedit cum alios cibos non habuit, sed postquam deinde alios cibos habere potuit, eas devitabat. Nam eadem herbæ faciliter nec crescunt nec pereunt, et ideo cum aut pisces aut bestię modicum de eis gustaverint, diu in ventre eorum indigestæ jacent, quia difficiliter digeruntur; et idcirco animalia quæ eas comedunt per longum tempus esurire non patiuntur, sed cum aliis cibis quos postea comedunt digeruntur.

CAPITULA.

Cete	I	Bersich	XIV	Minewa	XXVI
Huso	II	Concha quoddam genus pis-		Meichetisch	XXVII
Salmo	III	cis est	XV	Rotega	XXVIII
Lasz	IV	Asch	XVI	Carosso	XXIX
Merswin	V	Allec	XVII	Blicka	XXX
Storo	VI	Hasela	XVIII	Slyo	XXXI
Welca	VII	Pafenduno	XIX	Stechela	XXXII
Coppera	VIII	Grundela	XX	Kulhenbecho	XXXIII
Hecht	IX	Steynbisza	XXI	Anguilla	XXXIV
Barbo	X	Cance	XXII	Alruppa	XXXV
Carpo	XI	Barbo	XXIII	Lampreda	XXXVI
Elsua	XII	Breseno	XXIV	Punbelen	XXXVII
Sorhel	XIII	Kolbo	XXV		

LIBER QUINTUS.

CAP. I. — DE CETE (1) [IV, 2].

Cete igneum calorem et aquosum aerem habet in se, et naturam piscium et etiam quamdam cognationem de natura bestiarum, scilicet leonis et ursi (2). Et de natura piscium in aquis versatur, et de natura bestiarum crescit in magnitudinem. Nec hominem fugit quoniam si bestię in aquis vivere possent, supra modum in magnitudinem crescerent, ita quod tunc præ horrore eorum homo in aquis conversari non posset. Et diem et noctem. et fundum ac summitatem maris quærit. Sed et cibis piscium et cibis bestiarum vescitur, et etiam pisces comedit, quia si pisces in mari comedendo et devorando non minuerentur, a multitudine piscium mare pervium non esset. Et cum multa voraverit, tunc in-crassatur et impinguatur, ita quod se vix de loco ad locum movere potest. Et tunc aliquantum se sursum erigit, et ex ore suo spumam emittit, et aliquantum ea quæ devoravit expuit, et hoc modo se alleviat. Sed cum se tunc movere senserit, paulatim se de loco ad locum movet, et ita crassitudinem et pinguedinem suam aliquantum amittit et levior fit, ac tunc gaudet, quod moveri potest, et ita in ferocitate se hac et illac movet, et quidquid

B ei tunc occurrit furendo devastat aut devorat. Sed tamen homines eum per insidias eo tempore sæpissime capiunt. Et cum hæc alleviatus fuerit, ut prædictum est, herbæ et radices illas quærit, quibus per aliquod tempus absque aliis cibis durare potest; et cum sol sursum ascendit, ita quod dies prolongantur, tunc pisces, scilicet masculus et femina, terram hanc quærent, quæ de terra illa succum habet et quæ fortior reliquæ terræ est, et ros de aere super herbæ illas tunc cadit quæ in eadem terra nascuntur. Iidem autem pisces super terram illam se ambo erigunt et prædicto rore perfunduntur, atque herbis illis *geleyche* eorum in eis crescere incipit, et ita de loco illo abscedunt; sed cum postea *geleich* suum emittent, de succo prædictæ terræ perfusam quærent, atque femina ubi altitudo ejusdem terræ est grana emittit, id est *leichtet*, et ea pennis suis super terram illam ponit, et masculus sequitur, atque lac suum desuper fundit, et interim quietem ibi quærent, dum vitalem aerem accipiant: et hoc semel in anno faciunt; et piscis unus de granis illis, et tanta vis terræ illius est quod cito vivere incipit; postquam autem vivere inceperint, recedunt. Quibus tanta fortitudo in carnibus, quod com-

(1) *Balæna mysticetus*.

(2) Quæ sequuntur usque ad *et caro piscis hujus* om. ed.

esta omnibus pravis et debilibus humoribus resistunt. Nam Deus in omnium creatura animalium quasdam formas fecit, in quibus fortitudinem suam ostendit, velut etiam in hoc pisce facit, et ideo piscis iste nequicias dyabuli interdum sentit, et ideo etiam flatus suos contra eum emittit. Et caro piscis huius sana est, et sanis ac infirmis hominibus ad comedendum bona est, et aerei spiritus fortitudinem ejus dedignando fugiunt, quia ubi circa se quidquam dyabolicum senserit cutem suam contrahit, et horribilem se ostendit, et adversum fantasma illud horribiles flatus emittit (1).

Homo autem, qui freneticus et *unsinnig* est, de carnibus ejus, pane tantum addito, sæpe et sufficienter comedat, et sensus suos recipiet. Et qui *virgichtiget* est de eisdem carnibus sæpe comedat, et *gicht* in eo cessabit. Cerebrum autem ejus ad comedendum non valet, ut ullum cerebrum aut piscis, animalis aut avis, quia cerebrum animalis hominem qui comederit debilem facit, id est *unmechtiget*, et molestatur. Sed cerebrum piscis istius in nova olla cum aqua fortiter coque et cocleari fortiter move, id est *zutriebe*, et tunc in aliud vas fundas et fortiter contunde, et herbam quæ dicitur *gicht* adde et satis de baumoleo, et denuo in priori nova olla coque, et iterum in ea fortiter commove, et sic unguentum fac, et qui a valida *gicht* fatigatur, et qui *ridden* aut alia ulcera habet, cum eo se ungat, et sanabitur.

Et qui in corde repente *unmechtet* [defectum sentit *ed.*], cor ejus pulverizet et in aqua bibat, et melius habebit. Sed et qui de *vicht* dolet, eundem pulverem in vino et in aqua sæpe bibat, et *vicht* in eo cessabit. Et si quis de jecore (2) ipsius comederit, stomachum suum interius purgat, et omnia interiora sordida ipsius aufert velut optima potio. Sed in quacunque domo aut loco aerei spiritus irrisiones parare solent, ibi de jecore piscis huius super vivos carbones incende, et recedunt, nec ibi, propter fortitudinem odoris, remanere poterunt. Et qui nocturnas febres aut diurnas, aut mutabiles febres, quæ secundum temperiem aeris se immutant, habent, pulmonem ejus in aqua coquat et sæpe comedat, et febres in eo cessabunt. Sed quia pulmo per annum servari non poterit, eundem pulmonem moderate pulverizet, et pulverem istum aut in aqua aut in vino sæpe bibat, et febres, quæcunque sint vel si etiam *riddo* fuerint, in illo cessabunt (3). Et qui venenum comederit aut bibit, pulmonem et

A jecor ejus æquali pondere pulverizet, et tantum de *andron* [marrubio *ed.*] addat ut pulveris istius est, atque modicum mellis addat, et cum puro et bono vino coquat, et sic calidum, id est *welch* jejunos in mane diei ante diem bis aut ter bibat, et venenum quod sumpsit aut per nauseam spumat, aut per cessum per eum transibit (4). Et qui vesicam ejus per annum servat, et si... ulcus aut *styer* frangetur et curabitur, sed post fractionem ejusdem ulceris, vesicam auferas. Et si *orfime* in corpore tuo habueris, eam iterum in aqua mollem facias et desuper pones, et evanescent.

Quod si etiam alicui in corpore suo *druszewaczent*, eandem vesicam cum saliva tua mollem fac, et desuper pone, et evanescent. Et qui in jecore dolet aut in pulmone infirmatur, minora viscera ejusdem piscis cum ysopo in aqua coquat, et ex eis *sulzen* faciat, et sæpe comedat, et dolor in jecore cessabit, et pulmo sanitatem recipiet. Et qui a *gicht* fatigatur, de palpebris ejusdem piscis per noctem aut per diem in vinum ponat, et tunc idem vinum ad ignem calefaciat, et ita sæpe bibat, et *gicht* ab eo cessabit. Sed et qui in lingua sua *virgichtiget* est, quod loqui non potest, de eisdem palpebris in aquam *schabe*, et illi ad bibendum da, et statim loquitur, et fortitudinem recipiet lingua ejus qui frigidis humoribus paralyxis ad loquendum sæpius impeditur, sed igneo calore palpebrarum curatur. Sed et manubrium cultelli de osse ejusdem piscis fac, et manubrium illud in manu tua tene, ita ut in ea incalescat, et nullus dolor in manu tua aut in brachio tuo est quin cessabit. Sed et si boves et oves ac porci de pestilentia moriuntur, de ejusdem piscis ossibus pulveriza, et pulverem istum in aquam proice, et illis in potu ad bibendum sæpe da, et schelmo ab eis cessabit. Ex cute ejus calceos fac et eos indue, et sanos pedes et sana crura habebis. Sed et de cute ejus cingulum facias, et te ad nudam cutem cum eo cingas, et diversas infirmitates a te fugabit, et te fortem faciet.

CAP. II. — DE HUSONE (5) [IV, 4].

Huso [Echinus *ed.*] de calido magis quam de frigido aere est (6), et nocturnum splendorem lunæ et stellarum diligit, et plus noctem quam diem, et in die quiescit, et in strenuis velociter currentibus aquis profectum habet, et eas diligit, ac in eis natando ita laborat quod caro ejus de labore illo mollis efficitur. Ac in medietate aquarum natat, et fundum earum raro quærit; et mundis pascuis

tur, et desuper ponatur, et ille curabitur. Sed et eandem vesicam super scrofulas ponat, et evanescent. Et homo manubrium cultelli de osse ejusdem piscis in manu sua teneat, ut incalescat, et fere nullus dolor in eo est, quia furore suo cesset. Sed et homo de cute ceti cingulum faciat, et se ad nudam cutem cum eo cingat, et omnes infirmitates ab eo fugabit; et de cute ejus homo calceos habeat, et sanos pedes et sana crura habebit.

(5) *Acipenser Huso*.

(6) Quæ sequuntur om. *ed.* usque ad *Homo autem*.

(1) *Et aerei* — emittit des. in *ed.*

(2) Tob. VI, 8. Cf. infra cap. 20.

(3) *Sed et qui de vicht dolet* — cessabunt om. *ed.*

(4) Ex his quæ sequuntur multa omittit *ed.*, alia aliter disponit: « Sed et qui albuginem, aut mel, aut lapillum in oculo suo habet, aut qui caliginem in oculis patitur, de crudo felle cetæ ad oculos suos teneat, et etiam palpebras suas cum penna liniat ut oculos modice interius tangat, et claros oculos ad videndum habebit. Et etiam vesica ceti per annum servetur, ut si ulcus aut *stier* in corpore alicujus hominis creverit, ipsa vesica in aqua mollifice-

vescitur, et ideo caro ejus sanis hominibus ad comedendum bona est, infirmos autem lædit aliquantum. Et ipse *leychet* ut alii pisces. Homo autem in quo ydropis morbus crescere incepit, vesicam piscis hujus in aquam ponat, ut aqua ista inde saporē habeat, et eam sæpe bibat, et ydropis in eo meliorabitur et evanescet (1). Nam vesica piscis hujus aquosa et aspera est, et aliquantum amara, et ideo cum suavitate aquæ temperatur, morbum minuit.

CAP. III. — DE MERSWIN (2) [IV, 3].

Merswin plus de calido aere est quam de frigido (3), et naturam piscium et fere porcorum habet, atque noctem plus quam diem diligit, atque libenter in cavernis aquarum moratur, et etiam aliquando super aquas ascendit, atque immundis cibis interdum vescitur atque humanis carnibus, scilicet cum homines in aquis submergantur, atque de immundis spumis, quæ super aquam natant; et ideo caro ejus non est sana homini ad comedendum; et tam masculus quam femina quasdam herbas comedunt, de quibus *swanger* fiunt. Et cum ipsis jam instat quod *geleych* suum emittant, tunc masculus et femina colla sua invicem conjungunt, et *strichet*, et ita ambo incalescunt, et deinde femina semen suum emittit, et masculus, hoc videns, illud devorat, et femina ex hoc indignatur, et iterum aliud semen emittit, et desuper incumbit et *ruoet*, et mox masculus veniens, super illud ex ore suo *milch* emittit simul cum illo quod devoraverat, et ita ambo idem *geleyche* affluunt, et sic ibi manent dum vivere inceperint, et sic piscis unus erit. Et postquam ille vitalem aerem accepit, iterum procedunt et simili modo faciunt, quia una vice totum *geleyche* suum emittunt. Homo autem qui *viryichtiget* est, de jecore et pulmone ejus æquo pondere pulverizet, et pulverem istum in aqua ponat et sæpe bibat, et *gicht* in eo cessabit. Reliqua autem quæ in eo sunt, non multum valent ad medicamenta.

CAP. IV. — DE STORO (4) [IV, 4].

Storo [Rombus ed.] plus de frigido est quam de calido (5), et magis in die quam in nocte versatur, et etiam in fundo aquarum radices et herbas illas quærit, quibus diu absque alio pastu vivere potest, et in aquis hac et illac libenter movetur. Sanas carnes habet, quæ etiam sanis hominibus ad comedendum non obsunt, infirmos autem dolere aliquantum facit, quia nimis fortis ei est. Et cum *geleyche* in eo crescere debet, ipse super aquas se erigit, et ros de aere super eum cadit, et etiam

A tunc quasdam herbas similes *cle* tam masculus quam femina comedit, et fecunditatem accipit. Sed cum tempus instat ut *leyche*, quamdam nigram terram quærit, et ibi quasdam grana emittit, super quæ masculus nichil fundit, ita quod hæc grana piscis unus fuerit; et iterum juxta semen illud quiescunt ibi, dum vitalem aerem accipiat. Et postquam vixerit, iterum procedunt, et cum aliis granis *leychent*, et ita per ordinem, dum omnem *geleyche* suum emittunt.

Homo autem quem *vicht* fatigat, de jecore hujus piscis sufficienter et sæpe comedat, et *vicht* in eo cessabit. Et cui caro circa oculos emergit, id est *uszwelczet*, vel cui oculi caligant, de felle ejus accipiat, et æquali pondere de succo ruthe, et minus de camillen, et hoc simul commisceat, atque in cuprinum vasculum mittat, et cum eo circa noctem oculos suos superius sæpe ungat, ita quod oculos modice interius tangat, et in oculis sanabitur, et clare videbit caligine fugata. Sed et si de ossibus ejus in aliqua domo incenduntur, aerei spiritus eam interim devitant, nec ibi illusiones suas interim faciunt, sed velut homo fastentem odorem fugit, sic mali spiritus tunc eam fugiunt, quia mundum animal non diligit.

CAP. V. — DE SALMONE (6) [IV, 5].

Salmo magis de frigido quam calido aere est, et magis in nocte quam in die versatur, atque plus lunam quam solem diligit. Et cum luna apparet, in splendore ejus summe natat, velut in solis splendore, et ideo caro ejus aliquantum lunæ assimilatur, et mollis ac infirma est, nec ulli homini ad comedendum bona est, quia omnes malos humores qui in homine sunt excitat. Et fundum aquarum quærit, et etiam radices et herbulas illas interdum comedit, quibus diu absque aliis pascuis sustentari potest. Sed et de gramine illo comedit, quod de frumento nascitur, quod in aquas cadit, et ab illo fecunditatem capit, et cum *leychet*, *ley-mecht*, terram quærit, et ibi *rogim* suum emittit, et masculus super illum *milch* fundit, et de granis pisciculus unus fit, et ita iterum procedunt, usque dum a *geleyche* suo evacuentur, scilicet locis variis uno tempore *geleyche* suum effundentes, et ibi quiescunt usque dum ex aere vitam accipiant.

(7) Homo autem cui dento putrescit et cui dentes infirmantur et fragiles sunt, de ossibus piscis hujus in pulverem redigat, et modicum assi salis addat, et ad noctem pulverem istum dentibus sæpe circumponat, et salivam, scilicet gengivas effluere per-

(1) Hoc usque edit.

(2) Phocæ species.

(3) Et naturam piscium etc. om. ed. Pergit: Homo autem; desinit, et *gicht* in eo cessabit.

(4) *Acipenser Sturio*.

(5) Ed., intermedia omittens: « Homo autem quem *vicht* fatigat, de jecore piscis hujus sufficienter et sæpe comedat, et *vicht* in eo cessabit. Et cujus caro circa oculos suos evolvitur, vel cui oculi caligant, de felle piscis hujus, de succo ruthe, et minus

de calimino commisceat, et in cuprinum vasculum mittat, et cum eo oculos suos superius sæpe ungat, et clare videbit. Si autem homini in aliquo loco corporis sui aliquo casu os frangitur, os strutionis pulverizet, et pulverem istum in puram aquam de puteo non salso extractam mittat, et jejunus bibat; et hoc faciat dum sanetur, sed tamen modice. »

(6) *Salmo Salar*.

(7) Hic incipit textus editus, superiora omittens.

mittat, et carnem circa dentes ejus mundat et sanat. Et cætera quæ in eo sunt ad alia medicamenta non valent.

CAP. VI. — DE WELCA (1) [IV, 6].

Welca plus de calido aere quam de frigido est, et magis diem quam noctem diligit, et frumento quod in aquas cadit, et de bonis aliis herbis pascitur (2). Et sanas carnes habet, et tam infirmis quam sanis hominibus ad comedendum bonæ sunt, et *leychent* ut alii pisces (3). Et homo cui oculi caligant, fel ejus accipiat, et ei de succo feniculi addat et paucas guttas vini, et tunc sic commixto circa palpebras et circa oculos suos ex eo modice ungat, sed præcaveat ne oculos interius tangat, et caliginem oculorum fugabit. Et si quis de jecore ejus cocto comedit, omnem livorem, id est *slim*, et omne venenum, id est *eyther*, qui in stomacho illius est, circa se colligit et ad se trahit, et ita secum per secessum abjicit, et sic ille in stomacho sanus erit. Cor autem ejus nec ad comedendum, nec ad medicamenta valet, et hominem lædit qui illud comedit. Sed cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non valent (4).

CAP. VII. — DE LASZ [IV, 8].

Lasz [Esos ed.] de calido aere magis quam de frigido, et diem diligit, et fundum aquarum non quærit, sed in medietate aquarum pascua sua quærit, atque in quibusdam *leyem* ubi herbulæ nascuntur, et illas comedit (5); et carnes ejus saniores carnibus salmonis sunt, atque sanis hominibus ad comedendum bona existunt, infirmos autem aliquantum fatigant; quia enim piscis iste de calido aere est, carnes ejus sanis hominibus qui calidi sunt bonæ sunt, infirmis autem qui frigidi sunt illis non valent; et *leychet* ut cæteri pisces (6). Sed jecor ejus mollis est, et hominem lædit. Et cætera quæ in eo sunt non multum prosunt (7).

CAP. VIII. — DE COPPREA (8).

Copprea plus de frigido quam de calido aere est, et diem diligit, et semper in novis et frigidis aquis et juxta fundum aquarum versatur, atque interdum in furis aquis delectatur, et his sed *benachtet*, et sanos cibos quærit. Et carnes ejus comestæ sanos homines non lædunt. Infirmi autem eas moderate comedant, quia de frigido aere sunt. Jecor autem ejus nullus comedit, nisi cum *dille* aut feniculo *gesultze*, et sic comedatur, sed *rogim* et *milch* ejus comedi poterunt. Et herbulæ de quibus fecunditatem accipit, *catzenzagel* aliquantum assimilantur. Et cum tempus suum instat, *leyem* quærit, et ibi

(1) *Silurus Glanis*.

(2) *Et magis — pascitur om. ed.*

(3) *Et — pisces om. ed.*

(4) *Et si quis — non valent om. ed.*, quorum loco hæc habet: « Quod si homo de superfluitate libidinis in oculis caligat, sive masculus, sive femina sit, cuticulam fellis piscis hujus, felle effuso, ad solem exsiccet, et purissimo et optimo vino intingat, et ad noctem, cum se in lectum ponit, eam super oculos suos panno liget, et circa mediam noctem auferat, ne oculos transverberet. In tertia nocte,

grana emittit, de quibus unus piscis erit, et masculus lac suum desuper fundat, et juxta illud morantur, dum ex aere vitam capiant; et iterum procedunt, et simili modo *leychent*, ut prædictum est, et sic ambo faciunt dum per omnia evacuantur. Si autem quilibet homo *virndroszkeyt*, id est *leytsam* animam habet, oculum piscis illius aut in aureo, aut in argenteo annulo *besmyde*, ita ut oculus cutem digiti tangat, quatenus cutis de oculo illo incalescat, et etiam eum sæpe ad os suum ponat, et intellectus ejus evigilat, id est *wacker* erit. Quod si oculus iste hoc modo diu durare in anulo non potest, novum oculum ejusdem piscis ei iterum impone.

CAP. IX. — DE HECHT (9) [IV, 9].

Hecht [Lucius ed.] plus de calido aere est quam de frigido (10), atque in puritate ac in medietate aquarum libenter versatur; et diem diligit, et acer est, et *grim*, velut aliqua bestia in silva; atque ubicumque moratur, pisces consumit, et aquas illas de aliis piscibus evacuat. Nam munda pascua quærit, et duras ac sanas carnes habet. Tam infirmis quam sanis hominibus bonæ sunt ad comedendum. Ipse enim medium temperaturum calorem habet, et ideo carnes ejus sanæ sunt. Et quasdam herbulas masculus et femina comedunt, de quibus *geleyche* in eo crescit, et illud velut cæteri pisces emittit. Et si quis homo jecor ejus sæpe comedit, bonam et suavem digestionem parat. Et si vermis hominem aut pecus comedit, ossa piscis hujus pulveriza, et pulverem istum super loca ipsa pone, et vermes moriuntur.

CAP. X. — DE BARBO [IV, 10].

Barbo [Silurus ed.] de calido aere est magis quam de frigido, et diem diligit, et calorem libenter habet; et cum aliquod frigus senserit, tum quasdam cavernulas intrat, ut in eis calorem habeat; et in sole libenter est, et in eo summe *vachet*, et ideo caro ejus mollis est et *zuflosslich*. Sed in medietate aquarum versatur, et munda pascua quærit, et ut alii pisces semen suum exponit quod de quibusdam herbulis *leychet*, ac plurimum in hoc opere studiose laborat, ita quod etiam *leychene* studet. In plurimis locis uno tempore *leychet* antequam cesset. Sed si sanus homo eum frequenter comedit, ei nec sanam carnem nec sanum sanguinem parat. Et si quis caput ejus frequenter comedit, dolorem in capite ejus parat et excitat, atque alias febres in ipso facit. Sed nullus homo grumum ejus comedit, quia si eum comederit, inde dolebit. Nam quia caput piscis hujus aerea viriditate caret, limosum venenum introrsum trahit de quo cerebrum et fauces ejus infi-

et in quinta, et in septima idem faciat, non autem in secunda, nec in quarta, nec in sexta. Et si de alia peste homo caliginem senserit, istud remedium ei non proderit.

(5) *Et diem — comedit om. ed.*

(6) *Quia enim — pisces om. ed.*

(7) *Et cætera — prosunt om. ed.*

(8) Deest in ed.

(9) *Esos Lucius*.

(10) Ed.: *Lucius de calido aere est. Et si quis homo jecor ejus, etc., ut infra.*

ciuntur, et sic comedendo lædit, ac *rogum* ejus quasi A venenum est, quoniam grana ipsius a se difficiliter separari poterunt, et magis *gebrechen* sunt, quam cibus sanitatis (1).

CAP. XI. — DE CARPONE (2) [IV, 14].

(3) *Carpo* plus calidus est quam frigidus, et diem magis diligit quam noctem, et calorem paludum in se habet, atque de paludibus molles et infirmas carnes tenet. Et in eis pascoa quærit, ac in spuma aquarum libenter versatur. Et caro ejus sano homini in comestione non nocet, infirmum autem aliquantum lædit. Et qui sanus est, *milich* et *rogum* ejus comedere potest, infirmus autem non comedat. Sed idem piscis interdum in puram aquam nat et in ea se *bachelt*, et tunc etiam in ea pascuis mundis vescitur, et ibi etiam de succo cujusdam terræ trahit, et quasdam herbulas ibi comedit, de quibus fecunditatem accipit. Et cum tempus instat quod *leychent*, *gallendesteyn* quærit, et ibi uno tempore *leychet*, masculo suo subsequente, et ibi ad vitalem aerem, nisi abigantur, quiescunt, quemadmodum velut alii pisces faciunt. Et homo qui *fiber* habet, ita quod tædium comedendi habet, et quod cibus ei in fastidio est, piscem illum coquat, et tunc caput ejus auferat, et per medium dividat, et in vernu ad ignem roste, et sic in vinum ponat, et hunc tertiam partem aceti addat, et modicum mellis in his perfundat, et sic paratum sæpe comedat, et *fiber* in eo cessabit, ac fastidium comedendi deponet. Cætera autem quæ in eo sunt ad medicamenta non multum valent.

CAP. XII. — DE BRESMA (4) [IV, 12].

(5) *Bresma* calida est magis quam frigida, et succum terræ in se habet, et circa fundum aquarum libenter versatur, et terram interdum comedit, et noctem diligit, ac in splendore lunæ se *bechelt*, et ideo nec sanis nec infirmis ad comedendum multum valet, sed tamen eum superare possunt. Sed et circa terram quasdam folia herbarum quærit, quæ similitudinem *bredium* habent, et illa comedit, et ab eis fecundatur, et cum tempus suum advenit, in quamdam terram *leychet*, et tempore suo masculus lac suum desuper fundit, et illud ita custodiunt, dum ex aere vitam accipiat. Et homo, qui *magensiech* est eundem piscem in aqua coquat, et sic in aceto cymino addito condit, et *sulze*, et comedat, atque stomachus ejus a *slim* et febre purgatur.

CAP. XIII. — DE ELSUA [IV, 13].

Elsua [*Elna ed.*] de frigido aere est (6), et no-

(1) *Ed. brevissime* : « *Silurus* de calido lære est. Si quis autem caput ejus frequenter comedit, dolorem in capite ejus excitat, et alias febres in illo facit. Et nullus cerebrum, nec fauces ejus, nec lac, nec granula quæ in eo sunt comedat, quia ei quasi venenum sunt. »

(2) *Cyprinus carpio*.

(3) *Ed.* : *Carpo* calidus est, et caro et lac et granula sanum hominem in comestione non necant; infirmum autem aliquantum lædunt. Homo autem, etc., ut infra, intermedia omittens.

ctem diligit, ac in fundum aquarum et in stercoream terram quasdam herbulas comedit, et inde impinguitur et munda pascoa quærit. Et postquam de stercore fatigatur, ad puritatem aquæ ascendit, et in ea se lavat. Et comestus, nec sanum, nec infirmum hominem multum lædit. Et juxta littus rubeam et *stechelecht* herbam comedit de qua *swanger* fit. Sed cum *leychen* vult, cavernulas quærit, et in eis *leychet*, et de cavernula in aquam *leychet*, secum trahit, et aliam cavernulam intrat, et etiam in illa *leychet*, et sic de cavernula transit dum omne *geleych* suum emittit, ac masculus desuper fundit, et sic semina sua vitalem aerem recipiunt. Sed quod iste piscis aliquando in aquis moritur, hoc ideo est quia cum magnus calor æstatis est, de tempestatibus et de B magnis ventis et de magnis inundationibus aquarum quæ tunc fiunt valde timet et angustiat, quia molles carnes habet, ita quod etiam, cum tonitrua audit, cavernulis ita se infligit, quod se ab eis extrahere non potest, et hoc modo sæpe moritur. Sed si quis jecor suum sæpe comederit, in corde suo confortatur et in stomacho suo sanus erit. Cætera autem, quæ in eo sunt, ad medicamenta non valent.

CAP. XIV. — DE KOLBO [IV, 15].

Kolbo [*Scollus ed.*] calidus est (7), et noctem diligit, et circa fundum aquarum versatur, et in quibusdam immundis pascuis vescitur, et nec sanis nec infirmis hominibus multum valet ad comedendum, quia succus ejus infirmus est. Et cum *leychet* grana sua et iterum in alio folliculo, dum *geleyche* suum totum emittit, et statim masculus adest, et ex ore suo spumam desuper emittit, et his granis adhæret, usque dum vitatis aer ea movet. Et quoniam pisces isti spuma masculi coagulantur, ut prædictum est, infirmas carnes habent, nec comedentem hominem ad sufficientiam recreant. Quod autem ex altera parte corporis sui carnes fere non habent, cutem tantum super spinam extensam, hoc ideo est, quia si ibi carnes haberent, carnes illæ venenosæ essent ad comedendum, velut venenum læderent. Et etiam in capite venenum gestant, et ideo hominem lædit quicumque illud comederet. Idem autem piscis ad medicinam non multum valet.

CAP. XV. — DE FORNHA (8) [IV, 16].

Fornha magis de calido quam de frigido aere est, et noctem diligit, et circa fundum in *bruchwasern* versatur; sed tamen non multum immunde

(4) *Sparus pagrus*.

(5) *Ed.* : « *Bresma* calida est, et nec sanis, nec infirmis ad comedendum satis valet. Et qui in stomacho dolet, hunc piscem in aqua coquat, et, cymino et aceto addito, comedat, et stomachum a livore et a febre purgat. »

(6) *Ed. De frig. aere est — sed si quis jecor ejus — non valent, reliqua omittens.*

(7) *Ed.*, nec sanis nec infirmis homin. valet ad comedendum. Quod autem, etc., ut in eod.

(8) *Salmo trutta*.

pascitur (1). Et infirmis hominibus non multum valet ad comedendum, sanos autem non lædit, ad medicamenta vero non multum valet.

CAP. XVI. — DE MONUWA [IV, 17].

Monuwa magis de frigido quam de calido aere est (2), et diem diligit, ac in cavernulis atque in spuma aquarum libenter moratur, et immundis vermiculis aliquando pascitur, et ideo caro ejus sana non est, nec etiam sanis et infirmis hominibus in cibo multum prodest, etiamsi eos non multum lædat. Et semen suum de herbulis accipit et in tempore suo emittit. Sed medicamenta in eo non sunt.

CAP. XVII. — DE BERSICH (3).

Bersich magis de calido quam de frigido aere est, et diem diligit, atque in splendore solis libenter est, et etiam in puritate aquarum libenter versatur, et ibi munda pascua querit. Et etiam in scopulis et in lapidibus et in cavernulis aliquando intrat, et in eis quasdam bonas et salubres herbas querit quibus pascitur, et ideo caro ejus sana est, atque tam infirmis quam sanis hominibus ad comedendum bona est. Et *leychet* ut alii pisces.

CAP. XVIII. — DE MEYSISCH [IV, 14].

Meysisch de frigido aere est, et humidus magis, et comestus nec sanos nec infirmos multum lædit, sed sæpius comestus, livorem in stomacho hominis aliquantum parat.

CAP. XIX. — DE PISCIS CONCHAS HABENTE [IV, ult.].

Quoddam genus piscis est quod conchas super se habet. Sanis et infirmis ad comedendum non valet. [Nam si boves aut de noxio sanguine, aut de forti labore infirmantur, homo conchas istas pulverizet, et cum vetonica in aquam mittat, et bobus tribuatur, et sanabuntur *add ed.*] Noctem diligit, et circa fundum aquarum versatur, et quibusdam immundis pascuis vescitur.

CAP. XX. — DE ASCHA (4).

Ascha magis de frigido quam de calido aere est, et diem diligit, atque in medietate aquarum libenter versatur, et etiam supra lapides et *leym* libenter quiescit, et gramine et herbulis pascitur de quibus etiam et carnes ejus sanæ sunt et bonæ tam infirmis quam sanis hominibus. Et ut alii pisces *leychet*. Et homo qui *wisza* in oculo habet, fel ejus accipiat, et ei guttam puri vini addat, et cum illo liniat, ita quod etiam oculum interius modice tangat, et hoc sæpe faciat, et curabitur. Sed cætera in eo ad medicamenta non valent.

CAP. XXI. — DE ROTEGA (5).

Rotega plus de calido quam de frigido aere est, et diem diligit, et sursum in spuma aquarum versa-

tur, atque interdum in medietate aquarum se lavat, et *mos* in scopulis crescit et herbulas ibi crescentes comedit, et etiam de his quæ in spumis aquarum fluunt pascitur, et sanis et infirmis hominibus ad comedendum bonus est, et *leychet* ut alii pisces qui nec nimis magni nec nimis parvi sunt.

CAP. XXII. — DE ALLEC (6) [IV, 20].

Allec de frigido aere est, sed instabilem et frigidam naturam habet, et diem diligit, ac in fundo ac in summitate aquarum versatur, et munda pascua querit (7). Et cum capitur ita quod recens est, homini ita ad comedendum non valet, quia eum faciliter intumescere facit, et interius in corpore suo *yderecht*, et ideo tam sanis quam infirmis, cum recens est, ad comedendum nocivus est. Sed cum postea plurimo sale perfunditur, teteritas, id est *eyther*, qui in eo sunt, per salem minuuntur, ita quod tanto minus comedentem lædit. Nam homo qui sanus est hoc modo comestum superare potest; qui autem infirmus est, si multum comederit, ipsum nocebit (8). Et infirmo aut sano melius et salubrius est *allec* assum quam coctum ad comedendum, et *milch* et *rogim*, ut prædictum est comedi poterant. Si autem *allec* recens est, et cum coquitur, et cum adhuc de coctione illa calidum est, vinum aceto mistum desuper funde, et sic per brevem horam *beysze*, et tanto minus comedentem lædit. Homo autem qui in capite suo *grint* habet, aut in corpore suo minutam scabiem, aut lepram, accipiat *allec* quod longo tempore sale perfusus est, et illud in aqua purget, et deinde eadem aqua aut caput, aut scabiem, aut locum lepræ lavet, et post modicam horam alia calida aqua se ibidem lavet, et deinde secunda die *calbaz* [asperam lixiviam *ed.*] de cineribus fagi faciat, et cum eo aut in capite, aut in scabie, aut in lepra iterum se lavabit, et postea in tertio die in eisdem locis hircino sepo se perungat, et sic per ordinem sæpe faciat, ut prædictum est, et a *grint*, et a minuta scabie, aut a lepra melius habebit.

CAP. XXIII. — DE CRASSO [IV, 21].

Crasso magis de calido aere est quam de frigido, et diem diligit, et ubi *springen* aquarum sunt libenter ibi morantur, atque in parvulis ripis sæpe versantur. Et quæ munda sunt, comedit, et sanis et infirmis hominibus ad comedendum bonus est. Ut alii pisculi *leychent* (9).

CAP. XXIV, DE HASELA (1).

Hasela plus de calido quam de frigido aere est, et diem et calorem diligit, ac in summitate aquarum versatur, atque munda pascua querit, et sanis et

(1) *Et noctem — pascitur om. ed., ut infra et ad medic. — valet.*

(2) *Est et caro ejus valet ed., alia omittens.*

(3) *Percæ spec. — Deest in ed.*

(4) *Salmo Thymallus. — Deest in ed. Cf. supra cap. 1.*

(5) *Deest in ed.*

(6) *Clupea Harengus.*

(7) *Sed instabilem — querit om. ed.*

(8) *Quia eum facit. — nocebit. om ed.*

(9) *Ed. : « Crassus de calido aere est et sanis et infirmis ad comedendum bonus est. Homo autem qui forentem paralyisin in se habet, pisciculos istos in patella modice coquat, et postea super ignitum lapidem pulverizet, et modicum de pulvere giff, velut poleii addat, et modicum assi salis, et inde jejunos et pransus sæpe comedat, et sanabitur. »*

(10) *Deest in ed., ut sequentes num. 25. 29.*

infirmis hominibus ad comedendum bonus est, et A
ut alii pisces *leychet*.

CAP. XXV. — DE BLICKA.

Blicka plus de calido aere est quam de frigido, et diem ac calorem diligit, et in spuma ac in summitate aquarum libenter versatur, et munda pascua comedit, et sanis hominibus ad comedendum bonus est. Sed qui sunt infirmi modicum de ea comedant quia molles carnes habet. Ut alii pisciculi *leychent*.

CAP. XXVI. — DE PAFENDUNO.

Pafenduno magis de calido quam de frigido aere est, et diem ac calorem diligit, et circa littus in spuma aquarum versatur, et vermiculos et herbulas comedit, et sanis hominibus ad comedendum bonus est, infirmis autem non multum valet. Et ut alii pisces *leychet*, sed medicina in eo non est.

CAP. XXVII. — DE SLYA.

Slya de calore paldum est, et noctem diligit, et circa fundum et littus versatur, et magis immundis quam mundis pascuis vescitur, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet. Et cum *leychet*, masculas et femina, *mos* quod in scopulis crescit, ad foramen modicæ cavernulæ trahunt, et ibi in eadem cavernula retro præfatum *mos* uterque eorum ex ore suo spumam emittit, et juxta illud morantur, et ad illud os et spiramen suum movent, usque dum coagulatum vitalem aerem accipiat, et tunc recedunt, et hoc modo *slyen* nascuntur. Et medicinæ non conveniunt.

CAP. XXVIII. — DE GERUNDULA.

Crundula magis de humido aere est quam de sicco, et noctem diligit, ac in fundo ac in summitate aquarum versatur, et etiam in cavernulis petrarum libenter moratur, et herbulis quibusdam et aliis pascuis vescitur; sed caro ejus sana non est ad comedendum, sed homines qui sani sunt, etiamsi comederint, superare quidem poterunt, infirmos autem et præcipue *gichtige* valde lædit, et omnes infirmitates in homine faciliter excitat. Et pisciculus iste magis feminei generis est quam masculini. Et se ad saxa et ad arenam affretant, et inde *rogim* inflatur, et eum accipit, et sic fœta fit. Et cum *leychet* in spuma aquæ et a *slim* absque lacte masculi coaguletur et hoc in locis facit, et tunc grana, de quibus pisciculus unus fit, in unum ducit et in alium, et ita separatim grana in unumquemque, et ita in aliis, dum vitalem aerem accipiant aquæ vel coagulata. Sed postquam pisciculus iste eadem grana sua in plurimas suffusas dividerit, ut præfatum est, juxta ea non quiescit, sed recedit antequam vivant. Et ad medicamenta parum valet.

(1) Ed. aliter : « Steinbiza de frigido aere est, et homini ad comedendum sana non est, sed fere ut vermis. Si quis autem incontinens in libidine est, steinbizim et brunecrassim æquo pondere pulverizet, et huic tertiam partem camphoræ addat, et

CPP. XXIX. — DE STECHELA.

Stechela plus de calido aere est quam de frigido, et diem diligit, et quibusdam herbis pascitur, et sanam carnem habet, atque tam infirmos quam sanos homines comesta non lædit. Et de natura *hechtes* et *birsches* est. Nam cum interdum *bersiche rogum* suum emittit, *hecht* hoc videns masculum *porche*, qui lac super eadem grana fundere deberet depellit, et ipse *milch* suum desuper fundit, et ita effuso, deinde vitalem aerem ut pisciculi alii recipiant. Sed postquam *birsich* illa vivere inspexerit et sui generis non esse, ab eo recedit.

CAP. XXX. — DE STEYNBISZA [IV, 22].

Steynbisza plus de frigido aere est quam de calido et de humiditate, et in fundo fluminum versatur, et noctem diligit, et quæ immunda sunt comedit, et homini ad comedendum sana non est, sed est fere ut *madum*, et de piscibus nascitur. Nam diversi pisces in uno loco et congregati jacent simul, et ibi quasdam spumas et egestionem faciunt, et hoc idem sibi cohæret et coagulatur, tandem vitalem aerem accipit, vermiculi de fimo equi aut bovis nascuntur, et sic *steynbisza* nascitur. Et homini ad comedendum non valet (1).

CAP. XXXI. — DE RULHEUBT (2).

Rulheubt magis de frigido quam de calido aere est, et diem diligit, et in medietate et in summitate aquarum versatur, et mundis ac immundis pascuis vescitur, et quidquid in pascuis ejus immundum est, in caput illud ascendit, et in cerebrum crescit, et ideo caput ejus nocivum est et immundum cum stomacho ipsius, reliquum in corpore ejus de mundo cibo crescit et comedi potest. Et cum *leychet*, in cavernulam transit, et ibi *rogim* hac et illac emittit, et masculus quamdam humiditatem, et non lac, desuper fundit, et humiditas illa tam fortis est quod grana illa per eam coagulantur. Et postquam hæc semina sua effuderint, statim recedunt.

CAP. XXXII. — DE CANCRO (3) [IV, 23].

Cancer magis calidus est quam frigidus, et calorem plus de terra habet quam de aere, et diem ac noctem diligit, quia ante faciem suam secundum solem et retro secundum lunam incedit (4). Et sanas carnes habet, et tam infirmus quam sanus homo eum comedere potest, excepto illo cui stomachus frigidus et *bestoppet*; qui comestos cibos vix digerere potest, illi cancer ad esum nimis fortis est ita quod eum difficile digeri potest, et ideo illi ad comedendum non valet. In capite autem ejus quoddam viride est, quod dicitur *crebezsmar* [crebezsmalz ed.] : hoc accipe, et huic butyrum majoris ponderis adde, et hæc simul *knyt*, et qui in

per quindecim vel per plures dies, in frigida aqua modice bibat, et continentiam habebit. »

(2) Deest in ed.

(3) *Astacus fluviatilis*.

(4) Et calorem — incedit om. ed.

facie et circa nares est *quedelechte* [minutissimæ pustulæ ed.], velut dolor et ulcera ibi ebullire velint, ille ad noctem se ibi sæpe ungat, et cum mane de lecto surgit, unctionem istam in facie vino abluit, et pulchram cutem habebit ita etiam quod ulcera ibi non surgunt.

CAP. XXXIII. — DE ANGUILLA (1) [II, 24].

Unde anguilla fit? In postero autem tempore, ut nunc est, anguilla quodam alio modo fit. Nam cum hyems supervenerit, aquatilis *anguis*, qui femina est, separat se a masculo, et aut super lapides, aut super harenam se confricat, et ita cutem suam amittit, et sic per hyemem in fossa quiescit. Sed cum deinde tempus æstatis institerit, quemdam lapidem quærit, et super illum flatus suos ex ore suo emittit, et tunc etiam super eundem lapidem quædam grana ex ore suo scilicet ad magnitudinem fabarum expuit, et magnum desiderium et studium ad hoc opus habet, quia tunc mundus est, quia veterem cutem suam, in qua venenum fuerat, jam perdidit. Et anguilla qui masculus est, hoc videns, jam illum properat, et illa anguis fugit, eum, et a granis illis, quæ expuit, recedit, et mox anguilla super eadem grana ex ore suo velut lac emittit, id est *kuwet*, et ea cauda sua legit, et super illa se extendendo contorquet, quod præfata aquatilis anguis videns, dedignatur. et appropians sub caudam anguillæ, scilicet multos flatus interim emittit, et sic ambo ibi jacent: anguilla scilicet cauda sua grana illa tegendo et anguis sub cauda illius efflando usque dum vitalem aerem acceperint. Sed postquam vivere incipiunt et anguilla hoc senserit, mox tam ipsa quam eadem anguis præ horrore fugiunt, quia naturam suam excesserunt. Et sic anguillæ fiunt, et multæ ex uno prædicto grano erunt. Unde ubi germinare inceperunt, multitudo eorum cito exsurgit.

Anguilla autem magis de calido aere est quam de frigido, et noctem diligit atque naturam quorundam vermium habet, qui in cavernulis libenter, qui etiam immundi non sunt, et etiam naturam piscium habet, et non multum immunda pascua quærit. Sed tamen caro ejus aliquantulum immunda est, nec in sano homine ad comedendum valet,

(1) *Muræna Anguilla*.

(2) Textum editum sistimus quod in multis variat: « Anguilla de calido aere est, et caro ejus aliquantum immunda est, nec sana homini ad comedendum velut porcorum; sed tamen sanos non multum lædit, infirmos autem in omnibus malis humoribus et infirmitatibus eorum concutit, et comedentes amaros animo, et astutos, et suspiciosos facit. Sed fel ejus pingue est, et qui contra caliginem cum eo oculos suos inungeret, per modicum clari efficerentur, sed postea tanto plus infirmarentur. Si autem quempiam hominem pediculi interius lædunt et non egrediuntur, fel anguillæ, et ter minus de acerrimo aceto et tantum mellis ut istorum dnorum est, in patella fortiter coquat. Postea zinziberum, et bis tantum longi piperis, et tantum basilicæ, insuper ebur ad tertiam partem basilicæ, et de rostro vulturis ad tertiam partem

A velut caro porcorum, sed tamen sanos homines non multum lædit, infirmos autem in omnibus febribus et malis humoribus, ac in cunctis infirmitatibus eorum concutit, et comedentes amaros animo et astutos atque *argehse* facit. — Sed et fel ejus pingue est, et qui contra caliginem oculorum cum eo oculos suos inungeret, exinde per modicum tempus clari efficerentur, sed postea iterum tanto plus exinde infirmarentur (2).

CAP. XXXIV. — DE ALROPPA (3).

Unde *Atroppa* fit. Anguilla femina interdum quamdam coagulationem ex ore suo super quemdam lapidem emittit, et non grana velut alii pisces faciunt; et masculus, videlicet alia anguilla, hoc videns, feminam depellit, et super hoc se complicat, et cauda sua tam diu fovet, dum vitalem aerem accipiat, et sic *atroppen* nascuntur. *Atroppa* autem plus de frigido quam de calido aere est, et diem diligit, ac in medietate aquarum versatur, sed immunda pascua quærit magis quam munda, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet, præter jecor, quod tam infirmi quam sani ad esum sumere possunt, nec non utile et bonum est (4).

CAP. XXXV. — DE PUNBELEN (5).

Unde *punbelen* sunt? *Atroppen*, tam masculus quem femina, uterque quamdam coagulationem ex ore suo, velut sordem, insimul emittunt, et cum illam emisierint, discedunt; nec morantur, sed illa a se ipsa velut *mado* vitalem aerem accipit, et *punbelim* nascuntur, scilicet illa quæ quasi *kulheuvtchen* in paludibus et in pulveri naturæ esse solet; non medicinæ convenit.

CAP. XXXVI. — DE LAMPREDA (6).

Unde *Lumpreda* sit. Quidam serpens qui, cum ova aquatilis anguis viderit, mox anguem illam depellit, et se super eadem ova complicat, et ea fovet, et sic ex ovis illis murenæ nascuntur. *Lampreda* autem plus de calido aere quam de frigido est, et *invederslage* naturam piscium habet et etiam naturam serpentum tenet, quia venenosa est, et in cauda sua aliquod veneni est; et duos tantum oculos habet, quia foramina quæ quasi oculi in ea videntur, oculi non sunt, sed tantum cæca fora-

eboris, et pulverem istum in prædictum acetum ponat, et deuvo simul fervere faciat. Quod cum fecerit, hoc in sacellum ponat, et vinum infundat, ut per illum velut purus potus transeat, et in novo fictili vase recipiat. Et homo quem pediculi interius lædunt, potum hunc jejunos quotidie bibat, et ad noctem pediculi deficient et moriuntur, et arvina in ipso renovabitur. »

(3) *Gadus Lota*. — Deest in ed.

(4) Ed.: « Alropa de frigido aere est, et nec sanis nec infirmis ad comedendum valet, præter jecur quod sanis et infirmis utile et bonum est. Quod si scrofulæ in homine rumpuntur, caput alropæ pulverizetur, et super ulcera ponatur, et exsiccabuntur. »

(5) Deest in ed.

(6) *Petromyzon* spec. — Deest in ed.

mina. Et noctem diligit, et in cavernulis et in pa- A stionem in stomacho hominis parat, atque in omni- ludibus aquarum libenter moratur, et immundis- bus venis tempestates excitat. Nec ulla utilitas pascuis utitur. Et tam sanis quam infirmis homi- medicinae in ea est. nibus ad comedendum mala est, et malam dige-

EXPLICIT QUARTUS (QUINTUS) LIBER DE PISCIBUS.

INCIPIT LIBER QUINTUS (SEXTUS).
DE AVIBUS.

PRÆFATIO ⁽¹⁾.

Cum anima in corpore hominis aerea est, quan- B tionibus suis elevatur, et ubique se dilatat. Et in diu in corpore manet, ita quod aere attollitur et humiditate terræ perfectio illa ostenditur, quod sustentatur, alioquin in corpore suffocaretur : et homo in formatione sua perfectus est atque in in humano corpore cum sensibili intelligibilitate corporabilitate discernitur, quod homo se corpo- et stabilitate versatur, et ad hæc volatilia creata ralem esse in arboribus cognoscit; et his duobus, sunt et posita, cum quibus ipsa sentire et scire scilicet in humiditate, in corporabilitate intelligere debet, quæ sibi scienda sunt, quoniam volatilia in debet, quod accrescere non poterit, quandiu anima aere pennis suis attolluntur et ubique in aere ver- in ipso est. santur; et sic anima, dum in corpore est, cogita-

CAPITULA.

Griffo	I	Nebelkra	XXIV	Nachtegalla	XLVII
Strusz	II	Muser	XXV	Stara	XLVIII
Pavo	III	Ordume.	XXVI	Fincko	XLIX
Grus	IV	Merla	XXVII	Distelfincke	L
Cingnus	V	Columba	XXVIII	Imera	LI
Reyger	VI	Turtur	XXIX	Grasemucka	LII
Wulturn	VII	Psittacus	XXX	Warckengel	LIII
Aquila	VIII	Pica	XXXI	Merla	LIV
Othobere	IX	Heera	XXXII	Wassersteltza	LV
Anser	X	Ule	XXXIII	Beynstertz	LVI
Hagelgans	XI	Huwo	XXXIV	Hyrundo	LVII
Aneta	XII	Sisogomi	XXXV	Cimgel	LVIII
Gallus	XIII	Cuculus	XXXVI	Vespertilio	LIX
Urhun	XIV	Snepha	XXXVII	Wichewala	LX
Repphun	XV	Specht	XXXVIII	Apis	LXI
Birckhun	XVI	Passer	XXXIX	Musca	LXII
Falko	XVII	Mersa	XL	Cicata	LXIII
Habich	XVIII	Amsela	XLI	Locuta	LXIV
Sperwer	XIX	Drusela	XLII	Mugga	LXV
Milvus	XX	Lercha	XLIII	Humbelium	LXVI
Weho	XXI	Ysenbrado	XLIV	Glimo'	LXVII
Corvus	XXII	Widehoppo	XLV	Megelana	LXVIII
Kraha	XXIII	Quatela	XLVI		

(1) Ed. : « Cap. 1. — Volatilium natura et va- C rietas. Volatilia frigidiora sunt animalibus quæ in vivunt, in aliquo casu de quo aer tangitur, motum terra versantur, quoniam tanto calore libidinis aliquando naturaliter sentiunt; et quia etiam aerea sunt, mutationem aeris multotiens in se sentiunt, et secundum eandem voces suas sæpissime pro- ducunt, quemadmodum gallus horas diei et noctis vocibus suis distinguit, et ut etiam aliquando can- tare incipit, cum aura seipsam in alium modum mutare videtur. Volatilia quoque virtutem hanc designant qua homo cogitando dictat, et qua in se- metipso præmeditando multa deputat, antequam in fulgens opus procedant. Et ut volatilia in aerem pennis attolluntur, et ubique in aere versantur, sic etiam anima, dum in corpore hominis est, cogitationibus suis elevatur, et ubique se di- latat. »

LIBER SEXTUS.

CAP. I. — DE GRIFFONE [IV, II, 2].

Griffo valde calidus est, et quiddam de natura volucrum et quiddam de natura bestiarum habet. Nam de natura volucrum ita velox est ut eum moles super corpore suo non gravaret; de natura autem bestiarum, homines comedit. Et cum volat in aere, in calorem ardentem non volat, sed tamen ei aliquantulum appropinquat (1). Et caro ejus ad esum hominis non valet, quia si homo de carnibus illius comederet, multum inde læderetur (2), quoniam illic pleniter naturam bestiarum in se tenet. Sed in utraque natura defectum habet. Sed cum tempus instat quod ova sua ponat, speluncam quærit, interius quidem amplam, sed exterius in ore foraminis ita acutam et constrictam ita quod vix intrare potest, et in illa, propter timorem quem de leone habet, ova sua sollicite observat, quoniam leo a longe illa odorat, et si ad ea pervenire poterit, ipsa conculcat et confringit, quia griffo ei semper insidiatur, nec eum juxta se patitur manere, virtutem ejus dedignans. Tamen ursum juxta se patitur, quia ille debilior leone sit. Et ova sua hoc modo ponit quod ea nec splendor solis, nec flatus venti possit tangere. Sed nec caro, nec ova ejus, nec cætera quæ in eo sunt ad medicamenta multum valent, quia in duobus naturis defectum magis quam perfectionem habet.

CAP. II. — DE STRUSZ (3) [IV, II, 3].

Strusz [Struthio *ed.*] valde calidus est, de natura bestiarum in se habet. Nam volucrum pennas, sed cum eis non volat, quia velut bestia velociter currit, atque circa terram versatur, et pascuis vescitur. Et tanti caloris est, quod ova ejus comburerentur et quod fœtus non proferret si illa ipse foveret; et ideo illa in sabulo abscondit, ubi et humore et calore et ipso fovetur. Sed postquam pulli de ovis illis exierint, post matrem et cum matre currunt, velut alii pulli faciunt (4). Homo autem qui *vallentsucht* [caducum morbum *ed.*] habet, de carnibus struthionis sæpe comedat, et ei vires tribuunt, atque insaniam caduci morbi ei auferunt. Sed et pinguibus et fortibus hominibus caro ejus ad comedendum sana est, quia superfluas carnes eorum minuit et eos fortes facit; macris autem et infirmis non valet, quia eis ad esum nimis fortis esset (5). Et qui melancolicus est, ita quod gravadinem et torporem mentis habet, de jecore ejus sæpe comedat, et melancoliam in eo minuit, atque

A mentem ipsius alleviando suavem facit, et blandam. [Ova ejus ad comedendum non valent, quia venenosa sunt. Sed si quis hydropicus est, testas eorumdem ovorum de quibus pulli egrediuntur, pulverizet, et in aquam ponat, et eam tam pransus quam jejunos sæpe bibat, et curabitur *add. ed.*]. Cor autem struthionis et pulmo et quæ in eo sunt ad medicamenta non valent, quia nec virtutem volucrum nec bestiarum perfecte habet.

CAP. III. — DE PAVONE (6) [IV, II, 4].

Pavo calidus et humidus est, atque de natura [volucrum et] bestiarum in se habet. Et vox ejus secundum volucres et secundum bestias permixta est et sonat. (7) Nam antequam pavo esset, quædam bestiolæ libitu suo quibusdam volucris se commiscuerunt in coitu; inde pavones nati sunt. Et pavo acer et astutus est, et altitudinem aeris non multum quærit in volatu. Et pavo qui masculus est tortuosos et incestos mores habet, et minutis animalibus et bestiis se interdum in coitu commiscet, quæ cum pullos generant, secundum matrem et non secundum patrem formas habent, sed tamen aliqui eorum secundum colorem pennarum patris et in crinibus suis interdum colorati sunt. Et ipse pavo, cum bestiolas illas currere videt, eas de se natus cognoscit et diligit. Sed pavo, scilicet femina, cum ova sua ponit, ea abscondit ne masculus suus illa videat, quasi eam pudeat ova pertulisse et non nuda carne pullum generare, sed testa ovi opertum, et ideo ova odit et ea confringit si illa invenerit. Et sic femina ova sua abscondit, ne masculus illa videat, usque dum pulli de ovis egrediantur. Sed adhuc pullos suos tam diu celat, dum plus crescant et dum currere possunt. Postquam autem ita confortantur quod ire possunt, tunc cum illis ad masculum suum procedit. Et ille, eos ire videns, pullos suos esse intelligit, et cum pennis suis illis applaudit, et gaudium se habere ostendit. Sed tamen femina eosdem pullos adhuc ab eo segregat et ab eo movet usque dum plus confortentur, quia timet quod ille pedibus suis conculcet. Sed et idem masculus quondam altitudinem quærit in qua aerem illum flare intelligit de quo pennæ ejus in multitudinem et in longitudinem cito educuntur. Quod cum viderit, de eis gaudet velut bestiæ de saltu suo, sed et alius aer postea easdem pennas afflans eas emollit et educit, et inde tristantur dum iterum crescant. Femina autem aerem illum ut pennæ ei crescant non quærit, sed velut in constrictione circa inferiora versatur.

(1) Et quiddam — appropinquat om. *ed.*

(2) Læderetur; et nec caro, nec ova ejus, nec cætera quæ in eo sunt medicinis conveniunt, *ed.*, reliqua omittens.

(3) Job xxxix, 18, Struthio Camelus.

(4) Nam volucrum pennas — faciunt om. *ed.*

(5) Quia — esset om. *ed.*

(6) Pavo cristatus.

(7) Quæ sequuntur usque ad Caro autem pavonis ad comedendum, etc. om. *ed.*

(1) Caro autem pavonis ad comedendum nec sanis nec infirmis hominibus valet. Sed qui sanus est eam quidem superare potest. Omnes autem noxios humores qui in infirmo sunt commovet et excitat. Sed vesicam pavonis sicca et eam serva, et si ulcus aut *styr* in aliquo homine ebullit, eam desuper liga, et suaviter rumpetur. Et postquam rumpitur, item desuper pone, et putredines illas extrahit, et tanto citius sanabitur.

CAP. IV. — DE GRUE (2) [IV, II, 5].

Grus calida est, et mundam naturam habet et possibilitatem volandi et in terra eundi tenet. Et cum multitudine libenter volat, et tanto facilius insidias effugit. Et maguam virtutem in collo habet, et simplex est et provida, et vigilem sensum habet et artem hanc ut præcaveat quod nec avis nec bestia eam facilius lædere poterit (3). Caro autem ejus tam infirmis quam sanis ad esum bona est, sed ova ejus ad comedendum non valent. — Homo autem qui a *gicht* fatigatur, de carnibus ejus frequenter comedat, et *gicht* in eo cessabit. Et qui *vicht* habet, de jecore ejus sæpe comedat. Et si *schelmo* porcos fatigat et occidit, rostrum gruis pulveriza, et ipsum pulverem aut in *muz* quod comedunt aut in aquam quam bibunt, et illis ad comedendum et bibendum da, et molius habebunt, et *schelmo* in eis cessabit. Et de sanguine gruis sicca et serva, et dextrum pedem ejus sicca et serva, et si tunc interdum ulla femina in difficultate partus laborat, de sanguine isto in modica aqua comminuat, et cum illo super os vulvæ, scilicet superius inunge, et in eadem aqua, sanguine isto permixta, fac ipsam feminam quasi in speculo se conspiciere, atque dextrum pedem gruis super umbilicum ejus liga, et tanta vis in istis existit quod clausa viscera et clausæ *lenden* [clausa viscera ed.] tanto citius ad partum aperiuntur. Cætera autem quæ in ea sunt ad medicamenta non valent.

CAP. V. — DE CYGNO (4) [IV, II, 6].

Cygnus (sic) frigidus est et humidus, et aliquid de natura anseris habet et natura anetæ. Et in aqua se libenter lavat, atque aquam et terram magis quam volatum diligit, ac in aquis quædam immunda interdum forat (5). Et caro ejus sanis ad

(4) Ed. sic pergit multa addens: « Carnes ejus nec sanis, nec infirmis ad comedendum valent, quia omnes noxios humores qui in homine sunt commovent et excitant. Homo autem qui hydropicum morbum habet, pavonem, scilicet masculum, in aqua putei, non autem in aqua salientis fontis cum hyssopo coquat, et carnes illas comedat: postea cor, et os quod in genn illius volvitur, et unguis ipsius pulverizet, ita quod pulvis de osse genuum bis tantus sit quantus pulvis unguium, et quod pulvis cordis ejus tribus partibus pulverem ossium et genuum excedat. Deinde pandoniam et ter tantum de levistico, et modicum de sanguine anguillæ in vino coquat, et per pannum colet, et huic vino prædictum pulverem immittat, et ita bibat; et hoc per decem et octo dies faciat. Et homo vesicam pavonis exsiccat et eam servet, et si nlcus aut *slier* in aliquo homine ebullit, eam desuper liget, et suaviter rum-

A comedendum bona est, infirmis autem non valet. Et homo, qui *dumphet*, jecor ejus coquat, et sæpe comedat, et putredinem a pulmone illius aufert, et ille curabitur. Sed et qui in splene dolet, pulmonem cygni coquat et sæpe comedat, et splen ejus sanabitur. Et qui *urslecht* in corpore suo habet, cingnum pinguem faciat, et eo occiso, *smaleze* accipiat, et in patella primum dissolvat, id est *zulusz*, et tunc *biboz* et sepo (6) corticem quercus æquali pondere addat, ita ut bis tantum de sagimine sit, et sic denuo in patella simul coquat, et inde unguentum faciat, et sæpe cum eo se perungat. Sed cutis ejus, ubi se primum ungit *bulechte* [pustulosa ed.] fit, et postea cito sanabitur. Et reliqua quæ in eo sunt ad medicamenta non multum valent (7).

CAP. VI. — DE REYGER (8) [IV, II, 7].

Reyger [Ardea ed.] calidus et siccus est, et non nisi dus donne (sic) aquarum descendit. Et ideo etiam circa aquas interdum versatur (9). Et caro ejus tam infirmis quam sanis hominibus ad comedendum bona est, quia in stomacho ejus *slim* non parat. Homo autem, qui tristem mentem habet, cor ejus sæpe comedat, et mentem ejus lætam facit. Et cui oculi caligant aut *sergent* (?) caput *reygers* in aqua coquat, et postquam coquitur, oculus ejus accipiat, et eos in sole exsiccat, et tunc eos in frigidam aquam per modicam horam ponat, ut in ea mollescant, et iterum ad solem exsiccat, et sic ter faciat, et postquam hoc fecerit eosdem oculos ad pulverem comminuat, et tunc tantum cum in oculis caligat aut dolet, pulverem istum in purum et bonum vinum ponat, et sic ei pennam intinguat, ac cum ea [palpebras et cilia oculorum suorum circumliniat, et si] oculos interius modice tetigerit, non oberit. Et hoc ad noctem, cum dormitum vadit, sæpe faciat, et caliginem ac dolorem oculorum aufert. Sed cui stomachus induratus est, ita quod *getwang* habet, de jecore ejus sæpe comedat, et stomachum ejus mollicat. Et qui in splene dolet, de ossibus ejus in aqua sufficienter *schabe*, et ita jejunos et ad noctem sæpe bibat, et melius habebit.

CAP. VII. — DE VULTURE (10) [IV, II, 17].

Vultur frigidæ nature est, et artes volucrum et bestiarum novit, et inter alias volucres velut propetetur, et postquam rumpitur, iterum desuper ponat, et putredines extrahit, et tanto citius sanabitur. Quod si homo cocturam habet, vesicam pavonis super corticem consuat et tanto minus foetebit, et solummodo sordes extrahit, et non sanitatem. Sed et de minutissimis pennis ejus homo globum parvum faciat, et cocturæ suæ imponat, et illæ quod nocivum est, extrahunt, et minus foetere faciunt. Ova ejus ad comedendum non valent. »

(2) *Ardea Grus.*

(3) *Et possibilitatem volandi — poterit om. ed.*

(4) *Anas olor.*

(5) *Et aliquid — interdum forat om. ed.*

(6) *Superscript. cineres.*

(7) *Et reliqua — valent om. ed.*

(8) *Ardeæ spec.*

(9) *Et non nisi — versatur om. ed.*

(10) *Falconis species.*

pheta est, et in tanta altitudine volat, quanta humor terræ sursum ascendit, scilicet usque ad calorem aeris; et nullum volucrum lædit, et præcavet etiam ne ab aliis lædatur, atque cadaveribus pascitur, et etiam de terra illa interdum forat, quæ sanguine animalium perfunditur, scilicet ubi animalia occiduntur (1). Caro autem ejus comedi non debet, quia frigiditas quæ in eo est (2) homini in cibo mortifera esset. Sed cerebrum vulturis hanc naturam habet, dum ipse vultur vivit, ut si homo illud incorruptum habere posset, omnem infirmitatem præter mortem a se depelleret. Sed homo illud incorruptum habere non potest, quia cum mors (3) volucrum illum aliquo modo invadit, ita quod vitalis aer ab eo egreditur, ipso moriente pellicula cerebri frangitur, et mox cerebrum dissipatur, ita quod virtutem suam amittit. Sed cum vulturem occidis, cum adhuc calidus est, pennas ejus aufer, et corpus ejus incide, et tantum viscera in quibus stercorea sunt abjice, et totum aliud corpus, scilicet cum integro capite et cum corde, jecore et pulmone (4) in aqua et in nova olla fortiter coque, et tunc *smaltz*, modicum *baumolei* adde, et minus *bilsen* olei quam haumolei sit, et sic unguentum fac, et illum qui *unsinnig* [freneticus *ed.*] est per totum caput suum sepo illo unge; et illum qui *virgichtig* est et quem *gicht* fatigat, cum eo ubique in corpore suo perunge. Et etiam qui in dorso aut in *lenden*, aut in corpore suo ullam infirmitatem habet, cum eo ibi inunge, et curabitur, aut Deus eum curare non vult, quia hoc unguentum pretiosissimo unguento pretiosior est, quia cutem infirmantis hominis cito pertransit et eum sanat. (5) Etsi ita cum prædicto *smalez* caput vulturis, ut prædictum est, coquitur, de succo cerebri ejus haberi poterit, et non alio modo. Et cor ejus in medium divide, ut tanto melius siccari possit, ad ignem suaviter sicca, ita ne assetur, et deinde etiam ad solem sicca, et tunc illud in cervinam corrigiam consue, cum illa te cinge, et si quis te veneno occidere vult, dum cum eadem corrigia cum corde illo accinctus es, mox toto corpore tremis et sudas, et sic intelligere poteris venenum tibi prope esse, et hoc modo illud devitare poteris. Nam quia vultur venenum lædit, ideo etiam omnis læsio ab eo fugit; vultur enim naturaliter tempora aurarum et auras temporum novit, et etiam volentem se occidere declinat. Unde cor ejus, ad ignem positum, ut quod livoris in eo est exsiccetur, et etiam ad solem, ut firmitudo ejus de calore solis roboretur, et ita in cervinam corrigiam positum, quia cervus velocior et sensibilior aliis animalibus est, et ita homini circumcinctum, ut prædictum est, dum corpus hominis ab illo in-

A calescit, ipsa pericula veneni declinare facit, quoniam aer, qui circa hominem est, advenientem noxium aerem et per insidias emissum per virtutem ejusdem cordis et cervinæ corrigiæ, quia et idem aer circa illa versatur depellit. Nam cum idem aer venenum adesse senserit, propter virtutem prædicti cordis et corrigiæ hominem ad trepidationem commovet, ut cum de bonis operibus loca et homines in sanctificationem et in prosperitatem ducuntur, et ut de malis operibus in scandala et in lesionem sic etiam vertuntur. Sed cum vultur coquitur, oculum ejus in anulo *basmède*, et si illum in digito portaveris, paralysim et gicht a te compescit. Pulmo et pennæ ad medicamenta non valent.

B CAP. VIII. — DE AQUILA (3) [IV, II, 18].

Aquila valde calida est, velut ignea sit (7), et oculi ejus magis ignei sunt quam aquosi, et ideo etiam solem fortiter inspicit. Et quoniam fere ignea est, et calorem et frigus pati potest, et altè volat quia calorem bene suffert (8). Sed et caro ejus homini ad comedendum mortifera esset (9) si eam comederet, quia nimis fortis ei esset propter nimium calorem qui in ea est. Et quoniam calore solis perfusa est, et quia etiam eum fortiter inspicit, inde *grim* est, et inde multam sensibilitatem in corde habet. Et plurima rapit et transvehit, quæ abjicit et non comedit, sed ea tantum comedit quæ sana et calida sunt. Et cum ova ponit, calidissimum locum aut solis aut aeris quærit, ut calore illo fortiter perfundatur et confortentur; et si casu evenierit, ut aliquod ex his vacaverit ita quod calore perfundi non possit, pullus qui ex eo egreditur debilis et infirmus erit et non tam fortis ut vivere deberet; et tam mirabilis natura in corde ejus et ita apud se haberet (10), et tanta scientia super omnem modicum in eo claresceret, quod cor hominis eam sufferre non posset. Nam in ipsa hora qua aquila occiditur vel per se moritur, tota vis in corde ejus est, ita quod ipsum cor fit velut *unmechtig* sit, ita quod etiam debilius erit quam alia corda volucrum aut animalium. Et ideo nullus homo cor illud tam forte habere potest ut in ipso est quando vivit. Sic et *scotbaro* et *gensaro* ac *hasenaro* eandem naturam habent quam et iste de quo, nisi quod alius acrior, alius lenior est, et quod alius velocius, alius tardius volat, sicut et homines in moribus suis diversi sunt, sed tamen unam naturam humanitatis habent. Et ad illa opera valent sicut etiam præfatum est.

CAP. IX. — DE ODEBERO [IV, II, 19].

Odebero [Ciconia *ed.*] calida est atque naturam stultorum animalium habet, et in medio aeris volat,

(1) *Et in tanta altitudine* — occiduntur om. *ed.*

(2) *Quia frigid.* — est om. *ed.*

(3) *Sed cum mors* etc. *ed.*

(4) *Scilicet cum integro* — pulmone om. *ed.*

(5) Reliqua desunt in *ed.*

(6) *Falco Aquila.* Cf. Job. xxxix, 30.

(7) *Velut* — sit om. *ed.*

(8) *Et ideo etiam* — suffert om. *ed.*

(9) *Ed.*, mortifera est. *Sed aquilæ, quamvis diversa nomina habeant, omnes tamen eandem naturam habent nisi quod alia acrior, alia levior est, et quod alia velocius, alia tardius volat, quibus verbis capitulum claudit, alia omittens.*

(10) *Lucus corruptus.*

quia volucres quæ in medietate aeris versantur terram sentiunt, et tempora temporum magis intelligunt (1) quam illi qui in altitudine, et in alto aere volant, quia isti qui in alto sunt in calore versantur, de ardore illo sæpe decipiuntur, ita quod hyems et alia quædam tempora eis sæpe supervenerint, antequam ea sentiant (2). Et caro ejus non valet ad esum hominis, quia eum læderet. Accipe ergo *odeberum* et caput ejus, et *ingeweide* abice, atque omnes pennas ejus aufer, et reliquum cadaver in nova olla modico foramine perforata absque aqua ad ignem incende, et sub ollam istam aliam novam ollam pone, et *zmaltz* [*sagimen ed.*] effluentem accipe, et tunc ad tertiam partem ejus arvinam ursi ipsi adde, atque tantum de butyro, velut tertia pars est arvinæ ursi, et herbam quæ *gicht* dicitur, et *kranchsnabel* æquo pondere contunde, et cum illis in nova olla coque, et deinde per pannum cola, et sic fac unguentum; et qui freneticus est, aut qui paralisi fatigatur, aut qui in aliquo membro corporis sui a *gicht* fatigatur, unguento isto se perungat, et melius habebit. Cætera autem quæ in eo sunt ad medicamenta non multum valent (3).

CAP. X. — DE ANSERE (4) [IV, II, 8].

Anser, scilicet *gans*, calidus est, et etiam de aere illo, de quo bestię vivunt, et etiam de aquoso aere, qui ei pennas educit; sed alte volare non potest, quia de aere bestiarum habet, sed de aquoso aere in aqua libenter versatur, et mundis et immundis pascuis vescitur. Et propter hanc duplicem naturam caro ejus infirmis ad comedendum non valet, quia in homine multociens livorem et ulcera parat; velut scabiem et velut ulcera lepræ similia quia immundis interdum vescitur (5), sed homines qui sani sunt, carnes ejus comestas aliquo modo superare possunt. Si quis autem anserem comedere vult, eam aut per tres aut per duas dies valde esurire permittat, ut mali humores qui in ea sunt evanescent (6), et tunc frumento nutriatur; et deinde occisa ad ignem assa, et cum assatur, *selba* et bonæ aliæ herbulæ ei imponantur, et succus earum ipsam pertranseat, et etiam vino et aceto cum flabello semper aspergatur. ut sanguis de ea effluat, quia *sagimen* ejus comedi non debet, quoniam hominem infirmari facit, quia de malis humoribus impinguatur (1). Et qui sanus est, eam hoc modo assa tam modice ex ea comedat. Cocta autem in aqua ad esum hominis mala est, quia mali humores qui in ea sunt per aquam ita ipsi non auferuntur sicut ad ignem assata (8). Ova autem ejus, quocunque modo parantur, ad esum hominis mala sunt, [quia scrophulas et alias multas infirmitates in homine parant *add. ed.*]

CAP. XI. — DE HALEGANS [IV, II, 9].

Halegans [*Grandula ed.*] valde calida est et velox in volatu, et volando laborat (9), et ideo tum infirmis quam sanis ad comedendum bona est; et in calore aeris volat, quia in frigore periret. Et cum multitudine volat ut tanto minus ab ullo lædatur; ac in die non timet, et ideo in nocte aliquantum vigil est. In nocte autem timet, et immundis pascuis vescitur (10). Homo autem, cui oculi caligant aut *serigent*, fel ejus accipiat, et ei bis tantum puri vini addat, et in cuprinum vasculum ponat, et ex eo ad noctem cum penna circa oculos liniat, ita ut etiam oculos interius tangat, et hæc sæpe faciat, et clari et sani fiunt, nec *wisza*, nec pellicula, vel apostema in eis faciliter crescit. Et qui de *vicht* dolet, jecor ejus coquat et sæpe comedat, et melius habebit. Et qui husten habet, de pulmone ejus cocto sæpe comedat, et husto cessabit. Sed et qui in stomacho dolet, *hagelgans* accipiat, capita ac visceribus abjectis, reliquum corpus in aqua fortiter coquat, et tunc de aqua auferat, atque de carnibus illis omnia ossa separet, et easdem carnes in mortario contundat, atque succum qui in eis est per pannum extorqueat, et cum eodem succo et modica farinula suffen paret, et jejunos sorbeat, et *slim* ac malos humores de stomacho ejus, ipso ignorante, leniter auferet. Cætera autem quæ in eo sunt, ad medicamenta non valet.

CAP. XII. — DE ANETA DOMESTICA (11)

[XII, II, 10].

Aneta, quæ domestica, gravem colorem habet, et aliquantum de aere bestiarum, sed tamen plus de aquoso aere naturaliter habet, et immundis pascitur, sed immunda, quæ devorat, per aquam, in qua sæpe natat, in ea purgantur et per eam transeunt (12). Et qui sani sunt, carnes ejus comestas superare possunt, infirmis autem non valent. Cætera omnia non valent. [Sed qui anetam comedere voluerit, in aqua coctam non comedat, sed, ut de Anseri prædictum est, eam ad ignem asset. Ova autem venenum et ut fixura aranæ homini sunt. *Add. ed.*]

CAP. XIII. — DE ANETA SILVESTRI (13) [IV, II, 11].

Silvestris autem aneta eandem naturam habet, quam et domestica; sed silvestris salubrior est ad esum hominis, quam domestica, quia in aquis semper versatur. Silvestrem autem anetam in nova olla ad pulverem combure, capite et visceribus atque pennis abjectis, et pulverem istum in fractas orfimas sæpe mitte, et sanabuntur. Pendæ autem anetarum aliquantum ad lectos et ad

(1) Cf. infra cap. 32.

(2) Atque naturam — sentiant om. ed.

(3) Cætera — valent om. ed.

(4) *Anas Anser.*

(5) Sed alte volare — vescitur om. ed.

(6) Ut mali — evanescent, om. ed.

(7) Quia *sagimen* — impinguatur om. ed.

(8) Quia mali — assata om. ed.

(9) Et velox — laborat, om. ed.

(10) Et in calore aeris — vescitur, om. ed. Reliqua habet, sed aliter disposita.

(11) *Anas domestica.*

(12) Et aliq. de aere — transeunt, om. ed.

(13) *Anas boschas.*

cervicalia plus valent, quam pennæ gallinarum (1). CAP. XIV. — DE GALLO ET GALLINA (2) [IV, II, 12].

Gallus et Gallina uterque frigidam et siccam naturam habent et non alte volant, quia præcipue de aere terrestrium animalium (3); et carnes eorum sanis hominibus bonæ sunt, sed comestæ eos pingues non faciunt, infirmos autem aliquantum refocillant. Quod si aliquis valde infirmatur et carnes istas frequenter comedit, in stomacho ejus *slim* parat, et ipsum stomachum ita infirmari facit, quod comestos cibos vix digerere poterit, quia eædem carnes frigidæ sunt (4). Sed si iste qui valde infirmatur, carnes gallinarum comedere voluerit, eas cum aliis quibuslibet carnibus coqui faciat ut succo illarum temperentur, quia siccæ sunt, et sic comedat, assas autem devitet, quia eas vix digerere poterit. Et gallina ad esum infirmis melior est quam Gallus, quia carnes Gallinæ teneriores sunt quam carnes Galli (5). Sed qui sanus est in corpore, de utrisque comedere poterit. Sed et sano homini cappo ad comedendum bonus est, infirmo autem non multum valet, quia cappo non satis laborat, sed semper in quiete est, unde etiam et carnes ejus tanto fortiores sunt (6), et jecor tam gallinæ quam galli, sæpe comestum, contra infirmitates valet, quæ hominem interius lædunt. Jecor enim galli et gallinæ durum non est et infirmum, et pennæ gallinarum ad cervicalia malæ sunt quia *gicht* in homine illo excitant, qui desuper incumbit. Cætera autem quæ in eis sunt ad medicamenta non valent.

[Quælibet ova volatilium magis frigidæ quam calidæ naturæ sunt, et ad comedendum nociva sunt, sed ova gallinarum quæ domesticæ sunt, comedi poterunt, sed tamen moderate. Sed qui infirmus est, si ova comedere voluerit, aquam et vinum commisceat, et in patella fervere faciat, et ova hoc modo testa abjecta coquat, et eum non lædent. Homo autem qui dysenteriam (*sic*) habet, vitella ovorum in scutella terendo pulset, et ciminum, et modicum piperis addat, et iterum in testas ovorum reponat, et ad ignem asset, et dolenti, postquam modicum comederit, ad manducandum tribuat. Quæcunque autem idem infirmus interim comedit, calida sint et mollia, scilicet pullos gallinarum, et cæteras molles carnes, et pisces; sed allec, et salmonem devitet, et bovinas carnes, et caseum, et cruda et grossa olera, et porrum, et siligineum et ordeaceum panem, et quidquid assum est, præter assum pirum, non comedat, et vinum bibat. Sed si quis fluxum sanguinis habet, duo vitella ovorum distemperet, et succum metridati, quantum mediæ unius vitelli est, addat, et aceti quantum duæ

A testæ ovi capiunt, et modicum de pulvere cinnamomi, et minus de pulvere zituaris immittat, et sorbicium aliquantum spissum inde paret, et modice calidum tam jejunos quam pransus sorbeat, et melius habebit. *Add. ed.*]

CAP. XV. — DE URHUN (7) [IV, II, 13].

Urhun calidum et aliquantulum humidum, et ideo tam infirmis quam sanis in comestione bonum est. Et si *maden* [tarmus *ed.*] aut alii vermes hominem comedunt, vesicam *Urhunes* pulveriza, et pulverem istum in locum ulcerum illorum pone, et cum de pulvere isto gustaverint, moriuntur.

CAP. XVI. — DE REPHUN (8) [IV, II, 14].

Rephun [Perdix *ed.*] frigida est, sed tamen domestica gallina (9) perdice frigidior est, et inperfectionem in se habet, ac etiam perdix instabilior quam domestica gallina, quoniam caro ejus infirma non est, sed fragilis, quia nec pleniter de terra est; et comesta sanos non multum lædit, infirmis autem non valet, quia *slim* in stomacho eorum parat. Accipe autem fel ejus, et veteri arvinæ commisce, et in cujus cutem pediculi exterius de sudore carnis crescunt, ille cum eo sæpe se perungat, et cutem ejus pertransit, et sudorem purificat, ita quod pediculi amplius non crescunt. [Quod si interius ex arvina ejus crescunt, unctio ista non proderit. *Add. ed.*]

CAP. XVII. — DE BIRCKUN (10) [IV, II, 15]

Birckhun eandem fere naturam habet quam *Rephun* præter quod caro *Birckhunes* tam infirmis C quam sanis melior et sanior est ad comedendum quam caro *rephunes*. Si autem cancer hominem comedit, vesicam ejus ad solem aut ad ignem sicca, et deinde eam modico vino parumper humidam fac, et sic eam super locum ulcerum extende, et desuper comprime, et ita diu jacere permitte, et cancri morientur.

CAP. XVIII. — DE FALCONE (11) [IV, II, 20].

Falco [Herodius *ed.*] calidus est, et aliquantum siccus, et magnam vim cordis habet, et volatu velox est, et alte sursum, et ad inferius deorsum, et in medietate aeris volat (12). Nec caro ejus comeditur. Et si orfime in homine sunt, sive integræ sive ruptæ sint, *smaltz* [sagimen *ed.*] ejus desuper unge, et siccabuntur. Sed Falco tantam acerbitem in se habet quod ad medicamenta non valet (13). Sed alii *falken*, de quacunque terra sunt, eandem naturam habent sicut et iste, et etiam ad eandem medicinam valent, nisi quod interdum secundum regiones in quibus nutriuntur, alius alio fortior et velocior existit.

CAP. XIX. — DE HABICH [IV, II, 21].

Habich [Accipiter *ed.*] calidus est et humidus

(1) Pennæ autem — gallinarum, om. ed.

(2) Phasianus Gallus.

(3) Et non alte — animalium om. ed.

(4) Quod si aliquis — frigidæ sunt om. ed.

(5) Quia — Galli om. ed.

(6) Sed et sano homini cappo — fortiores sunt om. ed.

(7) Tetrao urogallus.

(8) Tetrao Perdix.

(9) Sed tamen — gallina, om. ed.

(10) Tetrao tetrix.

(11) Falconis species, ut capp., 19-22.

(12) Et volatu — volat om. ed.

(13) Sed falco — valet om. ed.

[nec caro ejus propter ferocitatem comeditur *add.* A rapit. Sed tamen non multum acer est (5). Sed caro ejus ad comedendum contraria est quia omnes aves, qui (*sic*) unguibus *kryment* [*rapaces ed.*] ad comedendum homini contrariæ sunt. Homo autem qui *orftmes* in corpore suo habet, Milvum accipiet, et eo occiso, pennas auferat, et tunc, visceribus, ita quibus stercore sunt, abjectis, cætera omnia cum capite et unguibus in nova olla modico foramine perforata absque aqua (6) ad ignem accendat, et super olla ista aliam ollam ponat (7), et *smalcz* ejus ita accipiat; quod cum fecerit, carnes illas quæ in illa remanserunt, in ipsa ad pulverem comburat, et cum prædicto *smalcz*, *orftme*, si integræ sunt, sæpe inunge, et evanescent. Si autem ruptæ sunt, de ipso pulvere in eadem ulcera pone, et exsiccabuntur.

CAP. XX. DE SPERWERE [IV, II, 22].

Sperwere [Nisus *ed.*] calidus, et lætus, et velox est in volatu, et alte et in sideribus et in medietate aeris volat (3). Quod si vir aut femina in libidine ardent, accipient *Sperwere*, et eo occiso, pennas auferant, et tunc capite et visceribus abjectis, reliquum corpus in novam ollam modico foramine perforata, absque aqua ad ignem incendat, et sub olla ista aliam novam ollam ponat, et *smalcz* effluentem ita excipiat, et tunc de calandria, quære quod sit (*an sufficit?*), et minus de gamphora contundat, et cum præfato *smalcz* commisceat, et denuo ad ignem modice calefaciat, et sic unguentum faciat; et vir verendum suum et *gelancken* cum eo per quinque dies ungat, et per mensem unum ardor libidinis in eo cessabit, absque periculo corporis sui. Mulier autem circa umbilicum et in ipso foramine umbilici cum eo se ungat, et ardor ille in ipsa per mensem cessabit; et mense peracto, tam vir quam mulier, se inungat, et ita remedium de libidine habebunt. Quod si calandriam et gamphoram habere non poterunt, accipiant minutissimam pennam Nisi, sufficienter de eis per quinque dies in baumeolum ponat, ut in illo ad solem incalescat, et sic ferveat, atque in prædictis locis corporis sui, tam vir quam mulier, cum eo se ungat, et ardor libidinis in eis evanescat. Cætera autem, quæ in eo sunt, ad comedendum nec ad medicamenta non valent (4).

CAP. XXI. — DE MILVO [IV, II, 23].

Milvus calidus est, et calorem diligit, et cum sol splendet, in calore libenter volat, et etiam in calida umbra libenter manet. Sed ardorem aeris de vitat, nec altitudinem ipsius, sed mediocritatem, et inferius eum volat, atque minutas aviculas libenter

etiam multociens ea rapit quæ home apud se habet. Et caro ejus homini ad comedendum contraria est, quia naturam latronum et furum habet. Et cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non valent.

CAP. XXII. — DE WEHO (8).

Weho frigidus est, ac furtivos mores habet, et non alte volat, atque inmundis pascuis vescitur, et etiam interdum his quæ venenosa sunt. Et ideo ad medicamenta non valet, sed hominem magis læderet.

CAP. XXIII. — DE CORVO (9).

Corvus plus calidus quam frigidus est, et quasi in medio aeris volat. Et astutus est, audax, et non timet, atque hominem non multum fugit nec timet, ita quod etiam faciliter cum eo loqueretur, et scientiam fere ad hoc haberet, nisi quod irrationale animal est. Et quia hominem cognoscit, ideo etiam multociens ea rapit quæ home apud se habet. Et caro ejus homini ad comedendum contraria est, quia naturam latronum et furum habet. Et cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non valent.

CAP. XXIV. — DE KREWA ET KRAHA (10).

Krewa et *Kraha* sunt frigidæ naturæ, et in quadam medietate aeris volant, atque voces hominis imitantur, ac de genere corvi sunt. Nam in primo, antequam cornix et monedula essent, pica videns ova corvi, ea furata est, et super ea se posuit et fovit, et ita primum cornices et monedule processerunt, sed deinde inter se, ut nunc est ova posuerunt, scilicet cornix cum cornice, monedula cum monedula, et ita nunc multiplicatæ sunt. Et ad medicamenta non valent, quia volatile aut aliud animal quod cum homine per astutiam est, et ad medelam non multum prodest, sed in eo uteretur ut malus nequam in moribus suis, et *arg* inde fieret.

CAP. XXV. — DE NEBELKRAHA (11).

Nebelkraha calida est, ac mores jactantiæ habet. Et aerem ac tempora cognoscit; et varios eventus vix exspectat, atque ubi tristitiam futuram novit, illuc properat, et mundis ac immundis utitur. Sed

- (1) *Atque alios volucres — versatur*, om. *ed.*
- (2) *Huc usque ed.*
- (3) *Et alte — volat* om. *ed.*
- (4) *Quod si calandriam — non valent* om. *ed.*
- (5) *Et calorem diligit — acer est* om. *ed.*
- (6) *Absque aqua* om. *ed.*

- (7) *Et super — ponat* om. *ed.*
- (8) *Deest in ed.*
- (9) *Corvus corax.* — *Deest in ed.*
- (10) *Deest in ed.*
- (11) *Deest in ed.*

caro ejus ad medicamenta non multum prodest. A quantum acriores et majores illis sunt et quod de pascuis silvarum pascentur. Sed nec istæ nec illæ ad medicamenta valent (7).

CAP. XXVI. — DE MUSAR (1) [IV, II, 24].

Musar [Larus ed.] de calido aere solis procedit, et cum juvenis est, calidus est et fortis, et fortiores pastus comedit; sed cum in ætate procedit, frigidus erit et debilis, et tunc debiles pastus quærit. Cum autem ad senectutem pervenerit, ad primum calorem et ad primam fortitudinem reditum habet, atque ut prius fortiora pascula quærit (2). Et caro ejus sanis et infirmis hominibus ad comedendum bona est. Homo autem qui *virgibnisse* [venenum ed.] aliquo modo sumpsit, cor ejus et jecorem ac pulmonem ac viscera purgata coquat, et tunc cum vino et albo pipere ac parum minus de *komel sultzen* parat; vel si album piper non habet, modicum de aloe, scilicet minus quam *komel* sit addat, et hiis carnes illas imponat, ut eis perfundantur, et jejunos sæpe comedat, et si venenum quod comedit aut bibit, etiam in stomacho ejus induratum est, illud auferet et purgabit, et sic homo ille sanabitur.

CAP. XXVII. — DE ORDUMEL (3).

Ordumel pravam calorem in se habet, et ad comedendum non valet, quia totum quod in eo est homini contrarium est. Nec etiam ad medicamenta valet.

CAP. XXVIII. — DE ALKREYA.

Alkreya plus frigida est quam calida, et mundis et quibusdam venenosis pascuis vescitur, et interdum etiam infirmos pisces comedit. Et caro ejus nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet, sed qui sani sunt, superare possunt, infirmis autem obest. Et medicina in ea non est.

CAP. XXIX. — DE MEWA (4).

Mewa calida est in recto temperamento de aere et de aqua est, ac temperate humida est. Et non alte volat, et sanis et infirmis hominibus ad comedendum bona est.

CAP. XXX. — DE COLUMBA [IV, II, 16].

Columba frigida est plus quam calida, et mane diei, id est primum ortum ejus, quod temperate gelidum est, plus diligit quam calorem. Et simplex est et timida, et ideo cum multitudine volat ut tanto minus ab aliis volucris lædatur. Et quia frigida est, facile esurit, et cibus in ea ita non incalescit ut in alio alite, et idcirca cito esurit, et plus quam alius ales auge magnitudinis comedit (5). Et caro ejus non est firma, sed aliquantum arida, nec multum succum homini tribuit (6), et sano homini ad cibum non multum prodest, etiamsi ei non obest. Infirum qui in corpore deficit, comesta lædit. Sed et *holtzduba* et *ringelduba* eandem naturam habent, excepto quod istæ in silvis morantur et inde ali-

CAP. XXXI. — DE TURTURE (8).

Turtur calida et sicca est, et virilis fortitudinis est, nec pavida est, et quasi servum semper habet. Et quoniam humiditatem non habet, nec vivere suum ad diversa ponit, fel in ea crescere non potest, quemadmodum in homine est: qui bonam voluntatem habet, fel in eo crescere non potest, sed in eo decrescit; et cum scelestam mentem habuerit, in eo fel augetur. Et caro turturis ad comedendum non valet, quia *gicht* in homine excitat. Cætera non valent.

CAP. XXXII. — DE PSITTACO (9).

Psittacus valde calidus est, et etiam humidus, ac quiddam et aliquod de volatu grifonis et aliquod de virtute leonis habet. Sed nec in volatu nec in virtute quidquam audet ut posset (?) Et etiam tempora temporum novit, et secundum eventus illos se habet et cantus suos exprimit, ac etiam secundum ignem fel (sic) aliquos colores in pennis suis habet. Sed ad medicinam non valet, qui nullam virtutem ad plenum in se tenet, sed in defectu, quia diversa natura est.

CAP. XXXIII. — DE PICA (10) [IV, II, 25]

Pica gravem calorem in se habet, et *arg* est, ac de aere et de terra diversas pennas habet et quasi jactantiam naturaliter sequitur, ita ut cum alienos homines venire viderit, vocem in adventu eorum emittit. Et pascula quærit, quæ venenosa et nociva sunt, sive herbulæ, sive cadavera sint (11), et ideo caro ejus ad comedendum homini ut venenum contraria est. Et circa hominem velut dyabulus versari solet (12). Et si quis homo *grintslecken* [profundam scabiem ed.] in capite suo habet, *smalcz* ejus accipiat, et cum eo caput suum ungat, et sanabitur. Cætera autem quæ in eo sunt ad medicinam non valent (13).

CAP. XXXIV. — DE HERA (14) [IV, II, 26].

Hera calida est et aliquantulum sicca, et in varia aura et in tempestatibus volare bene potest. Sed alte non volat, et caninos mores habet, et in se ipsa immunda est, et pastum qui hominibus nocivus est, comedit, et quidquid videt in facto suo quantum potest imitatur, et unumquemque hominem quem care videt voce salutatur (15). Caro autem ejus quasi venenum homini esset, qui eam comederet, quia tempestatibus perfunditur et quoniam diversam naturam morum habet. Accipe autem heram, et caput ejus et viscera abjice, atque pennas ejus aufer, et reliquum corpus discinde, et discissum in novam

(1) *Corvus Cornix*.

(2) *Et cum juvenis* — pascula quærit om. ed.

(3) Deest in ed., ut qui sequuntur n. 28, 29.

(4) *Columba speciosa*.

(5) *Et mane diei* — comedit om. ed.

(6) *Sed aliq. arida* — tribuit om. ed.

(7) *Et quod de pascuis* — valent om. ed.

(8) *Columba turtur*. Deest in ed.

(9) *Psittaci spec.*

(10) *Corvus Pica*.

(11) *Et arg... est* — sint om. ed.

(12) *Et circa* — solet om. ed.

(13) *Cætera* — valent, om. ed.

(14) *Corvus Caryocatactes*.

(15) *Et in varia aura* — voce salutatur om. ed.

ollam pone, et ei fenigrecum et minus de habellum adde, et tunc etiam *hirczmarek*, et minus hunresmalez et de butyro vaccarum in Maio parato eis tantum adde, quantum istorum duorum est, et omnia simul in aqua coque et sic de *raum* qui desuper natat unguentum fac, et hoc optimum est contra dolorem capitis, et scapularum, aut *tenden* [reuni ed.], aut *glancken* [iliorum ed.], si te ibi cum eo sæpe unxeris, atque *gicht* ibi cessabit, quamvis fortis sit, et homo ille melius habebit. [Et si boves, aut porci, aut oves aliquo modo infirmantur, avis hæc in aqua coquatur et illis ad comedendum detur. et sanabuntur, a quacunque peste teneantur. *Add*, ed.]

CAP. XXXV. — DE ULULA (1) [IV, II, 27].

Ulula calida est, et mores furis habet, quia diem scit, sed eum fugit et noctem diligit; et alios volucres odit, quia naturam eorum non amat. Et mortem hominis scit Et ubi mœror et planctus futurus est, odorem illum per aerem sentit, ut avis cadaver, et mox ad illud properat, et priusquam planctus supervenerit, inde fugit. Et his pascitur quæ naturæ hominis contraria sunt (2). Et si homo carnes ejus comederet, ei quasi venenum esset, propter malam naturam, quam in se habet. Caput autem ejus et viscera ejus abjice, et pennas ejus aufer, et reliquum corpus ad ignem assa, et *smalez* ipsius excipe, et deinde *bisch* [fibiscum ed.] et bis tantum de *reynfano* [tanaceto ed.] in aqua coque, et postquam coxeris *smaltz* ululæ adde et infunde, et denuo *welle* [ad ignem ponatur ed.], et etiam *baumolei* tantum adde velut quarta pars ejus *smaltzes* est, et sic omnibus his per pannum expressis fac unguentum, et homo qui paralisis habet aut *virgichtigit* est, cum eo sæpe ungatur, et curabitur.

CAP. XXXVI. — DE HUWO [IV, II, 28].

Huwo [Rubo ed.] calidus est, et eandem fere naturam habet quam et ulula, nisi quod *huwo* in nequitia fortior et robustior ulula est; et mores furis habet, et diem scit, sed eum fugit, et noctem diligit, atque alias aves odit, quæ in die volant (3). Et caro ejus visui homines contraria est. Et *smalez* ejus accipe et in patella *zulasze*, et qui *orftmas* habet, sive integræ, sive ruptæ sint, cum eo se ungat, et exsicabuntur. Cætera autem quæ in eo sunt ad medicamenta non valent.

CAP. XXXVII. — DE SISEGONINO (4).

Sisegonino calidus est, et noctem ac splendorem lunæ diligit, plus quam diem aut quam solis splendorem, sed tamen diem plus amat quam ulula. Et ideo in nocte versatur, quia alias volucres abhorret nec videri multum vult. Et aliquantum mores furentis, quasi interdum *woudich* sit, velut ille, qui non curat

A quid faciat. Et cum pullos suos de ovis primo egredi viderit, putat sibi alienos esse et eos occidit; et cum viderit illos non moveri, tristatur, et se lacerat, ita quod sanguine suo suscitantur, et tunc eos valde diligit, quia scit eos de se suscitatos esse. Sed et læta et tristia tempora hominis sentit ac intelligit, quia si læta sunt, ei cantando congraudet; vel si tristia, tacendo se tristem ostendit. Et cum interdum in aere pendet in dorso ac terram verso, in aere aspicit et considerat, quando tempora gaudii et lætitiæ aut tempora tristitiæ futura sunt. Et si homines ibi morituros prævidet, hoc paucis vocibus ostendit, et silet.

CAP. XXXVIII. — DE CUCULO (5) [IV, II, 30].

Cuculus calidus est, et de moribus volucrum et bestiarum in se habet, et audientes homines voce salutatur, et in *blind* aura versatur. Sed nec magnum calorem nec magnum frigus pati potest. Et cum magnus calor in æstate est, umbras silvarum quærit, et magnus calor in æstate pennas commovet, ita quod cadunt in hyeme. Et cum senserit, quod pennæ ejus morientur, pascua ejus in nidum suum congregat et studet, quod pennulas suas in ipso nido dimittat, et in eis per hyemem jacet, ut calorem ab eis habeat, et iterum circa initium æstatis pennæ ejus renascuntur, et tunc nidum suum a pennis illis purgat, et ita procedit (6). Sed caro ejus ad comedendum homini non valet, quia scabiem habet, et quoniam ut venenum ibi est, qui eam comederet (7). Et homo, qui *urslechte* [uzslechte?] in corpore suo habet ita quod etiam cutis ejus scinditur, et si aliquod *gicht* [in membris suis fatigatur, caput et viscera et pennas cuculi abjiciat, et reliquo corpori *biboz* et salviam æquali pondere addat, et modicum plus de dictampno et parum arvinæ ursi, et hæc omnia in nova olla et in aqua coquat, et *raum* qui desuper natat accipiat, et ex eo unguentum faciat, et cum eo sæpe se perungat, et *urslechte* sanabuntur, et *gicht* qui eum in membris suis fatigat cessabit.

CAP. XXXIX. — DE SNEPHA (8) [IV, II, 31].

Snepha calidus est, et de alto aere est, et caro ejus sanis et infirmis ad comedendum bona est (9). Et cui oculi caligant, fel ejus accipiat, et ei modicum vini addat, scilicet minus quam fellis (10), et in cuprinum vasculum ponat vel fundat, et ad noctem, cum se in lectum collocat, ex eo circa oculos suos liniat, et si oculos interius modicum tetigerit, non nocebit, et sic sæpe faciat, et caliginem oculorum minuit. Cætera quæ in eo sunt, ad medicamenta non multum valent (11).

CAP. XL. — DE SPECHT (12) [IV, II, 32].

Specht calidus est ac de puro aere est, et in quadam medietate aeris volat; et velox est, et calorem

(1) *Strigis spec.*
(2) *Et mores furis — contraria sunt om. ed., ut mox propter — habet.*
(3) *Et eundem fere naturam — volunt om. ed.*
(4) *Deest in ed.*
(5) *Cuculus canorus.*
(6) *Et de moribus volucrum — procedit des in ed.*

(7) *Quia scabiem — comederet om. ed.*
(8) *Scolopac. spec.*
(9) *Et de alto aere — bona est om. ed.*
(10) *Scil. — fellis om. ed.*
(11) *Cætera — valent om. ed.*
(12) *Pici spec.*

et æstatem diligit, et pastus ejus venenosus non est. Sed *specht*, qui viridem colorem habet, melior et robustior est, quam alius sit. Ille autem alius satis valet, sed non tantum quantum ille, qui viridis est (1). Homo autem, qui leprosus est, viridem *Specht* ad ignem asset et ita sæpe comedat, et lepram consumit, id est *swendet*. Sed et viridem *Specht* accipe, et capite ejus et visceribus abjectis, ac pennis ablatis, reliquum corpus ad ignem assa et superior *ronst*, qui in cute ejus ad ignem succensus est, aufer et serva, et deinde aliud corpus ita assatum mortario modice contunde et in aqua fortiter coque, ita quod per omnia minuatur *addreb*; et postquam coxeris, de aqua aufer, et ossa de carne separata et ilia abjice, atque easdem carnes super ignitum lapidem ad pulverem istum, et superiorem cutem ronse ejus, et satis de rutha in aquam illam pone in qua *Specht* prius coxisti, et ei satis de arvina vulturis et parum de sæpe hirci adde, et hæc simul fortiter coque, et de *raum* qui desuper natat, unguentum fac, aliis reliquis abjectis, et cum unguento illo lepram hominis sæpe unge, et quamvis lepra fortis sit, ille sanabitur, nisi judicium Dei non permittat, aut nisi mors illius in lepra sit (2). Sed cor ejus sicca, et in auro et in argento velut in anulo *virwircke*, quandiu apud te portas, *gicht* a te cessabit. Nam natura ejusdem avis hujus munda, et cor ejus simplex est, nec malam artem habet, et ideo virtus cordis ejus puro saramento diversitates humorum, qui guttas paralisis producunt, sedat (3). Reliqua quæ in eo sunt, medicinæ non conveniunt.

CAP. XLI. — DE PASSERE (4).

Passer plus frigidus est et multas varietates in moribus suis [habet] propter astutiam et versutiam suam, et cum multitudine libenter volat, ne a majoribus avibus lædatur. Et in aere ille sæpius versatur qui spissus est, et ideo infirmam carnem habet, quæ sanis nec infirmis ad comedendum valet. Nec etiam ad medicamenta prodest.

CAP. XLII. — DE MEYSA (5).

Meysa calida est, et sicca et mansueta, et in puro aere libenter volat. Et sanas carnes habet, atque sanis et infirmis hominibus bona est ad comedendum. Et homo qui *virgichtig* est, *meysam* in aqua coquat, et cum butiro *Jussal* de eo faciat, et hoc sæpe comedat et curabitur.

CAP. XLIII. — DE AMSLA (6).

Amsla calida est et sicca, et mansueta, et in puro aere libenter volat, et etiam de puro aere crescit, et sanis hominibus ad comedendum bona est, sed infirmos lædit quia sicca est (7). Jecor autem ejus sicca, et in aliquo esse quo volueris, *bewircke*, et

A apud te semper porta, et dyabulus in *grusale* nec in *getrugnisze* interim te fatigat, quia illam odit propter munditiam suam (8).

CAP. XLIV. — DE DROSELA.

Drosela calida est, et moribus suis mansueta. Sed homo qui interius, in gutture aliquo modo dolet aut qui raucus in voce est, eam in aqua coquat, et in aqua illa lineum pannum intingat, et cum panno illo madido totum guttur suum usque ad orclatum (?) *belbe* [usque ad aures suaviter constringat ed.] et de residuo ejusdem aquæ *suffen* paret et comedat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit (9) in gutture et in voce. Et qui in jecore aut in pulmone dolet, *droselam* accipiat, et eam in aqua coctam sæpe comedat, et sanabitur.

B CAP. XLV. — DE LERCHA (10) [IV, II, 37].

Lercha [laudula ed.] valde calida est et aridæ naturæ, et æstatem diligit, ac in splendore solis libenter volat, et in calore viget, sed in frigore facilliter perit, et *wunsam* est et astuta, ac munda pascua quærit, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet (11). Sed si alicui homini guttur tumet, id est *swillet*, accipe *Lercham*, et capite ac visceribus et pennis abjectis, reliquum corpus super calidum laterem paulatin sicca, sic tamen nec comburas, et de pulvere *milwæ* [tiliæ ed.] ad pondus trium nummorum adde, et ita in pannum liga, ac in panno super guttur illius constringe, et tumor ille fugabitur. Et si magnum *swern* [ulcus ed.] alicubi in corpore tuo habes, eundem pulverem desuper liga, et propter eandem naturam et virtutem suam, ut præfatum est, idem ulcus molle erit et rumpetur. Quod si etiam *drusze* [glandes ed.] habes, eas saliva tua prius madefac, et pulverem præfatum in panno desuper liga, et evanescent. Et si canis furit, caput *ludulæ* abscide, et idem caput furienti cani ad comedendum da, et furorem dimittit, et mansuetus fiet.

CAP. XLVI. — DE ISENBRADO (12) [IV, II, 38].

Isenbrado calidus est, et in eodem calore temperatus est, et aliquantum humidus, et puritatem aeris semper quærit. In quo etiam prosperitas est, et etiam interdum aquas illas quærit quæ a sorde puræ et claræ sunt. Et si quis homo in aere illo aut juxta aquam illam, ubi nidificat, esset et manere posset, nulla infirmitas ei ibidem occurreret, quia aerem illum semper quærit, ubi nullæ sordes sunt, et mundis pascitur (13). Caput autem ejus et viscera et pennas abjice, et reliquum corpus foliis de quercu involve et super carbones pone, ita dum eadem folia ab igne consumantur, et tertia vice simili modo, dum ipsa incendatur (14), et deinde

(1) *Ac de puro aere — viridis est* om. ed.

(2) *Nisi — sit* om. ed.

(3) *Nam natura — sedat* om. ed.

(4) *Fringilla domestica*. — Deest in ed.

(5) *Parus spec.* — Deest in ed.

(6) *Turdus Merula*.

(7) *Et mansueta — sicca est* ed. om.

(8) *Quia illam — suam* ed. om.

(9) *Hucusque* ed.

(10) *Alaudæ* spec. Cf. Hugonis de Trimberg, *carmen der Renner*, vers. 19527.

(11) *Et aridæ naturæ — valet* om. ed.

(12) *Alcedo hispida*.

(13) *Et in eodem calore temperatus est — pascitur* om. ed.

(14) *Et tertia — incendatur* om. ed.

aviculam in novam ollam ad ignem sine aqua pone, A et in ea modice combure, ut pulverizare possis, et ita paulatim in pulverem redige, et huic pulveri modicum minus quam nux uscatæ sit, et si quis apoplexiam habuerit, id est qui in uno latere jam moveri nusquam poterit, illi de pulvere isto jejuno cottidie in modica aqua da bibere, et eandem infirmitatem curabit si juvenis homo est, nisi tunc eadem infirmitas longo tempore in eo inveterata sit. Sed et si quis homo ita *virgichtigt* est quod se totum dilacerare quærit, etiam eo tempore cum malum hoc patitur, de eodem pulvere in aqua bibat, et melius habebit propter bonam virtutem eorum quæ prædicta sunt (1).

CAP. XLVII. — DE VEDEHOPPO (2) [IV, II, 39].

Wedehoppo [Upupa ed.] calida est et humida, [et B cibo hominis non conv. add. ed.] et circa quamdam medietatem aeris volat, et diem diligit, et immundam naturam habet, et ideo semper in sordibus ac circa sordes versatur, et in eis proficit, et ideo quærit sordes, quæ fortissimæ sunt, et in eis mansionem suam parat (3). Caput autem ejus et viscera abjice, et pennas extrahe, et reliquum corpus in nova olla ad pulverem redige, et si *orftmæ* in aliquo homine ruptæ sunt, aut si vermis aliquem hominem comedit, in ipsa vulnera de pulvere isto pone, et si orfime sunt, exsiccabuntur, aut si vermes sunt, moriuntur.

CAP. XLVIII. — DE WACHTELA (4).

Wachtela calida est et humida, et munda pascua C quærit, et sanis hominibus ad comedendum bona est, infirmis autem qui malis humoribus inundantur non valet, quia humores eorum in ipsis commovet, quoniam tarda humiditas in ea est.

CAP. XLIX. — DE NACHTGALLA (5) [IV, II, 40].

Nachtgalla [Luscinia ed.] calida est, et aliquantum sicca, et de nocturno aere vitam habet, et munda est. Et quia de nocturno aere est, in nocte magis quam in die lætatur et cantat, quia sol ei in die nimium splendorem dat, et hoc abhorret (6). Et cui oculi caligant, *nachtgallam* jam ante ortum diei capiat, et fel ejus accipiat, et illud effundat, et huic guttam unam roris quam super mundum gramen invenerit addat, et tunc palpebras et cilia oculorum de hoc circa oculos suos, cum dormitum vadit, sæpe liniat, et si etiam oculos interiori modice tetigerit, non nocet, et ab oculis mirifice caliginem aufert, velut si spuma, id est *schum*, per fervorem ignis ab æstate purgatur et abiciatur (7).

CAP. L. — DE STARA (8) [IV, II, 41].

Stara calida et timida, et ideo cum multitudine

volat, et amicitiam ad genus suum habet, et cætera volatilia non odit, ac aliquantum alte volat. Et caput et viscera ac pennas aufer, et reliquum corpus in nova olla ad pulverem comburendo redige, et pulverem istum in rupta *orftme* pone, et exsiccabuntur. Accipe integrum *staram*, et mortuum super illud tene quod venenum esse suspicaris, et si venenum est, pennæ illius disjunguntur et ab *inbicum entwichtent* se, et moventur, sed tamen exeunt, quia si viveret, inde doleret et fugeret. Si autem venenum non est, pennæ suæ non disjunguntur nec moventur.

CAP. LI. — DE VYNCO (9) [IV, II, 42].

Vynco [Frigellus ed.] calidus est, et de viriditate terræ herbarum pascua quærit, et sanis ad comedendum non multum obest, infirmos autem lædit. Qui siccæ naturæ est et alta in aere non petit (10). Accide autem *Vincken*, et capite et visceribus ei pennis ejus abjectis, eum super vivos carbonem pone, et modice assa ita ut tantum *fincalescat*, et ubi infans in cute sua *uszyseslagen* est et ulcerosus, ita calidum superpone, et iterum calefac et alio loco superpone, et sic sæpe fac ubique in corpore infantis, et immundos ac malos humores de cute illius extrahit, et mox hircino sepo desuper unge, et ulcera illa sanabuntur. Cætera quæ in eo sunt parum prosunt (11).

CAP. LII. — DE DISTELWINCKE (12) [IV, II, 43].

Distelwincke calidus, et etiam de aere illo est qui C erumpentes flores primo educit, et ideo pulchrum colorem habet. Et homo qui *brustswern* interiori in corpore habet, aut qui stomacho aut in *lenden* dolet, aut infirmitatem in corpore habet, accipiat *distelwincken*, et capite et pennis abjectis purget, et sic cum jecore et pulmone carnem ejus [modice asset, et postquam assaverit, carne istas distrahit, id est *zuzeyse*, et ossa ejus comminuat, et tunc farinam similæ recipiat, et ei modicum sagiminis addat, et carnes præfatas illas imponat, et denuo in patella coquat, et sic pulmentum parat, et ita sæpe comedat; et si juvenis est, eum interiori sanat; aut si senex, dolores istas (*sic*) in eo minuit, quia est quasi optimum unguentum quod hominem interiori sanat.

CAP. LIII. — DE AMERA (13).

Amera calidus est, et in puro aere libenter volat, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet, quia pastus ejus mundus ac immundus, ac amarus est.

CAP. LIV. — DE GRASEMUCKA (14).

Grasemucka frigida est et de aere spumantium

(1) Sed et si quis homo — sunt om. ed., quæ add. Et homo qui dormire non potest, et de ossibus aviculæ hujus sub caput suum ponat, et dormiet, et horrores eum interim non lædent.

(2) Upupa Epops.

(3) Et circa quamdam — mansionem suam parat om. ed.

(4) Tetrao Coturnix.

(5) Motacilla Luscinia.

(6) Et de nocturno — abhorret om. ed.

(7) Velut — abiciatur om. ed.

(8) Turnus vulgaris.

(9) Fringilla cælebs.

(10) Et de viriditate — non petit om. ed.

(11) Et mox — prosunt om. ed.

(12) Fringilla carduelis.

(13) Emberizæ spec.

(14) Motacillæ spec.

aquarum est, et pastus ejus mundus et immundus A est. Et ad medicamenta non multum valet.

CAP. LV. — DE WARGKRENGEL (1).

Wargkrenge frigida est, ac etiam de aere illo ubi meridiana dæmonia sunt (2), nec ullam lætitiā habet atequam tristitiā in aliis animalibus videat. Et etiam ova sua interdum frangit, ac pullis suis inimicitior et durior aliis volatilibus est. Sed tamen hujusmodi vires in se non habet, ut vel malum vel bonum cum eo in medicamentis perfici possit.

CAP. LVI. — DE MERLA.

Merla frigida est, et pastus ejus immundus ac nocivus, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum valet nec etiam aliqua medicamenta in eo sunt.

CAP. LVII. — DE WASZERSCELITZA (3) [IV, II, 29].

Waszerstelsa [*waszersteltza*?] temperatum calorem in se habet, et etiam de turbinibus est, et ideo caudam semper movet, ac turbines et tempestates pati potest, quod de ipsis est, et juxta aquas libenter manet quod de turbinibus est; et pascua præcipue in aqua quærit. Molles carnes habet sano et infirmo ad comedendum bona est, quia infirmum refocillat. Et guttur ejus sicca et serva. et cum aliquis in corde dolet, aut cum aliquis a *gicht* fatigatur, idem guttur per modicam horam in aqua pone, et tunc elevat, et ipsam aquam in guttur illud funde, et illi ad bibendum da, et in corde melius habebit, ac *gicht* ab eo cessabit. Sed et cor ejus sicca, et apud te semper habeas, et cum *gicht* te fatigat, idem cor per modicam horam in aquam pone, et aquam illam bibe, et *vicht* in te cessabit. Et vesicam ejus siccitatam tecum habes, et si *freischlich* in aliquo homine insurgit, cum saliva tua illam modice humidam facies, et illam juxta et non super *freischlich* pone, et illud dissipat, id est *swendet*. Sed et super *ziterdrusze*, eandem vesicam saliva tua parum madefactam pones, et evanescent (4).

CAP. LVIII. — DE BEYNSTERCZA (5).

Beynstercza calida et humida est, et de turbinibus est, et ideo caudam movet, et aliquantum venenosa et nociva pascua quærit. Et si quis carnes ejus comedit, *gicht* in eo excitat.

CAP. LIX. — DE HIRUNDINE (6) [IV, II, 46].

Hirundo calida est, et calorem ac blandum ae-

rem quærit et ubi nidificat, calidum habet, et aliquantum acer est, id est *grim*, et inde velociter volat, et multum inmundis pascuis vescitur (7): ad comedendum homini contraria est. Ubi autem *orftme* in homine sunt, sive ruptæ sive integræ sint, cum *smalz* hyrundinis inunge et sanabuntur. Et si homo *morklaedrim* dolet, ova hirundinis ita integræ cum testa combure et in pulverem redige, et huic pulveri modicum plus de *hanensmalcz* adde, et simul *tinch*, et *orlackdrim* inunge, et melius habebis. [Si quis autem de gulositate et ebrietate leprosus efficitur, stercus hirundinem et quater tantum de herba quæ lappa dicitur, rubeos flores habens, et ex his pulverem faciat; arvinam quoque ciconiæ, et modicum plus arvinæ vulturis in sartagine friget, et prædictam pulverem, et modicum sulphuris huic arvinæ intermisceat, et unguentum faciat, et in asso balneo se perungi jubeat, et se in lectum colloceat. Et sic usque ad quintum, vel ad plures dies faciat. *Add. ed.*]

CAP. LX. — DE CUNGELM.

Cungelm calidus est, et de aere splendoris solis est. Et caro ejus ipsi comedenti non obest. Et per se singulariter ad medicinam non valet, quia modicus est. Sed cum in maio unguenta parantur, caput ejus aufer et viscera abjice, et quod reliquum est de corpore ejus in nova olla ad pulverem redige, et pulverem istum aliis bonis herbis de quibus quælibet unguenta fiant adde, et nulla herba contra infirmitates ibi pretiosior est.

CAP. LXI. — DE VESPERTILIONE [IV, II, 47].

Vespertilio plus calida est quam frigida, et calorem et diem abhorret, et in tempore illo volat, cum præcipue aerei spiritus propter quietem hominis discurrunt, scilicet cum homo quiescit et varias vicissitudines in se habet (8). Sed si quis homo *gelsucht* habet, eam modice percutit, ita scilicet ne moriatur, et tunc eam super *glaucken* illius liga, dorso vespertilionis ad dorsum hominis verso, et post pusillum aufer, et tunc super stomachum illius liga, et ibi eam dimitte dum moriatur.

CAP. LXII. — DE VIDDERWALONE (9) [IV, II, 62].

Widdervalo calidus est ac instabilis, et tristem naturam habet. Et homo qui *gelsucht* habet, aviculam istam mortuam cum pennis illius super stomachum suum liget, et *gelsucht* in ipsam transibit, et ille curabitur. Vel homo qui *gelsucht* habet eam-

corpore hominis insurgit, vesica cum saliva hominis, seu modica aqua humida fiat, et desuper ponatur, et tumor ille suaviter frangetur. Quod si etiam alicujus hominis os frangitur, aut aliquod membrum de loco suo exilit, intestinum avis hujus purgatum ad solem exsicceatur, et postquam fractum os compositum fuerit, intestinum oleo olivæ modice illiniatur, et super fracturam os ligetur, et os congelatur.

(5) *Motacilla flava*.

(6) *Hirund. spec.*

(7) *Et calore ac blandum — vescitur om. ed*

(8) *Et calorem et diem — in se habet om. ed.*

(9) *Plin. Hist. nat., xxx, 28.*

(1) Deest in ed., ut infra capp. 56 et 60.

(2) Psal. xc, 6.

(3) *Motacilla alba*.

(4) Ed.: « Pellicanus calidus est. Homo qui freneticus est, et qui obliviosus est in scientia sua, cor pellicani ad solem exsicceat, et super verticem illius liget, ut caro ipsius ab illo incalescat, et ad intellectum scientiæ redibit. Et si quis in capite dolet, quod etiam fervere videtur, jecur pellicani pulverizet, et modicum plus de semine fœniculi, et parum minus de semine fenugreci addat, et super pannum ponat, et super frontem et ad tempora sua liget, et melius habebit. Sed et vesica ejusdem avis exsicceatur, et ubi slier, aut alius tumor alicubi in

dem avem in pulverem redigat, et pulverem istum A in baumoleo modice intinguat, et sic eum per tres aut per duos dies super stomachum suum liget, et curabitur. Et qui in aure sua surdus est, cor ejus in ipsam aurem ponat, ut eadem auris de corde illo interiori incalcescat, et auditum recipiet. Sed et qui *nazeboz* habet, jecor ejus pulverizet, et ipsum pulverem naribus suis apponat, et odorem ejus per nares suas introrsum trahat, et mali humores capitis sui suavius solventur et levius effluent, et ille tanto citius curabitur.

CAP. LXIII. — DE API (1) [IV, II, 48].

Apis de calore solis est, et æstatem diligit, sed et velocem calorem habet, ita quod frigus pati non potest. Et si alicui *uberbeyn* crescit, aut si aliquod membrum de loco suo motum est, aut si aliqua membra contrita sunt, apes quæ in vasculo suo mortuæ sunt, et non vivas, accipiat, et sufficienter ex eis in lineum pannum ponat et consuat, et pannum istum apibus interiori consutum in baumoleo *sveysze*, et eundem pannum dolenti membro superponat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. Et si vermis carnem alicujus hominis comedit, ille apes in vasculo suo mortuas accipiat, et pulverem istum loco ulceris sæpe mittat, et vermis morietur.

[Mel autem quod apes parant valde calidum est. Sed homo qui est pinguis, si sæpe mel comederit, livorem et tabem in eo parat; sed aridus et macer si coctum mel comedit, non multum ab eo lædatur. Coctum autem mel, et optime despumatum, pingui et macro, sano et infirmo non multum oberrat; sed si quis favum cum cera manducaverit, melancholiam in eo excitat. *Add. ed.*]

CAP. LXIV. — DE MUSCA (2) [IV, II, 49].

Musca frigida est. Et cum æstas est, si tunc homo aliquo minuto vermiculo [sicut aranea est *add. ed.*] figitur vel læditur, muscam desuper contritam liget, et calor ille, quem musca de æstate tunc habet (3), venenum illud aliquantum debilitat. In hyeme autem musca omnino venenosa est, et homini periculosa, nisi quem Deus custodit. Quod si aliquis homo muscam comederit aut biberit, mox *scharleyam* contundat, et de succo illo bono vino immittat, ut idem vinum succum illum excedat, et ad ignem calefaciat, et sic bibat quatenus, si quod veneni musca in eo remanserit, et per nauseam emittat.

[Si pustula quæ *freistichaz* dicitur in homine se inflaverit, muscas, capitibus earum abjectis, conterat, et circa tumorem illum circulum cum eis exterius faciat, et veneno resistit ne ultra procedat. Deinde rubeam testudinem, quæ absque concha est, terat, et cum ipsa circulum quem cum musca fecit faciat; et postea succo lilii eutem quæ circa circulum est quem cum testudine fecit, perungat.

(1) *Apis mellifica.*

(2) *Musca domestica.*

(3) *Calor ille — habet om. ed.*

(4) *Gryll. spec.*

Deinde folium *vehendisteles* super eandem pustulam ponat, et deinde de pura farina similæ tortellum faciens, eum super idem folium et super totum tumorem illum cum panno desuper liget, quatenus mollificetur, ut per se rumpatur. Quod si per se rupta non fuerit, cum arida et lignea spina seu alia arida astula dirumpatur, non autem ullo ignito vel frigido ferro aut acu. Sed interim dum homo pustulam hanc patitur, ab igne, a frigore, a vento et ab humido aere se muniat, et ab omni calido asso et grosso cibo, et a vino se absteineat, et cruda olera et cruda poma devitet. *Add. ed.*

CAP. LXV. — DE CICALA (4) [IV, II, 51].

Cicala plus frigida est quam calida, et magis hominem lædit, quam ei prosit, cum vivit vel cum mortificatur, quia a pravis livor in ea est. Quam si homo tetigerit, inde dolet (5). Sed si cicala per se mortua fuerit, tunc homo ille quam diruptæ *orfime* lædunt, ita mortuam accipiat, et super ignitum lapidem in pulverem redigat, et eundem pulverem super locum ubi orfime sunt sæpe immittat, et siccabuntur.

CAP. LXVI. — DE LOCUSTA (6).

Locusta ut ros frigida, et nec multum utilis est, nec multum periculosa. Sed ubi aura et terra frigida est, ibi in regionibus illis caro locustæ aliquantum venenosa et ad comedendum periculosa. Sed ubi aura et terra calida est, illic in regionibus illis minus periculosa est, et ibi fere ut cancer comedi potest. Nam de rigore terræ venenum in se colligit, sed in calida terra, propter bonum calorem ejus, veneno caret. Et medicina in ea non est.

CAP. LXVII. — DE MUGGA [IV, II, 50].

Mugga calida est. Et si quis profundam scabiem in capite suo habet, *muggam* in aliquod vasculum colligat, et cum stramine superius incendat, et in purgatum locum super vivos carbones ponat, ut simul cum carbonibus in cineres vertatur; deinde ex eisdem cineribus lixiviam paret, et caput suum ubi scabies vel pravæ maculæ in corpore sunt cum illa lavet et sæpe hoc faciat, et sanabitur.

CAP. LXVIII. — DE HUMBELIEN (7) [IV, II, 52].

Humbelen frigidæ sunt. Homo autem cui oculi caligant vesiculam quæ inter caput et ventrem in humbelen est tollat, et liquorem qui in eo est oculis suis, cum dormitum se ponit, modice immittat. Sed mox oleo olivæ palpebras et cilia oculorum liniat, et sic aut semel aut bis in mense faciat, et clarius videbit. Qui vero immundos unguis habet, eundem liquorem qui in vesicula *humbelen* est super eos liniat et ligamine constringat, et sic faciat dum pulchri fiant. Et si quis profundam scabiem in capite suo habet, prædictum liquorem super caput suum sæpe liniat, et curabitur.

(5) *Et magis hominem lædit — inde dolet om. ed.*

(6) *Deest in ed.*

(7) *Apis terrestris.*

CAP. LXIX. — DE WESPA [IV, II, 53].

Wespa calida est et munda. Homo enim *berwurz* pulverizet, et bis tantum de pulvere vespæ addat, et pulveres istos super calidum fumum teneat, ut paulatim et leniter incalescant, et sic calidos super cibum quod comedere vult teneat, et sic venenum ita infirmabitur quod eum lædere non valet.

CAP. LXX. — DE GLIMO (1) [IV, II, 54].

Glimo plus frigidum est quam calidum. Quod si quis caducum morbum patitur, cum jam cadit, viuentes *glimen*, quantum habere poterit, in pannum ligentur, et super umbilicum illius ponantur, et statim vires recipiet.

CAP. LXXI. — DE MEYGELANA (2) [IV, II, 55].

Meygelana frigida est. Si autem scrofulæ in ho-

A mine sunt, ille vermiculum hunc tollat, et venenum quod in eo est exprimat, et huic minus de pulvere Meygelanæ addat, et aut in vino aut in aqua illud modice bibat, et statim velut sagitta putredinem scrofularum invadit et eas consumit.

CAP. LXXII. — DE PARICE (3).

Parix calidus est, et caro ejus sanis et infirmis ad comedendum bona est. Homo autem qui a paralisi fatigatur, avem hanc in aqua coquat, et sagimen, acetum et modicum vini addat, et hoc sæpe comedat, et curabitur. Sed et qui regium morbum habet, eamdem aviculam, pennis ablatis, integrum super stomachum suum liget, et *gelsuoct* in aviculam transit, ita quod *gelfurb* erit.

EXPLICIT LIBER SEXTUS DE AVIBUS.

(1) *Lampyrus noctiluca*.

(2) Cf. supra 1, 159.

(3) Ed. IV, II, 34. Deest in cod. ms.

INCIPIT LIBER SEPTIMUS.

DE ANIMALIBUS.

PRÆFATIO.

Volatilia quæ in aere versantur designant virtutem hanc quam homo cogitando dictat et quæ in semetipso præmeditando deputat multa, antequam in fulgens opus procedant (5). Animalia autem quæ in terra discurrunt et in terra habitant, cogitationes et præmeditationes, quas homo opere perficit, designant. Et sicut opera cogitationes subsequuntur, sic etiam cum bona voluntas et recta desideria ac pia suspiria procedunt, ea fabricator mundi in cœlestibus perficit, nec ibi perficiuntur, antequam hic in mundis cogitationibus spirituali desiderio præcesserunt. Sed leo et sibi similes voluntatem hominis quæ jam opera proferre vult ostendunt; sed panthera et sibi similes ardens desiderium quod jam in incipiente opere est designant. Cæteræ autem silvestres bestię designant plenitudinem effluentię et quod homo in possibilitate sua

habet utilia et inutilia opera perficere demonstrant. Sed mansueta animalia quæ super terram gradiuntur ostendunt mansuetudinem hominis quam per rectas vias habet, et ideo rationalitas hominis invenit quod ad unumquemque hominem dicit: Tu es animal illud vel illud, quoniam animalia quædam naturæ hominis similia in se habent. Sed animalia quæ alia devorant et quæ pravis cibis nutriuntur et generando fetus multiplicant, ut lupus, canis et porcus, ut inutiles herbæ ad comedendum, naturæ hominis contraria sunt, quia homo sic non facit. Pecora autem quæ mundis escis, ut fœno et simili pastu nutriuntur, et fœtus generando non multiplicant, homini ad comedendum bona, ut bonæ et utiles herbæ. In his et in illis quædam medicamenta inveniuntur.

CAPITULA.

Elephans
Camelus
Leo
Ursus
Unicornus
Tigris
Panthera

I Equus
II Asinus
III Cervus
IIII Rech
V Steeiboch
VI Wisant
VII Bos

VIII Ovis
IX Hircus
X Porcus
XI Lepus
XII Lupus
XIII Canis
XIIII Vulpis

XV
XVI
XVII
XVIII
XIX
XX
XXI

(4) Ed.: Cap. 1. *Animalium terræ ad hominem comparatio*.

(5) *Volatilia — procedant om. ed.*

Biber
Otther
Symea
Merkatza
Cattus
Loschs
Dachs
Illodiso

XXII Ericius
XXIII Eychorn
XXIII Hamstra
XXV Marth
XXVI Waszermarth
XXVII Zobel
XXVIII Harmo
XXIX Talpa

XXX Mustela
XXXI Mus
XXXII Lyra
XXXIII Spitzmus
XXXIII Pulex
XXXV Formica
XXXVI
XXXVII

XXXVIII
XXXIX
XL
XLI
XLII
XLIII

LIBER SEPTIMUS.

CAP. I. — DE ELEPHANTE — (4) [IV, III, 2].

Elephans calorem solis et non carnis habet, et etiam magnum sudorem tenet; qui etiam tam fortis est quod ossa ejus ita excoquit, ut ignis cibum; unde etiam eadem ossa pulchra sunt, (2) et sudor ille sub cute ejus valde spissus est ac exteriorem cutem in fortitudine sua retinet; et magis ossa quam carnem tenet ne in diversitate morum transeat, quia caro in diversos mores semper mutatur; et fortes venas habet, quoniam multa carne caret. Et umbilicus ejus est velut caput viscerum ipsius, et viscera ejus valde calida sunt; atque ad honorem hominis est, ut princeps ad honorem suæ urbis facit; et dolosus non est nec malus in rectitudine; acer est interdum, vadit et quærit terram quæ succum de paradiso habet, et illam tam diu pede fodit, dum succum terræ paradisi naribus odorat; et de odore illius in coitu commistus quærit. Et postquam femina conceperit, catulum quem in se habet, diu portat, qui cito crescere non potest, quia magis de ossibus quam de carnibus est. Et postquam peperit, amplius commisceri non quærit, usque dum catulum suum tantæ fortitudinis videat sicut et ipsa est.

(3) Sed et qui in pulmone dolet, ita quod *dumphet* et *hustet*, idem os ad solem calefaciat, et pulverem de eo *schabe* et in vinum ponat, et in patella coquat, et deinde per pannum colet, et sic pulverem istum adjiciat, et vinum illud sæpe bibat, et curabitur. Cor autem elephantis et jecor et pulmo et cætera quæ in eo sunt, ad medicamenta non valent.

CAP. II. — DE CAMELO (4) [IV, III, 3].

Camelus præcipitem calorem in se habet, sed tamen aliquantum tepidum; inde tepidus est, et etiam est in vicissitudine instabilitum morum, et in gibbis suis fortitudinem leonis et pardi ac equi habet, ac in reliquo corpore naturam asini. Nam gibbus

(1) *Elephas maximus*.

(2) Quæ sequuntur omittit ed. usque ad : *Sed et qui in pulmone dolet*.

(3) Deest hic aliquid quod ex editione supplementum: « Homo autem cujus cerebrum in frigidum et evacuatum est, os quod in fronte elephantis est velut pileum incavatum paret, et ad solem calefaciat, et melius habebit. Sed et qui nasebor et multum flegma in capite habet, os quod in naribus elephantis est, ad solem calefaciat, et super nares suas sæpe ponat, usque dum ab eo incalescat, et sanabitur. Et homo qui in pectore, aut in corde, aut in splene, aut in stomacho dolet, aut qui regium

A qui juxta collam ejus est, de fortitudine pardileonis habet; et gibbus qui proximus est de fortitudine pardi; ac gibbus qui deinde est et de fortitudine equi, et de his naturis in magnitudinem crescit et in altitudinem, et ab eis tantæ fortitudinis est, ut si mansuetus non esset, leonem et cæteras bestias virtute sua superaret (5). Homo autem qui in corde dolet de osse gibbi quem de fortitudine leonis habet, in aquam *schabe*, et ita sæpe bibat, et dolor cordis ejus cessabit. Et qui in splene dolet, de osse gibbi, quem de fortitudine pardi in se habet, in aquam abradet, id est *schabe*, et sæpe bibat, et splen ejus sanabitur. Qui autem scabiem et diversas *æber* in se habet, et qui malum sudorem libenter emittit, de osse gibbi, quem de fortitudine equi in se habet, in aquam *schabe* et sæpe bibat, et sanabitur. Et unguem et *geswel* pedes ejus sicca, et in domo vel in quocunque loco volueris serva et ibi aerei spiritus nec irrisiones suas faciunt, nec multa certamina ibi parant, quia propter virtutem et fortitudinem cameli dyabulus hæc fugit. Cætera autem, quæ in eo sunt, ad medicamenta non multum valent (6).

CAP. III. — DE LEONE (7) [IV, III, 4].

Leo valde calidus est. Si eum [et de vi hominis in se habet et naturam bestiarum, et tantæ fortitudinis est ut si eum etc. *add. ed.*] bestialis natura non demoraret, lapides penetrare posset. (8) Et hominem noscit; et si in furore suo hominem læserit, post factam læsionem dolet. Et cum leo lænæ in coitu commiscetur, virtutis suæ et bestialis naturæ obliviscitur, ita quod ei honeste commiscetur Sed lænæ cum catulos in se vivere non sentit, tristis efficitur, ac leoni inimicatur, quia nescit se concepisse; et postquam catulos peperit et eos mortuos viderit, ab eis recedit; sed leo, eam tunc videns,

morbum habet, nucem muscatam, et liquiriciam æquali pondere pulverizet, et de osse elephantis scobet, et bis tantum de pulvere isto præfato pulveri commisceat, et satis de melle addat, et electuarium faciat, et ex hoc jejunos et pransus sæpe comedat, et meliorabitur. Sed et qui in pulmone dolet, » etc.

(4) *Cameli species*.

(5) *Nam gibbus qui juxta — superaret om. ed.*

(6) *Quia propter virtutem — valent om. ed.*

(7) *Felis leo*.

(8) Quæ sequuntur edit. omittit usque ad : *Quod si etiam aliquis homo surdus est*.

intelligit eam catulos peperisse, et eos statim odoratur, et ad eos rugiendo currit, et vires suas recolligit, quas in commitione leonæ amisit, et tam validos rugitus emittit, quod catuli de eis exsuscitati erunt. Et postquam suscitati fuerint iidem catuli, tam altos rugitus emittunt, quod leonæ eos audit, et mox læta accurrit, ac leonem ab eis depellit, et eos fovet, et surgere facit, atque leonem ad eos amplius accedere non permittit, usque dum crescant. Et Adam et Eva non vociferabantur in planctu, antequam ullus homo nasceretur; sed postquam primus infans natus est, ille statim usque ad multorum altitudinem elementorum vociferando plangunt [planxit?], quam vocem velut incognitam audiens Adam accurrit et eadem voce planctus huius audita, et ipse simili modo tunc primum vociferabatur, et Eva simul cum eo, sicut et leo et leonæ et catulus, simul rugiunt cum exsuscitantur. Et pellem leonis a collo per caput et verticem ejus abstrahit, et eam servat, et tunc si aliquis homo ab aliqua infirmitate in capite virosinnigt est, ipsam pelliculam super caput illius, de pelle illa incalescat, et ille sensus recipiet. Et qui de ulla alia infirmitate in capite dolet, eandem pelliculam capitis leonis capiti suo superponat dum caput suum ab eo incalescat, et mox auferat, nec eam desuper diutius jacere permittat ne inde lædatur, quia fortis est, et melius habebit. De reliqua autem cute ejus nec cingulum nec cyrotecas facias, nec solutares, nec apud te desuper portes, quia fortitudo ejus magis læderet quam juvaret.

Quod si etiam aliquis homo surdus est, dexteram aurem leonis abscede, et alius homo eam in aurem illius surdi hominis tam diu ponat, dum auris illius ab aure leonis interius incalescat, et non diutius, et dic: « Audi adimacus per viventem Deum et acumen virtutis auditus leonis; » et hoc sæpe fac (1), et ille auditum recipiet. Et qui stultus est, id est *wanwiczig* est, idem cor leonis exsiccatur ad præcordium per brevem horam ponat, scilicet usque dum ab eo ibi tantum incalescat, quia si diutius ibi jacere permiserit, de fortitudine illius velut *unsinning* efficietur, et sic per longam horam prudens erit. Et mulier, quæ in difficultate partus est, ita quod parere non potest, cor leonis super umbilicum suum per brevem horam et non per longam ponat, et infans se in ipsa solvet et cito procedet. Sed et jecor ejus sicca et serva, et si quis comestos cibos digerere non potest, idem jecor per brevem horam in aquam pone, et non diu, ne aqua illa de virtute ejusdem jecoris nimis fortis efficiatur, et tunc ipsam aquam illi qui digerere non potest, ad bibendum da, et statim cibos, quod comedit, digerit. Et cor leonis in domo tua vel in quocunque loco volueris ibi sepeli, et quam diu ibi sepultum jacuerit, fulgura, incendia ibi non facient, nec tonitrua ibi percutient.

(1) Et dic — sæpe fac om. ed.

(2) Nam Leo — non conveniunt om. ed.

(3) Ursus arctos.

(4) Quæ sequuntur usque ad Et caro Ursi ad

A Nam leo tonitruum cum audit, mox rugitus emittere solet.

[Sed et jecur ejus exsiccat, et si quis comestos cibos digerere non potest, idem jecur per brevem horam in aquam ponat, ipsamque bibet, et statim cibos quos comederit digeret. Homo quoque caput caudæ leonis exsiccat, et apud se semper habet; et interim per sibilos aereorum spirituum, et a magicis facile lædi non poterit. Et cum comederit aut biberit, idem caput juxta cibum et potum suum teneat, et si venenum in eis est, in vase in quo sunt moventur, et etiam vas in quo venenum est sudat, et hoc modo notari potest. Quod si homo venenum comederit aut biberit, idem caput caudæ leonis in calidum vinum per brevem horam ponat, et vinum illuc calidum bibat, et statim venenum quod sumpsit cum digestionem per eum transibit. Et homo chalyben in sanguine leonis intingat, et fortis ad ferrum, et ad alia quælibet in scientia erit *Add. ed.*]

Cætera quæ in eo sunt, medicinæ non conveniunt (2).

CAP. IV. — DE URSO (3) [IV, III, 6].

Ursus calorem fere habet ut homo, ita quod interdum frigidus. (4) Etiam cum calidus est, altam vocem habet et blandus est. Sed cum frigidus est, suppressam vocem tenet, et iracundus est, quia in libidine blandos mores habet nec facilliter irascitur; qui autem a libidine continentes existunt, iracundi sunt. Nam cum Deus hominem crearet, eum fecit in compaginibus et in divisionibus et in cursu venarum ac in omnibus itineribus, quæ anima in corpore habet. Sed prius volucres et pisces et animalia fecerat, quæ omnia nichil operata sunt antequam homo operaretur. Sed expectabant, quod opus homo primum inciperet. Et postquam homo pomum comedit, et in angustia sudavit, sanguis ejus in naturam hominis ut nunc est versus est atque omnia cætera animalia in naturas suas versa sunt. Et ideo ursus dilectionem ad libidinem cum dilectione (5). Cum autem homo in libidine aut in lascivia est, quemadmodum non est, ursus eum fere per dimidium miliare odoratur, et ad eum curreret si posset, ursus scilicet ad mulierem et ursæ ad virum, et cum illis in coitu commiscerentur. Quod si homo tunc ad rationabilitatem tenderet, et si non secundum irrationabile pecus faceret, ursus aut ursæ ipsum hominem dilacerarent.

Sed cum ursæ concipit, ita impatientis in partum est, quod etiam per impatientiam abortit, antequam catuli in ipsa ad maturitatem perveniant. Sed tamen vitalem aerem in matre accipiunt, sed se in ipsa non movent. Et cum parit (6), illud quod effundit velut caro est nec movetur, quamvis vitalem aerem in se habeat, sed tamen omnia linimenta formæ suæ habet. Et mater, hoc videns, inde dolet, et illud

comedendum desunt in ed.

(5) Deest aliquid.

(6) Cf. Plin *Hist. nat.* VIII, 54.

lambit, ac omnia liniamenta illa lingua sua fundit, dum omnia membra a se dividuntur, et super illud se extendit et fovet, et de calore ejus infra sex aut quinque dies in tam magnum catulum crescit quod surgere potest; et iterum ab eis non recedit vel si interim a venatoribus agitur, unguibus suis illud deportat, et tribus pedibus currit antequam ibi dimittit, dum adhuc immatura sunt.

Et caro ursi ad comedendum homini bona non est, quia si comeditur, hominem ita ad libidinem incendit, velut aqua homini sitim e contrario extinguit. Quod etiam et porcina caro et aliorum quorundam animalium simili modo facit, sed non tantum, quantum caro ursi, et hominem in libidinem velut rotam volvi faciunt, sed eum alio modo immundum reddunt. Sed pecora, quæ ruminant in libidine cito non quiescunt (1).

[Cum adolescenti homini primum crines cadere incipiunt, de arvina ursi, et modicum favillarum de triticeo aut siligineo stramine factarum commisceat, et cum ista totum caput suum intingat, et ibi præcipue ubi crines effluere incipiunt. Postea diu se absteineat ne caput suum ab ista unctione lavet. Et sic sæpe faciat, et crines ejus qui nondum ceciderunt, per istam unctionem ita humectantur et confortantur quod per longa tempora non cadent *add. ed.*]

Si autem quilibet homo timidus et pavidus est et tremebundus et anxius, ita quod semper in pavore est, pelliculam illam quæ inter aures ursi est accipiat, et eam modice *gerwe*, et tunc illam insuper præcordium et super cor suum tam diu ponat cum ab ea incalescat et statim *balch* erit, et pavor et tremor et anxietas ab eo recedunt (2). Ideo autem pelliculam istam velut aliam cutem *gerwen* facias ut sudor ejus auferatur, quia si homo de cute ursi, quæ caro non est, incalescit, ita quod sudor qui in ipsa est, nudam carnem hominis non tetigerit, tunc eum libidine non oberit. Et smero ursi quibusdam unguentis et medicamentis additur, tanto pretiosiora medicamenta illa erunt. Per se sola ad medicamenta non valet, quoniam ursus instabiles mores habet.

CAP. V. — DE UNICORNI [IV, III, 7].

Unicornus plus calidus est quam frigidus (3); sed fortitudo ejus major est quam calor ipsius, et munda herbas comedit, ac in eundo quasi saltus habet, et hominem ut cætera animalia fugit, præter ea quæ generis sui sunt, et ideo capi non potest. Et virum valde timet et ab eo declinat; velut serpens in primo casu a viro declinavit et mulierem inspexit, sic et animal istud a viro declinat et post mulierem vadit. Quidam enim philosophus erat, qui naturas animalium perscrutaverat, et ille animal istud nulla arte capere poterat, unde valde mirabatur.

(1) Et hominem in libidinem — non quiescunt om. edit.

(2) Huc usque ed.

(3) Quæ sequuntur usque ad : *Jecor autem Uni-*

A Hic quadam die venatum ivit ut prius facere solebat, et viri et feminae ac puellæ eum comitabantur. Puellæ autem separatæ ab aliis hominibus ibant, et interim floribus ludebant. Unicornus vero, puellis visis, saltus suos contraxit, et paulatim ivit, ac deinde super posteriores pedes suos a longe ab eis sedit et ipsas diligenter inspexit. Et philosophus, hoc videns, cum omni diligentia hoc consideravit, et intellexit quod unicornus per puellas capi posset, et a tergo ad illud accedens, et ipsum per easdem puellas cepit. Nam unicornus, a longe visa puella, miratur quod barbam non habeat, sed tamen formam hominis; et si duæ aut tres puellæ simul fuerint, tanto plus miratur et citius capitur cum oculos suos in eas figit. Puellæ autem istæ per quas capitur nobiles esse debent et non rusticæ, nec omnino adultæ, nec omnino parvulæ, sed moderatæ adolescentiæ, et has diligit quia eas blandas et suaves esse cognoscit. Et semper in anno semel vadit ad terram illam quæ succum paradisi habet, et ibi optimas herbas quærit, et illas pede fodit ac eas comedit, et de hiis multas vires habet, et ideo etiam cætera animalia fugit. Sub cornu autem suo æs [os?] habet quod velut virum perspicuum est, ita quod homo in illo faciem suam velut in speculo considerare potest, sed tamen non valde pretiosum est.

Jecor autem unicorni pulveriza et pulverem istum sagimini, id est *smalcz* de vitello ovorum parato immitte, et sic unguentum fac, et nulla lepra est, cum juscumque generis sit, quæ, si eam sæpe cum illo unguento unxeris non, curetur, nisi mors illius sit, qui eam habet, aut Deus eam curare non vult. Jecor enim animalis hujus bonum calorem habet et mundiciam, et sagimen vitellorum pretiosissimum est, quod in ovo est, et velut unguentum est. Sed lepra sæpius de nigra colera est et de nigro superhabundante sanguine (4). Et ideo de cute ejus cingulum para, et cum eo ad cutem tuam te cinge, et nulla fortis pestis aut febris te interius lædet. Sed et calcios de pelle ejus para et eos indue, et semper sanos pedes et sana crura aut sanos *gelancken* interius habebis, nec pestis interim te in eis lædit. [Homo qui timet veneno se occidi, unguem unicorni sub scutellam in qua cibus est, aut sub scyphum in quo potus est ponat, et si calidi sunt, et venenum in eis est, eos in vase fervere facit; si autem frigidi sunt, eos fumigare facit, et ita venenum appositum esse scire poterit *add. ed.*] Cætera quæ in eo sunt, medicinae non conveniunt.

CAP. VI. — DE TIGRIDE (5) [IV, III, 8].

Tigris calidus est, et cursum in montibus et in vallibus habet, et naturæ *Stemboches* [Ibicus *ed.*] aliquantum habet. Et de multo cursu suo pustulæ ex eo ut *fluis* procedunt, et illas de se absterget,

corni pulveriza, etc., omittit ed.

(4) *Jecor enim animalis* — sanguine om. ed.

(5) *Felis tigris*.

et illæ suavem odorem habent, atque ad medicamenta valent (1). Sed caro ejus *slimechte* [livosa ed.] est, et propter fortitudinem et velocitatem (2) ejus homini ad comedendum non valet. Et si aliquis homo recentem et non veterem lepram habet, accipiat cor tigridis, cum jam occiditur, et ita recens et calidum super locum lepræ ponat, et lepra in cor illud transit, et sanabitur. Si autem lepra inveterata est, tunc non proderit, si cor illud ei superposueris, quia si cor recens et calidum aut vetustum aut frigidum lepræ illi, sive recens sive vetusta sit, superponitur, lepra in cor illud non transit, sed in carnem hominis, et ita eum lædit, quod etiam cor ejusdem hominis facile dirumperetur (3).

CAP. VII. — DE PANTHERA (4) [IV, III, 5].

Panthera valde calida est in natura sua, velut vanam gloriam quærit, ita quod omnia animalia in factis suis libenter imitaretur, et cætera animalia, propter amorem eorum non diligit, sed propter hoc quod secundum naturam suam opera eorum libenter faceret; nec etiam per omnia mundis pascuis utitur, unde et anhelitus ejus non est mundus, sed aliquantum venenosus, quamvis interdum bene olere videatur. Et ea quæ in ipsa sunt, ad medicamenta non multum valent (5).

CAP. VIII. — DE EQUO (6) [IV, III, 10].

Equus plus calidus quam frigidus est et bonam naturam in se habet, et tam magnam fortitudinem in se habet quod eam nescit habere, et semper desiderium habet in ante procedere, et munda comedit. Et caro ejus tenax est, et gravis est ad comedendum, et homini contraria, ita quod præ fortitudine sua vix digeri potest, quia carnes animalium quæ ruminant ita temperantur velut in torculari positæ sunt, scilicet quod facilius edi et digeri possunt; sed carnes illorum quæ non ruminant graviores et tam facile non digeruntur (7). Sed et homo qui scabiem, quamvis fortem, habeat, accipiat hircinum sebum, id est *unslet*, et de aure equi sanguinem emittat, et sepo illo sanguinem commisceat, et ille ad ignem se sæpe cum eo perungat, et sanabitur. [Sed et homo qui de iracundia lepram contrahit, vadat ubi sanguis modicus equo-

(1) *Et de multo cursu — valent om. ed.*

(2) *Propter — veloc. om. ed.*

(3) *Si autem lepra — dirumperetur om. ed.*, sed hæc habet: « sed et qui comestos cibos digerere non potest, cum tigris occiditur jecur ejus calidum stomacho suo per brevem horam superponat, scilicet dum calorem amittat, et statim stomachus ejus solvetur, et digerit. Et si ulcus, aut slier in corpore hominis est, ita tamen quod non sit quod freislichaz dicitur, tunc pustulæ quæ in tigride sunt iisdem ulceribus superponantur, et rumpentur, et ille sanabitur. »

(4) *Felis pardus.*

(5) *Ed.:* — *De pardo*, « Pardus calidus est, et jocundus, et velox, et fortis. Homo autem qui debilis in pectore, et in stomacho est, et defectum in corde sæpius sentit, cor pardi ad solem siccet, et pulverizet; et cum defectum sentit, ipsum pulverem loco ubi dolet superponat, et melius habebit

A rum in terram defluit, cum sanguis eorum in vena minuitur, et ubi munda animalia occiduntur; et ipsum sanguinem cum terra infecta tollat, et in caldario cum aqua fervere faciat, cavens ne tanta sit aqua quod sanguini vires auferat. Postea in balneo isto usque ad guttur suum sedeat, et de eodem sanguine et terra modico sacculo immittat, quem in faciem suam ponat, si ibi dolet. Qui cum de balneo exierit, in lectum se reclinet, et sacculum cum sanguine et terra super cor suum ponat, ne debilitetur. Et sic quater, vel quinquies vel ad amplius faciat. *Add. ed.*] Cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non valent.

CAP. IX. — DE ASINO (8) [IV, III, 11].

Asinus plus calidus est quam frigidus, et stultus, et fere cæcus de superfluitate naturæ, quam in libidine habet, et *grimheit* non tenet nec subjectionem, et hominem non fugit, sed cum homine libenter est, quia in aliqua parte naturæ suæ naturam homini tangit (9). Sed caro ejus ad comedendum homini non valet, quia fœtida est de stultitia illa quam in se habet. Et si quis homo a paralysi fatigatur et has mutabiles pestes in se habet, quæ secundum lunam in eo crescunt et decrescunt, ut in lunaticis, et tunc considera locum, ubi asinus occiditur vel per se moritur, vel ubi se in terra volvat, id est *walgert*, et mox hominem illum ibi, aut super gramen, aut super terram, panno superposito, vel si valde infirmatur, tenui *bubicio*, et per brevem horam eum jacere permittit et dormire si dormire potest, et postea dextram manum ejus apprehende, et dic: « Lazarus dormivit (10), et requievit, et surrexit, et sicut eum Christus de fœtenti fœditate excitavit, sic et cum periculosa peste hac et de mutabilibus moribus febrium surge in conjunctione illa qua ipse Christus ad hujusmodi desuper sedendo istud se conjunxit, præsignans quod hominem de peccatis suis redimeret, et eum erigeret. » Deinde post modicam horam in eodem loco ter fac una die, et secunda aut tertia die similiter in eodem loco ter fac, una secunda et tertia die iterum ter fac, et curabitur (11).

CAP. X. DE CERVO (12) [IV, III, 12].

Cervus repentinum calorem habet in se, et mi-

D Sed et homo ungulam cum pelle pedis apud se habeat, et ubi fuerint magica, ibi ad plenum fieri non possunt. »

(6) *Equus caballus. Job xxxix, 22.*

(7) *Ita quod præ fortitudine — digeruntur om. ed.*

(8) *Equus asinus.*

(9) *Et hominem — tangit om. ed.*

(10) *Joan. xi, 43.*

(11) *Et si quis homo a paralysi — et curabitur om. ed.* quorum loco hæc habet: « Lac autem de asino procedens leproso homini prodest, si illud frequenter bibit. Sed et qui scrofulas in corpore suo habet, si idem lac sæpius bibit, eas plus exurgere prohibet, quia quod immundum est immundum expellit. Si vermis carnem hominis comedit, de ossibus asini pulverizet, et super locum illum ponat, et vermis morietur. »

(12) *Cervus elaphus.*

nus frigescit, sed plus calidus est et mansuetus, A illis herbas quærit, quæ de eodem aere crescunt, atque munda pabula comedit. Caro ejus sanis et infirmis ad comedendum bona est (1). Cum autem senserit, quod rami in cornibus ejus jam ultra non procedunt, tunc scit quod jam in se arescere incipit et tardus fieri, et tunc quoddam flumen intra, et *damp* de flumine ascendente in se trahit, et tunc de ipso flumine egrediens, ibi in littore herbulas sibi convenientes comedit, et deinde quærit locum, ubi *unck* inveniat; quod cum invenerit, valde *luet*, ita quod de hoc *hunc* ille valde fatigatur, quod etiam contra ipsum cervum flatus suos emittit. Sed cervus magis ac magis vocem suam exaltat, *luet* et ore *hyat*; at tandem *unck* ille quasi præ ira in fatigatione se in os illius torquet, et ventrem ejus intrat, quod cervus sentiens, mox properat *queck-bronnen*, quem hujus naturæ scit, quod omnia putrida et venena aufert, et ex illa supramodum bibit, ita quod etiam idem *unck* de aqua illa in eo submergitur, id est *erdrincket*. Quo facto herbulas quærit, quæ purgationem faciant, et illas comedit, et ita serpentem per posteriora, velut cum potione emittit, quia si idem serpens per eum non transiret, de veneno illius moreretur. Et tunc infirmari incipit; deinde autem vallem quærit, ubi optimæ herbulæ crescunt, quæ sanitatem conferunt, et eas ibi comedit, et ita ibi fere per mensem in quiete jacet, et ibi etiam cornua et crines ejus ab eo cadunt, et tunc aliquantum meliorari incipit. Et postea et denno ad prædictum *queckbronnen* vadit, et tunc modicum ex eo bibit, ut si quid foetidum in eo remanserit, iterum leviter purgetur, ac deinde præfatas herbulas iterum comedit, et ita sanari incipit, et cornua in eo crescunt, et iterum crines ejus procedunt, et postea caro ejus et omnia quæ in eo sunt, saniora sunt, quam prius fuerunt. Si quis autem homo carnes cervi aliquantum calidas et non ferventes comedit, stomachum ejus purgat et levem illum facit. Et de cornu ejus *schabe*, et hoc quod inde *schabest*, thus adde, et ad ignem simul incende, et odor ejus de fortitudine, quam eadem cornua in se habent, aereos spiritus fugat, et magica compescit, et *zauber* et malas vermes fugat. Sed et qui jecor ejus comedit, *gicht* ab eo compescit, D et stomachum ejus purgat, et levem illum facit.

CAP. XI. — DE RECH (2) [IV, III, 13].

Rech temperatus [frigida ed.] est, et mansuetus, et mundam naturam habet, et montes libenter ascendit, et aerem quærit, nec nimis calidus nec nimis frigidus est, sed temperatus, et in montibus

(1) Quæ sequuntur usque ad *si quis autem homo carnes cervi aliquantum calidus*, etc., om. ed., quæ hæc interserit: « Et si quisquam homo in aliquo membro a paralisi fatigatur, cervinum sepum in patella dissolvat, et ad medietatem ejus de hircino sepo, et modicum de pulverizata mirrha addat, et canabineum pannum intingat, et calidum super membrum in quo paralisis fuerit constringat; et sic sæpe faciat, et paralisis cessabit. »

(2) *Cervus capreolus*.

et illas comedit (3), et sic bonis et sanis pascuis utitur. Et caro ejus sanis et infirmis hominibus bona est. Homo autem qui de *wicht* fatigatur, de jecore ejus sæpe comedat, et *wicht* in eo compescit. Sed et si quis de carnibus ejus sæpe comedit, *slim* et foetida ab illo purgant. Et qui inter scapulas de *gicht* fatigatur, cor ejus exsiccet et servet, et cum inter scapulas dolet, idem cor in baumoleo intinge, et ita super locum doloris illius liga, et melius habebit. Sed et qui in stomacho dolet, ita quod stomachus ejus *vireytergit* est, vel frigidus est, vel induratus est, ita quod comestos cibos digerere non potest, *unslet* ejus accipiat, et ad tertiam partem oleum de fructu *hagenbucha*, vel de *fago* adde, et hæc simul commisceat, et sic per canabineum pannum *striche*, et pannum istum super stomachum suum ponat, et sic portet, et quamvis dolor in stomacho ejus fortis sit, melius habebit. Quod si neutrum oleum habere poterit, sepum de *reck* super præfatum pannum ponat, ut prædictum est, et stomacho suo circumponat, sed ad hoc *eymplaster* faciendum, oleum de *hagenbucha* melius est quam oleum de *rutha* (4).

CAP. XII. — DE STEYNBOCK (5) [IV, III, 14].

Steynbock plus frigidus est quam calidus, et tortuosus in moribus suis, et in montibus ac in nebula et in *doffte* et in *dauoe* libenter versatur, atque fortitudo ejus tam repentina est, quod sæpe ita laborat (6); sed caro ejus *slimechte* [livosa ed.] est et infirma, et nec sano nec infirmo homini ad comedendum valet. Sed tamen homo qui sanus est eum comestum superare potest. De pelle autem ejus cingulum et sotulares fac et eos indue, et sanitatem corpori tuo conservant. Et caudam ejus cum pelle et cum carnibus ipsius caudæ exsicca, et in manu tua ipsum porta, et nec per *zauber* [magica ed.] extra voluntatem tuam interim duci poteris. Et si venenum aut in cibo aut in potu sumpseris, tunc statim eandem caudam aut in vinum aut in alium quemlibet potum per horam unam pone, et sic bibe, et venenum illud aut per nauseam aut per secessum per te transibit, et sic curaberis. Sed et de cornu ejus manubrium cultelli fac, et illud aut in manu tua aut alias apud te semper habeas, et sanitatem tibi confert. Cætera quæ in eo sunt, ad medicinam non valent (7).

CAP. XIII. — DE WISANT [IV, III, 15].

Wisant calidus est, et fere mores cervi habet, sed velocior et modicum sanior cervo est. Et caro ejus sana est ad comedendum et homini bona est. Si

(3) *Et aerem — comedit* om. ed.

(4) *Quod si neutrum — de rutha* om. ed. quæ hæc habet in fine capituli: « Sed et homo de pelle ejus cingulum, et chirothecas, et etiam velut camisiam de pelle ejus faciat, et illam ad cutem, velut super lineam camisiam induat, et fortis pestis interim eum non lædet. »

(5) *Capra lbez*.

(6) *Et in montibus — laborat* om. ed.

(7) *Cætera — valent* om. ed.

autem *schelmo* [pestilentia *ed.*] equos aut asinos, A dum non multum valent. Et in vacca eamdem naturam senties. Cætera autem quæ in eo sunt, ad medicamenta non multum prosunt (4).

CAP. XIV — DE BOVE (2) [IV, III, 16].

Bos frigidus est in temperamento et siccus est, sed cum aereis spiritibus homini non inimicatur, nec ipsi multas illusiones in loco illo facere possunt, ubi bos est, quia bos mundus est, et ideo etiam in holocaustum Deo sæpe antiquitus offerebatur (3). Caro autem ejus propter frigus quod in se habet frigidus homini ad comedendum non valet; calido autem qui ex natura sua calidus est, propter frigus quod in ipsa carne est ad comedendum bona est. Et si aliquis *schenden* pestem in membris suis et in juncturis membrorum suorum habet, et si etiam in stomacho suo dolet, pedes, id est *geswil* et *unslet* pedum bovis coquat, et de eis sufficienter comedat, et figentem pestem in juncturis membrorum et dolorem in stomacho compescit. Sed qui jecor bovis sæpe comedit, illum confortat propter bonam naturam; cor autem et pulmo ad comeden-

(1) Cætera — conveniunt om. *ed.*

(2) *Bos Taurus.*

(3) *Sed cum aereis spiritibus — offerebatur om. ed.*

(4) *Ed. in multis variat: « Bos frigidus in temperamento est, et siccus; et caro ejus frigidus homini ad comedendum non valet; sed illi qui ex natura sua calidus est non multum obest. Si quis albuginem in oculis patitur, cum adhuc recens est, recens fel bovis oculis suis in nocte superponat, et liget ne labatur. Et sic per triduum faciat, sed tamen modice. Post triduum autem, fenum græcum rosato oleo immittat, et oculis superponat. Sed et qui calculum in se habet, recens fel juvenis tauri, et bis tantum de sanguine ejus exsiccet, et de pulvere saxifragæ tantum quantum fellis est addat, et in subtilem pannum simul liget, et in forte, bonum, et purum vinum ponat, et jejunus et pransus inde bibat; non autem infra cibum.*

« Et si aliquis pungentem pestem in membris suis habet, induratas plantas pedum bovis coquat, et sæpe et sufficienter ex eis comedat, et curabitur. Et in vacca eamdem naturam homo sentiat. Et si quispiam homo scrophulæ in corpore suo habet, matricem juveniculæ vaccæ quæ nondum genuit, et ad quam nondum taurus in coitu accessit, super ignitum lapidem exsiccet, et pulverizet, et pulverem jecoris talpæ addat, et de pulvere hoc in sorbicio triticea farina parato, et per novem dies, vel per plures sorbeat, et scrophulæ in eo deficient. Lac autem vaccarum (a) et aliorum animalium, scilicet ovium, et caprarum, et omne lac in hyeme sanabilius est quam in æstate. Sed qui in æstate lac comedunt, nec sani sunt, eos aliquantum lædit; sed si infirmi et debiles sunt, modicum de eo comedant. Butyrum autem quod de lacte exprimitur suavem calorem habet, sed butyrum vaccarum melius et sanabilius est quam ovium aut capræ. Et homo qui pitiscus est, et in corpore suo aridus, quodlibet butyrum comedat, et eum interius sanat, et refo-cillat. Sed et sano homini qui moderatas carnes habet, butyrum bonum et sanum est ad comedendum; si autem pingues carnes habet, moderate

comedat, ne plus ingrossescat. Itaque lac, et butyrum, et caseos qui ex lacte vaccarum sunt, infirmus et sanus, frigidus et calidus moderate comedere possunt. Caseus autem qui de quolibet lacte fit diversam naturam, secundum naturam eorumdem animalium de quorum lacte paratur, in se habet, et sic comedenti adhæret. Nam hominem qui sanam, et duram, et aridam carnem in corpore suo habet, durus et aridus caseus comestus non multum lædit. Illum autem qui molles, pingues, et humidæ carnes habet, mollis et recens caseus non lædit. Cum videris boves, aut de noxio sanguine, aut de forti labore infirmari, accipe de conchis arenarum quæ in littore jacent, et eas in pulverem redige, et pulverem istum cum bathemia in aquam mitte, ita quod de pulvere isto plus quam bathemiæ sit, et da eis in potum. Nam quia boves aliquantum aquatiles sunt, cum concha arenarum quæ de aquoso aere est, et quæ etiam sicca et calida existit, bathemiæ quæ calida est, et quæ etiam multiplices vires habet, in suavitate aquæ contemperantur, et infirmitatem boum minuunt. Polvis enim concharum pravos humores in eis minuit, bathemia eos per omnia consumit; et aridum fenum interim ad comedendum dabis, ne de viridi herba pravi humores in ipsis augmententur. »

(5) *Capra ovis.*

(6) *Et eadem carnes — est om. ed., quæ addit: « Et homo de jecore ejus sæpe et sufficienter comedat, et flegma in eo minuit, et fætida stomachi ipsius purgat. Sed et qui in pectore tussitat, et spiramen absque dolore pulmonis difficulter immittit et emittit, de pulmone ejus sæpe comedat, et in pectore melius habebit. Mulier autem cujus matrix interioris frigida, et tenuis est ad concipiendum prolem, matricem agnæ aut vaccæ, cum adhuc mundæ sunt ita quod nullo fetu gravatæ fuerunt, nec sunt, cum lardo, et aliis pinguibus carnibus coquat, cum in conjunctione mariti esse debet, et hujusmodi carnibus frequenter utatur; et si Deus voluerit, tanto facilius concepit, quia judicio Dei multotiens fit quod virtus generandi hominibus aufertur. »*

(7) *Gen. III, 21.*

(a) De lacte et butyro in cod ms. seorsim agitur supra capp. 180 et 181 libri I.

neris sint, accipe *scheper* [vellus *ed.*] arietum absque pelle, et de ariete tantum tonsum, et in illa parte, ubi ad cutem arietis fuit, cum sepo ovis ad ignem calefacto idem *scheper* modice asperge, et ita simul ad ignem calefac denuo, et cum *riddo* hominem illum jam in frigore fatigat, mox ipsum *scheper* super stomachum et super pectus ejus et circa scapulas ipsius pone, ut ita incalescat et ut sic dormiat, et hoc quociens *vicho* eum fatigat fac, et cito curabitur.

CAP. XVI. — DE HIRCO (1) [IV, III, 18].

Hircus valde repentinum calorem habet et instabiles mores, et caro ejus sanis et infirmis hominibus ad comedendum bona est, et si sæpe comeditur, fracta et contrita viscera sanat, et stomachum comedentis sanat et confortat. Et capra, si fortis est, usque ad Augustum comedi potest, hircus autem in Augusto ad comedendum bonus est. Sed hædi, sive hirci, sive capræ sint, usque ad autumpnum homini ad comedendum valent. Et homo qui in stomacho dolet, jecor hirci asset et ita usque ad medium Augusti sæpe comedat, et stomachum ejus purgat et sanat, velut bona potio. [Sepum quoque hirci bonum et salubre est, et plurimis medicinis coaptatur. Et capra eandem naturam habet quam et hircus, excepto quod hircus fortior capra est. Et si quis in pulmone dolet, lac caprarum frequenter bibat, et curabitur. *Add. ed.*] Cætera quæ in eis sunt, ad medicamenta non valent.

CAP. XVII. — DE PORCO (2) [IV, III, 19].

Porcus calidus est, et ardentem naturam in se habet, et limosus [livosus *ed.*] est, quoniam nullum frigus ipsum purgat; et aliquantum *eytereicht* est, ac semper avidus est ad comedendum, ideo non curat quid comedat, et etiam interdum immunda comedit; in aviditate sua lupinos mores habet, quoniam cætera animalia discindit; et caninos mores habet in eo, quod cum hominibus quemadmodum canis libenter moratur; sed immundum animal est (3), unde caro ejus non est sana, sed tor-

A tuosa, et nec sanis nec infirmis hominibus ad comedendum bona est, quia nec fleema nec alias infirmitates minuit in homine, sed auget, quoniam calor ejus calori hominis se adjungit, et tempestates in moribus et in operibus quæ mala sunt in homine excitant (4). Sed homo qui valde infirmatur, ita quod in corpore suo deficit et aridus est, ille de juvenibus porcellis, interim dum infirmus est, modice comedat ut de calore illorum calorem acquirat, et postquam convalescit, amplius ex eis non comedat, quia denuo infirmitates in eo auget (5). Sed et homo, qui in corpore jam fere deficit, de cocto jecore porci sæpe comedat, et eum refocillat, id est *labet* et confortat. Et silvester porcus eandem naturam habet, excepto quod silvester mundior domestico est. Cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non multum valent.

CAP. XVIII. — DE LEPORE. (6) [IV, III, 20].

Lepus magis calidus est quam frigidus, et mansuetudinem ejus et saltus *Rech* habet. Sed quod aliquando sexum mutare videtur, hoc est, quod masculus aliquando virilia sua introrsum trahit, ita quod sic quasi femina est, interdum non, et quod femina juxta umbilicum suum quasi quoddam os et velut *darm* emittit, ita quod ob hoc quasi masculus esse putatur, sed tamen masculus nequaquam est. Nam nec masculus femina erit, nec femina masculus, ita quod masculus non parit et quod femina masculinum semen non habebit (7). Et simplex fel leporis super lepram hominis funde, et etiam cum eo sæpius inunge, et *ruse* ejusdem lepræ cadent, et ille sanabitur, quia fel leporis satis ad hoc prodest. Cætera vero quæ in eo sunt, ad medicamenta non multum prosunt (8).

CAP. XIX. — DE LUPO (9) [IV, III, 21].

Lupus valde calidus est et aliquantum de moribus aereorum spirituum et de moribus leouis habet. Et aerei spiritus in natura illius sæpe cum illo delectantur et eum comitantur, et lupus homini sem-

vorum, et ter tantum de sepo cervorum; et hæc omnia in prædicta aqua coquantur. Quo facto, pinguedo quæ desuper natat reservetur. Leprosus autem, qualicumque lepra infectus sit, præfata aqua in loco lepræ fortiter lavetur, et deinde unguento hoc perungatur, et hoc cum eadem aqua non effusa, et cum eodem unguento tamdiu fiat dum sanetur. Lenis enim lepra tali modo cito fugabitur; fortis autem per aliquod tempus durat, sed tamen emundabitur, aut Deus fieri hoc non vult, aut mors ejus succedet. Item si quis leprosus est, sicca cutis porci in qua parte carnes fuerunt, supra lepram ponatur, quatenus incalescat. et sudet, et lepra in cutem hanc transit. Et post sudorem cutis auferatur, et mox infirmus cum hircino sepo inungatur. Deinde idem leprosus cum alia porcina cute simili modo circumdetur, et hircino sepo ungatur et sic tertia vice fiat, et etiam insuper usque dum sanetur. Et silvester porcus, » etc., at in cod. ms.

(6) *Lepus timidus*.

(7) *Et mansuetudinem ejus — non habebit om. ed.*

(8) *Cætera — prosunt om. ed.*

(9) *Canis lupus*.

(1) *Capra Hircus*.

(2) *Sus scrofa* et *Aper*.

(3) *Et aliquantum eytereicht — animal est om. ed.*

(4) *Quoniam calor. — excitant om. ed.*

(5) *Ed. multa addit: « Qui autem leprosus est, porcinas carnes devitet, quia lepram in eo augent. Et homo qui per guttam paralisis fatigatur, lardum per diem et noctem in vinum ponat, ut molle efficiatur, et in vino conteratur, ut succum reddat. Postea aserum terat, et succum istum succo lardi addat, ita ut succus aseri sexies minor sit quam lardi, et modicum de favillis ex stramine avenæ factis in præfatum succum mittat, et simul fervere faciat, postea per pannum colet, et unguentum faciat; et quando de prædicta peste dolet, se ungat, et melius habebit. Homo autem qui qualibet lepra, conjuscumque generis sit, leprosus est porcinas carnes pingues, et jam occisas, temperatæ ætatis, in sola aqua, absque ullo alio condimento tam fortiter coquat ut qua illa sagimine tota perfundatur, sed tamen ita coquantur ut deinde edi possint. Quibus coctis, de aqua tollantur, et mox in eadem aquam sterces gallinarum ad sufficientiam ponatur, insuper et arvinam cornicum, et his tantum de arvinacor-*

per insidiatur, et eum libenter dilaceraret si posset, quamvis etiam esuriem non patiatur; sed secundum leonis naturam hominem scit et intelligit, et eum a longe odoratur. Et cum lupus hominem primo vidit, aerei spiritus qui illum comitantur hominem in viribus suis debilitant, quia homo tunc nescit quod lupus eum videt. Sed cum homo lupum prius videt, Deum in corde suo tenet, et intentione illa et aereos spiritus et lupum cum eis fugat (1). Homo autem qui de *gicht* valde fatigatur, accipiat folia *gichtbaumes* et *scalhourecz* æquali pondere, et in mortario *scampe*, et tunc eis plus de sagimine [sanguine *ed.*] lupi addat et simul commisceat, et sic unguentum faciat, et cum eo se perungat ubi dolet, et postea, secunda aut tertia die, assum balneum intret, et *gicht* cum eodem unguento ex eo sudabit; et se in eodem balneo fortiter abluat; et hoc unguentum in cute sua non dimittat quin abluat, quia tam forte est quod *gicht* nullo modo in illo loco permanere poterit quo ungitur. Et si quis præ infirmitate pestium in capite furit et freneticus est, crines de capite abrade, et lupum in aqua coque, pelle et visceribus abjectis, et caput furentis in *broch* ejusdem aquæ lava, oculis et auribus ac ore illius cum panno ligatis, ne in oculos aut in aures aut in os illius intret, quia si de *brocho* illo corpus ejus intraverit, magis furit, quia ei velut venenum esset; et sic fac per tres dies, et quamvis furor fortis sit, ille sensus suos recipiet. Quod si ille non patitur, ut ei oculos et aures et nares panno constringas, tunc lineum pannum in eodem *broche* intinge, et ipso panno ita calido caput illius madesac, atque per brevem horam super caput ejus acere permittit (2), et hoc per tres dies facias, et ille ad sensus suos redibit. Et cum melius habuerit, caput ejus calido vino lava, ut pinguedo de capite ejus lavetur et auferatur. Et in quacumque domo pellis aut crinis aut ossa lupi sunt, in illa homines libenter rixantur et certamina faciunt, et aerei spiritus propter pessimam naturam ipsius ibi libenter discurrunt (3).

CAP. XX. — DE CANE (4) [IV, III, 22].

Canis valde calidus est, aliquod commune et naturale sibi in moribus hominis habet, et ideo hominem sentit et intelligit, et eum amat, et libenter cum eo moratur, et fidus est, et ideo dyabolus canem odit et abhorret prepter fidem quam ad hominem habet (5). Et canis odium et iram et perfidiam in homine cognoscit, et ipsum sæpe fremit: et si in domo odium et iram esse novit, in ipsa et in semetipso silenter submurmurat et frendit, id est *grimet*. Et si etiam aliquis homo traditionem [consilia perfidiæ *ed.*] in se habet, canis in eum dentibus frendit, *zanchelt* quamvis homo ille eum-

A dem carnem diligat, quia hoc in homine sentit et intelligit. Quod si etiam fur in domo est, vel aliquis homo qui voluntatem furandi habet, in eum submurmurat et *grimet*, et alios nutus [motus *ed.*] ad ipsum habet quam ad alium hominem, et post illum vadit, naribus ejus odorem temptat, et post illum *stancket*, et hoc modo fur notari potest. Sed et actus et eventus lætitiæ sive tristiæ qui homini futuri sunt et jam instant, aliquando præsentit, secundum intellectum et secundum hos vocem emittit, et eos ostendit; quando ea futura sunt quæ læta sunt..., candam suam lætus movet, ac si ibi tristitia futura est, tristis ululat (6).

B Et calor qui in lingua est, vulneribus et ulceribus sanitatem confert, si ea calore linguæ suæ tetigerit (7). Si autem de pelle ejus calcii fiunt, pedes dolere facit infirmos ab immunditia quam in se habet quod immundo sudore carnis suæ sæpe transfusa est. Sed caro ejus ad nullum usum hominis valet, et jecor et viscera ejus fere venenosa sunt, et ideo anhelitus ejus nocivus est. Et si canis in aliquem panem aut in alium cibum mordet, vel si de aliquo potu bibit, quod de his remanet homo nec comedat, nec bibat, quia canis interdum aliqua hora de cibo aut de potu gustare poterit quod venenum in reliquiis illis emittit, et ideo si homo postea de his comederit aut biberit, venenum in se sumit. Et carnis molle et non forte cerebrum habet, et illud interdum de malis nebulis tangitur. Et ipse canis etiam quemdam aquosum et putridum fumum aeris aliquandiu odoratur in quo aerei spiritus irisiones suas et quosdam malos sibilos faciunt, et inde ipse interdum furit. Cætera quæ in eo sunt, ad medicinam non multum valent.

CAP. XXI. — DE VULPE (8) [IV, III, 23].

C Vulpis valde calida est, et aliquid de moribus pantheri habet, et aliquid de scientia leonis habet, ita quod de natura scientiæ leonis multa novit et quod de natura pantheri diversitatem morum habet, et hominem aliquantum novit. Et interdum immundis pascuis vescitur. Et propter diversitatem quæ in ea est (9), caro ejus homini ad comedendum non valet. Sed pellis ejus sana est, et calor ejusdem pellis ad vestes bonus est. Homo autem qui orfimas in corpore suo habet, *smalcz* vulpis accipiat, et huic *smalcz* minus de sagimine addat, vitellorum ovorum, et cum his *orfimas* sæpe inungat, et deinde metram in eisdem sagiminibus, et commixtis in patellam calefaciat, id est *swaysze* et tunc ipsam metram super *orfime* cum panno liga, et postquam eadem metra exsiccat, alia eodem modo iterum *swaysze* et desuper pone, et sic fac cum metra per tres dies et per tres noctes, et deinceps cum præfatis sagiminibus simul commixtis

(1) De moribus Leonis habet — fugat om. ed.

(2) Quod si ille — permittit om. ed.

(3) Et certamina — discurrunt om. ed.

(4) Canis familiaris.

(5) Et ideo hominem — habet om. ed.

(6) Sed et actus — ululat om. ed.

(7) Huc usque ed.

(8) Canis vulpes.

(9) Et aliquid de moribus Pantheri — ea est om. ed.

easdem orfimas inunge, metra abjecta, et ipsæ eva- A quia illud malum esse novit, velut stercus quod de eo egreditur abscondit, quia si quis homo illud tangeret quod *mercaza* hoc modo expuit, ut venenum esset, ita quod etiam ex eo quidam serpentes et quidam mali vermes multociens nascuntur.

CAP. XXII. — DE BIBERE (1) [IV, III, 24].

Biber valde calidus est, et etiam aerem aquæ in se habet, et naturam de terra habet et de aqua, ita quod absque aqua semper in terra vivere non posset, et quod etiam absque terra in aqua manere semper non valet. Et quoniam, dum in corpore suo arescit, ad aquam currit, et inde succum accipit, et sic confortatur, et de aqua crines ejus crescunt, et pellis ejus spissa (2). Sed caro ejus sanis et infirmis hominibus ad esum bona est. Homo autem qui in splene dolet, linguam *bibres* coctam sæpe comedat, et in splene curabitur; vel eandem linguam in pulverem redige, et de pulvere isto in mel pone, et sic cum ipso melle comede, et in splene melius habebit (3). Et qui *fiber* habet, jecor ejus exsiccat et in pulverem redigat, et modicum ex eo in calidum vinum ponat et sæpe bibat, et melius habebit. [Sed et testiculi ejus eodem modo in calido vino bibiti febrem ab homine compescunt *add. ed.*]

CAP. XXIII. DE OTTHER (4).

Otther calidus est, et mundam naturam habet, et mundis ac immundis pascuis utitur. Et caput et cauda et caro ejus quasi venenum homini essent qui ex eis comederet. Calor autem pellis ejus homini sanus est. Cætera, quæ in eo sunt, ad medicinam non valent.

CAP. XXIV. DE SIMEA (5).

Symea calida est, et quia homini aliquantum assimilatur, hominem semper inspicit, ut faciat secundum quod homo facit. Et etiam mores bestiarum habet, sed in ambobus naturis suis deficit, ita quod nec secundum hominem nec secundum bestias ad perfectum facere potest, et ideo instabilis est. Et cum avem interdum volare videt, se elevat et saltat, et volare temptat, et cum perficere non potest ea quæ vult, statim irascitur. Sed et quia homini aliquantum assimilatur, secundum lunam menstrualia tempora habet, et quia in utraque natura instabilis et infirma est, ad medicamenta non valet.

CAP. XXV. — DE MERKACZA (6).

Merkabacza plus frigida quam calida, et de aere et de aqua est, ita quod etiam interdum in aqua versari potest, et etiam aliquantum de natura lupi et de natura catti habet. Sed terram et serpentem non lingit. *Merkacza* quoddam venenum habet in se, ex quo tunc infirmatur, et illud etiam tunc expuit, ad dedignandum illud sub terra abscondit,

(1) *Castor fiber*.

(2) *Et etiam aerem aquæ — spissa om. ed.*

(3) *Vel eandem — habebit om. ed.*

(4) *Lutræ spec. — Deest in ed.*

(5) *Simiæ spec. — Deest in ed.*

(6) *Simiæ spec. — Deest in ed.*

(7) *Felis Cattus. — Deest in ed.*

(8) *Felis Lynx. Cf. supra IV, 19.*

(9) *Ed. : « Linx calidus est ; et gloriosus apparere syderat, et voluntatem suam sequitur, et natura*

CAP. XXVI. — DE CATTO (7).

Cattus plus frigidus est quam calidus, et malos humores sibi attrahit, et aereos spiritus non abhorret, nec ipsi eam, atque aliquam naturalem conjunctionem cum bufone et serpente habet. Nam in fortibus et in æstivis mensibus, cum plurimus æstus est, cattus siccus et frigidus est, tunc sitit ut aut *creden* aut serpentes *lecket*, quatenus de succo illorum succum suum confortet, ut inde *labexocht* (?) habeat, alioquin vivere non posset, sed periret, quemadmodum homo salem libenter gustat, ut inde bonum saporem habeat. Et de succo illo, quem de his accipit, fere ut venenum interius est, ita quod cerebrum et tota caro ejus venenosa est. Nec cum homine libenter est, nisi cum illo qui eum nutrit. Et eo tempore quo *creden* et serpentem lingit, calor homini nocivus est et venenosus. Et cum etiam catulos in se portat, calor ejus hominem ad libidinem excitat; alio autem tempore calor ejus sano homini non oberit.

CAP. XXVII. — DE LUCHS (8) [IV, III, 25].

Luchs calidus est, et voluntatem suam sequitur, hoc faciens quod vult, et pulchra et splendida aura et de sole in æstate lætatur, et etiam de pulchra aura et de nive in hyeme lætatur; sed fere nullam stabilitatem habet, nisi quod secundum temperiem auræ facit. Et quoniam voluntatem suam sequitur et ideo oculi ejus lucent velut stella in nocte. Et si *schelmo* equos aut asinos, boves et porcos devastat et occidit, de sanguine lincis aquæ commisce, et per tres dies semel in die eis bibendum dabis si eos infirmari videris, et statim convalescent. Si autem præfata animalia non infirmantur, eis sanguis iste, ut præfatum est, temperatus ad potandum non dabitur, ne inde lædantur, cum pestis ibi non invenit in quibus virtutem suam ostendet. Sed ovibus et capris ad potandum non dabis, etiamsi infirmantur, quia nimis fortis esset illis propter debilitatem eorum, quia debilia pecora sunt. Cætera quæ in eo sunt, excepto ligurio, ad medicinam non multum valent (9).

CAP. XXVIII. — DE DASCH (10) [IV, III, 26].

Dasch calidus est, et tacitos mores habet, sed tamen *arg* est et non *frevele*, et fere tam fortes vires

sua fortis est; ideo oculi ejus lucent velut stella quæ noctem illuminat. Quod si pestilentia equos et asinos, boves et porcos devastat et occidit, de sanguine lincis aquæ commisceatur, et per tres dies semel in die eis ab bibendum detur, et statim convalescent. Sed et ovibus et capris ad potandum detur, si infirmatur. De urina autem animalis hujus ligurius nascitur.

(10) *Ursus meles*.

in se habet ut eo, sed virtutem quam in se habet pro nihilo reputat, nisi quod eam interdum repente ostendit et iterum cito cessat, quoniam si eam semper ostenderet, viribus leonis fere compararetur. Sed eum tædet vires suas ostendere, nisi quod interdum eas præ lætitia et exultatione ostendit. Accipe autem cor ejus et tam fortiter ad *trab* (?) in aqua coque, et tunc ei de arvina ejusdem bestię adde, et etiam de *gichtbaum*, et minus de *stahourtz* quam *gichtbaumes* sit, et hæc simul in prædicta aqua coque, et sic fac unguentum quod optimum est contra *gicht*, et contra dissoluta membra in nodis membrorum et contra contrita membra de *gicht*. Et homo qui hæc patitur, ibi cum eo se perungat ubi dolet in membris, et sanabitur. Sed et qui in capite dolet, cum eodem unguento se inungat *nacke*, et in cervice colli sui et in temporibus suis et in fronte sua. Aut qui in latere aut in dorso dolet, se ibi cum eo perungat, et prædicta virtute illius melius habebit. Et etiam qui infirmas et nigras maculosas carnes in corpore suo habet, ibi cum eodem unguento se inungat, et caro ejus pura erit, quia omnes infirmitates in homine compescit. Sed et magna vis in pelle ejus est, nam ex eadem cingulum fac, et cum eo ad nudam cutem tuam te cinge, et omnis pestis in te cessabit, velut cum magna procella in bona temperie et in tranquillo aere compescitur, et periculosa pestis interim te non occupabit. Sed et calcios et caligas ex eadem pelle fac et eas indue, et sanus in pedibus et inde cruribus eris (1).

CAP. XXIX. — DE ILLEDISO (2).

Illediso frigidus est ac fetidus, et de moribus furis et de natura lupi habet, et quæ immunda sunt sæpe comedit. Et pellis ejus ad vestes hominis sana non est, quia frigus homini infert. Sed et cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non conveniunt.

CAP. XXX. — DE ERICIO (3) [IV, III, 27, 28].

Ericius, scilicet *swinegel*, frigidus est et immundæ naturæ, et silvestria poma et *hecbere* comedit (4), et porco aliquantum assimilatur, sed immunditia quæ in carne ejus esse deberet in spinas ejus ascendit, et ideo porco mundior est (5). Nam sicut spinæ manus hominis lædunt, ita et caro porci hominis munditiam et sanitatem minuit. Sed homo, qui sanus in corpore est, si *swinegel* comedere vult, eum velut leporem in aqua coquat, et cynamomum et *bertram* et bibenellam æquali pondere pulverizet, et pulveres istas in vino simul calefaciat, et ericio

(1) Ed. « Helus calidus est, et tacitam naturam habet, sed tamen aliquantum nequam est. Homo autem jecur ejus in aquam tam fortiter coquat usque dum per omnia comminatur, et postea de arvina ejusdem animalis ei addatur, et etiam de *githboum*, et minus de *abrotano*, et simul in prædicta aqua coquantur, et sic unguentum fiat; et hoc optimum est contra paralysim, et dissoluta membra in nodis membrorum. Qui etiam infirmas, et nigras, et maculosas carnes habet, cum hoc unguento se inungat, et caro ejus pura erit. Sed et homo caligas ex pelle dachsis faciat, et eas induat,

A cocto et de olla ablato, vinum hoc in pulveribus istis desuper fundat, ut piper super carnes fundi solet, et sic comedat, et eum non lædit, sed eum tunc fortem facit, et sanitatem ejus in ipso retinet.

(6) Ericius, scilicet qui canem imitatur, hic *eyel* frigidus est, et quiddam de natura canis in se habet, et terram interdum comedit, et munda et immunda quæ in eo sunt in spinas ejus ascendunt. Caro autem ejus homini ad comedendum non valet, quemadmodum nec canis. Et si in aliquo homine *orfma* disruptæ sunt, viscera hujus ericii abjiciat, et totam reliquam carnem in pulverem redigat, et pulverem istum in disruptas *orfmas* sæpe mittat, et exsiccabuntur. Sed cætera quæ in eo sunt ad medicamenta non valent.

CAP. XXXI. — DE EICHORN. (7) [IV, III, 29].

Eychorn [Spiriolus ed.] calidus est, et de natura bestiarum et volucrum in se habet, et de volucris ventosus est (8), et pellis ejus ad vestes hominis bona est. Et si in juncturis membrorum hominis horribilis *gicht* jacet, ita quod membra hominis contrahi et dissolvi videntur, *eichorn* accipiat, et capite et visceribus abjectis, et pelle abstracta, reliquum corpus ad ignem asset, et cum ad ignem assetur, cum arvina ursi superius modice ungatur ut *smalcz* ab eo fluat, et sagimen ab eo fluat, et sagimen illud accipiat postquam assaverit, in pannum ponat, et omnem succum et omne sagimen quod in eo est per pannum illum extorqueat, et de prædicto sagimine addat, et membra sua in quibus de *gicht* dolet cum eo sæpe perungat, et curabitur.

CAP. XXXII. — DE HAMSTRA. (9) [IV, III, 30].

Hamstra frigida et acris est, et aliquantumurso assimilatur, et aliquantum mundæ naturæ est, atque pellis ejus ad vestes bona est (10). Et homo qui *orfime* et *druse* in corpore suo habet, jecor *Hamstra* pulverizet, et pulverem istum aut cum pane comedat aut in suffen bibat, et *orfime* aut *druse* inde plus evanescent quam de carne talpæ. Sed et si aliquis homo inter scapulas suas de *gicht* fatigatur, dextram scapulam *hamster* cum dextro pede ejus exsiccet, et hæc inter scapulas suas liget, et inde melius habebit.

CAP. XXXIII. — DE MARTH. (11) [IV, III, 31].

Marth [Martus ed.] silvestris calidus est, et mansuetos mores habet, et ideo plurimi simul habitant, velut communem vitam habeant. Sed malum et eis sanum est.

(2) *Mustela Putorius*. — Deest in ed.

(3) *Erinaceus Europæus*.

(4) *Silv. poma* — comedit om. ed.

(5) Reliqua usque ad *Ericius scil. canis* om. ed.

(6) Hic in ed. incipit capitulum alterum cum rubrica: *De Ericio canis*.

(7) *Sciurus vulgaris*.

(8) *Et de natura* — ventosus est om. ed.

(9) *Marmota Cricetus*.

(10) *Et acris est* — bona est om. ed.

(11) *Mustela Martes*.

sudorem in carne sua habet qui carnem ejus homini ad comedendum contrariam facit, et idem sudor in carne remanet et pellem ejus non pertransit (1), et ideo pellis illa bona et sana est ad vestes homini. Et si quispiam homo orfime in corpore suo habet, silvestrem marth excoriet et sagimen, quod in eo est, in patella dissolvat, et capite et visceribus ejus abjectis, reliquum corpus in modica aqua coquat, et sagimen, quod tunc ab illo haberi potest, priori sagimini addat, et etiam sagimen de vitellis ovorum minori pondere huic sagimini addat, et commisceat, et sic unguentum faciat, et orfime, antequam rumpantur, cum eo perungat, et evanescent, vel si ruptæ fuerint, in circuitu eas perungat, et sanabuntur (2).

CAP. XXXIV. — DE WASSER MARTH [IV, III, 32].

Wasser marth frigidus est et juxta aquas in cavernulis moratur, et acrior est quam silvestris *marth*, sed pellis silvestris melior istius (3). Et de sagimine istius et de sagimine vitellorum ovorum unguentum fac ut de *silvestre marth* prædictum est, et si quis de gicht fatigatur, cum eo illum perunges, et gicht compescit, quia frigida naturæ est.

CAP. XXXV. — DE ZOBEL (4).

Zobel calidus est, et aliquantum naturæ *eychorns* assimilatur, sed tamen mundior et suavior est quam *eychorn*; sic et pellis ejus ad vestes homini bona non est, quia si in homine incalescit, malum sudorem in eo excitat. Et ea quæ in eo sunt ad medicamenta non valent, quia debilis est.

CAP. XXXVI. — DE HARMINI (5).

Harmini frigidum, aliquantum naturæ catti assimilatur, etundas carnes non habet, quia *spumachte* et livida velut venenum sunt. Et quando spumam eicit, sæpe ita etiam breves crines emittit. Et pellis ejus ad vestes homini bona non est, quia frigida est. Et ea, quæ in eo sunt, medicamentis non multum conveniunt, quia caro ejus aliquantum venenosa est.

CAP. XXXVII. — DE TALPA (6), III, 33].

Talpa frigida est, et in pingui et in limosa terra libenter manet, et macram terram devitat, atque terram quæ mala et prava et inutilis est eicit (7), et in illa manet quæ bona et sana est, et non videt, quia in aere non versatur, sed magnam scientiam interius habet, et odoratur et intelligit quo ire debeat, et terram comedit. Et caro ejus ad comedendum homini non valet, quia de humiditate nutritur, nec aliquis pro medicina comedat (8). Nam homo, qui interius in corpore putrescit aut orfime in corpore suo habet, ille talpam cum aqua coquat et comedat, aut eam pulverizet, et pulverem istum

A quomodocumque possit comedat, et interius in corpore suo sanus erit, et orfime, si nondum ruptæ sunt, quia sicut talpa pravam terram eicit, et ita interiorem putredinem quæ in corpore hominis est emittit. Et etiam idem homo jecor talpæ cum reliquo corpore edat, quia putredinem a corpore ejus aufert, sed cor et pulmonem ejus non comedat. [Qui autem a caduco morbo fatigatur, sanguinem talpæ, et rostrum anetæ, scilicet fœminæ et ungues anseris, etiam fœminæ, pulverizet, ita ut pulvis, rostri anetæ bis tantus sit ut pulvis unguis anseris, et sanguis talpæ bis excedat pulverem de rostro anetæ; et hæc simul in pannum ligata, in loco ubi talpa terram noviter ejecit, per triduum ponat. Postea inde ablata ubi glacies est ponat, ut congelatur. Et iterum inde ablata in sole siccare faciat.

B Deinde sumat partem jecorum cujusque animalis et volucris quæ comeduntur, quantum de his habere poterit, et ex ipsis cum parva farina similæ tortellos pareat, et de prædicto pulvere minus addat, et modicum cimini, et sic comedat. Qui autem præfatum morbum patitur, per quinque dies prædictos tortellos comedat; et si nondum convalescit, per alios quinque dies eis utatur; et si nondum proderit, ita septies eodem numero quinque dierum faciat. Panem autem, et carnes lædi interim comedat, cum apio et petroselino coctas, et etiam agninas edere potest; sed porcinas et bovinas carnes, et anguillam, et caseos, et ova, et cruda poma, et cruda olera interim devitet. Vinum autem suave, et aqua permixtum, et cervisiam bibat. *Add. ed.*]

CAP. XXXVIII. — DE WISELA (9) [IV, III, 34].

Wisela [*Mustela ed.*] calida est (10), et in velocitate sua aliquid de virtute grifonis habet, cum pennas suas erigit, et putredinem in insensibilem naturam habet, ita quod quandam herbulam novit, in qua sanitas vitæ est, ita ut si catulos suos vel aliam mustelam dolere viderit, hanc herbulam, quæ parvula et gracilis est, cito quærit, et post eam in terram fodit, et cum eam invenerit, et in ipsam spiramine suo flat, et desuper myngit, et sic virtutem suam virtuti illius admiscet, et ita per brevem horam expectat dum eadem herbula urina sua bene et pleniter perfundatur, et tunc eam ore suo rapit, ac eam illi mustelæ, cui jam vitalis aer in gutture est, morituræ in os suum ponit, et ita illa sana erit, et surgit et recedit. Et herbula ista homini et aliis animalibus ignota est, quia si etiam homo aut animalia eam scirent, tunc spiramen nec urina eorum ad perfundendum eam valeret, quoniam herbula ista sanitatem vitæ per se non habet, nisi quod ipsa hujusmodi vires de spiramine et de urina mustelæ accipiat. Sed et mustela tam bonas et for-

(1) *Et ideo plurimi — pertransit* om. ed.

(2) *Vel — si sanabuntur* om. ed.

(3) *Et juxta aquas — isti* om. ed.

(4) *Mustela zibellina*. — Deest in ed.

(5) *Mustela herminea*. — Deest in ed.

(6) *Talpa Europæa*.

(7) *Et in pingui — eicit* om. ed.]

(8) *Et non videt — comedat* om. ed.

(9) *Mustela vulgaris*. Cf. Plin. *Hist. nat.* VIII, 40.

(10) Quæ sequuntur usque ad *sed et cor ejus sicca* om. ed.

tes herbas semper comedit quod ei vi x ulla infirmitas accedere potest. Caro autem ejus ad comedendum homini non valet, quia in stomacho ejus minus fortis esset. Pelliculam autem mustelæ abstrahere et eam sicca, et tunc super balsamum tene, ita tamen ne de balsamo madida fiat, sed ut odorem de eo accipiat; vel si balsamum non habes, ad muscum pone ut odorem de illo habeat, et tunc eandem pelliculam ad oculos tuos et ad nares tuas serpe pone, et sanitatem in eis retinebit.

Sed et cor ejus sicca, et in tenui cera bewircke, et cum in capite doles, eandem ceram cum corde illo in aurem per brevem horam pone, ut scilicet calor de illo caput tuum intret, et in capite melius habebis. Vel si in qualibet aure surdescis, eandem ceram cum eodem corde in aurem illam pone ut calor ejus ipsam aurem interius tangat, et auditum recipies. Et caput ejus abscide, et reliquum corpus in duo frusta aut ad solem aut ad ignem sicca, et tunc ea in cingulum de quolibet corio stomacho separatim consue, ita frustum unum ad umbilicum tuum positum sit et ad utrumque latus tuum frustum unum, et sic cum illo cingulo ad nudam cutem tuam semper te cinge, et te confortat et incolumem ac robustum reddit ita quod etiam *gicht* interim te non fatiget.

CAP. XXXIX. — DE MURE (1) [IV, III, 35].

Mus calidus est, et insidiantes mores [et diabolicas artes *add. ed.*] habet, quia semper fugit, et ideo etiam caro ejus homini contraria est, et tamen non multum ad medicamenta valet (2). Sed tamen si aliquis homo caducum morbum habet et super terram cadit, et postquam deinde surgit, murem in vasculo pone et ipsam aquam homini ad bibendum da, atque frontem et pedes ejus ipsa aqua lava, et hoc fiat quocienscumque cadit et curabitur. Nam quia mus omnia fugit, ideo etiam et ipsum caducum morbum fugat. Et cum mus parere debet, angustiat et difficultatem pariendi habet, et tunc in dolore ad ripam aquæ vadit, et ibi minutissimos lapillos quærit, et eos vorat quotquot in gutture retinere potest, et ad antrum suum currit, et eos ibi expuit, ac eos afflat, et super eos se deponit, ac eos calefacit, et sic statim parit; et postquam peperit, illos odit, et eos pedibus abjicit, idest *uszschirrit*, et tunc super pullos suos decumbit et eos fovet. Et si quis lapillos istos infra eundem mensem invenire posset postquam eos abjecerit, et eos super umbilicum mulieris prægnantis liget, quæ jam in partu laborat, ita quod parere non potest, mox pareret, et postquam peperisset, eos statim auferre deberet. Sed et si quis homo *ridden* habet, accipe murem et eum modice percutere, ne effugere possit, et antequam moriatur,

(1) *Muris spec.*

(2) *Quia semper* — valet om. ed.

(3) *Deest in ed.*

(4) *Sorex araneus.* — Deest in ed.

(5) *Pulex irritans.*

(6) *Et in hieme* — terræ om. ed. Reliqua sic

A dorsum ejusdem muris inter scapulas hominis illius liga, cum *riddo* jam eum fatigat, et ubi inter scapulas illius moriatur, et homo ille curabitur, nec amplius eum invadit.

CAP. XL — DE LIRA (3).

Lira etiam calida est et eandem naturam ut alius mus, excepto quod magis indomitus est et fortior quam mures. Et ad eandem pericula valet sicut et alius mus, ut præfatum est.

CAP. XLII. — DE SPICZMO (4).

Spiczmo eandem fere naturam habet quam et talpa tenet, nisi quod *spiczmo* magis sub terra et magis in aere manere potest quam talpa, et ideo nec pleniter subtus terram manet. Et quæ in ea sunt medicinæ non conveniunt.

CAP. XLIII. — DE PULICE (5) [IV, III, 37].

Pulex calidus et de pulvere terræ crescit, et in hyeme cum terra humida est, et calida interius est, pulices in terra jacent et in ea se abscondunt. Cum autem in æstate per calorem terra superius exsiccatur, et de terra procedunt et hominem invadunt ac eum inquietant. Accipe ergo de terra et non de pulvere terræ (6) et eam in testa figuli valde calefac ut exsicceetur, ita quod nulla humiditas in ea remaneat, et terram illam in lectum tuum dissemias, et cum pulices ariditatem ejus senserint, eam pati non possunt et fugiunt et pereunt, et sic homo quietem ab eis potest habere.

CAP. XLIII. — DE FORMICA (7) [IV, III, 36].

Formica calida est et de humore illo crescit qui aromata educit, et etiam velut volatilia ova in natura sua producit (8). Homo autem, qui in capite suo et in pectore ac in stomacho multum flegma habet, cumulum, id est *huffen* formicarum, scilicet cum ipsis formicis, accipiat et in aqua coquat, et aquam illam super ignitam lapidem fundat, dampnillum naribus et ore in se decies aut quinquies trahat, et flegma in eo minuetur. Sed et qui superfluitatem malorum humorum, id est *gicht* in se habet, cumulum formicarum cum ipsis formicis accipiat, et in aqua coquat, et sic balneum parat, et ipsum balneum intret, et totum corpus in ipso balneo teneat, capite tantum exposito, et panniolo cooperto in eadem aqua madefacto, quia si caput in balneo se tetigerit et haberet de fortitudine aquæ illius, faciliter doleret, et hoc sæpe faciat, et *gicht* ab eo cessabit. Et qui lepram in se habet, cujuscumque generis sit, terram illam accipiat, ubi cumulus formicarum est, ita ut notari potest quantum ipsa terra madefacta est de ipsis formicis, et eam inter ardentes favillas de fago ponat, ut de ipsis favillis inardescat, quod ita eadem terra quantitatem earumdem favillarum excedat, et calidam aquam novies

exponit: Homo testam figuli valde calefaciat et in lectum suum disseminet, et cum pulices ariditatem ejus senserint, fugiunt.

(7) *Formicæ spec.*

(8) *Et de humore illo* — producit om. ed.

per ipsam calidam terram velut lixiviam transire permittat, et inde hircinum sepum, modicum plus de arvina veteris porci, et hæc simul commisceat, et in prædictam aquam lixivie ponat, ac postquam in illo conglutinetur, ab eadem aqua auferat; deinde huic sepo addat de pulvere *habichswamp* [haber-suam ed.] sic et de pulvere *meter* minus quam violæ, et sic unguentum facit, et se in loco lepræ cum eodem unguento per novem menses vel per plures juxta ignem inungat, et sanabitur ita si ipsa lepra mors illius non est, aut Deus eum curari non volt. Et cum hoc unguento inungitur, caveat ne alieno homini aut alicui porco appropinquet, ne fortis vapor lepræ, qui de eo egreditur, illos inficiat, quia tunc facilius lepram de ipso consequerentur (1).

Homo autem qui glandes et *orfimas* habet, ova B formicarum super viride folium quercus lineat atque stercus gallinarum super ipsum folium ad eadem ova lineat, et sic calidum super glandes aut super præfatas scrofulas orfime sæpe ponat, et evanescent. Sed et si quis homo iratus est aut oppressus est in mente aut tristis, juvenes formicas, cum adhuc ova ipsis adhæreant, accipiat cum modico *bache* [buthe?] [cum ipsis nidulis ed.] earum, id est cum bucello,

EXPLICIT SEXTUS (SEPTIMUS) LIBER.

INCIPIT LIBER SEPTIMUS (OCTAVUS).

PRÆFATIO ⁽⁴⁾.

Deus ab initio omnem creaturam bonam creavit (5). Sed postquam diabolus hominem per serpentem decepit, ita quod ille de paradiso ejectus est, creaturæ quemadmodum spectant divinam voluntatem, ad ultionem cum homine in deterius mutatæ sunt. Unde et grana crudelium et venenosorum vermium ad ultionem hanc insurrexerunt ut et pœnas infernales esse mortifera crudelitate sua ostenderent, ac ut homini timorem infernalem incutientes eum divina permissione veneno suo necarent, cum aut casum hominis nihil mortiferum sed succum delectabilem in se habuissent. Sed et cum terra in effusione sanguinis Abel (6) corrupta est, mox novus ignis, per quem homicidium puniretur, in inferno exarsit, et mox etiam per divinam voluntatem quædam nebula, ex inferno ebulliendo, super terram se extendit et quodam pessimo humore terram infudit, ita quod quidam pessimi et

A in quo jacent, et hæc in lineum pannum liget, et postea, cum gravatum se in mente sua senserit, ipsum pannum in quo eadem formicæ sunt solvat, et eas super cor suum tamdiu ponat usque dum ab eis sudorem capiat, et suavem mentem habebit, et lætus erit, atque bonum intellectum in causis illis capiet, in quibus tunc occupatus est.

CAP. XLIV. — DE HELIM (2).

Helim calidus est et magnæ fortitudinis, atque audax est; et caro ejus præ fortitudine sua cibo hominis inutilis est. Jecur ejus pulverizetur, et huic pulveri arvina ursi, vel butyrum vaccarum commisceatur, et ille qui freneticus est, vel quem paralisis in capite lædit, cum eo sæpius inungatur, et melius habebit.

CAP. XLV. — DE DROMEDA (3).

Dromeda ardorem ignis, et temperamentum aquæ in se habet, et fortitudinem leonis, et velocitatem volatus fortium et magnorum volucrum retinet. Et si homo, aut aliud animal de carnibus ejus comederet, fortitudo ignis, et fortitudo velocitatis quæ in eo est, omnes vires comedentis destrueret. Sed si quis de pelle, aut de ungulis pedum ejus habet, magica et fantasmata eum fugiunt.

C venenosi ac mortiferi vermes ex terra nascendo multotiens ebullierunt, quatenus carnes hominis ab eis punirentur quia homo carnem hominis necaverat. Et cum postea divina ultione in diluvio (7) aquarum homines deleti sunt, tunc etiam iidem vermes, qui in aqua vivere non poterant, in aqua suffocati sunt; sed cum cadavera eorum inundatione aquarum per totam terram dispersa sunt, et deinde, cum diluvium cessasset (8) et cadavera eorundem vermium veneno plena computruissent, ex ipsa putredine alii vermes ejusdem generis exorti sunt, et ita per totam terram disseminati sunt. Quidam autem vermes venenis suis et homines et animalia necant, quidam autem tantum homines, D quia vermes, qui in natura sua diabolicis artibus aliquantum assimilantur, tam cætera animalia quam homines venenis suis occidunt; illi autem, qui diabolicas artes non imitantur, ita quod etiam

(1) Et cum hoc unguento — consequerentur om. ed.

(2) Ed. IV, III, 9. Deest in cod. ms., ut quod sequitur cap. De *Dromeda*.

(3) Ed. IV, III, 9 bis.

(4) Deest in ed.

(5) *Marc.* x, 6.

(6) *Gen.* iv, 2.

(7) *Luc.* xvii, 27.

(8) *Ovid.*, *Metam.* i, 416.

aliquantum debilia venena in se habent, hominibus quibusdam venenis suis interdum multas infirmitates et multa pericula etiam cum morte il-

CAPITULA.

Draco
Serpens
Blintsleich
Credda
Ffrosch
Laubfrosch
Harumna
Molle
Lacerta

I Aranea
II Vipera
III Basiliscus
IV Scorpio
V Darant
VI Ulworm
VII Testitudo
VIII Cyriaca
IX Schertzfeder

X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII

LIBER OCTAVUS.

CAP. I. — DE DRACONE [IV, III, 38].

Draco (1) quemdam siccum et alienum calorem et quamdam ignem intemperantiam in se habet, et caro ejus interius ignea non est. Sed flatus ejus tam fortis et acer est, ut cum emittit, statim ignescat, velut ignis, cum ex lapide elicatur; et hominem fortissime odit, atque velut quamdam naturam et diabolicas artes in se habet; unde cum interdum flatum suum emittit, aerei spiritus de emissionem flatus illius aerem interdum commovent. Et quidquid in carne ac in ossibus ejus est, contrarium ad medicamenta hominis existit, excepto sagimine ejus, quia cum draco flatum suum emittit, sanguis exsiccat nec fluidus est; cum vero flatum suum introrsum habet, sanguis ejus humidus est et fluit, unde etiam in sanguine ipsius medicina non invenitur (2).

Nam [homo, qui calculum in se habet, de sanguine draconis accipiat et eum in humidum locum ponat ut modice humescat; et tunc ipsum sanguinem in puram et modicam aquam per brevem horam ponat, scilicet dum eadem aliquid caloris inde capiat, et sic sanguine eodem ablato, de aqua illa jejunos modice bibat, et mox aliquem cibum comedat, et ita cum sanguine et aqua per novem dies moderate faciat, et de fortitudine sanguinis illius calculus in eo frangitur, et sic homo ille liberabitur. Nullus autem homo de puro et simplici sanguine ejus comedat et bibat, quia si quis homo faceret, statim moreretur (3).

CAP. II. — DE QUODAM SERPENTE (5).

Quoddam genus serpentis est, quod valde calidum est et quod in terra et in aqua morari potest, et quod etiam diabolicas artes insidiis suis ad

B hominem habet. Nam istud genus serpentis homini inimicatur, et flatus suos contra hominem emittit, et plenum est mortifero veneno; unde etiam de veneno quod in se habet cutis ejus expissatur, ita quod in rugas contrahitur et quod etiam de ardore solis eadem exterior cutis scinditur; et cum hoc idem senserit velut inde de ulceribus gravatur, et tunc angustum foramen petrae quaerit, et in illud se tam diu fricat dum spumas illas abjicit, et tunc aliquantum minus asper est, quam tunc fuisset, cum spumis illis premebatur. Et cum easdem spumas jam abjecerit, cutis ejus subtilis et lucida velut recens efficitur, et hoc idem serpens multum gaudet, et tunc etiam in veneno suo et insidiis suis aliquantum minus asper est. Sed homo, qui eum tunc invenerit occidat, et cor ejus caute tollat et ad solem exsiccat, et in aliquo tenui servando metallo obfirmet, et cum deinde aliqua magna tristitia et molestia opprimatur, illud in manu dextra teneat, et laetus efficietur, et quamdiu etiam in manu teneat nullo veneno interius laedi poterit, quia si aliquod venenum interim comederit seu biberit, aut per sudorem, aut per nauseam, aut per secessum per eum transibit. Jecor autem ejus, et quae in eodem serpente sunt, mortifera existunt, nec ulli remedio hominis conveniunt. Aliud autem genus serpentis est, quod etiam calidum est, quod tantum in terra ei non in aqua moratur, cujus venenum hominem aliquantum levius laedit si homo istud tetigerit seu gustaverit, quia [aliquantum debile est. Et istud genus serpentis cum homine interdum moratur, et in domibus hominis aut in siccis locis, et minus homini insidias ponit. Sed cum viderit, cum homo ipsum ferire vult, linguam exerit et eum ad

(1) De medii aevi draconibus cons. Jules de Saint-Genois, in *Messageur belge*, 1840, 58.

(2) et quamdam ignem intemperantiam — non invenitur om. ed., quae addit: « Nam homo cujus oculi caligant, de sanguine draconis per brevem horam in aquam ponat, et de eadem aqua, sanguine

ablato, palpebras et cilia oculorum ad noctem modice inungat, cavens ne oculos interius tangat, et sic tantum ter in mense faciat, et caliginem ab eis fugabit. »

(3) nullus — moreretur om. ed.

(4) Deest in ed.

supplicandum movet, quia de genere isto est, quod Adam seduxit, et ideo etiam habitacula hominis sæpe querit.

CAP. III. — DE BRINTSLEICH (4)

Blintsleich frigidus est, et dum vivit, hominem non lædit, sed ad nullam utilitatem nec ad medicinam valet, sed postquam mortuus fuerit, veneno ejus homines læduntur, si illud tetigerint aut gustaverint.

CAP. IV. — DE CREDDA (2) [IV, III, 39].

Credda [Rubeta ed.] ex parte magnum calorem habet et ex parte magnam acerbitem in se habet, velut periculosa aura cum fulgura et tonitrua ac grando procedunt, atque quasi diabolicam artem in viriditate sua habet, et mansionem in terra et sub terra querit, et ideo aliquam societatem cum homine tenet, et interdum, periculo hominis, cum eo est (3). Homo autem qui *orffmas* in se habet, jecor bufonis [Rubeta ed.] accipiat, et illud in humida terra involvat, et tunc cum eadem humida terra in alia qualibet terra per novem dies sepeliat, et decima die ipsum jecor abjiciat, et illam humidam terram, in qua idem jecor involutum fuit tollat, et eam in testa calefaciat, et sic super *orffme*, quæ disruptæ non sunt, per tres dies ponat, et sine dubio evanescent, nisi aut mors hominis illius sit, aut nisi Deus nolit (4). Quod si *orffme* disruptæ sunt, tunc eandem terram, quam supradiximus, ad ignem calefaciat, et in vetus lineum pannum ponat qui aliquando sudorem hominis in se recipit, sed telam aranæ prius super eadem ulcera ponat, et tunc eundem pannum, ipsa calida terra in illo consuta, desuper ponat; cum calorem perdiderit, iterum calefaciat et desuper ponat, et hoc bis vel ter in die per tres noctes faciat, et *orffme* exsiccabuntur (5). Eadem quippe terra in lineum pannum propter munditiam lini ponatur, quia linum livorem sibi attrahit, quod lina (sic) non facit; et in veterem pannum, quoniam ille sudorem hominis esse debet magis perfusus quam novus; in quo sudor hominis esse debet ut putredines sudorem illum, qui etiam foetidus est, fugiant, quia quod malum est, multotiens malum depellit.

CAP. V. — DE FROSCH (6).

Frosch frigidus est et aliquantum aquosus, et ideo tam malas vires in se non habet quemadmodum bufo. Si quis a *gicht* alicubi in corpore suo, excepto capite, fatigatur, *frosch* accipiat, et eum super herbulam aut sub alia quadam herba suffocet, et mox calidum pannum super membrum, in

A quo *gicht* furit, ponat, et *frosch* jam morientem super eundem pannum per modicam horam ponat, et *gicht* in loco illo per annum unum aut per annum dimidium cessabit.

CAP. VI. — DE LAUBFROSCH (7).

Laubfrosch plus calidus quam frigidus est, et de aere illo crescit, per quem arbores viriditates et flores suos producant. Et cum viriditates et flores suos producant, eo tempore aerei spiritus hominibus magis quam in alio tempore insidiantur, quia tunc etiam mentes homini magis in vanitatem ludendi et ridendi exsurgunt, velut etiam tunc viriditas arborum crescit, et tunc etiam homines idolatriam et multas vanitates cum eodem verme per diabolicas artes faciunt. Sed si quis irretire vult, ne diabolicæ artes per eum fiant, ipsum in unum *queckbronnen* projiciat ut madidus fiat, deinceps nullus cum eo quidquam diabolice perficere poterit. Ad medicamenta vero non valet.

CAP. VII. — DE HARUMNA.

Harumna frigida est, et calores, quos in se habet livor et venenum sunt. Sed idem venenum tam forte non est, quod homo multum inde lædatur. Et medicina in eo non est.

CAP. VIII. — DE MOLL (8).

Moll plus calidus est quam frigidus, sed calor ejus cito infrigidatur, et venenum ejus mortiferum. Sed ipse *moll* hominem per se non multum lædit, dum vivit, sed veneno ejus homines occiduntur, si illud gustaverint. Cætera quæ in eo sunt, ad medicinam non valent.

CAP. IX. — DE LACERTA (9) [IV, III, 40].

Lacerta calida et sicca est, sed venenum ejus aliquantum debile est, et homini non multum nocivum. Sed ipsa lacerta aspera et acer in natura sua. Quæ autem in ea sunt ad medicamenta non valent (10).

CAP. X. — DE ARANEA [IV, III, 41].

Aranæa plus calida est, quam frigida, et est in periculo veneni sui sere ut scorpio, excepto quod scorpio grossum et pingue cor habet, aranea autem modicum et debile cor tenet (11). Et venenum aranæ si carnem hominis exterius tetigerit, homini periculosum est. Si vero venenum ejus homo comederit et biberit, morietur, aut mortem vix evadet.

CAP. XI. — DE VIPERA.

Vipera velut ignis calida est, et totum quod in ea existit mortiferum est, nec aliquem juxta se vivere permittit quod superare potest, atque tantæ malitiæ

autem qui in capite suo immundam scabiem habet, accertam ad pulverem comburat, et pulverem istum in purum et bonum vinum ponat, et huic vino veterem lardum intingat, et cum eo scabiem capitis perungat et sanabitur. »

(11) *Excepto — tenet*, om. ed., quæ sic pergit: « Et interim dum in cavernula sua jacet, ferox in insidiis tam homini quam aliis animalibus existit. Ipsa vero tela aranæ utilitati non multum convenit, nisi quod super quædam ulcera hominum velut suavis sit sentitur.

(1) *Anguis fragilis*. — Deest in ed.

(2) *Rana bufo*.

(3) *velut periculosa aura — cum eo est* om. ed.

(4) *nisi — nolit* om. ed.

(5) Huc usque ed.

(6) *Rana esculenta*. — Deest. in edd., ut seq. n. VII.

(7) *Rana arborea*.

(8) *Mole, Molch? Lacertæ species*.

(9) *Lacertæ species*.

(10) Ed. : « *Lacerta calida et sicca est. Homo*

est quod etiam vipera de alia vipera fugit usque ad A
tempus illud quo natura ejus est ut concipiat. In
regione autem, in qua vipera habitat, si quis homo
mortuam viperam reperierit, quia viventem habere
non potest, magnum ignem in secreto loco, ubi ho-
mines non sunt, de forti ligno accendat, et ita mor-
tuam in ignem illum (1) proiciat, et tunc propere
ab eodem loco recedat, ne venenum illius aut malus
vapor ipsum tangat; et postquam in cineres redacta,
si quid de ea residuum est, homo ille relinquat, et
cineres ejus et cineres carbonum illorum per quos
incensa est accipiat, et in lineo panno reservet.
Deinde si quisquam homo in corpore suo intume-
scit, eundem pannum cum ipsis cineribus super
tumorem illum ponat, et statim tumor iste cessa-
bit.

CAP. XII. — DE BASILISCO.

Basiliscus de quibusdam vermibus nascitur, qui
aliquid de dyabolicis artibus in se habet, scilicet
quod rubeta. Nam cum aliquando rubeta gravida
est, et cum imprægnata est, quod pullos suos gi-
gnat, si tunc ovum serpentis aut gallinæ viderit,
illud amat, et super se extendit et fovet, usque dum
fœtus suos quos naturaliter conceperat, gignit;
quos postquam produxerit, statim moriuntur, et
mortuos videns, denuo super idem ovum se ponit et
illud fovet, usque dum fœtus in eodem ovo vivere
inceperint. Et mox de dyabolica arte antiqui ser-
pentis (2) quædam vis illam tangit qui etiam in An-
techristo requiescit, ita ut sicut ille omnibus cœle-
stibus resistit, sic etiam illud animal omnibus mor-
talibus repugnat eos occidendo. Sed postquam ru-
beta illud in ovo vivere senserit, statim de injusta
consuetudine obstupescit et fugit, et istud testam
ovi sui rumpit et egreditur, atque in natura sua
fortissimum flatum emittit, qui in se acerrimum et
fortissimum ignem qui etiam absque tartareis tor-
mentis esse poterit, similem fulguri et tonitruui.
Postquam autem de ovo suo egreditur, mox cum
fortitudine flatus sui terram scindi facit usque fere
ad profunditatem quinque cubitorum, et tunc ibi in
humida terra jacet usque dum ad maturitatem
suam creverit. Deinde ad terram sursum ascendit,
et flatu suo omnia necat quæ in vita reperit, nam
nihil vivens pati vult nec potest. Cum autem aliquid
viderit quod vivit, statim indignando præmittit
frigus et deinde flatus sui, et sic creaturam illam
necat quam afflat, ita quod statim cadit velut ful-
gore et tonitruo percussa sit. Si autem basiliscus in
quolibet agro et vinea mortuus fuerit et ibi cadaver
suum computruerit locus ille infœcundus et ste-
rilis efficitur; vel si in aliqua turri vel in aliqua
domo moritur, et ibi computruerit, homines ibi
morantes semper infirmi sunt, et animalia quæ ibi
sunt pestilentia, id est *schelmo* frequenter occupat,
ita quod etiam inde sæpius moriuntur.

(1) Act. xxviii, 5.

(2) Apoc. xii, 9.

CAP. XIII. — DE SCORPIONE (3).

Scorpio ardentem calorem et ardorem in se ha-
bet, nec non quamdam acerbiter infernalium
pœnarum, et quidquam in eo est, totum mortiferum
venenum est, et mors hominis et aliquando anima-
lium; ita ut si quis hominum venenifica cum illo
parare vult, et ille qui parat alicui ad gustan-
dum vel ad tangendum daret, morti subjaceret.
Et nulla medicamenta in eo sunt, nisi certissima
mors.

CAP. XIV. — DE DARANT.

Darant valde calidus est et venenosus, et omne
venenum suum caudæ inmittit, ita quod cauda
ejus et veneno semper plena est velut ubera pecorum
lacte, et veneno caudæ suæ mortem homini et ani-
malibus infert, et nulla utilitas nec aliqua medi-
camenta in eo sunt.

CAP. XV. — DE TYRIACA.

Tyriaca vermibus valde calidus est, et in natura
siccum aerem quærit; qui etiam sanam humida-
tem habet, quia nec nimis calidus nec nimis frigi-
dus est, sed sanus, et in eodem tempore ab omnibus
noxiiis humoribus suis se purgat. Alioquin valde
periculosus homini esset. Et dum infirmus aer aut
aura institerit, quasdam arenosas cavernulas quæ-
rit et in illis interim se abscondit, et tunc etiam
ibi quasdam herbulas comedit quæ ad sanitatem
respiciunt, et ex his sanus tunc perdurat. Sed in eo
multa pretiosa unguenta non sunt, sed velut quem-
dam terrorem facit cum aliquo modo gustatus ab
homine sudorem educit, interiores autem infirmi-
tates hominis non multum expellit.

CAP. XVI. — DE SCHERZBEDRA.

Scherzbedra (?) calida est, et etiam humiditatem in
se habet. Sed homo iste qui venenum comedit aut
bibit, *scherschbedern* totam in pulverem redigat, et
modicum farinæ similæ addat, ita ut pulvis iste
quinq̄ies farinam excedat, et etiam aquam com-
misceat, et sic tortellas faciat et eas ad solem aut
in calidum fornacem aliquantum infrigiditatem co-
quat, et tunc ipsas tortellas denuo in pulverem
redigat, et in ovo de pulvere isto ipse sumat, et ve-
nenum aut per nauseam aut per secessum ab eo
purgat.

CAP. XVII. — DE ULWURN [IV, III, 42].

Ulwurm valde calidus est, et in viriditate illa
crescit, qua gramina germinare incipiunt, et in
strepitu ejusdem viriditatis crescit, et propter mun-
dam naturam suam nulla ossa habet, atque velut
aliæ utiles, velut cyamomum, bonus et utilis est.
Terra enim quamdam humiditatem in se habet, per
quam velut per venas, continetur, ne diffuset, et
cum pluvia de aere descensura, eadem humiditas
terræ pluviam venturam sentit, de qua venæ terræ
impleantur, et hoc *ulwurm* per naturam suam intel-

(3) Deest in ed. ut qui seq. cap. xiv-xvi.

(4) *Lumbricus terrestris*..

ligentes procedunt propter repletionem venarum terræ (1).

Homo autem, qui orfimas habet, illa hora cum ad descensionem pluviae *Ulwurm* procedunt, sufficienter de eis accipiat, et in testam aut in ollam ponat atque eos cum hordeaceis straminibus modice subfumiget, ut moriantur, et tunc eis farinam de tritico addat, et cum ligno de quercu simul fortiter commisceat, et tunc etiam modicum vini et aceti æquali mensura addat, et sic iterum commisceat, et tunc etiam modicum vini et aceti æquali mensura addat, et sic iterum commisceat, quasi pastam, id est *deick* faciendo; et deinde de isto *deick* super orfimas, antequam rumpantur, per tres dies ponat et munditia istorum mundorum vermium immunditiam carnis illius minuit, nec ibi dilutius durare poterit. Quod si scrofulæ et orfimæ ruptæ sunt, præfatam pastam, id est *deick*, eodem modo paratam ut prædictum est insuper in *reusc* eminentiam acerbæ liziviæ [in supereminentia acerbæ liziviæ *ed.*] intinge, et ita fractæ orfimæ impone, et putredinem illarum aufert et sanat. Et qui in stomacho dolet idem stercus *ulwurmes* in testeo vase, ut prædiximus calefacto super *broscheffel*, et super stomachum suum ponat et hoc sæpe faciat, et stomachus ejus purgabitur et levis erit,

A Quod si *ulwurm* in tempore illo habere non potes in quo eos libenter haberes, et si non pluit, ita quod ipsi de terra non egreditur, tunc in humido loco terram fode, et eos quære, et prædictas medicinas cum eis fac; sed tamen ad præfatas medicinas multo utiliores sunt cum descensu pluviae per se procedunt (2).

CAP. XVIII. — DE TESTUDINE (3) [IV, III, 43, 44].

Testudo quæ in testa est super terram incedit; frigidæ naturæ est. Sed testudo quæ non in testa est non multum ad medicinam valet. Attamen si vermes aliquem hominem comedunt, testam hujus testudinis accipiat, et eam in pulverem redigat, et pulverem istum super locum projiciat ubi vermes eum comedunt, et vermes moriuntur, et homo ille sanabitur. Testudo autem, quæ absque testa est, frigida fere ad eadem medicamenta valet, si eam ita paraveris quemadmodum de *ulwurm* dictum est, excepto quod medicamentum de *ulwurm* factum multo melius et fortius est quam medicamentum de testudine ista factum. Nam cum *ulwurm* habere non poteris, tunc medicamenta, quæ de eo prædicta sunt, cum testudine ista, quæ absque testa est, para, quamvis debiliora sint illis, quæ de *ulwurm* parantur. Et sic homo ille curabitur, qui de eis utitur ut præfatum est (4).

(1) *Et in viriditate terræ — venarum terræ* om. ed.

(2) *Quod si — procedunt* om. ed.

(3) *Helix* et *Limax*.

(4) Ed. : « Testuda quæ absque testa est, ad eadem

medicamenta valet, si eam homo ita paraverit quemadmodum de *ulwurme* supradictum est, excepto quod medicamentum de *ulwurme* multo melior et fortior est. »

LIBER NONUS.

PRÆFATIO.

DE GENERE METALLORUM.

De genere metallorum. Cum initio spiritus Domini ferebatur super aquas (5), et cum aqua mundum inundaret, et cum sine fluctuatione inundationis manerent spiritus, ex spiratione sua eas fluere fecit, et sic etiam eadem aquæ terram transfuderunt et eam confirmaverunt ne dissiparetur. Et cum ibi ignea vis quæ in aqua fluit terram pertransivit, ubi ignis ejusdem aquæ in ærumentum auri ipsam terram transfudit. Ubi autem puritas inundationis aquæ terram pertransivit ibi ipsa puritas inundationis in ærumentum argenti cum eadem terra de

C se perflusa facta est. Sed ubi fluctuatio aquæ a ventis commota terram pertransivit, ibi eadem fluctuatio in ærumentum calibis et ferri cum ipsa terra quam transfudit versa est, et ideo etiam calibis et ferrum cæteris ærumentis fortiora, sicut etiam fluctuatio aquæ a ventis commota fortior quietudine aurarum est, et ut spiritus Domini aquas primo inundare fecit, ita et etiam hominem vivificat, atque herbis et arboribus et lapidibus viriditatem dedit.

CAPITULA.

Aurum
Argentum
Plumbum
Stagnum

I. Cuprum
II. Messing
III. Ferrum
IV. Calibis

V.
VI.
VII.
VIII.

LIBER NONUS.

DE METALLIS.

CAP. I. — DE AURO [I, 15].

Aurum calidum est, et quamdam naturam velut sol, et quasi de aere est. Homo autem qui *virgichtiget* est, aurum accipiat et illud ita coquat, quod nihil sordis in eo sit, et ut ei nichil *abege*, et sic in pulverem redigat, id est *male*, et tunc accipiat modicum farinæ similæ ad quantitatem medietatis palmæ et eam cum aqua *knede*, et huic *deick* de pulvere illo auri ad pondus unius obuli addat, et eum in mane diei jejunos comodat, et iterum secunda die eodem modo cum farina et cum eodem pondere auri tortellum faciat, et cum ipso die jejunos comodat, et tortellus iste hoc modo paratus et comestus ab illo *gicht* per annum compescit. Et aurum istud in stomacho illius per duos menses jacet, et ipsum stomachum non exacerbat, nec exulcerat, sed si frigidus est et *slimechte*, eum absque periculo ejusdem hominis calefacit et purgat. Sed si sanus homo istud facit, ei sanitatem retinebit, et si infirmus est, sanus erit. Et iterum purum aurum accipe, et illud in olla aut in testa *ghiwæ* (*gluwe*?), et ita ignitum in purum vinum pone ut ab eo incalescat, et ita calidum bibe, et hoc sæpe fac, et *gicht* a te cessabit. Sed et qui *ßber* in stomacho habet, ita cum ignito auro purum vinum calefaciat et sic bibat, et *ßber* eum derelinquet. Et si alicubi in corpore tuo tumor exurgit, aurum ad solem calefaciat et ita circa *geswolst* ejusdem tumoris *bestriche*, et tumor ille evanescet. Et qui surdas aures habet cum *gemalem* auro et farina similæ *deick* paret ut supra dictum est, et modicum de eo in aures suas figat, quatenus calor ejus in aures transeat, et hoc sæpe faciet, et auditum recipiet (1).

CAP. II. — DE ARGENTO [I, 16].

Argentum frigidum est [quia frigidum ventum illum habet, qui etiam terram frigidam facit *ad. ed.*] Homo autem qui superfluitatem humorum in se habet et illos [per exactionem *add. ed.*] sæpe ejicit, argentum valde purum factum in igne *gluwe*, et ita calidum in bonum vinum ponat, et hoc ter aut quater faciat ut vinum illud ab eo incalescat, et sic jejunos ad noctem sæpe bibat, et superfluos humores in eo minuit, id est *swendet*.

[Fortis enim natura frigiditatis argenti, calidos

(1) Ed. : « Aurum calidum est, et quamdam naturam velut sol habet, et quasi de aere, et ruborem ex igne habet : et etiam de humido aere est. Sed qui febrem in stomacho habet, cum ignito auro purum et bonum vinum calefaciat, et sic bibat, et febris eum relinquet, quoniam bona virtus ejusdem auri, cum alterato calore, vi ignis, ut prædictum est, pravos humores stomachi aufert. Vino autem, et non aquæ imponatur, quia vinum livorem in stoma-

A et frigidos, ac humidos humores, acumine suo, cum ardore ignis, et cum calore alterati vini minuit, ut præfatum est. Si autem in argenteo vase cibum, seu potum accipit, nec ipsi multum prodest, nec ipsi ad sanitatem corporis obest *add. ed.*]

Si autem aliquis argentum in [pulverem redactum comederet, nimis frigidum et nimis gravis in stomacho ejus esset, et etiam inde postea læderetur, etiam situnc eum contra aliquam infirmitatem juvaret.

CAP. III. — DE PLUMBO [I, 17].

Plumbum frigidum est, et hominem læderet, si illud aliquo modo in corpus suum duceret, [et hoc quidem faceret propter frigus quod in se habet, et quia etiam aliquando crudosum est et quasi despumatio et purgamentum aliorum seramentorum *add. ed.*] Sed si mortuus homo intumescit, et si ei plumbum supponitur, tumorem illum aliquantum restringit [quoniam ille vitalem halitum non habet *add. ed.*]. Si autem super vivum hominem [poneretur qui intumesceret, totus scinderetur nec vivere posset [quoniam frigiditas ejus pertransit illum et scinderet quia velut despumatio aliorum seramentorum est. Sed nec cibum nec potus in plumbeo vase valet propter frigiditatem quam in se habet. *Add. ed.*]

CAP. IV. — DE STAGNO [I, 20].

Stangnum plus frigidum est quam calidum. Et si aliquis homo stangnum super cutem suam ponit, ita quod cutis et caro ejus inde incalescat, infirmitatem corpori suo aufert propter frigiditatem suam. Vel si quis homo in stagneo vase comedit aut bibit, infirmitatem inde contrahit, ita quod fere velut venenum ei est. Sed cui caro circa oculos *uswiltzet*, stannum in cineres redigat et illos in purum vinum ponat, et ad noctem, cum dormitum vadit, cum vino isto *augleder* qui se *uszwelczent* circumlineat, et *augleder* sani et pulchri flent, nam frigiditas stanni cum calore vini temperata carnem quam calidi humores excutiunt et emittunt sanat et componit. Sed caliginem oculorum non fugat.

CAP. V. — DE CUPRO [I, 18].

Cuprum calidum existit, et cito infrigescit et est velut favillæ auri, scilicet ut favillæ quæ de ardentibus prunis cadunt. Et qui quaslibet febres habet,

cho hominis plus consumit quam aqua. Quod si alicubi in corpore hominis tumor exurgit aurum in sole calefaciat, et illud ita circum inflationem ejusdem tumoris, quasi liniendo ducat : et idem tumor evanescet. Quoniam bona virtus auri, cum ad ignem solis excitatur, mox idem aurum, quod ab igne sit, quasi per calorem solis reviviscit, atque insurgentes humores fortitudine sua fugat. »

et febres illas quæ in stomacho nascuntur, et non cottidianas, aut tertianas, aut quartanas, *ridde*, id est quod homo oscitat et qui tardus est et fastidium ciborum habet, purum cuprum ad pondus quinque nummorum accipiat et in vinum franconicum ponat, quantum picarium capit, et ita vinum illud fortiter coquat, scilicet usque dum minorari incipiat, et sic de igne auferat, et postea per novem dies jejunos modice bibat, et febres illæ cessabunt. Sed et si quis *virgichtiget* est, ita quod se totum contrahit, idem *crymphet*, accipe purum cuprum et in ignem proice usque dum ignescat, et denuo in ignem proice ut iterum incalcescat, et iterum ab igne aufer et denuo frigescat, et tertia vice in ignem proice, et cum tunc ignescat, ita ignitum in bonum vinum pone, et vasculum superius tege, ne calor aut vapor ejus egrediatur, et tunc illi qui *virgichtiget* est ita modice calidum ad bibendum da, et *gicht* in eo cessabit. Sed et si equi, aut asini, aut boves, aut capræ, aut oves, aut porci, aut alia quælibet animalia *strengel* aut *heuptsichtum* habent, magnum frustum cupri in caldarium seu in ollam seu in patinam ponat, et aquam desuper fundat, et tunc ipsam aquam ad ignem cum eodem cupro calefac ut ferveat, ac sic cum ipsa calida aqua pabulum jumentorum illorum, sive avena, sive fenum sit, semel vel bis asperge, ut ita aspersum comedant, et pestis ab eis cessabit (1).

CAP. VI. — DE MESSING [I, 19].

Messing [Auricalcum *ed.*] calidum est, et de alio factum velut *kalg* de lapide, et quia ex natura sua *messing* non est, sed ex alio metallo factum (2), velut miles, qui de genere suo miles non est, sed

(1) Edit. in multis variat: « Cuprum calidum existit, et cito frigescit, et est velut favillæ auri, scilicet ut favillæ quæ de ardentibus prunis cadunt. Homo autem qui quaslibet febres habet, et etiam febres illas quæ in stomacho nascuntur, ita tamen quod nec quotidianæ, nec tertianæ, nec quartanæ sunt; sed quod idem homo oscitat, et quod brachia ac totum corpus suum sæpius extendit, et quod tardus est, ac quod fastidium ciborum habet, purum cuprum ad pondus quinque nummorum accipiat, et in vinum franconicum et purum ac bonum ponat quantum picarium capit; et ita vinum illud fortiter coquat, scilicet usque dum minorari incipiat; et sic de igne auferat, et postea per novem dies idem vinum jejunos modice bibat, et febres in eo cessabunt. Cuprum enim calorem de repentino et furente igne habet, qui quadam flagrantia de recto igne est: et istud in vinum ponatur, ac fortiter coquat, quatenus virtus cupri virtuti vini pleniter commisceatur, et ita pravos humores et coagulationem eorum exanimet. Sed et si quis per guttam paralysis debilitatus est, ita quod se totum contrahit, purum cuprum accipiat, et illud in ignem projiciat, usque dum ignescat: et sic ab eo auferat, ut infrigescat: et denuo in ignem projiciat, ut iterum incalcescat: et iterum ab igne auferat, ut infrigescat denuo; et tertia vice in ignem ponat, et cum tunc ignescit, ita ignitum in bonum vinum ponat, et vasculum in quo idem vinum est superius tegat, ne color, aut vapor ejus egrediatur; et sic modice calidum idem vinum

A factus est miles. Ideo ad medicamenta non valet, sed hominem magis lædit quam ei prosit, ita ut si homo velut in digito annulum gestaverit, aut si alia caro corporis ejus incaluerit ex hoc, magis infirmitatem quam sanitatem sibi attrahit [quia idem metallum per se nullam virtutem habet *add. ed.*]

CAP. VII. — DE FERRO [I, 24].

Ferrum valde calidum in sua natura est, et ideo forte est. Fortitudo ejus ad plurima utilis est. Et si quis ferrum juxta se habet, quod caro ejus in illo incalcescit, minus ab eo læditur quam de stanno [quia ferrum calidum et recti temperamenti est cum calor ejus ad ignem excitatur, et stomacho hominis superponitur, frigidos humores, de quibus stomachus dolet fugat, ut prædictum est *add. ed.*]. Cui autem stomachus infrigidatus est ita quod inde dolet, *blech* [laminam *ed.*] tenuem de ferro accipiat, et illud ad ignem calefaciat, et ita calidum super stomachum suum ponat, et iterum auferat, ac denuo calefaciat et stomacho suo iterum calidum superponat, et hoc sæpe faciat, et melius habebit. [Quoniam idem ferrum calorem in se habet et quoniam rectum ærumentum est *add. ed.*]

CAP. VIII. — DE CALYBE [I, 22].

Calybs valde calidus est, et quod fortissimum est in æramento ferri. Et fere quasi divinitatem Dei significat, unde et dyabulus eum fugit et devitat. Et si venenum aut in cibo aut in potu esse suspicaris, aut si cibus humidus est velut *warmume* aut velut *suffen*, clam ignitum calibem ei impone, et si venenum in eo est, illud debilitando attenuat, vel si cibus siccus est, velut carnes aut pisces aut ova, igni-

bibat, et paralysis in eo cessabit. Tertio autem cuprum hoc [in ignem ponitur, ut quid fœditatis et corruptionis in eo sit, per ignem examinetur et ita vinum per illud calefactum bibitum, bono calore et virtute sua, et bono calore vini, noxios humores de quibus paralysis nascitur, fugat.

« Et si quis venenum comedit, aut bibit, bonum vinum accipiat, et quanta tertia pars ejus est aceti addat; et tunc velut medietas istorum duorum est, de succo rutæ commisceat, et sic velut quadrantem puri cupri in ignem ponat; sicque ignitum, vino illi imponat, ut ita incalcescat; et deinde sic calidum per tres dies jejunos bibat, et tum aut per nauseam, aut per secessum ab eo venenum recedit. Sed et si equi, asini, aut boves, aut oves, aut capræ, aut porci, aut alia quælibet animalia strictionem gutturis, seu dolorem capitis habent, homo magnum frustum cupri in caldarium, seu in ollam, seu in patinam ponat, et aquam desuper fundat; et deinde aquam cum eodem cupro ad ignem fervere faciat, ac sic cum eadem aqua calida pabulum eorundem jumentorum, sive avena, sive fenum sit, semel aut bis aspergat, ut ita aspersum comedant, et prædicta pestis ab eis cessabit. Cum enim præfatus calor, et virtus cupri in aqua ad ignem excitatur, et cum sic in pabulo, aut in potu dolentibus pecoribus datur, pravos humores qui ea lædunt, et qui in capitibus eorum de corrupto aere contracti sunt, minuit. »

(1) *Velut — factum* desunt in *ed.*

tum calibem vino impone, et vinum istud super eundem cibum funde, et si venenum in illo est, siccum cibum vino ignito calide calefacto impone; et si venenum in eo fuerit, in ipso deprimitur, ita quod hominem istud comedentem minus lædit. Et etiam ignitum calibem potui impone, sive vino, sive cerisia, sive aqua, sive alio quolibet potu, et si venenum in eo est, statim debilitatur. Nam si calibs ad ignem ignitus ita in cibum aut in potum positus fuerit, vel si vinum cum ignito calibe calefactum super cibum, sive panis, sive caro, sive piscis aut alii hu-

A jusmodi cibi sunt, perfundatur, et si venenum in illo est, tunc fortitudo ejusdem veneni constringitur et debilitatur, quia tanta vis calibis est quod venenum illud hoc modo arescere facit, quia comedentem et bibentem minus lædere potest, ita ut si aliquis homo idem venenum sic gustaverit, eum minime ad mortem perducere poterit, etiamsi ille intumescat aut aliquantum diu infirmatur, tamen mortem evadere potest, si venenum illud cum ignito calibe debilitatum fuerit, ut prædictum est (1).

Explicit liber beatæ Hildegardis subtilitatum diversarum naturarum.

(1) Ed. : — a Cap. XII. — *De chalybe*. Chalybs valde calidus est, et quod fortissimum est, in æramento ferri est; et divinitatem Dei fortitudine sua significat; unde et diabolus eum fugit et devitat. Si autem homo venenum, aut in cibo, aut in potu esse suspicatur, tunc si cibum humidus est, velut sorbiciuncula, aut cibum ex oleribus factus, ignitum chalybam ei imponat, et si venenum in eo est illud debilitando attenuat. Vel si cibum siccus est, ut carnes, aut pisces, aut ova, ignitum chalybem vino imponat, et vinum illud super eundem cibum fundat; et si venenum in illo est, ipsum debilitat. Vel si panis est, ipsum panem, vel similem siccum cibum vino ignito chalybe calefacto imponat; et si venenum in eo fuerit, in ipso deprimitur, ita quod hominem illud comedentem minus lædit. Nam fortitudo chalybis fortissima fortitudo est, ad quam major fortitudo ærumentorum procedere non potest: et fundamentum omnium inscidentium fer-

ramentorum est, et tantam fortitudinem in se habet ut cum calor ejus ad ignem excitatur, quod et absque calore vini, et cum calore vini venena debilitat, et ea bono calore et bona fortitudine sua ad nihilum ducit. Nam si chalybs ad ignem ignitus ita in cibum, aut in potum positus fuerit, vel si vinum cum ignito chalybe calefactum super cibum, sive panis, sive caro, sive piscis, sive alii hujusmodi cibi sint, superfunditur, si venenum in illis est, tunc fortitudo ejusdem constringitur et debilitatur, quia maxima vis chalybis est, quod venenum hoc modo arescere facit, quod comedentem, vel bibentem minus lædere poterit; etiam si ille intumescat, vel etiam si aliquandiu infirmetur, tamen certo mortem evadere poterit: ut si etiam aliquis homo idem venenum gustaverit, eum minime ad mortem perducere poterit, si venenum illud cum ignito chalybe debilitatum fuerit, ut prædictum est.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

SANCTA HILDEGARDIS ABBATISSA.

SANCTÆ HILDEGARDIS NATALES, RES GESTÆ, SCRIPTA (ex Bolland).

§ I. — Acta S. Hildegardis jam edita, et illius auctores; alia quædam ex ms. edenda: Vita supplenda in hoc commentario maxime ex sanctæ Scriptis. 9

§ II. — Natales, pueritia, vita monastica in monte S. Disibodi: visionibus a pueritia illustratur, easque demum scribere cogitur: quomodo opera sua scripserit. 12

§ III. — Aucto monialium numero. S. Hildegardis fundat cœnobium in monte S. Ruperti; non vidit ibi S. Bernardum, nec regulam Cisterciensem amplexa est: scripta Sanctæ ab Eugenio III probata: finitum opus *Scivias*: 20

§ IV. — Fama sanctæ multum inclarescit, ad ipsam scribunt S. Bernardus, Conradus Romanorum rex, multi episcopi, quibus illa liberrime respondet. 28

§ V. — Ad sanctam scribunt Anastasius IV et Adrianus IV, Romani pontifices, Fredericus imperator, episcopi, alique multi quibus respondet. 31

§ VI. — Sancta a multis personis consulta de occultis et arcanis quæ sine revelatione divina scire non poterat. 35

§ VII. — Sancta a multis congregationibus consulta de iis quæ emendari possent, aut etiam de arcanis aliis, et invitata ad monita conscribenda. 43

§ VIII. — Sancta etiam consulta de quæstionibus theologicis, scripturistis aliisque ad fidem vel ad mores spectantibus. 48

§ IX. — Multi ad sanctam scribunt, ut preces, consolationem, monita aliaque similia obtineant: quibus illa respondet. 50

§ X. — Epistolæ quædam S. Hildegardis ad Philippum abbatem Parcensem, et ejus ad ipsam ex ms.: gesta cum

S. Gerlaco: aliæ epistolæ serius ad sanctam datæ cum responsis ejusdem. 58

§ XI. — Sancta monasterium suum omni onere liberat: energumena ibi liberata; ob sepulturam cujusdam olim excommunicati sanctæ ecclesiæ interdicto subjecta. 61

§ XII. — Varia S. Hildegardis itinera, et loca ubi fuit exposita. Fundat cœnobium Eibingense. 67

§ XIII. — Scripta S. Hildegardis multorum elogiis celebrata: scriptorum eummeratio, aliqua eidem afficta. 73

§ XIV. — Mors sanctæ figenda anno 1179: sepultura; reliquæ, destructo cœnobio S. Ruperti, ad Eibingense translata: miracula: tentata canonizatio, sed non perfecta; nomen martyrologiis ascriptum, et cultus. 84

VITA SANCTÆ HILDEGARDIS AUCTORIBUS GAUDEFRIDO ET THEODORICO MONACHIS. 91

Præfatio Theodorici in Vitam totam.

LIBER PRIMUS. — De gestis sanctæ.

CAP. I. — Sanctæ natales, pueritia visionibus illustrata; vita monastica sub Jutta magistra. 91

CAP. II. — Fundat cœnobium in monte S. Ruperti prope Bingium, illudque cum sororibus suis inhabitat: pergit perpetuis visionibus illustrari. 95

LIBER SECUNDUS. — De visionibus sanctæ.

Prologus. 99

CAP. I. — Sancta, Latini sermonis ignara, libros tamen Latine scribit: visionibus a pueritia gaudet; eas cogitur scribere: multos consilio juvat et monitis, et suas recte dirigit. 101

CAP. II. — Sancta in visione discit locum ad fundandum monasterium, easque occasione multa patitur: Deum tamen in omnibus adiutorem habet et consolatorem. 105

CAP. III. — Morbi mirabiles sanctæ, instructio monia-